

ROMANUL DE DRAGOSTE

HONORÉ DE BALZAC

ADIO

Honoré de Balzac

Adio

Traducere din limba franceză de
Elis Buşneag

LIRA
2012

Adieu

Honoré de Balzac

Lira, parte a Grupului Editorial Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@lira.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Adio

Honoré de Balzac

Copyright © 2012 Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Corectori: Corina Tăbăraș, Cristiana Miu

Copertă: Vladimir Zmeev

Tehnoredactare și prepress: Anca Suciu

ISBN ePUB: 978-606-686-450-3

ISBN PDF: 978-606-686-451-0

ISBN Print: 978-606-600-869-3

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Adio

Prințului Frederic Schwarzenberg

Dragul meu Strunz, ar fi un semn de nerecunoștință din partea mea dacă nu ți-aș adăuga numele la una dintre cele două opere, pe care nu le-aș fi putut scrie fără răbdătoarea dumitale îngăduință și bunăvoință. Consideră aceasta ca o dovadă a îndatoratei mele prietenii pentru curajul de a fi încercat, poate fără succes, să mă inițiezi în tainele științei muzicale. Mi-ai arătat neconținut câte piedici și câtă trudă ascunde geniul în poemele acestea care pentru noi sunt izvorul unor plăceri divine. Și tot dumneata mi-ai oferit, nu numai o dată, mărunta satisfacție de a râde pe seama așa-zișilor cunoscători. Unii mă acuză de ignoranță, nebănuind nici sfaturile primite de la unul dintre cei mai buni critici muzicali, nici inimosul dumitale sprijin. Să fi fost eu cel mai necredincios secretar? Dacă ar fi așa, aș fi cu siguranță un netrebnic care te-a trădat fără să-și dea seama, iar eu vreau să mă pot numi mereu printre prietenii dumitale.

*

— Haide. Deputat al centrului, înainte! Trebuie să iuțim pasul dacă vrem s-ajungem la masă odată cu ceilalți. Sus piciorul! Saltă, marchize! Așa, vezi că poți? Sari brazdele ca un adevărat cerb!

Cuvintele acestea erau rostite de un vânător așezat liniștit la marginea pădurii de lângă L'Ile-Adam, și care isprăvea de fumat o havană așteptându-și tovarășul, cu siguranță rătăcit de mai multă vreme în desișul pădurii. Alături de el, patru câini gâfâind priveau ca și el personajul căruia i se adresa. Ca să înțelegem mai bine cât de zeflemitoare erau aceste alocuțiuni repetate la intervale, trebuie să spunem că vânătorul era un bărbat gras și scund, al cărui pântec proeminent trăda o corpolență cu adevărat ministerială. Pășea așadar anevoie peste brazdele unui vast câmp de curând secerat, a cărui miriște îi îngreuna teribil mersul; apoi, ca un surplus de durere, razele soarelui, care-i cădeau pieziș peste față, îi adunau pe obraji mari broboane de sudoare. Preocupat să-și mențină echilibrul, el se apleca ba în față, ba înapoi, imitând astfel salturile unei căruțe greu hurducate. Ziua aceasta era una dintre acelea care, în timpul lunii septembrie, termină coacerea strugurilor prin călduri ecuatoriale. Timpul vestea o furtună. Deși, până la pâcla întunecoasă de la orizont se întindeau încă mari spații senine, fâșii de nori aurii alergau cu o înspăimântătoare iuțeală, așternând, de la vest la est, o ușoară perdea cenușie. Vântul neacționând decât în straturile înalte ale văzduhului, atmosfera comprima spre depresiuni aburii fierbinți ai pământului. Împrejmuită de pădurea înaltă care-o lipsea de aer, vâlceaua străbătută de vânător avea temperatura unui cuptor. Dogoritoare și tăcută, pădurea părea însetată. Păsările și insectele amuțiseră, iar crestele arborilor abia se înclinau. Persoanele care mai păstrează vreo amintire din vara anului 1819 vor înțelege cu siguranță chinurile bietului demnitar, care transpira sânge și apă ca să-l ajungă din urmă pe tovarășul său zeflemitor. În timp ce-și fuma havana, acesta calculase, după poziția soarelui, că putea fi în jurul orei cinci seara.

— Unde dracului ne aflăm? zise dolofanul vânător, ștergându-și fruntea și sprijinindu-se de un copac de câmpie, cam în fața tovarășului său; căci nu mai avea forță să sară peste șanțul larg care-i despărțea.

— Pe mine mă întrebi? răspunse râzând vânătorul întins în ierburile înalte și galbene care împrejmuiău dâmbul. Zvârli mucul havanei în șanț și exclamă: Mă jur pe Sfântul Hubert că n-o să mă

mai aventurez niciodată într-un loc necunoscut cu un magistrat ca tine, dragul meu d'Albon, vechi coleg de școală!

— Dar bine, Philippe, tu nu mai pricepi franțuzește? Cu siguranță, ți-ai pierdut umorul în Siberia, răspunse bărbatul corpulent, aruncând o privire fals dureroasă spre un stâlp indicator aflat la o distanță de vreo sută de pași.

— Am înțeles! răspunse Philippe care-și luă pușca, se ridică brusc, se avântă dintr-un salt în câmpie și alergă spre stâlp.

— Pe aici, d'Albon, pe aici! Stânga-mprejur! strigă el către tovarășul său indicându-i printr-un gest o largă șosea pietruită. Drumul de la *Baillet spre l'Ile-Adam*! reluă el, așa că vom găsi în direcția asta și calea spre Cassan, care trebuie să se ramifice din șoseaua ducând spre l'Ile-Adam.

— Just! colonele, zise domnul d'Albon repunându-și pe cap șapca cu care-și făcuse vânt.

— Înainte deci, onorabile consilier, răspunse colonelul Philippe fluierând câinii care păreau că începuseră să asculte mai degrabă de el decât de magistratul căruia îi aparțineau.

— Știi, domnule marchiz, reluă militarul zeflemitor, că mai avem mai mult de două leghe de făcut? Satul pe care-l zărim în depărtare trebuie să fie Baillet.

— Sfinte Sisoe! exclamă marchizul d'Albon, du-te la Cassan, dacă îți face plăcere, dar te vei duce singur. Eu prefer să aștept aici, în ciuda furtunii, un cal pe care mi-l vei trimite de la castel. Ți-ai bătut joc de mine, Sucy. Trebuia să facem o mică și plăcută partidă de vânatoare, să nu ne îndepărtăm de Cassan, să vânăm fie ce-o fi prin locurile cunoscute. Asta-i! În loc să ne distrăm, m-ai alergat ca pe un ogar de la ora patru dimineața, fără să fi mâncat nimic altceva la dejun decât două cești cu lapte! Ah! Dacă o să ai vreodată un proces la Curte, te voi face să-l pierzi, oricâtă dreptate ai avea.

Vânătorul descumpănit se așeză pe una dintre pietrele de hotar de la poalele indicatorului, se debarasă de pușcă, de tolba goală și oftă îndelung.

— Franță! Iată-ți deputații! exclamă râzând colonelul de Sucy. Ah! Bietul meu d'Albon, dac-ai fi fost ca mine, șase ani în fundul Siberiei...

Nu termină și-și înălță ochii spre cer, de parcă nefericirile sale erau un secret între Dumnezeu și el.

— Haide! La drum! adăugă apoi. Dacă stai jos, ești pierdut.

— Ce vrei, Philippe, este o atât de veche deprindere la un magistrat! Pe cuvânt de onoare, nu mai pot! Și măcar de-aș fi-mpușcat vreun iepure!

Cei doi vânători alcătuiau un contrast destul de rar. Demnitarul avea patruzeci și doi de ani și nu arăta mai mult de treizeci, în timp ce militarul, în vârstă de treizeci de ani, nu părea să aibă mai puțin de patruzeci. Amândoi erau decorați cu rozeta roșie, simbol al ofițerilor Legiunii de Onoare. Câteva șuvițe de păr negru stropit cu alb, ca aripa unei coțofene, ieșeau de sub cascheta colonelului; frumoase bucle aurii împodobeau tâmplele magistratului. Unul era înalt, uscat, slab, nervos, iar ridurile feței albe trădau pasiuni cumplite sau nefericiri adânci; celălalt avea un chip strălucind de sănătate, jovial și demn de un epicurean. Amândoi erau teribil de arși de soare, iar lungile lor ghetre din piele roșcată purtau urmele tuturor șanțurilor, tuturor mlaștinilor străbătute.

— Haide, strigă domnul de Sucy, înainte! După nici o oră de mers, vom fi la Cassan, în fața unei

mese pe cinste.

— Înseamnă că n-ai iubit niciodată, răspunse consilierul cu o mutră comic de jalnică, ești la fel de nemilos ca articolul 304 din Codul penal!

Philippe de Sucy tresări brusc; fruntea sa înaltă se încreți; fața îi deveni la fel de întunecoasă ca cerul din acel moment. Deși o amintire de o nespusă amărăciune îi crispă toate trăsăturile, nu plânse. Ca toți bărbații puternici, știa să-și ascundă emoțiile în străfundul inimii, și considera poate, ca multe caractere pure, că e un fel de lipsă de pudoare să-ți dezvălui suferințele când nici o vorbă omenească nu le poate reda adâncimea, și când te temi de batjocura oamenilor care nu vor să le înțeleagă. Domnul d'Albon avea unul dintre acele suflete delicate care ghicesc durerile și resimt adânc tulburarea pe care au provocat-o fără să vrea prin cine știe ce stângăcie. Respectă tăcerea prietenului său, se ridică, uită de osteneală, și-l urmă în liniște, întristat că atinsese o rană ce nu era probabil cicatrizată.

— Într-o zi, prietene, îi zise Philippe strângându-i mâna și mulțumindu-i de muta lui căință printr-o privire sfâșietoare, într-o zi îți voi povesti viața mea. Astăzi n-aș putea.

Continuă să meargă în tăcere. Când durerea colonelului păru risipită, consilierului îi reveni oboseala; și cu instinctul sau mai degrabă cu îndârjirea omului hărțuit, ochiul său sonda toate adâncimile pădurii; cerceta vârfurile arborilor, examina potecile, nădăjduind să descopere vreo colină unde să poată cere ospitalitate. Ajungând la o răscruce, crezu că întrezărește un fum ușor înălțându-se printre arbori. Se opri, privi cu mare atenție și recunoscă, din mijlocul unui desiș uriaș, crengile verzi și întunecoase ale câtorva pini.

— O casă! O casă! strigă el cu bucuria pe care ar fi avut-o un marinar strigând: Pământ! Pământ!

Apoi înaintă vioi printr-un tufăriș destul de des, iar colonelul, căzut într-o reverie adâncă, îl urmă în mod automat.

— Prefer să găsesc aici o omletă, pâine de casă și un scaun, decât să merg să caut la Cassan canapele, trufe și vin de Bordeaux.

Cuvintele acestea erau o exclamație entuziasmată smulsă consilierului de aspectul unui zid a cărui culoare alburie se detașa în depărtare din masa cafenie a trunchiurilor noduroase ale pădurii.

— Ah! Ah! ăsta pare să fie vreun schit de demult, exclamă iarăși marchizul d'Albon ajungând la un grilaj vechi și negru, de unde putu vedea, în mijlocul unui parc destul de întins, o clădire construită în stilul folosit pe vremuri pentru monumentele mănăstirești.

— Ce bine știau să-și aleagă poziția șmecherii ăștia de călugări!

Această nouă exclamație era provocată de uluirea pe care i-o trezea magistratului poetica sihăstrie din fața ochilor săi. Casa era înălțată la jumătatea costișei laterale a muntelui pe a cărui culme se află satul Nerville. Marii stejari seculari ai pădurii ce descriau un cerc uriaș în jurul acestui sălaș îl izolau total. Corpul locuințelor destinat odinioară călugărilor avea fațada îndreptată spre miazăzi. Parcul părea să aibă vreo patruzeci de pogoane. În apropierea casei se întindea o pajiște verde, întretăiată de mai multe pâraie limpezi, mari eleștee plasate cu grație și fără nici un artificiu aparent. Ici-colo se înălțau arbori verzi, cu siluete elegante, cu frunziș variat. Apoi, grote dibaci izolate, terase largi cu scările roase de vreme și balustradele ruginite imprimau o înfățișare stranie acestei sălbatice Tebaide. Arta îmbinase aici într-un mod elegant construcțiile ei cu cele mai

pitorești elemente ale naturii. Patimile omenești păreau sortite pieirii la poalele acestor arbori uriași, care apărau azilul de apropierea oricărui zgomot lumesc și temperau arșița soarelui.

— Câtă păraginare! își spuse domnul d'Albon, după ce admirase sumbra înfățișare pe care ruinele o dădeau acestui peisaj parcă lovit de blesteme. Era ca un loc funest părăsit de oameni. Iedera își răsfirase peste tot nervurile-i întortocheate și acoperământul bogat. Mușchii cafenii, verzi, galbeni sau roșcați își răsfirau coloritul romantic pe arbori, pe bănci, pe acoperișuri, pe pietre. Ferestrele mâncate de cari erau putrezite de ploaie, roase de vreme. Câteva obloane nu se mai țineau decât într-o balama. Ușile șubrežite păreau să cadă la cea mai slabă izbitură. Împovărate de tufele lucioase ale vâscului, crengile pomilor fructiferi neîngrijiți se întindeau până departe fără să rodească. Aleile erau năpădite de ierburi înalte. Dărâmăturile acestea aruncau în tablou efecte de o poezie încântătoare și gânduri visătoare în sufletul spectatorului. Un poet ar fi rămas aici cufundat într-o lungă melancolie, admirând dezordinea aceasta plină de armonie, distrugerea aceasta care nu era lipsită de grație. În acea clipă, câteva raze de soare spărseseră carcasa de nori, iluminând prin jerbe multicolore priveliștea pe jumătate sălbatică. Olanele cafenii străluciră, mușchii sclipiră, umbre fantastice se agitară pe pajiști, sub arbori; culorile stinse prinseră viață, contrastele izbitoare se împotriviră, frunzișul se detașă în lumină. Brusc, soarele dispăru. Peisajul acesta care păruse a vorbi, amuți, redevenind sumbru sau mai degrabă blând ca cea mai blândă culoare a unui crepuscul de toamnă.

— Este palatul Frumoasei din pădurea adormită, își zise consilierul ce și începuse să nu mai vadă casa decât cu ochii unui proprietar. Oare a cui o fi? Trebuie să fii cu adevărat neghiob să nu locuiești într-o proprietate atât de drăguță.

În clipa aceea, o femeie se ridică de sub un nuc plantat în dreapta grilajului și, fără să facă zgomot, trecu prin fața consilierului la fel de iute ca umbra unui nor; apariția aceasta surprinzătoare îl amuți.

— Ei, d'Albon, ce-i cu dumneata? întrebă colonelul.

— Îmi frec ochii să-mi dau seama dacă dorm sau sunt treaz, răspunse magistratul lipindu-se de grilaj, încercând să revadă fantoma. Ea se află, probabil, sub smochinul acela, zise el, arătându-i lui Phillipe frunzișul unui copac înălțându-se în stânga grilajului.

— Care ea?

— Păi, parcă pot să știu? reluă domnul d'Albon. S-a ridicat adineaori de aici, din fața mea, spuse el cu glas scăzut, o femeie ciudată; mi s-a părut că face parte mai degrabă din specia umbrelor decât din lumea viilor. Este atât de zveltă, de ușoară, de vapoasă că trebuie să fie aeriană. Fața îi este la fel de albă ca laptele. Veșmintele ei, ochii ei, pletele ei sunt negre. M-a privit în trecere și, deși nu sunt deloc fricos, privirea ei fixă și rece mi-a înghețat sângele-n vene.

— Este drăguță? întrebă Phillipe.

— Habar n-am. Nu i-am văzut decât ochii din toată fața.

— La naiba cu cina de la Cassan! exclamă colonelul, ne oprim aici. Am o poftă copilărească să intru în această stranie proprietate. Vezi cercevelele ferestrelor vopsite în roșu, și dungile acelea roșii desenate pe ciubucele ușilor și ale obloanelor? N-ai impresia că-i casa necuratului, care i-o fi moștenit poate pe călugări? Haidem, să alergăm după femeia albă și neagră! Înainte! strigă Philippe

cu o veselie forțată.

În clipa aceea, cei doi vânători auziră un țipăt destul de asemănător cu al unui șoarece prins în cursă. Ascultară. Frunzișul câtorva arbuști atinși răsună în tăcere ca murmurul unui val agitat; dar cu toate că-și ciuliră urechile pentru a desluși vreun alt sunet, pământul rămase tăcut, tăinuind pașii necunoscutei, dacă totuși ea ar fi mers.

— A dracului ciudățenie! exclamă Philippe, urmărind contururile descrise de zidurile parcului.

Cei doi prieteni ajunseră curând la una dintre cărările pădurii, conducând spre satul Chauvry. Urcând pe drumul acesta către șoseaua dinspre Paris, se treziră în fața unui grilaj uriaș, de unde văzură fațada principală a misterioasei locuințe. În partea aceasta, ruina era ajunsă la limită. Crăpături uriașe brăzdau zidurile celor trei corpuri ale clădirii dispuse unghiular. Cioburile de țiglă și de olane îngrămădite pe pământ și acoperișurile stricate trădau o totală neîngrijire. Câteva fructe căzute pe sub copaci putrezeau fără să fie culese. O vacă păștea iarba de pe peluze, călcând florile din răzoare, în timp ce o capră culegea strugurii verzi și frunzele unei bolți de viță.

— Aici totul este în armonie, iar dezordinea este parcă organizată, zise colonelul trăgând de lanțul unui clopot, dar clopotul n-avea limbă.

Cei doi vânători nu auziră decât scârțâitul straniu al unui resort ruginit. Deși foarte dărăpănată, portița tăiată în grilaj rezistă totuși eforturilor.

— Oh! oh! Totul devine foarte ciudat, spuse el tovarășului său.

— Dacă n-aș fi magistrat, răspunse domnul d'Albon, aș crede că femeia în negru este o vrăjitoare.

Abia își isprăvisese vorba, că vaca înaintă spre grilaj, întinzându-și spre ei botul cald, de parc-ar fi simțit nevoia să vadă ființe omenești. Atunci, o femeie, dacă totuși numele acesta putea fi acordat ființei nelămurite care se ridică de sub o tufă de arbuști, trase vaca de funie. Această femeie purta pe cap o basma roșie de sub care scăpau șuvițe de păr auriu destul de asemănătoare unui fuior încâlcit. N-avea șal. O fustă de lână grosolană cu dungi negre și cenușii, mult prea scurtă, lăsa să i se vadă picioarele. Puteai crede că face parte dintr-unul dintre triburile Pieilor Roșii descrise de Cooper, căci picioarele ei, gâtul și brațele dezvelite păreau vopsite în cărămiziu. Nici o rază de inteligență nu-i anima figura plată. Ochii albastrii erau fără căldură și opaci. Câțiva perișori albi presărați ici-colo țineau loc de sprâncene. În sfârșit, gura era pocită în așa fel, încât lăsa să iasă dinții neregulați, dar albi ca ai unui câine.

— Hei, femeie! strigă domnul de Sucy.

Ea sosi încetitor până la grilaj, contemplându-i cu un aer tâmp pe cei doi vânători, la vederea cărora schiță un zâmbet neplăcut și forțat.

— Unde suntem? Ce casă este asta? Cine stă în ea? Dumneata cine ești? Ești de aici?

La aceste întrebări și la multe altele adresate rând pe rând de cei doi prieteni, ea nu răspunse decât prin mârâituri guturale, părând mai degrabă ale unui animal decât ale unei ființe umane.

— Nu vezi că-i surdă și mută? zise magistratul.

— *Bons-Hommes!* strigă țărancă.

— Ah! Are dreptate. Ar putea fi într-adevăr vechea mănăstire *Bons-Hommes*, zise domnul d'Albon.

Întrebările reîncepură. Dar ca un copil răzgâiat, țăranca se înroși, se jucă cu saboții, răsuci funia vacii care începuse din nou să pască, se uită la cei doi vânători, examinează toate elementele îmbrăcăminții lor; scheună, mârâi, cotcodăci, dar nu scoase o vorbă.

— Cum te cheamă? Întrebă Philippe privind-o ținută, de parc-ar fi vrut s-o hipnotizeze.

— Geneviève, zise ea râzând prosteste.

— Până acum vaca este creatura cea mai inteligentă pe care am văzut-o, exclamă magistratul. Am să trag o împușcătură în aer ca să provoc apariția cuiva.

În clipa în care d'Albon își lua arma, colonelul îl opri printr-un gest și-i arătă cu degetul necunoscuta care le stârnise o atât de vie curiozitate. Această femeie părea cufundată într-o meditație adâncă, venind cu pași domoli pe o alee destul de îndepărtată, astfel încât cei doi prieteni avură timpul s-o cerceteze în voie. Era îmbrăcată într-o rochie foarte uzată de satin negru. Pletele-i lungi atârnavă în mii de buclioare pe frunte, în jurul umerilor, coborau până mai jos de mijloc, ținându-i loc de șal. Obișnuită, desigur, cu această dezordine nu-și îndepărta decât rar părul de-o parte și de alta a tâmplilor, iar când o făcea, își scutura capul printr-o mișcare bruscă, și nu încerca a doua oară să-și elibereze fruntea sau ochii de vâlul acesta des. Gestul ei avea, de altfel, ca și al unui animal, această admirabilă siguranță de mecanism a cărui iuțeală putea să pară un miracol la o femeie. Cei doi vânători o văzură uimiți cățărându-se pe o creangă de măr și așezându-se pe ea cu ușurința unei păsări. Culese fructe, le mănca. Apoi sări pe pământ cu grațioasa moliciune pe care-o admirăm la veverițe. Membrele ei aveau o elasticitate care îi luau până și celor mai mărunte mișcări aparența de jenă sau de efort. Se jucă pe gazon, se rostogoli în iarbă ca un copil; apoi, brusc, își aruncă picioarele și mâinile înainte și rămase întinsă în iarbă cu nepăsarea, grația și firescul unei pisicuțe adormite la soare. Tunetul se auzi bubuind în depărtare; ea se întoarse brusc și se ridică în patru labe cu miraculoasa precizie a unui câine care aude venind un străin. Ca urmare a acestei bizare poziții, pletele-i negre se desfăcură brusc în două fâșii late, căzându-i de o parte și de alta a capului și îngăduind celor doi spectatori ai acestei scene neobișnuite să-i admire umerii, a căror piele albă strălucea ca margaretele din poiană, gâtul, a cărui perfecțiune te făcea să-ți dai seama de cea a tuturor proporțiilor trupului.

Ea lăsă să-i scape un țipăt dureros și se ridică îndată în picioare. Mișcărilor i se succedau cu atâta grație, se executau cu atâta iuțeală, încât părea să fie nu o făptură umană, ci una dintre acele fiice ale aerului celebrate în poeziile lui Ossian. Înaintă spre o pânză de apă, își scutură ușor un picior ca să-l elibereze de pantof, și păru că-i face plăcere să-și bălăcească în ea laba albă ca alabastrul, admirând desigur stropii pe care îi produceau și care străluceau ca pietrele prețioase. Apoi îngenunche pe marginea bazinului, se distra ca un copil, cufundându-și în apă pletele lungi și retrăgându-le brusc, pentru a privi cum cad, picătură cu picătură, stropii cu care erau îmbibate și care, traversați de lumina zilei, păreau mătăanii de perle.

— Femeia asta-i nebună, exclamă consilierul.

Un strigăt răgușit, scos de Geneviève, răsună în aer părând a se adresa necunoscutei, care se îndreptă iute, dându-și la o parte părul de pe față. În clipa aceea, colonelul și d'Albon putură să vadă în mod distinct trăsăturile femeii, care, zărindu-i pe cei doi prieteni, alergă în câteva salturi până la grilaj cu ușurința unei căprioare.

— *Adio!* zise ea cu un glas blând și armonios, dar fără ca această melodie, așteptată cu nerăbdare de vânători, să pară a le dezvălui cea mai mică urmă de sentiment sau de inteligență.

Domnul d'Albon îi admiră genele lungi și sprâncenele negre și stufoase, pielea de un alb orbitor fără nici o nuanță de roșeață. Doar câteva vinișoare albastrii se desenau pe tenul alb. Când consilierul se întoarse spre prietenul său pentru a-i împărtăși uluirea provocată de apariția acestei femei stranii îl găsi trântit în iarbă ca un om mort. Domnul d'Albon își descărcă pușca în aer ca pentru a chema pe cineva, și strigă: *Ajutor!*, încercând să-l ridice pe colonel. La zgomotul detunăturii, necunoscuta, care rămăsese imobilă, o luă la goană cu rapiditatea unei săgeți, scoțând strigăte de spaimă ca un animal rănit și învârtindu-se prin poiană, părând cuprinsă de o groază adâncă. Domnul d'Albon auzi huruitul unei calești pe drumul dinspre l'Ile-Adam și imploră ajutorul călătorilor fluturându-și batista. Trăsura se îndreptă îndată spre Bons-Hommes, și domnul d'Albon îi recunoscă pe domnul și pe doamna de Grandville, vecinii săi, care se grăbiră să coboare din trăsură, oferind-o magistratului. Doamna de Grandville avea, din întâmplare, o sticlută cu săruri, obligându-l pe domnul de Sucy s-o miroasă. Când colonelul deschise ochii, îi îndreptă spre poiana unde necunoscuta nu contenea să alerge țipând și lăsa să-i scape o exclamație nedeslușită, dar care trăda un sentiment de groază; apoi își închise din nou pleoapele cu un gest prin care îl ruga parcă pe prietenul său să-l smulgă de la acest spectacol. Domnul și doamna de Grandville îl lăsară pe consilier să dispună cât vrea de trăsura lor, spunându-i îndatoritor că-și vor continua plimbarea pe jos.

— Cine-i doamna aceasta? întrebă magistratul arătând spre necunoscută.

— Se presupune că vine de la Moulins, răspunse domnul de Grandville. Se numește contesa de Vandières și se zvonește că-i nebună; dar cum nu este aici decât de două luni, n-aș putea să vă garantez adevărul celor auzite.

Domnul d'Albon mulțumi domnului și doamnei de Grandville și plecă spre Cassan.

— Ea este! exclamă Philippe revenindu-și în fire.

— Care ea? întrebă d'Albon.

— Stephanie. Ah! Moartă și vie, vie și nebună, am crezut c-am să mor.

Grijuliul magistrat dându-și seama de gravitatea crizei în care căzuse pradă prietenul său se feri să-l întrebe sau să-l enerveze, dorind cu nerăbdare să ajungă la castel, căci schimbarea petrecută pe chipul și în toată ființa colonelului îl făcea să se teamă ca nu cumva contesa să-i fi transmis lui Philippe cumplita ei boală. Îndată ce trăsura intră pe aleea ce ducea spre l'Ile-Adam, d'Albon își trimise lacheul după doctorul târgului, astfel încât, în clipa în care colonelul fusese întins pe pat, doctorul și apără la căpătâiul său.

— Dacă domnul colonel n-ar fi avut stomacul gol, zise chirurgul, ar fi murit. Oboseala l-a salvat.

După ce dădu primele indicații ce trebuiau urmate, doctorul ieși ca să prepare chiar el un calmant. A doua zi dimineața domnul de Sucy era mai bine; dar doctorul voise să-l vegheze personal.

— Am să-ți mărturisesc, domnule marchiz, zise doctorul către domnul d'Albon, că m-am temut de o leziune pe creier. Domnul de Sucy a suferit o comoție destul de puternică, este un temperament aprins; dar la el felul cum rezistă primului șoc decide pentru totul. Mâine poate va fi în afară de orice pericol.

Doctorul nu se înșelă, și a doua zi îi îngădui magistratului să-și revadă prietenul.

— Dragă d'Albon, zise Philippe strângându-i mâna. Aș vrea să-mi faci un serviciu. Aleargă repede la Bons-Hommes! Cere toate informațiile în legătură cu doamna pe care-am văzut-o și întoarce-te grabnic, căci număr minutele.

Domnul d'Albon încălecă și galopă până la fosta stăreție. Sosind aici, zări în fața grilajului un bărbat voinic și uscățiv, cu un aer binevoitor și care răspunse afirmativ când magistratul îl întrebă dacă locuia în această casă părăginită. Domnul d'Albon îi relatează motivele vizitei sale.

— Dar bine, domnule, exclamă necunoscutul, dumneata ai tras focul acela de armă fatal? Erai gata să-mi omori biata bolnavă.

— Dar, domnule, am tras în aer.

— I-ai fi făcut poate mai puțin rău doamnei contese dac-ai fi nimerit-o.

— Ei bine! Atunci suntem chit, căci apariția contesei duminică era cât pe ce să-mi omoare prietenul, domnul de Sucy.

— Să fie cumva baronul Philippe de Sucy? exclamă doctorul împreunându-și mâinile. A fost în Rusia, la trecerea Berezinei?

— Da, răspunse d'Albon, a fost capturat de cazaci și dus în Siberia, de unde s-a înapoiat de aproape unsprezece luni.

— Intrați, domnule, zise necunoscutul, conducându-l pe magistrat într-un salon situat la parterul clădirii unde totul purta pecetea unei dezordini capricioase.

Vase de porțelan prețios zăceau sparte alături de o pendulă a cărei cutie era neatinsă. Perdelele de mătase, drapate, din fața ferestrelor, erau sfâșiate, în timp ce dublura de muselină rămăsese intactă.

— Iată, se adresează el domnului d'Albon, intrând, astea-s ravagiile făcute de fermecătoarea făptură căreia m-am devotat. Este nepoata mea; în ciuda neputinței artei mele, nădăjduiesc să-i redau într-o bună zi judecata, încercând o metodă pe care, din nefericire, n-o pot continua decât oamenii bogați.

Apoi, ca toate persoanele trăind în singurătate, pradă unei dureri renăscânde, povesti îndelung magistratului întâmplarea următoare, a cărei relatare a fost coordonată și eliberată de numeroasele digresiuni pe care le-au făcut atât naratorul cât și consilierul.

*

Părăsind, în jurul orei nouă seara, înălțimile satului Studzianka, pe care-l apăraseră toată ziua de 28 noiembrie 1812, mareșalul Victor își lăsă pe poziție vreo mie de oameni însărcinați să apere până-n ultima clipă singurul pod nevătămat dintre cele două construite pe Berezina. Această ariergardă se sacrificase încercând să salveze o înfiorătoare gloată de întârziați amorțiți de frig, care refuzau cu încăpățănare să părăsească echipajele armatei. Eroismul generoasei trupe avea să fie însă inutil. Soldații care se scurgeau în masă spre malurile Berezinei găseau acolo, din nefericire, o uriașă cantitate de căruțe, chesoane și mobilier de tot felul pe care armata fusese obligată să le părăsească, efectuându-și trecerea în zilele de 27 și 28 noiembrie. Moștenitori ai unor averi nesperate, acești nefericiți, abrutizați de frig, se adăposteau în bivuacurile pustii, distrugeau materialul armatei pentru a-și construi cabane, făceau focul cu tot ce le cădea sub mână, îmbucătăteau caii pentru a se hrăni, smulgeau postavul sau coviltirele căruțelor ca să se acopere, și dormeau în loc să-și continue drumul

și să treacă domol, în timpul nopții, această Berezina, pe care o neînchipuită fatalitate o și făcuse atât de nefastă armatei. Apatia acestor bieți soldați nu poate fi înțeleasă decât de cei care-și amintesc cum au străbătut acele vaste pustiuri de zăpadă, fără altă băutură decât zăpada, fără alt pat decât zăpada, fără altă perspectivă decât un orizont de zăpadă, fără altă hrană decât zăpada sau câteva sfecle degerate, câțiva pumni de făină sau carne de cal. Sleți de foame, de sete, de oboseală și de somn, nefericiții ajungeau brusc pe o plajă unde găseau lemne, foc, alimente, nenumărate echipaje părăsite, bivuacuri, în sfârșit, un întreg oraș improvizat. Satul Studzianka fusese pe de-a-ntregul ciopârțit, împărțit, transportat de pe înălțime la șes. Oricât de jalnică și de periculoasă ar fi fost această cetate, nenorocirile și primejdiile le surâdeau oamenilor care nu vedeau înaintea ochilor decât înspăimântătoarele pustiuri ale Rusiei. În sfârșit, devenise un vast spital care n-a avut decât douăzeci de ore de existență. Dezgustul de viață sau sentimentul unei bunăstări neașteptate făceau această gloată de oameni inaccesibilă oricărui alt gând decât acela al repausului. Deși artileria aripii stângi a Rusiei trăgea continuu în îngrămădeala ce se desena ca o pată întinsă, când neagră, când scânteind în mijlocul zăpezii, neostenitele ghiulele nu li se păreau mulțimii amorțite decât o neplăcere în plus. Era ca o furtună ale cărei trăsnete nu speriau pe nimeni, deoarece nu erau sortite decât să atingă ici-colo, muribunzi, bolnavi sau poate morți. Clipă de clipă soseau grupuri de întârziați. Acest soi de cadavre ambulante se risipeau îndată, cerșind din vatră în vatră un adăpost; apoi, respinși de cele mai multe ori, se regroupau iarăși pentru a obține cu forța ospitalitatea ce le fusese refuzată. Surzi la glasurile câtorva ofițeri care le preziceau moartea pentru a doua zi, își cheltuiau curajul ce le-ar fi trebuit pentru a trece fluviul, construindu-și un adăpost de o noapte, pregătindu-și o masă adesea fatală; moartea aceasta care-i aștepta nu li se mai părea un rău, întrucât ea le îngăduia o oră de somn. Rău nu însemna pentru ei decât foamea, setea, frigul. Când nu mai găsiră nici lemne, nici foc, nici cort, nici adăpost, se iscară încăierări cumplite între cei care veneau lipsiți de toate și bogații care posedau o locuință. Cei mai slabi pieriră. În sfârșit, sosi o clipă când unii oameni alungați de ruși nu mai găsiră decât zăpada ca bivuac, și se culcară în ea ca să nu se mai scoale. Încetul cu încetul, puhoiul acesta de ființe aproape sleite deveni atât de compact, atât de surd, atât de nesimțitor sau poate atât de fericit, încât mareșalul Victor, care le fusese eroicul apărător ținând piept la douăzeci de mii de ruși comandați de Vittgenstein, fu obligat să-și croiască drum cu forța prin această pădure de oameni, ca să poată înlesni trecerea peste Berezina unui număr de cinci mii de viteji pe care-i ducea împăratului. Nenorociții aceștia se lăsau mai degrabă zdrobiți decât să se miște, pierind în tăcere, surâzând focurilor stinse și fără să se mai gândească la Franța.

Ducele de Bellune ajunsese abia la ora zece seara de partea cealaltă a fluviului. Înainte de a se angaja pe podurile care duceau la Zembin, încredință soarta ariergardei de la Studzianka lui Eblé, acest salvator al tuturor supraviețuitorilor dezastrului de la Berezina. Era aproape miezul nopții când marele general, urmat de un ofițer curajos, își părăsi coliba din apropierea podului pentru a contempla spectacolul oferit de tabăra situată între malul Berezinei și drumul de la Borizof la Studzianka. Tunul rușilor încetase să mai bubuie; numeroasele focuri care în mijlocul troienelor de zăpadă abia pâlpâiau luminau ici-colo figuri care nu mai aveau nimic omenesc. Aproape treizeci de mii de bieți nenorociți, aparținând tuturor națiunilor aruncate de Napoleon asupra Rusiei, se aflau acolo, riscându-și viața cu o brutală inconștiență.

— Să-i salvăm! zise generalul ofițerului. Mâine-dimineață rușii vor fi stăpâni pe Studzianka. Va trebui, deci, să dăm foc podului în momentul când vor apărea; așadar, curaj, prietene! Croiește-ți drum până sus. Spune-i generalului Fournier că i-a rămas puțin timp să evacueze poziția, să străpungă gloata și să treacă podul. După ce-l vezi pornit la drum, urmează-l. Ia câțiva soldați valizi și arde fără milă bivuacurile, echipajele, chesoanele, căruțele, tot! Alungă oamenii aceia spre pod! Obligă-i pe toți cei care au două picioare să se refugieze pe malul celălalt. Incendiul este acum ultima noastră scăpare. Dacă Berthier m-ar fi lăsat să distrug blestematele astea de echipaje, fluviul n-ar fi înghițit decât pe bieții mei pontonieri, acești cincizeci de eroi, care au salvat armata și care vor fi uitați!

Generalul își duse mâna la frunte și rămase tăcut. Simțea că Polonia va fi mormântul său și că nici un glas nu se va ridica în favoarea acestor oameni sublimi care-au stat în apă, apa Berezinei, pentru a înfige în albia ei picioarele podului. Unul singur dintre ei mai trăiește încă sau, ca să fiu mai exact, suferă într-un sat neștiut! Aghiotantul plecă. Generosul ofițer abia făcu o sută de pași spre Studzianka, și generalul Eblé trezi câțiva dintre pontonierii săi suferinzi și începu opera caritabilă, arzând bivuacurile instalate în jurul podului și obligându-i astfel să treacă râul Berezina pe toți cei care dormeau în preajmă. Între timp, tânărul aghiotant ajunsese, nu fără mari greutăți, la singura casă de lemn rămasă-n picioare din toată Studzianka.

— Baraca asta este așadar chiar plină, camarade? se adresă el unui om pe care-l zări afară.

— Dacă intri înseamnă că ești într-adevăr o cătană isteată, răspunse ofițerul fără să se întoarcă și fără să înceteze să lovească cu sabia în lemnul casei.

— Tu ești, Philippe? zise aghiotantul, recunoscând glasul unuia dintre prietenii săi.

— Da, ah! Tu ești bătrâne, răspunse domnul de Sucy privind spre aghiotant, care, ca și el, n-avea decât douăzeci și trei de ani. Te credeam de partea cealaltă a râului ăstuia blestemat. Ai venit să ne aduci prăjituri și dulciuri pentru desert? Vei fi bine primit, adăugă el sfârșind de despuiat scoarța de lemn pe care i-o dădu, în chip de uruială, calului său.

— Îl caut pe comandantul tău ca să-l previn, din partea generalului Eblé, s-alerge spre Zembin. Abia dacă mai aveți răgazul să străpungeți masa asta de cadavre căreia îi voi da foc îndată, ca s-o oblig să se deplaseze.

— Aproape că m-ai încălzit, vestea ta mă face să asud. Trebuie să salvez doi prieteni. Ah! Fără aceste două balasturi, dragul meu, aș fi fost de mult mort. Pentru ei îmi îngrijesc calul, și nu-l mănânc. Fie-ți milă, n-ai vreo coajă de pâine? Sunt treizeci de ore de când n-am băgat nimic în burtă, și m-am zbatut ca un turbat pentru a păstra picul de căldură și de curaj care mi-au mai rămas.

— Bietul meu Philippe! N-am nimic, chiar nimic. Dar generalul dumitale e-aici?

— Nu încerca să intri! Șopronul ăsta conține răniții noștri. Urcă mai sus! Ai să vezi, la dreapta ta, un fel de cocină de porci, acolo-i generalul! Adio, viteazule. Dacă vreodată vom mai dansa pe un parchet la Paris...

Nu-și termină vorba. Crivățul suflă în clipa aceea cu atâta perfidie, încât aghiotantul plecă pentru a nu degera, iar buzele maiorului Philippe înțepeniră. Curând se lăsă tăcerea. Nu era întreruptă decât de gemetele din casă și de zgomotul surd făcut de calul domnului de Sucy, rumegând, de foame și de furie, scoarța înghețată a copacilor din care era construită baraca. Maiorul își vârî din nou sabia în teacă, apucă iute hățul prețiosului animal pe care reușise să-l păstreze, și-l lipsi, în ciuda rezistenței

acestui, de jalnică hrană pe care părea c-o devorează.

— La drum! Bichette, la drum! Numai tu, frumoaso, o poți salva pe Stephanie. Haide, mai târziu ne va fi îngăduit să ne odihnim, să murim, desigur.

Înfășurat într-o șubă căreia-i datora supraviețuirea și energia, Philippe o luă la goană izbind cu picioarele zăpada întărită ca să-și mențină căldura. Abia făcu vreo cinci sute de pași că zări un foc uriaș pe locul unde, dimineața, își lăsase trăsura în grija unui bătrân soldat. O neliniște cumplită puse stăpânire pe el. Ca toți aceia care, în această derută, erau dominați de un curaj nemăsurat, găsi în el forța necesară pentru a-și salva prietenii, forță pe care n-ar fi avut-o pentru a se salva pe sine. Ajunse îndată lângă o cută formată de teren, în adâncul căreia pusese la adăpost de ghiulele o tânără femeie, tovarășa sa de copilărie și bunul său cel mai de preț!

La câțiva pași de trăsură, vreo treizeci de întârziați erau reuniți în jurul unui foc uriaș pe care-l întrețineau aruncând în el scânduri, acoperișuri de chesoane, roți și bucăți de căruțe. Soldații aceștia erau, cu siguranță, ultimii veniți din toți aceia care, începând cu largă brazdă descrisă de teren la poalele satului Studzianka și până la râul fatal, formau parcă un ocean de capete, de focuri, de barăci, o mare vie agitată de curenți aproape insesizabili și din care se înălța un freamăt surd, întretăiat uneori de țipete cumplite. Împinși de foame și de deznădejde, nefericiții aceștia atacaseră probabil cu forța trăsura. Bătrânul general și tânăra femeie pe care-i găsiseră culcați pe zdrențe, înfășurați în mantăi și șube, zăceau acum chirciți în fața focului. Una dintre portierele trăsurii era spartă. Îndată ce oamenii așezați în jurul focului auziră pașii calului și ai maiorului, se desprinse dintre ei un strigăt turbat provocat de foame.

— Un cal! Un cal!

Glasurile deveniră un singur glas.

— La o parte! Păzea! strigară doi sau trei soldați, ochind calul.

Philippe se postă în fața animalului zicând:

— Ticăloșilor! Vă arunc pe toți în foc. Sunt destui cai morți sus, pe deal. Duceți-vă și-i luați.

— Mare șarlatan și ofițerul ăsta! Unu, doi... te dai în lături? se auzi un grenadier voinic. Nu! Ei bine, atunci cum ți-este voia.

Un strigăt de femeie domină detunătura. Philippe, din fericire, nu era atins; dar Bichette, care căzuse, se zbătea cu moartea; trei oameni săriră și-o dădură gata cu lovituri de baionetă.

— Canibali! Dați-mi măcar voie să iau pătura și pistoalele, zise Philippe deznădăjduit.

— Pistoalele da, răspunse grenadierul. Cât despre cuvertură, iată un infanterist care de două zile n-a băgat nimic la cutie și care tremură în zdrențele lui subțiri. Este generalul nostru.

Philippe nu mai zise nimic, văzând un bărbat cu încălțăminte uzată, cu pantalonii găuriți în zeci de locuri, neavând pe cap decât un biet chipiu de polițist acoperit de chiciură. Se grăbi să-și ia pistoalele. Cinci oameni aduseră iapa în fața focului și începură s-o taie cu tot atâta dibăcie, cât ar fi avut ucenicii unei măcelării din Paris. Bucățile erau desprinse cu o iuțeală uimitoare și aruncate pe jar. Maiorul se duse să se așeze lângă femeia care scosese țipătul de groază recunoscându-l; o găsi imobilă, așezată pe o pernă din trăsură și încălzindu-se; ea îl privi în tăcere, fără să-i zâmbească. Philippe îl observă atunci lângă el pe soldatul căruia-i încredințase paza trăsurii; bietul om era rănit. Atacat de mai mulți, cedase în cele din urmă, dar ca un câine care a apărut până-n ultima clipă cina

stăpânului său, își luase partea sa de pradă și-și făcuse un fel de manta dintr-un cearșaf alb. În momentul acela era preocupat să-și întoarcă pe jar o bucată din iapă, iar maiorul văzu pe chipul lui bucuria pricinuită de pregătirile ospățului. Contele de Vandières, căzut de vreo trei zile într-o stare de ramolism, stătea pe o pernă alături de soția sa și privea țintă la flăcările a căror căldură începea să-i risipească amorteala. Sosirea lui Philippe și primejdia înfruntată de acesta nu-l emoționaseră mai mult decât încăierarea în urma căreia îi fusese prădată trăsura. La început, Sucy luă mâna tinerei contese ca pentru a-i mărturisi dragostea și a-i exprima durerea că o vedea redusă la cea mai cumplită mizerie; rămase însă tăcut lângă ea, așezat pe un morman de zăpadă care șiroia topindu-se, și cedă chiar și el fericirii de a se încălzi, uitând de primejdie, uitând de tot. Chipul său căpătă, fără să vrea, o expresie de bucurie aproape prostească, și așteptă cu nerăbdare ca felia de iapă dată soldatului său să fie friptă. Mirosul cărnii arse pe jar îi ațâța foamea, iar foamea îl făcea să uite de inimă, de curaj, de iubire. Toți oamenii care împrejmuiau focul își împărțiseră păturile, pernele, blănurile, rochiile, veșmintele bărbățești și femeiești aparținând contelui, contesei și maiorului. Philippe se întoarse să vadă dacă se mai putea folosi de ladă. La lumina flăcărilor zări aurul, diamantele, argintăria, risipite fără ca nimeni să se fi gândit să-și însușească cea mai mică părticică. Fiecare dintre indivizii reuniți de hazard în jurul acestui foc păstra o tăcere care avea în ea ceva înfiorător și nu făcea decât ceea ce considera necesar pentru binele propriu. Mizeria aceasta era grotescă. Fețele, descompuse de frig, erau unse cu un strat de noroi peste care lacrimile trasau de la colțul ochilor până-n josul obrazilor o dâră, dezvăluind grosimea acestei măști. Murdăria bărbilor lor lungi îi făcea pe acești soldați și mai hidoși. Unii erau înfășurați în șaluri femeiești, alții purtau pături de cal, cuverturi noroioase, zdrențe pline de chiciură care se topea; câțiva erau încălțați într-un picior cu o cizmă, iar în celălalt cu o gheată; în sfârșit, nu era nimeni al cărui veșmânt să nu pară de o ciudățenie hilară. În fața unor lucruri atât de hazlii, acești oameni rămâneau gravi și întunecați. Liniștea nu era întreruptă decât de pârâitul lemnelor, de pocnetul flăcărilor, de murmurul îndepărtat al campamentului și de loviturile de sabie cu care cei mai înfometați izbeau în coapsa Bichettei pentru a-i smulge cele mai bune bucăți. Câțiva nefericiți, mai istoviți decât ceilalți, dormeau, iar dacă vreunul dintre ei se rostogolea în foc, nimeni nu-l ridica. Acești logicieni severi gândeau că dacă omul nu era mort, arsura trebuia să-l avertizeze să se așeze într-un loc mai comod. Dacă nefericitul se trezea în foc și pierrea, nimeni nu-l plângea. Unii soldați se priveau ca pentru a-și justifica propria nepăsare prin indiferența celorlalți. Tânăra contesă avu de două ori parte de acest spectacol și rămase mută. Când câteva dintre bucățile puse pe cărbuni se fripseră, fiecare-și potoli foamea cu clefăitul acela care, la animale, ni se pare dezgustător.

— E pentru prima oară când am văzut treizeci de infanteriști pe-un singur cal, zise grenadierul care ucisese iapa.

Fusese singura glumă atestând spiritul național.

Curând, cea mai mare parte dintre acești bieți soldați se înfășurară în veșmintele lor, se așezară pe scânduri, pe tot ce-i putea feri de contactul cu zăpada, și adormiră fără să le pese de ziua următoare. După ce maiorul se încălzi și după ce-și potoli foamea, o invincibilă nevoie de somn îi apăsă pleoapele. În intervalul destul de scurt cât dură lupta cu somnul, o contemplă pe tânăra femeie care, întorcându-și fața spre foc ca să doarmă, lăsa să i se vadă ochii închiși și o parte a frunții; era

înfășurată într-o șubă îmblănită și o manta groasă de dragon; capul i se sprijinea pe o pernă pătată de sânge; căciula de astrahan, menținută cu o basma legată pe sub gât, îi ferea fața de frig atât cât era cu putință; își ascunsese picioarele sub manta. Cum stătea așa, ghemuită ca un covrig, nu semăna, într-adevăr, cu nimic. Era cea din urmă dintre vivandiere? Era femeia aceea încântătoare, gloria unui iubit, regina balurilor pariziene? Vai, nici măcar ochiul celui mai devotat prieten al ei nu deslușea vreo urmă de feminitate în grămada asta de rufe și de zdrențe. Iubirea pierise sub flagelul frigului, în inima unei femei. Prin vălurile dese pe care cel mai irezistibil dintre toate somnurile le așternea peste ochii maiorului, el nu-i mai vedea nici pe soț, nici pe soție decât ca două puncte. Flăcările focului, trupurile întinse pe jos, frigul cumplit care vuia la trei pași de o căldură efemeră, totul era vis. Un gând hărțuitor îl înspăimânta pe Philippe: „Dacă adorm, vom muri cu toții; nu vreau să dorm”, își zicea. Dormea. Strigăte cumplite și o explozie îi treziră pe domnul de Sucy după o oră de somn. Sentimentul datoriei, primejdia care-i amenința prietena îi năpădiră brusc inima. Scoase un țipăt semănând cu un răget. El și soldatul său erau singurii în picioare. Văzură o mare de foc care decupa în fața lor, în negura nopții, o mulțime de oameni, devorând bivuacurile și barăcile; auziră țipete de deznădejde, urlete; zăriră mii de figuri îndurerate și fețe pline de furie. În mijlocul acestui infern, o coloană de soldați își croia drum spre pod, între două șiruri de cadavre.

— Este ariergarda noastră care se retrage, exclamă maiorul. S-a dus orice nădejde.

— Ți-am salvat trăsura, Philippe, zise un glas prietenos.

Întorcându-se, Sucy îl recunoscuse la lumina flăcărilor pe tânărul aghiotant.

— Ah! Totul este pierdut, răspunse maiorul. Mi-au mâncat calul. Și apoi, cum să-l fac să meargă pe ramolitul ăsta de general și pe nevastă-sa?

— Ia un tăciune, Philippe, și amenință-i!

— S-o ameninț pe contesă?

— Adio, strigă aghiotantul. Abia dacă mai apuc să trec râul ăsta nenorocit, și trebuie! Am o mamă în Franța! Ce noapte! Gloata asta preferă să rămână-n zăpadă, iar majoritatea nefericiților ăstora se lasă arși decât să se trezească. Este ora patru, Philippe! Peste două ore, rușii vor începe să se agite. Te asigur că vei vedea a doua oară Berezina încărcată de cadavre. Philippe, gândește-te la tine! Nu mai ai cal, n-ai cum s-o duci pe contesă; așa că vino cu mine, mai zise el, prinzându-l de braț.

— Dragă prietene, s-o părăsesc pe Stephanie...

Maiorul o înhăță pe contesă, o ridică în picioare și-o zgâlțâi cu asprimea omului deznădăjduit, obligând-o să se trezească; ea îl privea cu ochi ficși și morți.

— Trebuie să mergem, Stephanie, sau vom muri aici.

Drept orice răspuns, contesa încerca să se lase la pământ ca să doarmă. Aghiotantul luă un tăciune și îl agită prin fața lui Stephanie.

— S-o salvăm, fără voia ei! strigă Philippe ridicând-o și ducând-o în trăsură.

Se întoarse implorând ajutorul prietenului său. Amândoi îl luară în brațe pe bătrânul general, fără să știe dacă era mort sau viu, și îl așezară lângă nevastă-sa. Maiorul rostogoli cu piciorul pe fiecare dintre oamenii care zăceau pe pământ, luă înapoi tot ceea ce prădaseră, îngrămădi toate boarfele astea peste cei doi soți și azvârli într-un colț al trăsुरii câteva bucăți fripte din iapa sa.

— Acum, ce-ai de gând să faci? îl întrebă aghiotantul.

— S-o trag, zise maiorul.

— Ești nebun!

— Ai dreptate, spuse Philippe încrucișându-și brațele la piept.

Brusc, îl străfulgeră o idee deznădăduită.

— Ție, zise el, apucând brațul valid al soldatului său, ți-o încredințez pentru o oră! Gândește-te că mai degrabă mori decât să lași să se apropie pe oricine-o fi de trăsura aceasta.

Maiorul luă diamantele contesei, le ținu într-o mână, trase cu cealaltă sabie și începu să izbească furios în oamenii care dormeau și pe care-i considera a fi cei mai curajoși, reușind să trezească pe grenadierul voinic și pe încă doi oameni al căror grad îi era cu neputință să-l recunoască.

— Ne-am dus pe copcă, le zise el.

— O știi și eu, răspunse grenadierul, dar mi-este totuna.

— Ei bine, moarte pentru moarte, dar nu-i mai bine să-ți dai viața pentru o femeie frumoasă și să încerci să mai revezi Franța?

— Mai bine dorm, zise altul rostogolindu-se-n zăpadă și dacă continui să nu-mi dai pace, domnule maior, îți bag spada-n burtă.

— Despre ce-i vorba, domnule ofițer? întrebă grenadierul; omul ăsta e beat. Este un parizian; ăștia țin să-și respecte tabieturile.

— Ăsta va fi al tău, viteazule grenadier! exclamă maiorul arătându-i un șirag de diamante, dacă vrei să mă urmezi și să te lupți ca un turbat. Rușii sunt la zece minute de drum; au cai, așa că ne năpustim asupra primei lor baterii și punem mâna pe două mârtoage.

— Dar santinelele, domnule maior?

— Sunt ale unora dintre noi trei, răspunse el soldatului.

Se întrerupse; privi spre aghiotant:

— Vii și tu, Hippolyte, nu-i așa?

Hippolyte consimți printr-un semn din cap.

— Unul dintre noi, reluă maiorul, se va ocupa de santinelă. De altfel, poate că dorm și ei, blestemații ăștia de ruși.

— De acord, maiorule, ești un viteaz! Dar mă vei lua și pe mine în hodoaga ta? zise grenadierul.

— Da, numai să nu-ți lași pielea acolo, sus. În caz că mor, Hyppolyte, și tu, grenadiere, spuse maiorul adresându-se celor doi tovarăși ai săi, făgăduiți-mi că veți avea grijă de contesă, ca să scape cu viață.

— Am înțeles, zise grenadierul.

Se îndreptară către linia rusă, spre bateriile care trăseseră cu atâta cruzime în gloata nenorociților zăcând pe malul râului. La câteva minute după plecarea lor, galopul a doi cai răsună pe zăpadă și bateria trezită trimitea ghiulele care zburau peste capetele celor adormiți; pașii cailor erau atât de precipitați încât ai fi zis că auzi niște fierari bătând nicovala. Generosul aghiotant pierise. Grenadierul voinic era teafăr și nevătămat. Apărându-și prietenul, Philippe primise o lovitură de baionetă în umăr; cu toate astea se agățase cu disperare de coama calului, strângându-l atât de tare

Între coapse, încât animalul era prins ca-ntr-un clește.

— Slavă Domnului! strigă maiorul regăsindu-și soldatul nemișcat și caleașca la locul ei.

— Dacă ești drept, domnule ofițer, îmi faci rost de o decorație. Am luptat ca niște lei-paralei și cu spada, și cu pistolul, așa-i?

— Și încă n-am făcut nimic. Haidem să înhăăm caii. Ține frânghiile astea.

— Nu sunt destule.

— Atunci, grenadiere, pune mâna pe adormiții ăștia și folosește-le șalurile și rufăria...

— Ptiu drace! Șmecherul ăsta e mort! strigă grenadierul despuindu-l pe primul. La naiba! Au murit toți!

— Toți?

— Da, toți! Carnea de cal este indigestă, zice-se, când o mănânci pe zăpadă.

Vorbele astea îl cutremurară pe Philippe. Frigul se întetise.

— Dumnezeuule, să pierd o femeie pe care-am mai salvat-o de douăzeci de ori!

Maiorul o zgâlțâi pe contesă, strigând:

— Stephanie, Stephanie!

Tânăra femeie deschise ochii.

— Doamnă! Suntem salvați!

— Salvați? repetă ea căzând din nou.

Cu chiu, cu vai, caii fură înhămați. Maiorul, cu sabia în mâna nevătămată, cu hățurile în cealaltă, înarmat cu pistoale, urcă pe unul dintre cai, iar grenadierul, pe celălalt. Bătrânul soldat, ale cărui picioare degeraseră, fusese zvârlit de-a curmezișul trăsurii, peste general și peste contesă. Stârniți cu împunsături de sabie, caii traseră echipajul cu un soi de furie la șes, unde pe maior îl așteptau o mulțime de dificultăți. Curând îi fu cu neputință să înainteze fără să riște să strivească bărbați, femei, ba chiar copii adormiți, toți refuzând să se miște când grenadierul îi trezea. Zadarnic domnul de Sucy căuta drumul pe care ariergarda și-l croise mai înainte prin mijlocul acestui puhoi, dar care se ștersese cum se șterge dâra vaporului pe mare; nu mergea decât la pas, cel mai adesea oprit de soldații care-l amenințau că-i omoară caii.

— Vreți să ajungeți? îl întrebă grenadierul.

— Cu prețul întregii mele vieți, cu prețul lumii întregi, răspunse maiorul.

— Atunci, dați-i drumul. Nu poți face omletă fără să spargi ouăle.

Și grenadierul gardei dădu bice cailor trecând peste trupurile omenești, însângeră roțile, răsturnă bivuacurile, trasând o dublă brazdă de morți peste câmpia de capete. Dar să nu-l condamnăm, întrucât n-a încetat o clipă să zbiere cât îl ținea gura:

— La o parte, hoiturilor!

— Bieții de ei! exclamă maiorul.

— Aiurea! Ori noi, ori frigul, ori ghiulelele! răspunse grenadierul împungând caii cu vârful ascuțit al baionetei sale.

O catastrofă care-ar fi putut să li se întâmple cu mult mai înainte și pe care doar un noroc fără egal îi salvase până atunci, le stăvili brusc înaintarea. Trăsura se răsturnă.

— Mă așteptam la așa ceva, exclamă neînfricatul grenadier. Oh! oh! Camaradul a murit.

— Bietul Laurent, zise maiorul.

— Laurent? Nu era cumva din Regimentul 5 Vânători?

— Ba da.

— E văru-meu. Ptiu drace! Căteaua asta de viață nu-i atât de fericită ca s-o regreți în vremuri ca astea.

Trăsura nu fu îndreptată, caii nu fură deshămați fără o pierdere de timp uriașă, ireparabilă. Izbitura fusese atât de puternică, încât tânăra contesă, trezită și smulsă din amorțeală din cauza șocului, se debarasă de veșminte și se ridică.

— Philippe, unde suntem? Întrebă ea cu glas blând, privind împrejurii.

— La cinci sute de pași de pod. Vom trece peste Berezina. De partea cealaltă a râului, Stephanie, n-o să te mai necăjesc, te voi lăsa să dormi, vom fi în siguranță, vom ajunge liniștiți la Wilna. Să dea Dumnezeu să nu afli niciodată cât a costat viața ta!

— Ești rănit?

— Un fleac.

Ceasul dezastrului sunase. Tunul rușilor vestea ziua. Stăpâni pe Studzianka, ei trăsneau acum câmpia; și la primele licăriri ale dimineții maiorul zări coloanele lor mișcându-se și grupându-se pe înălțime. Un strigăt de alarmă se înalță din sânul mulțimii, care se ridică brusc în picioare. Fiecare înțelese în mod instinctiv pericolul, și toți se îndreptară spre pod ca unduirea unui val. Rușii coborau cu iuțeala pârjolului. Bărbați, femei, copii, cai, totul se scurgea spre pod. Din fericire, maiorul și contesa se aflau încă destul de departe de mal. Generalul Eblé tocmai dăduse foc picioarelor podului de pe celălalt dâmb. În ciuda avertismentelor date celor care năvăleau peste puntea salvatoare, nimeni nu vru să dea înapoi. Nu numai că podul se prăbuși încărcat de oameni, dar impetuoșitatea talazului de oameni lansați spre țărmul fatal era atât de puternică, încât o masă de oameni căzu în râu, ca o avalanșă. Nu se auzi nici un strigăt, ci zgomotul surd al unei pietre prăvălite în apă; apoi Berezina se acoperi de cadavre. Mișcarea înapoi a celor care se retrăseseră spre șes ca să scape de moarte fu atât de violentă și ciocnirea dintre ei și cei ce mergeau înainte atât de cumplită, încât un mare număr de oameni muriră sufocați. Conte și contesa de Vandières își datorară viața trăsurii. După ce zdrobiseră, striviseră cu copitele o mulțime de muribunzi, caii pieriră la fel de zdrobiți, călcați în picioare de vârtejul de oameni năvălind spre pod. Maiorul și grenadierul își găsiseră salvarea în propria lor forță. Ucideau ca să nu fie uciși. Uraganul acesta de fețe omenești, acest flux și reflux al trupurilor animate de aceeași mișcare, avu ca rezultat pustiirea pentru câteva clipe a malului Berezinei. Mulțimea se retrăsese spre șes. Dacă vreo câțiva se aruncară în valuri de pe înaltul taluzului, o făcură mai puțin în speranța de a ajunge la celălalt mal care, pentru ei, însemna Franța, cât pentru a evita deșerturile Siberiei. Deznădejdea deveni un scut pentru câțiva inși curajoși. Un ofițer sări din sloi în sloi până la malul opus: un soldat se cățără în mod miraculos pe un morman de cadavre și de sloiuri. Această uriașă mulțime înțelese, în cele din urmă, că rușii nu vor ucide douăzeci de mii de oameni fără arme, rebegiți, prostiți, care nu se apărau, și fiecare își aștepta soarta cu o cumplită resemnare. Atunci, maiorul, grenadierul, bătrânul și soția sa rămaseră singuri, la câțiva pași de locul unde era podul. Stăteau acolo, toți patru, în picioare, cu ochii secătuiți, tăcuți, înconjurați de o masă de morți. Câțiva soldați nevătămați, câțiva ofițeri cărora împrejurarea le reda

toată energia, li se alăturară. Grupul acesta destul de strâns număra vreo cincizeci de oameni. Maiorul zări la o depărtare de două sute de pași ruinele podului făcut pentru căruțe și care se năruise cu două zile în urmă.

— Să construim o plută, strigă el.

Nu-și sfârși bine vorba că întreg grupul alergă spre rămășițe. O mulțime de oameni începură să adune crampoane de fier, să caute scânduri de lemn, frânghii, în sfârșit toate materialele necesare construirii unei plute. Vreo douăzeci de soldați și de ofițeri înarmați alcătuiră o gardă comandată de maior pentru a proteja lucrătorii de asalturile desperate pe care le-ar fi putut încerca mulțimea, ghicindu-le intenția. Sentimentul libertății care însuflețește prizonierii și le inspiră miracole nu se poate compara cu cel care îi punea în mișcare acum pe nefericiții de francezi.

— Vin rușii! Vin rușii! strigau către lucrători cei care-i apărau.

Iar lemnele trosneau, pluta creștea în lărgime, în înălțime, în adâncime. Generali, soldați, colonei, toți se încovoiau sub greutatea roților, a fiarelor, a funiilor, a scândurilor: era o imagine reală a construirii arcei lui Noe. Tânăra contesă, așezată lângă soțul ei, contempla spectacolul cu regretul că nu putea contribui cu nimic la această muncă; ajuta totuși la făcutul nodurilor pentru consolidarea parâmelor. În sfârșit, pluta fu isprăvită. Patruzeci de oameni o aruncară în apele râului, în timp ce vreo zece soldați țineau frânghiile care trebuiau să ajute la prinderea de mal. Îndată ce constructorii își văzură ambarcațiunea plutind pe Berezina, se aruncară în ea de pe înălțimea taluzului, cu un cumplit egoism. Maiorul, temându-se de furia acestei prime mișcări, îi ținea pe Stephanie și pe general de mână; dar se înfioră văzând ambarcațiunea neagră de lume și oamenii înghesuindu-se deasupra ca spectatorii la parterul unui teatru.

— Sălbaticilor! strigă el, eu v-am dat ideea să facem pluta; eu v-am salvat, și voi îmi refuzați un loc.

O rumoare confuză ținu loc de răspuns. Oamenii aflați la marginea plutei, înarmați cu prăjini pe care le sprijineau în taluz, împingeau cu furie ambarcațiunea pentru a o îndrepta spre celălalt mal și a o face să spintece sloiurile și cadavrele omenești.

— Afurisiților! v-am dat vânt în apă și voi nu-i primiți pe maior și pe tovarășii lui! strigă grenadierul, care-și ridică sabia, împiedicându-le plecarea și obligându-i să-și strângă rândurile, în ciuda strigătelor cumplite.

— O să cad! Cad! strigau cei de lângă el. Dați-i drumul! Înainte!

Maiorul își privea cu ochii uscați iubita, care-și înălțase privirea spre cer cu un sentiment de resemnare sublimă.

— Voi muri cu tine! zise ea.

Situația oamenilor instalați pe plută avea în ea ceva comic. Deși scoteau răgete cumplite, nici unul dintre ei nu îndrăznea să țină piept grenadierului; căci erau atât de înghesuți, încât era de ajuns să împingă o singură persoană ca să răstoarne totul. Simțind primejdia, un căpitan încercă să se descotorosească de soldat, care însă observă mișcarea ostilă a ofițerului, îl înfășcă, și-l zvârli în apă, strigându-i:

— Așa, rățoiule, vrei apă! Poftim, bea!

— Am două locuri! strigă el. Haide, maiorule, aruncă-ne femeiușca și vino! Lasă-l pe ramolitul

ăla care mâine va crăpa.

— Grăbiți-vă, strigă un glas compus dintr-o sută de glasuri.

— Haide, maiorule. Oamenii mârâie și au dreptate.

Contele de Vandières își lepădă veșmintele de deasupra și se ridică în picioare, în uniforma sa de general.

— Să-l salvăm pe conte, strigă Philippe.

Stephanie strânse mâna prietenului, se aruncă la pieptu-i și îl sărută cu o îmbrățișare cumplită.

— Adio! zise ea.

Se înțeleșeseră. Contele de Vandières își regăsi forța și prezența de spirit ca să sară în îmbarcațiunea unde Stephanie îl urmă, după ce-i aruncă o ultimă privire lui Philippe.

— Maiorule, vrei locul meu? Nu-mi pasă de viață, strigă grenadierul. N-am nici nevastă, nici copil, nici mamă.

— Ți-i încredințez, strigă maiorul arătând spre conte și soția sa.

— Fii liniștit, îi voi păzi ca pe ochii din cap.

Pluta fu lansată cu atâta violență către malul opus celui pe care Philippe stătea imobil, încât atingând pământul izbitura zdruncină totul. Contele, aflat la margine, se rostogoli în râu. În clipa în care căzu, un sloi îi reteză țeasta și o zvârli departe ca pe o ghiulea.

— Hei! Maiorule! strigă grenadierul.

— Adio, strigă o femeie.

Philippe de Sucy căzu amorțit de groază, doborât de frig, de părere de rău și de oboseală.

*

— Biata mea nepoată înnebunise, adăugă doctorul după un moment de tăcere. Ah! Domnule, reluă el apucând mâna domnului d'Albon, ce cumplită a fost viața pentru această femeie, atât de tânără, atât de delicată! După ce, printr-o mare nefericire, fusese smulsă de lângă acel grenadier de gardă, numit Fleuriot, a fost târâtă timp de doi ani în spatele armatei, jucăria unei gloate de ticăloși. Mergea, mi s-a spus, cu picioarele goale, aproape dezbrăcată, rămânând luni de zile fără îngrijiri, fără hrană; ba reținută în spitale, ba alungată ca un animal. Numai Dumnezeu știe nenorocirile îndurate de nefericita asta, supraviețuind totuși. Când părinții ei care o credeau moartă își împărțeau aici succesiunea, ea se afla într-un orășel din Germania, închisă într-o casă de nebuni. În 1816, grenadierul Fleuriot o recunoscă într-un han din Strasbourg, unde tocmai sosise după ce evadase din închisoarea aceea.

Câțiva țărani îi povestiră grenadierului cum trăise contesa o lună întreagă într-o pădure, și cum o hăituiseră ei ca să pună mâna pe ea, fără să izbutească. Eu mă aflam atunci la câteva leghe de Strasbourg. Auzind vorbindu-se despre o fată sălbatică, am simțit dorința să verific faptele acestea ieșite din comun care ofereau subiectul unor povești ridicole. Mare surpriză recunoscând-o pe contesă! Fleuriot mi-a spus tot ce știa despre jalnica întâmplare. L-am adus pe bietul om împreună cu nepoată-mea în Auvergne, unde-am avut nenorocirea să-l pierd. Avea o oarecare autoritate asupra doamnei de Vandières. Doar el izbutea s-o facă să se îmbrace. *Adio!* Cuvântul acesta care, pentru ea, reprezintă tot graiul, îl rostea pe vremuri destul de rar. Fleuriot încercase să reînvie în ea unele idei;

dar a eşuat și n-a reușit decât s-o determine să pronunțe ceva mai des această vorbă tristă. Grenadierul știa s-o distreze și să-i găsească o preocupare jucându-se cu ea; și prin el, nutream speranța...

Unchiul lui Stephanie tăcu o clipă.

— Aici, reluă el, a întâlnit altă ființă cu care pare că se înțelege. Este o țărancă nătângă, care, în ciuda urâteniei și a prostiei s-a îndrăgostit de un zidar. Zidarul voise s-o ia de nevastă, deoarece ea posedă câteva pogoane de pământ. Biata Geneviève a fost timp de un an cea mai fericită făptură din univers. Se gătea, mergea duminică la bal împreună cu Dallot, înțelegea iubirea; era loc în sufletul ei și în mintea ei pentru un sentiment. Dallot însă s-a răzgândit. A găsit o fată cu mintea întreagă și cu două pogoane de pământ mai mult decât avea Geneviève. Dallot a părăsit-o, deci, pe Geneviève. Biata ființă a pierdut și picul de inteligență pe care i-l dezvăluise dragostea și nu mai știe decât să pască vacile sau să cosească iarba. Nepoata mea și această sărmană fată sunt, într-un fel, unite prin lanțul invizibil al destinului lor comun și prin sentimentul care le-a pricinuit nebunia. Vedeți? zise unchiul lui Stephanie, conducându-l pe marchizul d'Albon la fereastră.

Magistratul o zări, într-adevăr, pe frumoasa contesă așezată pe pământ, în poalele lui Geneviève. Țărancă, în mână cu un uriaș pieptene de os, se străduia să descurce pletele lungi și negre ale lui Stephanie, care stătea blândă, scoțând țipete înăbușite al căror accent presupunea o plăcere instinctivă. Domnul d'Albon se cutremură observând totala uitare de sine și nepăsarea animalică a contesei, trădând o totală lipsă de sensibilitate.

— Philippe! Philippe! exclamă el, nenorocirile trecute nu sunt nimic. Oare să nu mai fie nici o speranță?

Bătrânul doctor își înălță ochii spre ceruri.

— Adio, domnule, zise domnul d'Albon strângând mâna bătrânului. Prietenul meu mă așteaptă; veți veni să-l vedeți cât mai curând, nu?

— Așadar este chiar ea! exclamă Sucy, auzind primele cuvinte ale marchizului d'Albon. Ah! Tot nu-mi venea să cred, adăugă, lăsând să-i cadă câteva lacrimi din ochii negri, a căror expresie era de obicei severă.

— Da, este contesa de Vandières, răspunse magistratul.

Colonelul se ridică brusc și se grăbi să se îmbrace.

— Ei! Ce faci, Philippe, zise magistratul uluit, ți-ai pierdut mințile?

— Dar nu mă mai doare nimic, răspunse simplu colonelul. Știrea asta mi-a alinat toate durerile. Și ce boală s-ar mai putea face simțită, când mă gândesc la Stephanie? Plec la Bons-Hommes s-o văd, să-i vorbesc, s-o vindec. Este liberă. Ei bine, fericirea ne va surâde, iar de nu, înseamnă că nu există providență. Crezi oare că biata femeie m-ar putea auzi fără să-și recapete mințile?

— Te-a văzut deja și nu te-a recunoscut, îi răspunse blând magistratul care, dându-și seama de speranța exaltată a prietenului său, încerca să-i insufle unele îndoieli salvatoare.

Colonelul tresări, dar începu să zâmbească, schițând o ușoară expresie de neîncredere. Nimeni nu îndrăzni să se împotrivească intențiilor colonelului. În câteva ceasuri, fu instalat în fosta stăreție, alături de doctor și de contesa de Vandières.

— Unde-i ea? exclamă el sosind.

— Liniște! răspunsese unchiul lui Stephanie. Doarme. Este aici, privești-o.

Philippe o văzu pe biata nebună ghemuită la soare, pe o bancă. Capul îi era ocrotit împotriva fierbințelii aerului de o pădure de păr răsfirat peste față; brațele îi atârnau cu grație până-n pământ; trupul zăcând avea poziția elegantă a unei căprioare, picioarele erau strânse sub ea, fără efort; sânul i se ridica în intervale egale; pielea sa, tenul său aveau albul acela al porțelanului pe care-l admirăm atâta pe chipurile transparente ale copiilor. Imobilă, alături de ea, Geneviève ținea în mână o ramură pe care Stephanie se urcase cu siguranță s-o rupă din cel mai înalt vârf al unui plop, și nătânga agita ușor frunzișul acesta deasupra tovarășei ei adormite, ca să alunge muștele și să răcorească atmosfera. Țăranca privi spre domnul Fanjat și spre colonel; apoi, ca un animal care și-a recunoscut stăpânul, își întoarse încet capul spre contesă, continuând s-o vegheze, fără să schițeze nici cel mai mic semn de mirare sau de inteligență. Aerul era înfierbântat. Banca de piatră părea că strălucește, iar pajiștea înălța către cer aburii aceia jucăuși care plutesc și pâlpâie deasupra ierburilor ca un praf auriu; dar Geneviève părea că nu simte căldura mistuitoare. Colonelul strânse puternic mâinile doctorului. Lacrimile izvorâte din ochii militarului se rostogoliră de-a lungul obrajilor săi bărbătești și căzură în iarbă, la picioarele lui Stephanie.

— Domnule, zise unchiul, sunt doi ani de când inima mi se strânge, zi cu zi. Curând vei ajunge ca mine. Și chiar de n-ai plânge, durerea rămâne aceeași.

— Ai îngrijit-o, zise colonelul ai cărui ochi exprimau tot atâta recunoștință, cât și gelozie.

Cei doi bărbați se înțeleseseră; și strângându-și mâna cu putere, rămaseră din nou imobili, contemplând pacea neasemuită pe care somnul o așternea asupra acestei încântătoare făpturi. Din când în când Stephanie scotea un oftat, iar acest oftat, care avea toate aparențele sensibilității, îi dădeau fiori de plăcere nefericitului colonel.

— Vai, îi zise blând domnul Fanjat, nu te amăgi; dumneata o vezi în acest moment în toate mințile.

Cei care au stat ceasuri întregi să contemple încântați somnul ființei iubite ai cărei ochi aveau să le surâdă la trezire, vor înțelege neîndoios sentimentul plăcut și dureros care-l chinuia pe colonel. Pentru el, somnul acesta era o iluzie; trezirea avea să fie o moarte, și una dintre cele mai cumplite. Deodată, un pui de căprioară alergă în trei salturi spre bancă, o adulmecă pe Stephanie, pe care acest zgomot o trezi; ea se ridică ușor în picioare fără ca mișcarea făcută să sperie capriciosul animal; dar când îl zări pe Philippe, o luă la goană urmată de tovarășul patruped, până la un gard de soc; apoi scoase acel slab țipăt de pasăre speriată pe care colonelul îl mai auzise în fața grilajului, când contesa îi apăruse domnului d'Albon pentru prima oară. În sfârșit, se cățără într-un drob, se cuibări în smocul verde al copacului și privi spre străin cu atenția celei mai iscoditoare privighetori a pădurii.

— Adio, adio, adio! rosti ea fără ca sufletul să fi imprimat vreo undă de sensibilitate acestui cuvânt.

Era nepăsarea păsării cântându-și aria.

— Nu mă recunoaște, zise colonelul deznădăjduit. Stephanie, sunt Philippe, Philippe al tău, Philippe!

Și bietul militar înaintă spre drob, dar când ajunse la trei pași de copac, contesa îl privi de parcă-l înfrunta, deși un soi de spaimă îi licări în ochi; apoi, dintr-un singur salt sări de pe drob pe un

salcâm și de acolo într-un brad din nord, unde se legănă din creangă în creangă cu o suplețe uimitoare.

— N-o urmări, zise domnul Fanjat. Ai putea stârni o aversiune între dumneata și ea care ar putea deveni de neînlăturat. Te voi ajuta s-o cunoști și s-o împlânzești. Vîno pe banca aceasta. Dacă nu-i dai nici o atenție sărmanei nebune, nu peste mult o vei vedea apropiindu-se pe nesimțite, ca să te cerceteze.

— *Ea!* Să nu mă recunoască, să fugă de mine, își repeta colonelul așezându-se cu spatele spre un copac al cărui frunziș umbrea o bancă rustică; și capul i se lăsă pe piept. Doctorul păstră tăcerea. Curând contesa coborî încet din înaltul bradului ei, rotindu-se ca un licurici, lăsându-se uneori în voia legănării pe care vîntul o imprima arborilor. Se oprea pe fiecare ramură pentru a-l pândi pe străin. În cele din urmă, vîzându-l imobil, sări în iarbă, se ridică în picioare și veni spre el cu pasul încet, de-a curmezișul livezii. Când ea se opri, rezemată de un copac aflat la vreo zece pași de bancă, domnul Fanjat îi spuse în șoaptă colonelului:

— Ia repede din buzunarul meu drept cîteva bucăți de zahăr și arată-i-le. Va veni; renunț de bunăvoie în favoarea dumată la plăcerea de a-i oferi dulciuri. Cu ajutorul zahărului, care-i place la nebunie, o vei obișnui să se apropie de dumneata și să te recunoască.

— Când era sănătoasă, răspunse cu tristețe Philippe, nu-i plăceau deloc mîncărurile dulci.

În clipa când colonelul îi arătă lui Stephanie bucata de zahăr ținută între degetul mare și arătătorul mîinii drepte, ea scoase din nou țipătul acela sălbatic și alergă iute spre Philippe; apoi se opri învinsă de teama instinctivă pe care el i-o insufla; se uita la zahăr și-și întorcea alternativ capul, ca nenorociții aceia de câini cărora stăpânii le interzic să se atingă de mîncare, înainte de a le fi spus una dintre ultimele litere ale alfabetului, pe care o rostesc răspicat. În sfârșit, pasiunea animalică învinse frica; Stephanie se repezi spre Philippe, întinse cu timiditate frumoasa-i mînă cafenie ca să apuce prada, atinse degetele iubitului ei, înhăță zahărul și dispăru într-un boschet al pădurii. Această cumplită scenă îl copleși pe colonel, care izbucni în lacrimi și fugi în salon.

— Iubirea să fie oare mai puțin curajoasă decât prietenia? întrebă domnul Fanjat. Eu mai sper, domnule baron. Biata nepoată-mea era într-o stare și mai jalnică decât aceasta în care-o vedeți.

— Cum e posibil? exclamă Philippe.

— Stătea în pielea goală, reluă doctorul.

Colonelul făcu un gest de groază și se îngălbeni; doctorul crezu că recunoaște în paloarea aceasta un indiciu îngrijorător. Îi luă pulsul și-l găsi pradă unor friguri violente: după multe insistențe, reuși să-l convingă să se întindă pe pat și îi pregăti o ușoară doză de opium, ca să-i producă un somn liniștit.

Trecuseră aproape opt zile, răstimp în care baronul de Sucy se luptă deseori cu neliniști ucigătoare; dar curînd ochii lui nu mai avură lacrimi. Inima sa, adesea sfărîmată, nu se putu obișnui cu spectacolul pe care i-l oferea nebunia contesei, dar se împăcase, ca să spunem așa, cu îngrozitoarea situație, și găsi o ușurare în suferință. Eroismul lui nu cunoscă margini. Avu curajul s-o împlânzească pe Stephanie alegându-i dulciurile; depuse atîta străduință în aducerea acestei hrane, știu atît de bine să dozeze modestele izbânzi pe care voia să le producă asupra instinctului iubitei sale, această ultimă rămășiță a inteligenței ei, încât izbuti s-o facă mai docilă decât fusese vreodată.

Colonelul cobora în fiecare dimineață în parc; și, dacă, după ce-o căuta îndelung pe contesă, nu putea ghici pe ce copaci se legăna alene, nici ungherul în care se pitulase ca să se joace cu vreo pasăre, nici pe ce acoperiș era cățărata, fluiera aria atât de celebră a cântecului *Plecând spre Syria*, de care se lega amintirea unei scene a dragostei lor. Atunci Stephanie alerga cu ușurința unui pui de ciută. Se obișnuise atât de mult să-l vadă pe colonel, încât el n-o mai speria; curând se deprinse să i se așeze pe genunchi, să-l strângă în brațele ei uscate și agere. În atitudinea aceasta, atât de scumpă iubiților, Philippe oferea pe rând câteva dulciuri lacomei contese. După ce le mânca pe toate, Stephanie se aventura deseori să scotocească buzunarele prietenului ei cu gesturi având iuțeala mecanică a mișcărilor unei maimuțe. După ce se convingea că nu mai rămăsese nimic, se uita la Philippe cu ochi limpezi, fără gânduri, fără recunoștință: se juca atunci cu el; încerca să-i scoată cizmele ca să-i vadă piciorul, îi sfâșia mânușile, își puneă pe cap pălăria lui; dar îl lăsa să-și treacă mâinile prin pletele ei. Îi îngăduia s-o strângă în brațe, și primea fără plăcere sărutări fierbinți; în sfârșit, îl privea când acesta plângea; înțelegea perfect fluieratul melodiei *Plecând spre Syria*; însă el nu izbutea s-o facă să-și rostească propriul nume: *Stephanie*! Philippe era susținut în cumplita-i întreprindere de o speranță care nu-l părăsea niciodată. Dacă, în vreo frumoasă dimineață de toamnă, o găsea pe contesă stând liniștită pe o bancă, sub vreun plop îngălbenit, bietul îndrăgostit se culca la picioarele ei și privea în ochii ei atâta timp cât voia ea să se lase privită, sperând că razele care se revărsau din ei să redevină conștiente; uneori își făcea iluzii, credea că văzuse luminile acelea reci și imobile vibrând din nou, calde, vii și exclama:

— Stephanie, Stephanie, mă auzi, mă vezi?

Dar ea asculta sunetul acestei voci ca pe un zgomot, ca sforțarea vântului care agita arborii, ca mugetul vacii pe care se cățara; și colonelul își frângea mâinile de deznădejde, deznădejde mereu înnoită. Timpul și zadarnicele-i încercări nu făceau decât să-i sporească durerea. Într-o seară, sub un cer liniștit, înconjurat de tăcerea și pacea acelui colț retras de țară, doctorul îl zări de departe pe baron preocupat de încărcarea unui revolver. Bătrânul medic pricepu că Philippe își pierduse orice speranță; își simți sângele năvălindu-i în inimă, și dacă izbuti să-și înfrângă leșinul, o făcu pentru că prefera să-și vadă nepoata vie și nebună decât moartă. Alergă.

— Ce faci! zise el.

— Țasta-i pentru mine, răspunse colonelul arătându-i pe bancă un pistol încărcat, iar ăsta-i pentru ea! adăugă, terminând cu înfundarea câlților în arma din mână.

Contesa era întinsă pe jos și se juca cu gloanțele.

— Nu știi pesemne, reluă sec doctorul care-și ascunse spaima, că, azi-noapte, în timp ce dormea, a spus: Philippe!

— Mi-a rostit numele! exclamă baronul, lăsând să-i scape pistolul pe care Stephanie îl ridică; dar el i-l smulse din mâini, îl luă pe cel de pe bancă și fugi.

— Biată micuță! exclamă doctorul, fericit de succesul înșelătoriei lui. O strânse pe nebună la piept și spuse: Te-ar fi ucis, egoistul! Vrea să te omoare pentru că suferă. Nu știe să te iubească pentru tine, copila mea! Îl iertăm, nu-i așa? Și-a pierdut mințile, iar tu, tu nu ești decât nebună. Lasă! Doar Dumnezeu are dreptul să te recheme la el. Noi te credem nefericită pentru că nu mai participi la necazurile noastre, proști ce suntem! Dar, zise el așezând-o pe genunchii săi, tu ești fericită, nimic nu

te stingherește; trăiești ca pasărea, ca cerbul.

Ea se repezi asupra unui pui de mierlă care țopăia, îl înșfăcă scoțând un mic țipăt de satisfacție, îl sugrumă, îl privi mort, și îl lăsă la poalele unui copac, fără să-i mai pese de el.

A doua zi, cum se făcu ziuă, colonelul coborî în grădină, o căută pe Stephanie; credea în fericire. N-o găsi; fluieră. Când iubita sosi, o luă la braț; și mergând pentru prima oară împreună, se duseră sub bolta unor copaci veștejiți, ale căror frunze cădeau sub briza matinală. Colonelul se așeză și Stephanie i se urcă singură pe genunchi. Philippe tremură de plăcere.

— Draga mea, zise el sărutând pătimaș mâinile contesei, eu sunt Philippe.

Ea îl privi curioasă.

— Vino, adăugă el, strângând-o. Simți cum îmi bate inima? N-a bătut decât pentru tine. Te iubesc și acum. Philippe n-a murit, este aici, iar tu îi stai în brațe. Tu ești Stephanie a mea, eu sunt Philippe al tău.

— Adio, zise ea, adio.

Colonelul se cutremură, deoarece crezu că exaltarea îi fusese resimțită de contesă. Strigătul lui sfâșietor, ațâțat de speranță, acest ultim efort al unei iubiri eterne, al unei pasiuni delirante, reînvia judecata prietenei sale.

— Ah! Stephanie, vom fi fericiți!

Ea lăsă să-i scape un țipăt de satisfacție, iar ochii avură o vagă sclipire de inteligență.

— Mă recunoaște! Stephanie!

Colonelul simți cum îi crește inima, pleoapele i se umeziră. Dar, brusc, o văzu pe contesă arătându-i o bucătică de zahăr pe care-o găsisese scotocindu-i buzunarele, în timp ce-i vorbea. Luase așadar drept un gând omenesc această fărâmbă de judecată pe care o presupune viclenia maimuțelor. Philippe își pierdu cunoștința. Domnul Fanjat o găsi pe contesă așezată peste trupul colonelului. Își ronțăia zahărul, manifestându-și plăcerea prin gesturi alintătoare pe care i le-ai fi admirat când era lucidă, dacă ar fi vrut să-și imite în joacă papagalul sau pisica.

— Vai, dragă prietene! exclamă Philippe, revenindu-și în fire, mor în fiecare zi, în fiecare clipă. O iubesc prea mult! Aș îndura totul dacă, în nebunia ei, ar fi păstrat o umbră de feminitate. Dar văzând-o mereu sălbatică și chiar lipsită de pudoare, văzând-o...

— Îți trebuie așadar o nebunie de operă, zise rece doctorul. Devotamentul dumitale în dragoste este, așadar, supus prejudecăților? Dar, bine, domnule! M-am lipsit pentru dumneata de trista fericire de a-mi hrăni nepoata, ți-am lăsat plăcerea de a te juca cu ea, n-am păstrat pentru mine decât grijile cele mai apăsătoare. În timp ce dumneata dormi, eu o veghez, eu... Haide, domnule, părăsește-o. Pleacă din această tristă sihăstrie. Eu m-am obișnuit să trăiesc cu această scumpă făptură, îi înțeleg nebunia, îi pândesc gesturile, îi intuiesc tainele. Într-o zi îmi vei mulțumi.

Colonelul părăsi Bons-Hommes pentru a nu mai reveni decât o dată. Doctorul fu înspăimântat de impresia pe care i-o făcu oaspetele său; începuse să-l iubească la fel ca pe nepoată-sa. Dacă dintre cei doi îndrăgostiți exista unul demn de milă, acesta era, cu siguranță, Philippe – el singur purta povara unei înspăimântătoare dureri! Doctorul se informă asupra colonelului și află că nefericitul se retrăsese la o moșie pe care o avea în apropiere de Saint-Germain. Încrezându-se într-un vis, baronul pusese la cale un plan pentru a reda judecata contesei. Ferindu-se de doctor, își ocupă restul toamnei

cu pregătirea acestei uriașe întreprinderi.

Prin parcul său curgea un râu, care se revărsa iarna într-o mlaștină uriașă semănând oarecum cu cea care se întindea de-a lungul țărmului drept al Berezinei. Satul Satout, situat pe o colină, încadra acest spectacol de groază, la fel cum Studzianka domina câmpia Berezinei. Colonelul adună muncitori punându-i să sape un canal care să închipuie devorantul râu unde pieriseră tezaurele Franței: Napoleon și armata lui. Ajutat de amintiri, Philippe izbuti să refacă în parcul său malul unde generalul Eblé construise podurile. Înfipse stâlpi susținători și le dădu foc, astfel încât să sugereze scândurile negre pe jumătate arse care, pe ambele părți ale râului, îi încredințaseră pe întârziați că drumul spre Franța le era închis. Colonelul ceru să i se aducă rămășițe semănând cu acelea pe care le folosiseră tovarășii săi de nenorocire la construirea ambarcațiunii lor. Își devastă parcul, cu intenția de a completa iluzia pe care își întemeia ultima sa nădejde. Comandă uniforme și veșminte zdrențuite, ca să îmbrace cu ele sute de țărani, înălță barăci, bivuacuri, baterii pe care le incendie. În sfârșit, nu uită nimic din ceea ce putea reproduce cea mai cumplită dintre toate scenele și își atinse scopul. Către primele zile ale lunii decembrie, când zăpada acoperise pământul cu o mantie deasă albă, el recunoscuse Berezina. Această falsă Rusie era de o atât de înspăimântătoare veridicitate, încât numeroși dintre tovarășii săi de arme recunoscuseră scena fostelor lor mizerii. Domnul de Sucy păstră secretul acestei reprezentări tragice, despre care, în perioada aceasta, multe cercuri pariziene vorbiră ca despre o scrânteală.

La începutul lunii ianuarie 1820, colonelul urcă într-o trăsură aidoma cu aceea care-i dusesese pe domnul și doamna de Vandières de la Moscova la Studzianka și se îndreptă spre pădurea din L'Ile-Adam. Înghămase doi cai aproape la fel cu cei pe care se dusesese să-i prindă cu prețul vieții sale din rândurile rusești. Purta veșmintele murdare și bizare, armele, căciula pe care le avusese în ziua de 29 noiembrie 1812. Ba chiar lăsase să-i crească barba, părul, și-și neglijase fața pentru ca nimic să nu lipsească acestui cumplit adevăr.

— Te-am ghicit, exclamă domnul Fanjat văzându-l pe colonel coborând din trăsură. Dacă vrei ca proiectul să-ți reușească, nu te arăta cu hainele acestea. Diseară îi voi da nepoatei mele puțin opium. După ce adoarme o îmbrăcăm așa cum era la Studzianka și o urcăm în trăsură. Eu vă voi urma într-o caleașcă.

În jurul orei două dimineața, tânăra contesă fu dusă în trăsură, așezată pe perne și înfășurată într-o pătură grosolană. Câțiva țărani luminau această bizară răpire. În liniștea nopții răsună deodată un țipăt sfâșietor. Philippe și doctorul se întoarseră și o văzură pe Geneviève care ieșise pe jumătate goală din odaia joasă în care dormea.

— Adio, adio! S-a sfârșit! Adio! striga ea plângând în hohote.

— Dar bine, Geneviève, ce-i cu tine? o întrebă domnul Fanjat.

Geneviève dădu din cap cu o mișcare de deznădejde, își înălță brațul spre cer, privi trăsura, scoase un lung mârâit, dădu semne vădite de groază adâncă și se înapoie tăcută.

— Semn bun! exclamă colonelul. Fata asta regretă că nu mai are tovarășă. Presimte poate că Stephanie își va recăpăta judecata.

— Să dea Dumnezeu, zise domnul Fanjat, care păru tulburat de acest incident.

De când studia nebunia, întâlnise mai multe exemple de spirit profetic și de harul prezicerii,

unele dintre ele fiind furnizate de nebuni și care, după spusele multor călători, se regăseau la triburile sălbatice.

După cum calculase colonelul, Stephanie străbătu șesul fictiv al Berezinei în jurul orei nouă dimineața, când o trezi zgomotul unei detunături, răsunând la o sută de pași de locul unde avea loc scena. Era un semnal. Mii de țărani izbucniră într-un urllet îngrozitor, semănând cu țiپetele de deznădejde care trebuie să-i fi înspăimântat pe ruși când douăzeci de mii de întârziați se văzuseră sortiți morții sau sclaviei, din propria lor greșeală. Auzind acest țiپăt, această detunătură de tun, contesa sări din trăsură, alergă cuprinsă de o neliniște delirantă peste câmpul înzăpezit, văzu bivuacurile arse și fatala plută pe care oamenii o lansau pe o Berezină înghețată. Maiorul Philippe era acolo, învârtind sabia asupra mulțimii. Doamna de Vandières lăsă să-i scape un țiپăt ce îngheță toate inimile și se opri înaintea colonelului, care tremura de emoție. Ea își regăsi calmul, privi mai întâi ca prin ceață tabloul acesta straniu. Timp de o clipă la fel de rapidă ca fulgerul, ochii ei avură luciditatea lipsită de inteligență pe care o admirăm în ochiul lucitor al păsărilor; apoi își petrecu mâna peste frunte, cu expresia vie a unei ființe care gândește; contemplă această amintire vie, această viață trecută, reînviată în fața ei, întoarse repede capul spre Philippe și *îl văzu*. O liniște înfiorătoare se așternu peste mulțime. Colonelul gâfâia și nu îndrăznea să vorbească, doctorul plângea. Frumosul chip al lui Stephanie se coloră ușor; apoi din nuanță în nuanță recăpătă strălucirea unei tinere sclipitor de proaspătă. Viața și fericirea, animate de o inteligență scânteietoare, biruiau încetul cu încetul ca un incendiu. Un tremur convulsiv o străpunse din cap până-n picioare. Apoi aceste fenomene, izbucnite deodată, avură parcă o legătură comună, când ochii lui Stephanie aruncară o rază cerească, o flacăra însuflețită. Trăia, gândea! Ea se înfioră, de groază, poate! Dumnezeu dezlega pentru a doua oară această limbă moartă și arunca din nou focul său în această inimă stinsă. Voința omenească veni cu torentele ei electrice și însufleți trupul din care lipsise vreme atât de îndelungată.

— Stephanie! strigă colonelul.

— Ah! Este Philippe, zise biata contesă.

Apoi se aruncă în brațele tremurânde pe care i le întinse colonelul, și îmbrățișarea celor doi iubiți înspăimântă spectatorii. Stephanie plângea. Deodată lacrimile i se uscară, deveni cadaverică de parc-ar fi fost lovită de trăsnet și spuse cu un glas slăbit:

— Adio, Philippe, te iubesc, adio!

— Oh! A murit! strigă colonelul desfăcându-și brațele.

Bătrânul medic primi corpul neînsuflețit al nepoatei sale, o sărută așa cum ar fi făcut-o un bărbat tânăr. O purtă în brațe și se așeză cu ea pe o grămadă de lemne. O privea pe contesă punându-i pe inimă o mână vlăguită și agitată de convulsii. Inima nu mai bătea.

— Vasăzică este adevărat, zise el contemplând rând pe rând colonelul împietrit și chipul lui Stephanie peste care moartea așterne frumusețea aceea strălucitoare, aureolă fugară, zălog poate al unui viitor luminos.

— Da, a murit.

— Ah! Zâmbetul ei, exclamă Philippe, privește-i zâmbetul! Să fie cu puțință?

— A și început să se răcească, răspunse domnul Fanjat.

Domnul de Sucy făcu câțiva pași pentru a se smulge din acest spectacol; dar se opri, fluieră

melodia pe care o înțelegea nebuna și nevăzându-și iubita alergând, se îndepărtă cu pași șovăitori, ca un om beat, fluierând întruna, fără să se mai uite înapoi.

Generalul Philippe de Sucy era considerat în lume ca un om foarte îndatoritor și mai ales foarte vesel. În urmă cu câteva zile, o doamnă îl felicită pentru buna lui dispoziție și pentru echilibrul comportamentului său.

— Ah! doamnă, zise el, îmi plătesc glumele foarte scump, seara, când sunt singur.

— Și-ntotdeauna ești singur?

— Nu, răspunse el surâzând.

Dacă un bun observator al naturii umane ar fi putut vedea în acea clipă expresia contelui de Sucy, s-ar fi înfiorat poate.

— De ce nu te căsătorești? reluă doamna care avea mai multe fete într-un pension. Ești bogat, titrat, faci parte dintr-o veche familie de nobili; ești talentat, ai viitor, totul îți zâmbește.

— Da, răspunse el, dar este un zâmbet care mă ucide.

A doua zi, doamna află cu stupeoare că domnul de Sucy își zburase creierii în timpul nopții. Înalta societate comentă în fel și chip acest eveniment extraordinar, și fiecare căuta pricina. După preferințele fiecăruia, jocul, dragostea, ambiția, desfrâurile ascunse, explicau această catastrofă, ultima scenă a unei drame care începuse în anul 1812. Doar doi bărbați, un magistrat și un bătrân medic, știau că domnul conte de Sucy era unul dintre bărbații aceia puternici cărora Dumnezeu le acordă nefericita putere de a ieși în fiecare zi triumfători dintr-o înfruntare cumplită cu un monstru necunoscut. Dar dacă, o clipă numai, își retrage de pe ei mâna, mor.

Paris, martie 1830

Massimilla Doni

Dragul meu Strunz, ar fi un semn de nerecunoștință din partea mea dacă nu ți-aș adăuga numele la una dintre cele două opere, pe care nu le-aș fi putut scrie fără răbdătoarea dumitale îngăduință și bunăvoință. Consideră aceasta ca o dovadă a îndatoratei mele prietenii pentru curajul de a fi încercat, poate fără succes, să mă inițiezi în tainele științei muzicale. Mi-ai arătat neconținut câte piedici și câtă trudă ascunde geniul în poemele acestea care pentru noi sunt izvorul unor plăceri divine. Și tot dumneata mi-ai oferit, nu numai o dată, mărunta satisfacție de a râde pe seama așa-zișilor cunoscători. Unii mă acuză de ignoranță, nebănuind nici sfaturile primite de la unul dintre cei mai buni critici muzicali, nici inimosul dumitale sprijin. Să fi fost eu cel mai necredincios secretar? Dacă ar fi așa, aș fi cu siguranță un netrebnic care te-a trădat fără să-și dea seama, iar eu vreau să mă pot numi mereu printre prietenii dumitale.

*

După știința cunoscătorilor, noblețea Venetiei este prima din Europa. Cartea ei de aur a precedat cruciadele, timpuri când Venetia, rămasiță a Romei imperiale și creștine, se aruncă în ape ca să scape de barbari, de pe atunci puternică, de pe atunci ilustră, dominând lumea politică și comercială. Cu abia câteva excepții, azi noblețea ei e total ruinată. Printre gondolierii care-i plimbă pe vizitatorii englezi căroră Istoria le arată în aceste ruine propriul lor viitor, întâlnești fii ai vechilor dogi a căror stirpe este mai bătrână decât a suveranilor. Dacă veniți la Venetia, veți admira pe unul dintre podurile pe sub care va trece gondola dumneavoastră o tânără sublimă, îmbrăcată ca vai de ea, biata copilă trăgându-se, poate, dintr-una dintre cele mai vestite familii de patricieni. Când un popor de regi ajunge astfel, întâlnești fără doar și poate și caractere bizare. Nu-i deloc neobișnuit ca din cenușă să iasă și câte o scânteie. Menite să justifice ciudățenia personajelor din povestirea de față, aceste reflecții se vor opri aici, întrucât nu-i nimic mai greu de suportat decât răspunsurile celor care vorbesc despre Venetia, după atâția mari poeți și atâția călători de toată mâna. Interesul povestirii cere doar să se constate antiteza cea mai vie a existenței omenești: grandoarea și mizeria întâlnite la anumiți oameni, ca și la cea mai mare parte a clădirilor. Nobilii din Venetia și din Genova, precum altădată cei din Polonia, nu-și acordau titluri. A te numi Quirini, Doria, Brignole, Morosini, Sauli, Mocenigo, Fieschi (Fiesque), Cornaro, Spinola satisfăcea orgoliul cel mai înalt. Totul se corupe: azi câteva familii sunt titrate. Cu toate acestea, în timpurile când nobilii republicilor aristocratice erau egali, exista la Genova un titlu de prinț pentru familia Doria, stăpână în deplină suveranitate peste provincia Armalfi și un titlu asemănător la Venetia, legitimat de o veche posesiune a familiei Facino Cane, prinț de Varese. Cei din familia Grimaldi, care au ajuns suverani, au pus stăpânire pe Monaco mult mai târziu. Ultimul Cane din ramura mai veche a dispărut din Venetia cu treizeci de ani înainte de căderea Republicii, condamnat pentru fapte mai mult sau mai puțin criminale. Familia Cane Memmi, moștenitoare cu numele a acestui principat, săracise în timpul fatalei perioade a anilor 1796–1814. În cel de-al douăzecilea an al secolului nostru, ea nu mai era reprezentată decât de un singur tânăr cu numele de Emilio și de un palat considerat una dintre cele mai frumoase podoabe ale vestitului Canal Grande. Acest fiu al frumoasei Veneții avea ca unică avere palatul care nu-i folosea

la nimic și o rentă anuală de o mie cinci sute de livre provenind de la o casă la țară, situată pe malul râului Brenta, ultimul bun din toate câte le stăpâniseră odată ai săi pe uscat și care fusese vândută guvernului austriac. Renta viageră îl scutea pe frumosul Emilio de rușinea de a primi, ca numeroși alți nobili, indemnizația de douăzeci de centime pe zi acordată tuturor aristocraților sărăciți, prevăzută în tratatul de cesiune către Austria.

La începutul iernii, tânărul nobil se mai afla încă la țară, într-o vilă așezată la poalele Alpilor Tirolieni și cumpărată cu o primăvară în urmă de către ducesa Cataneo. Casa clădită de sculptorul Palladio pentru familia Tiepolo, constă într-un pavilion pătrat în stilul cel mai pur. Scară impunătoare, porticuri din marmură pe fiecare dintre fațetele clădirii, peristiluri cu bolți acoperite cu fresce diafanizate de ultramarinul cerului în care zboară figuri încântătoare; ornamente masive, dar atât de bine proporționate, încât edificiul le poartă ca o femeie coafura, cu o ușurință care-ți bucură ochiul: în sfârșit, această grație nobilă prin care se distinge la Veneția palatul Procuratorilor din *Piazzetta*. Pereții din stuc admirabil ornamentați întrețin un aer plăcut în încăperi. Galeriile exterioare pictate *à fresco* alcătuiesc un abajur. Pretutindenii domnește răcorosul pavaj venețian în care marmura tăiată se transformă în flori inalterabile. Mobilierul, caracteristic palatelor italiene, oferă cele mai strălucitoare mătăsuri folosite din belșug, și prețioase tablouri așezate cu pricepere: unele semnate de preotul genovez, numit *Il Capucino*, cele mai multe ale lui Leonardo da Vinci, Carlo Dolci, Tintoretto și Tițian. Grădinile etajate prezintă acele minuni prin care avuția s-a metamorfozat în grote săpate în stâncă, în tot felul de ornamente alcătuite din pietricele aglomerate, semănând cu un delir al muncii, în terase înălțate de zâne, în boschete umbroase, unde înalții chiparoși, pinii triunghiulari, tristul măslin se amestecă savant cu pâlcurile de portocali, de lauri, de mirt; în bazine cu unde înoată pești de azur și cinabru. Orice s-ar spune în favoarea parcurilor englezești, acești arbuști cu coroana în formă de umbrelă, aceste tise cu ramuri retezate, acest lux de opere de artă, îmbinat atât de subtil cu acela al unei naturi înveșmântate, cascadele cu trepte de marmură peste care apa alunecă sfioasă ca o eșarfă furată de vânt, dar mereu alta, personajele din plumb aurit populând cu discreție refugii liniștite, în sfârșit, acest palat cutezător care se vede de pretutindenii înălțându-și dantela la poalele Alpilor, această gândire vie care însuflețește piatra, bronzul, vegetația sau care se conturează în straturi de flori, această risipă de poezie se potriveau cu iubirea dintre o ducesă și un tânăr chipeș – dragoste întruchipând o operă poetică foarte îndepărtată de rosturile brutalei naturi.

Vreun adept al fanteziei ar fi dorit poate să vadă pe una dintre aceste frumoase scări, lângă un vas cu basoreliefuri circulare, un negrișor îmbrăcat până la brâu cu pantaloni bufanți din stofă roșie, ținând cu o mână, o umbrelă deasupra capului ducesei, iar cu cealaltă poalele rochiei sale lungi, în timp ce ea sorbea vorbele lui Emilio Memmi. Și parcă venețianul n-ar fi avut de câștigat dacă ar fi fost îmbrăcat ca unii dintre senatorii aceia pictați de Tițian? Vai! În acest palat de zână, semănând cu palatul *Peschiere* din Genova, ducesa Cataneo asculta de gusturile Victorinei și ale modistelor franceze. Purta o rochie de muselină și o pălărie de pai de orez, pantofi de culoarea gușei porumbelului, ciorapi de ață atât de subțiri, încât cea mai ușoară adiere de vânt i-ar fi putut lua pe sus, iar pe umeri un șal de dantelă neagră! Dar ceea ce nu se va înțelege niciodată la Paris, unde femeile sunt strânse în rochiile lor, ca domnișoarele în corsete, este grațioasa nepăsare cu care

această frumoasă fiică a Toscanei își purta veșmântul franțuzesc; ea îl italianizase. Este de necrezut cât poate fi de grijulie o franțuzoaică cu fusta ei, în timp ce italianca se sinchisește prea puțin, n-o ferește de nici o privire lacomă, pentru că se știe sub ocrotirea unei singure iubiri, pasiune sfântă și serioasă pentru ea ca și pentru ceilalți.

Întinsă pe o sofa, în jurul orei unsprezece dimineața, după ce se întorsese de la o plimbare, și în fața unei mese pe care se vedeau resturile unui dejun elegant, ducesa Cataneo își lăsa amantul stăpân pe rochia ei de muselină, fără să-i spună un cuvânt. Așezat pe o berjeră alăturată, Emilio ținea una dintre mâinile ducesei într-ale lui, și o privea cu o totală uitare de sine. Nu întrebați dacă se iubeau; se iubeau prea mult. Nu răsfoiau împreună paginile unei cărți ca Paul și Francesca; erau departe de așa ceva, Emilio neîndrăznind să zică: *Hai să citim!* Sub licărirea ochilor unde străluceau două pupile verzi străbătute de firisoare aurii pornind din centru ca mii de raze și împrumutând privirii o blândă strălucire de stea, el se simțea cutremurat de o voluptate provocându-i o stare de spasm. Uneori îi era suficient să vadă frumoasele plete negre ale acestui chip adorat strânse cu o simplă cordeluță de aur, din care se desprindeau cosițe strălucitoare de-o parte și de alta a frunții înalte, ca să-și audă în urechi bătăile iuți ale sângelui clocotind și amenințând să spargă vasele inimii. Oare, prin ce fenomen moral sufletul puneă o atât de mare stăpânire pe trup, încât Emilio simțea că nu-și mai aparține, ci era total vrăjit de această femeie, atent la cea mai neînsemnată vorbă de-a ei rostită cu un glas ce-l tulbura până la izvoarele ființei? Dacă, în singurătate, o femeie de o frumusețe mediocră neconținut studiată devine sublimă și impunătoare, o femeie atât de frumoasă cum era ducesa putea fermeca până la amuțire un tânăr la care exaltarea găsea noi resurse, deoarece ea absorbea cu adevărat acest suflet pur.

Urmașă a familiei Doni din Florența, Massimilla se măritase cu ducele sicilian Cataneo. Mijlocind această căsătorie, bătrâna ei mamă, moartă după aceea, intenționase s-o facă bogată și fericită după tradiția lumii florentine. Credea că, odată ieșită din mănăstire, pentru a intra în viață, fiica ei va îndeplini conform legilor iubirii această a doua uniune din dragoste, care înseamnă totul pentru o italiancă. Dar Massimilla Doni prinsese în mănăstire gustul vieții religioase și, încredințându-se în fața altarului ducelui de Cataneo, ea se mulțumi, creștinește, să-i devină nevastă. Lucru cu neputință. Cataneo, care avea nevoie numai de o ducesă, găsi că e prea mult să fie și soț; când Massimilla se plânse de felul lui de a se comporta, el îi spuse calm să-și caute un *primo cavaliere servante*¹, ba chiar se oferă să-i aducă el mai mulți, la alegere. Ducesa plânse, ducele o părăsi. Massimilla privi lumea care se înghesuia în jurul ei, apoi maică-sa o luă la Pergola, introducând-o în câteva case de diplomați, la Cascine, pretutindeni unde puteau fi întâlniți cavaleri tineri și frumoși; nu găsi nici unul pe plac și se apucă să călătorească. Își pierdu mama, omoșteni, purtă doliu, veni la Veneția și îl zări pe Emilio cu care schimbă o privire plină de curiozitate în timp ce acesta trecea prin fața lojei sale. Venețianul se simți fulgerat, iar în urechile ducesei o voce strigă: „Iată-l!” Oriunde aiurea, două ființe prudente și experimentate s-ar fi examinat, iscodit; dar aceste două ignoranțe se contopiră ca două substanțe de aceeași natură care devin una singură când se întâlnesc. Massimilla se făcu îndată venețiană și cumpără palatul pe care-l închinase pe Canareggio. Apoi, nemaștiind cum să-și folosească banii, cumpăraseră și Rivalta, moșia unde se aflau acum. Emilio, prezentat ducesei de către Vulpato, veni în timpul iernii, cu tot respectul, în loja prietenei

sale. Nicicând n-a fost iubire mai violentă în două inimi, nici mai timidă în expresia ei. Cei doi copii tremurau unul în fața celuilalt. Massimilla nu cocheta deloc, n-avea nici *secundo*, nici *terzo* nici *patito*. Răspunzând unui zâmbet sau unei vorbe, îl admira pe tânărul ei venețian cu fața ascuțită, cu nasul lung și subțire, cu ochi negri, cu fruntea înaltă, care, în ciuda naivelor ei încurajări, n-o vizită acasă decât după trei luni folosite în a se obișnui unul cu celălalt.

Vara își arboră cerul oriental; ducesa se plânse că pleacă singură la Rivalta. Fericit și neliniștit totodată de această intimitate. Emilio o însoțise pe Massimilla în refugiul ei. Frumoasa pereche se afla acolo de șase luni.

La douăzeci de ani, Massimilla își jertfise cu greu scrupulele religioase pentru iubire; dar capitulase încetul cu încetul, iar acum, când Emilio îi ținea mâna frumoasă, aristocratică, prelungă, catifelată și albă, cu unghii bine desenate și colorate, de parc-ar fi fost date cu acel *henne* cu care femeile sultanului și le vopsesc în trandafiriu aprins, dorea să se înfăptuiască acea uniune din dragoste atât de lăudată de mama ei. O neșansă nebănuită de Massimilla, dar care-l făcea pe Emilio să sufere cumplit, se instalase în chip ciudat între ei, Massimilla, deși tânără, avea ținuta maiestuoasă pe care tradiția mitologică i-o atribuie Iunonei, singura zeiță căreia mitul nu-i dăduse un iubit, deoarece Diana, casta Diana, fusese iubită și a iubit. Doar Jupiter a reușit să nu se piardă cu firea în fața divinei sale jumătăți, după care s-au modelat multe doamne în Anglia. Emilio își plasa iubita mult prea sus pentru a ajunge până la ea. Poate că un an mai târziu, n-ar mai fi fost prada acestei nobile maladii care nu-i atacă decât pe cei foarte tineri și pe moșnegi. Dar, așa cum cel ce depășește ținta este la fel de departe de ea ca și acela a cărui săgeată n-o nimerește, ducesa se trezise între un soț care se știa atât de departe de țintă încât nici nu se mai gândea la ea, și un iubit care o depășise cu atâta viteză purtat de albele aripi de înger, încât nu se mai putea întoarce. Fericită că e iubită, Massimilla se bucura de patima ei, fără să-și imagineze sfârșitul; în timp ce iubitul, nefericit în fericire, o aducea din când în când printr-o făgăduială pe tânăra-i prietenă pe marginea a ceea ce atâtea femei numesc *prăpastie*, dar se vedea constrâns să culeagă doar florile de pe margine, fără să poată face altceva decât să le smulgă petalele, înăbușindu-și în suflet o patimă violentă pe care nu îndrăznește s-o exprime. Își făcuseră plimbarea de dimineață repetându-și din nou un imn de iubire, cum cântă păsările cuibărite în arbori. La înapoiere tânărul, a cărui situație nu se poate descrie decât asemuind-o cu îngerii aceia cărora pictorii nu le redau decât capul și aripile, se simțise atât de îndrăgostit, încât pusese la îndoială devotamentul ducesei, determinând-o să-i spună: „Cum să ți-o dovedesc?” Vorbise cu un aer de regină, și Memmi îi săruta cu ardoare frumoasa mână neștiutoare. Dintr-odată el se ridică furios împotriva lui însuși și o părăsi pe Massimilla. Ducesa rămase pe sofa, în aceeași atitudine nonșalantă, dar plânse, întrebându-se de ce, deși frumoasă și tânără îi dispăcea lui Emilio. La rândul lui, bietul Memmi se dădea cu capul de copaci ca o ciocănitore. Tocmai atunci un valet, care îl căuta pe tânărul venețian, alerga după el să-i dea o scrisoare venită printr-un curier special.

Marco Vendramini, nume care în dialectul venețian, unde se suprimă anumite litere finale, se poate pronunța și Vendramin, singurul său prieten, îl vestea că Marco Facino Cane, prinț de Varese, murise într-un spital din Paris. Dovada decesului sosise. Astfel, familia Cane Memmi deveneau prinți de Varese. În ochii celor doi prieteni un titlu fără bani nu însemna nimic, dar Vendramin îi aducea lui

Emilio o veste mult mai importantă și anume angajarea la teatrul Fenice a faimosului tenor Genovese și a celebrei cântărețe Tinti. Fără să termine de citit scrisoarea, pe care o vârî în buzunar mototolind-o, Emilio alergă să-i anunțe ducesei vestea cea mare, uitând de moștenirea-i heraldică. Ducesa nu cunoștea ciudata poveste care-o adusese pe Tinti în centrul atenției Italiei; prințul i-o relatează în câteva fraze. Renumita cântăreață era o simplă slujnică de han, a cărei voce minunată îl uimise pe un mare nobil sicilian în trecere pe acolo. Frumusețea acestei copile, pe atunci de doisprezece ani, fiind pe măsura glasului ei, marele nobil stăruise să-i dea micuței creșterea pe care, pe vremuri, Ludovic al XV-lea o dăduse domnișoarei de Romans. Așteptase cu răbdare ca vocea Clarei să fie formată de un renumit profesor și ca ea să împlinească șaisprezece ani pentru a se bucura de toate comorile cu atâta migală cultivate. Debutând cu un an în urmă, Clarina Tinti încântase cele trei capitale ale Italiei atât de greu de mulțumit.

— Sunt sigură că marele nobil nu-i soțul meu, zise ducesa.

Curând, caii fură înhămați și ducesa plecă imediat la Veneția ca să asiste la deschiderea stagiunii de iarnă. Așadar, într-o frumoasă seară din luna noiembrie, noul prinț de Varese străbătea laguna Mestre din Veneția între cele două șiruri de stâlpi vopsiți în culorile austriece care marchează drumul îngăduit de vamă gondolelor. Privind gondola ducesei condusă de lachei în livrea și care brăzda marea la o bătaie de pușcă în fața lui, bietul Emilio, condus de un bătrân vâslaș ce-l dusesese și pe tatăl său pe vremea când Veneția era încă în floare, nu putea alunga reflecțiile amare sugerate de investiția titlului princiar.

„Ce batjocură a soartei! Să fii prinț și să ai o rentă de numai o mie cinci sute de franci. Să ai unul dintre cele mai frumoase palate din lume, și să nu poți dispune de marmura, de scările, de picturile, de sculpturile pe care o decizie austriacă le-a decretat inalienabile! Să trăiești într-o casă cu piloni din lemn de Campeche, estimată la aproape un milion și să nu ai nici un mobilier! Să fii proprietarul unor galerii somptuoase și să locuiești într-o cameră deasupra ultimei dintre frizele în arabesc construite în marmură adusă tocmai din peninsula Moreia, aceea pe care, încă sub romani, un Memmius o străbătuse cucerind-o! Să-ți vezi strămoșii sculptați în marmură prețioasă pe mormintele lor dintr-una dintre cele mai mărețe biserici ale Veneției, în mijlocul unei capele împodobite cu picturile lui Tițian, Tintoretto, Bellini, Paul Veronese, a celor doi Palma, și să nu poți vinde Angliei un Memmi de marmură, ca să aibă din ce trăi prințul de Varese! Genovese, faimosul tenor, va câștiga cu trilurile sale, în numai o stagiune, capitalul rentei din care ar trăi fericit un Memmius, urmaș al senatorilor romani, la fel de vechi ca Cezarii și Sylla. Genovese poate fuma o narghilea din Indii, dar prințul de Varese nu poate consuma nici măcar havane la discreție!”

Își aruncă mukul havanei în mare. Prințul de Varese își găsea havanele la ducesa Cataneo, căreia el ar vrea să-i aducă tot aurul din lume: ducesa se silea să îi afle toate capriciile, fericită să i le poată satisface! Tot la ea era obligat să-și ia și unca masă, supeul, deoarece banii personali se duceau pe haine și pe biletul de intrare la teatrul Fenice. Mai era obligat să pună de o parte o sută de franci pe an pentru bătrânul gondolier al tatălui său, care, ca să-l slujească pe o asemenea sumă, nu se hrănea decât cu orez. În sfârșit, trebuia să-și poată plăti ceștile de cafea neagră băute în fiecare dimineață la cafeneaua Florian, ca să-l mențină până seara într-o stare de excitație nervoasă, din excesul căreia nădăjduia să moară, așa cum Vendramin, la rândul său, se bizuia pe opium.

— Iar eu sunt prinț! Spunându-și aceste ultime cuvinte, Emilio Memmi zvârli în lagună, fără s-o fi terminat de citit, scrisoarea lui Marco Vendramini, și ea pluti ca o bărcuță lansată de un copil.

— Iar Emilio, reluă el, n-are decât douăzeci și trei de ani. E mai bine așa decât ca lordul Wellington atins de gută, ca Regentul paralic, ca familia imperială a Austriei atacată de epilepsie, ca regele Franței... Dar, gândindu-se la regele Franței, fruntea lui Emilio se încruntă, fața albă ca fildeşul se îngălbeni și lacrimile îi umplură ochii negri, îi umeziră genele lungi. Își dădu spre spate pletele negre și dese cu o mână demnă de a fi pictată de Tițian și-și îndreptă din nou privirea spre gondola ducesei.

— Batjocura pe care și-o îngăduie soarta împotriva mea se întâlnește chiar și în dragostea mea, își spuse. Inima și imaginația îmi sunt pline de comori, dar Massimilla le ignoră; este florentină, mă va părăsi. Să fiu de gheață lângă cea ale cărei glas și privire trezesc în mine senzații dumnezeiești! Văzându-i gondola la câteva sute de palme de a mea, am impresia că cineva mi-a înfipt un fier încins în inimă. Un fluid nevăzut îmi curge prin vene și le pârjolește, o ceață mi se așază pe ochi, aerul pare de aceeași culoare ca la Rivalta, când lumina trecea printr-un stor de mătase roșie, și când, fără ca ea să mă vadă, o admiram visătoare și surâzând cu finețea Mona Lisei a lui Leonardo sau Alteța mea va sfârși printr-un glonț de revolver, sau vlăstarul familiei Cane va urma sfatul bătrânului său Carmagnola: ne vom face mateloți, pirați, și ne vom distra numărând zilele câte le vom mai avea de trăit până să ne spânzure!

Prințul luă o nouă havană și contemplă rotocoalele fumului purtate de vânt, ca și cum ar fi vrut să vadă în desenul lor capricios o reluare a ultimului său gând. În depărtare, începeau să deslușească vârfurile în stil maur ale ornamentelor ce-i încoronau palatul; se întristă din nou. Gondola ducesei dispăruse după un cot al canalului Canareggio. Fanteziile unei vieți romanești și primejdioase, luată ca deznodământul iubirii sale, se stinseră odată cu havana, și gondola prietenei sale nu-i mai arătă drumul. Văzu atunci prezentul așa cum era: un palat fără suflet, un suflet fără acțiune asupra trupului, un titlu de principe fără bani, un corp gol și o inimă plină, mii de antiteze deznădăjduitoare. Nenorocosul își plângea bătrâna Veneție, așa cum Vendramini o plângea și mai amar, întrucât o reciprocă și profundă durere și o aceeași soartă născuse o prietenie vie și reciprocă între acești doi tineri, rămășițe a două ilustre familii. Emilio nu se putu împiedica să se gândească la zilele când palatul Memmi își revărsa lumina prin toate ferestrele și vibra de acordurile muzicilor purtate până departe de undele Adriaticii, când de stâlpii de la intrare erau legate sute de gondole, când pe peronul sărutat de valuri vedeai măștile elegante și demnitarii Republicii înghesuindu-se în masă, când saloanele sale și galeria sa erau tixite de o adunătură intrigată și intrigantă, când larga sală de festivități cu mese voioase și galeriile cu rotonde aeriene pline de acorduri muzicale păreau să fi adunat întreaga Veneție, urcând și coborând pe scările răsunând de râsete. Secol de secol, dalta celor mai mari artiști sculptase bronzul care susținea pe atunci vasele cu gât lung sau pântecoase cumpărate din China și pe cel al candelabrelor cu mii de lumânări. Fiecare țară contribuise cu câte ceva la luxul care împodobește zidurile și tavanele. Acum zidurile despuiate de frumoasele lor tapiserii, tavanele posomorâte tăceau și plângeau. Nici urmă de covoare turcești, de lustre cu ghirlande de flori, de statui, de tablouri, nici urmă de veselie, și nici de bani, acest mare generator al veseliei! Veneția, acea Londră a Evului Mediu, se prăbușea piatră cu piatră, om cu om. Verdele sinistru pe care marea

Îl întreținea și-l răsfăța la poalele palatelor părea în ochii prințului ca un ciucure negru pe care natura îl prinsese acolo ca un semn al morții. În sfârșit, un mare poet englez se năpustise asupra Veneției ca un corb asupra unui hoit, pentru a-i croncăni în poezie lirică, în cel dintâi și cel din urmă limbaj al societății omenești, stanțele unui *De Profundis*! Poezia englezească aruncată în obrazul unui oraș care născuse poezia italiană... Biata Veneție!

Imaginați-vă uluirea tânărului absorbit de astfel de gânduri, în clipa când Carmagnola strigă:

— Alteță serenisimă, palatul arde sau foștii dogi s-au întors. Priviți ce luminate-s ferestrele galeriei superioare!

Prințul Emilio își crezu visul realizat printr-un semn de baghetă. La căderea nopții, oprindu-și gondola lângă prima treaptă a scării, bătrânul gondolier izbuti să-l debarce pe tânărul său stăpân fără să fie văzut de nici unul dintre oamenii care se foiau prin palat, dintre care câțiva bâzâiau pe peron ca albinele la intrarea stupului. Emilio se strecură pe sub imensul peristil de unde pornea cea mai frumoasă scară din Veneția și urcă repede dorind să afle cauza bizarei întâmplări. O gloată de lucrători se grăbea să isprăvească mobilarea și decorarea palatului. Primul etaj, demn de vechea splendoare a Veneției, oferea privirilor minunatele lucruri visate de Emilio cu o clipă mai înainte, iar zâna le orânduise după cel mai bun gust cu putință. Un fast demn de palatul unui rege îmbogățit strălucea până în cele mai mărunte detalii. Emilio se plimbafără ca nimeni să-i facă cea mai mică observație, uluit de tot ce-l înconjură. Curios să vadă ce se petrecea la etajul al doilea, urcă și găsi totul mobilat. Necunoscuții însărcinați de vrăjitor să reînvie risipa celor *O mie și una de nopți*, spre fericirea prințului italian, înlocuiau câteva mobile meschine aduse în primele clipe. Prințul Emilio intră în dormitorul apartamentului, care îl întâmpină cu strălucirea scoicii din care ieșise Venus. Camera era atât de încântătoare, atât de frumos împodobită, atât de cochetă și atât de rafinat mobilată, încât simți nevoia să se tolănească într-o berjeră din lemn aurit, în fața căreia se afla o măsuță plină cu gustări reci extrem de savuroase, și fără să mai stea pe gânduri, începu să mănânce.

— Pe lumea asta, numai Massimillei i-ar fi putut veni ideea acestei sărbători. A știut că sunt prinț sau poate că ducele de Cataneo a murit lăsându-i averea, și iat-o de două ori mai bogată, mă va lua de bărbat și... Și înghițea cu atâta poftă și bea cu atâta sete din excelentul vin de Porto, încât, văzându-l cum devorează bucatele, un milionar bolnav l-ar fi urât de moarte. Acum îmi explic aerul ei misterios când mi-a spus: Pe diseară! Va veni, poate, să dezlege vraja. Ce pat minunat, și ce frumos lampion...! Sigur că da, gustul unei florentine.

Există organisme viguroase asupra cărora fericirea sau o mare nenorocire au un efect soporific. Or, asupra unui tânăr care avea forța să-și idealizeze iubita până acolo încât să nu mai vadă în ea femeia, un noroc atât de neașteptat trebuia să aibă efectul unei doze de opium. După ce băuse o sticlă de vin de Porto, mâncase jumătate dintr-un pește și puțin pate franțuzesc, simți brusc o aprigă dorință să doarmă. Poate că era sub influența unei îndoite beții. Trase cuvertura, își făcu patul, se dezbracă într-o frumoasă încăpere de baie și se culcă pentru a se gândi la soarta sa.

— L-am uitat pe bietul Carmagnola, dar las' că vor avea grijă bucătarul și pivnicerul.

În acea clipă, o cameristă intră repede fredonând o melodie din *Bărbierul de Sevilla*. Aruncă pe un scaun câteva veșminte femeiești, tot ce trebuie pentru toaleta de noapte, zicându-și:

— Iată-i că vin.

Câteva clipe mai târziu chiar și veni o tânără îmbrăcată după moda franțuzească, putând fi luată drept originalul vreunei fantastice gravuri englezești inventată pentru vreun *Forget me not*, vreo *frumoasă reuniune* sau pentru un *Book of Beauty*. Prințul avu un fior de teamă și de plăcere, deoarece după cum știți o iubea pe Massimilla. Or, în ciuda iubirii ce-l ardea și care pe vremuri inspirase atâtea tablouri în Spania, atâtea madone în Italia, atâtea statui ale lui Michelangelo, ușile baptisteriului executate de Ghilberti, voluptatea îl strângea în mrejele ei, și dorința îl cutremura fără să-i răspândească în suflet acea caldă esență aeriană pe care i-o infuza o privire sau cea mai neînsemnată vorbă a ducesei. Inima, sufletul, rațiunea, întreaga sa voință se refuzau Nestatorniciei, dar brutala și capricioasa Nestatornicie îi stăpânea sufletul. Femeia nu venise singură.

Prințul zări unul dintre acele personaje în existența cărora nimeni nu vrea să creadă de îndată ce sunt trecute de la starea reală, în care le admirăm, în starea imaginară a unei descrieri mai mult sau mai puțin literare. Îmbrăcămintea necunoscutului, semănând cu a napolitanilor, avea cinci culori, dacă admitem că negrul pălăriei înseamnă o culoare: pantalonul era de culoarea măslinii, pe vesta roșiatrică străluceau nasturi aurii, haina bătea spre verde, iar cămașa era aproape galbenă. Bărbatul acesta părea că-și pusese în gând să reabiliteze tipul de napolitan reprezentat de Gerolamo pe scena teatrului său de păpuși. Ochii păreau a-i fi de sticlă. Nasul, ca un as de treflă, era îngrozitor de mare. Nasul acesta acoperea de altfel cu pudoare o gaură care ar fi insultător pentru un om s-o numească gură, și în care se vedeau trei sau patru colți albi într-o continuă mișcare, unii încârligați printre alții. Urechile se îndoiau sub propria greutate, dându-i acestui om o bizară asemănare cu un câine. Tenul, probabil înmprospătat prin injectarea în sânge a unor substanțe metalice prescrise de vreun Hipocrat, bătea spre negru. Fruntea bombată, abia ascunsă de părul lins și rar care cădea ca niște filamente de sticlă, încununa cu negi roșietici un chip morocănos. În sfârșit, deși slab și de înălțime obișnuită, domnul acesta avea brațele lungi și umerii lați. Cu toate astea, în ciuda urâteniei și deși i-ar fi dat șaptezeci de ani, nu era lipsit de o anume măreție ciclopică și avea o comportare aristocratică, și, în privire, siguranța omului bogat. Cine-ar fi avut răbdarea să-l studieze atent, i-ar fi citit viața prin urmele lăsate de patimi în această nobilă argilă, transformată în noroi. Ar fi ghicit un mare aristocrat care, bogat încă din tinerețe, își vânduse trupul desfrâului, ca să obțină plăceri excesive. Desfrâul distrusese ființa umană și-și făurise alta pe propria-i măsură. Mii de sticle de băutură trecuseră pe sub nările împurpurate ale acestui nas grotesc, lăsându-și drojdia pe buze. Îndelungatele și obositoarele digestii îi cariaseră dinții. Ochii păliseră la lumina meselor de joc. Sângele se încărcase cu substanțe nocive, slăbindu-i sistemul nervos. Plăcerile activităților digestive îi absorbiseră inteligența. În sfârșit, amorul rărise părul des și lucitor din tinerețe. Ca un moștenitor avid, fiecare viciu își lăsase amprenta pe cadavrul viu. Dacă studiezi bine natura, descoperi farsele unei ironii de ordin superior: ea, de pildă, a așezat broaștele alături de flori, așa cum era ducele alături de acest trandafir al iubirii.

— Ai să cânti diseară la vioară dragul meu duce? întrebă femeia desfăcând șnurul și lăsând să cadă în fața ușii o minunată perdea de pluș.

— Să cânte la vioară, repetă prințul Emilio, ce vrea să spună cu asta? Ce-au făcut din palatul meu? Sunt oare treaz? Iată-mă în patul acestei femei, care, crezându-se la ea acasă, își dezbracă pelerina! Am fumat oare opiu, ca Vendiamin, și mă aflu cufundat într-unul dintre visele acelea în care

el vede Veneția de acum trei sute de ani?

Așezată în fața toaletei luminate de lumânări, necunoscuta își desfăcea veșmintele cu aerul cel mai liniștit din lume

— Sun-o pe Iulia, abia aștept să mă dezbrac.

În acea clipă, ducele zări bucatele începute, se uită prin odaie și văzu pantalonii prințului așezați pe un fotoliu de lână pat.

— N-am să sun, Clarina, strigă furios ducele, cu un glas pițigăiat. Și n-am să cânt la vioară nici astă-seară, nici mâine, niciodată...

— *Ta, ta, ta, ta!* cântă Clarina pe o singură notă, trecând de fiecare dată de la o octavă la alta cu agilitatea privighetorii.

— În ciuda acestui glas care ar umple-o de invidie pe sfânta Clara, patroana ta, ești prea nerușinată, doamna mea netrebnică.

— Nu m-ai educat ca să aud asemenea vorbe, zise ea mândră.

— Te-am învățat eu să ții un bărbat în patul tău? Nu meriți nici binefacerile mele, nici ura mea.

— Un bărbat în patul meu? exclamă Clarina întorcându-se iute.

— Și care ne-a mâncat supeul de parcă-ar fi la el acasă, reluă ducele.

— Dar, strigă Emilio, nu mă aflu oare la mine acasă? Sunt prințul de Varese, palatul ăsta este al meu.

Zicând aceste cuvinte, Emilio se ridică în șezut, scoțând printre pompoasele draperii ale patului frumosul și aristocraticul său cap venețian. În primul moment pe Clarina o pufni râsul, unul dintre acele râsuri care pun stăpânire pe fete când dau de ceva comic și de-a dreptul neașteptat. Râsul acesta încetă când îl văzu pe tânăr, care, de ce să n-o spunem, era de o frumusețe încântătoare, deși era aproape gol; aceeași pasiune care-l rodea pe Emilio puse stăpânire și pe ea, și cum ea nu iubea pe nimeni, nici o rațiune nu-i stăvili fantezia de siciliană pătimașă.

— Dacă palatul acesta este palatul Memmi, Alteța Voastră serenissimă ar trebui totuși să-l părăsească, zise ducele luându-și un aer distant și ironic de om politicos. Mă aflu aici, la mine acasă...

— Aflați, domnule duce, că vă aflați în odaia mea și nu într-a dumneavoastră, zise Clarina brusc înviorată. Dacă aveți îndoieli asupra virtuții mele, vă rog să mă lăsați să profit de crima mea...

— Să am îndoieli! Sunt sigur, scumpo...

— Vă jur, reluă Clarina, sunt nevinovată.

— Dar ce văd eu acolo, în pat? zise ducele.

— Ah! Vrajitor bătrân ce-mi ești, dacă tu crezi mai mult în ceea ce vezi tu, decât în ceea ce spun eu, strigă Clarina, înseamnă că nu mă mai iubești! Pleacă, și nu-mi mai împuia urechile! M-auzi? Ieși, domnule duce! Și dacă ții neapărat, acest tânăr prinț îți va înapoia milionul cheltuit cu mine.

— Nu-i voi înapoia nimic, zise încet Emilio.

— Păi sigur! N-avem ce să-i înapoiem! un milion este prea puțin ca s-o ai pe Clara Tinti, când ești atât de hidos. Haide, ieși, îi strigă ea ducelui, m-ai alungat, te alung și eu, așa că suntem chit.

La un gest al bătrânului duce, care părea că vrea să se opună acestui ordin, rostit cu un aer demn de rolul Semiramidei, care-i adusese Clarinei un imens prestigiu, primadona se repezi spre bătrânul

maimuțoi și-l împinse spre ușă.

— Dacă nu mă lași liniștită astă-seară, n-o să ne mai vedem niciodată. Eu mă țin de cuvânt, nu ca dumneata.

— *Liniștită*, reluă ducele lăsând să-i scape un râs amar, mi se pare, venerato, că te las cam prea agitată.

Ducele ieși. Lașitatea aceasta nu-l miră deloc pe Emilio. Toți cei care s-au obișnuit cu o anume plăcere, aleasă dintre toate senzațiile dragostei și care se potrivește firii lor, știu bine că nici o piedică nu poate sta în calea bărbatului deprins cu patima lui. Clarina Tinti sări ca un pui de ciută de la ușă spre pat.

— Prinț, sărac, tânăr și frumos, dar suntem ca-n basme... zise ea.

Siciliana se așază pe pat cu o grație amintind fireasca nepăsare a animalelor, abandonul plantei la soare sau plăcuta unduire de vals cu care ramurile se dăruiesc vântului. Descheindu-și nasturii rochiei, ea începu să cânte, nu cu vocea destinată aplauzelor teatrului Fenice, ci cu o voce tulburată de dorință. Cântecele ei fu ca o briză aducând inimii mângâierea iubirii. Se uita pe furiș la Emilio, la fel de încurcat ca și ea; căci această femeie de teatru nu mai avea îndrăzneala ce-i aprinsese ochii, gesturile și glasul care-l alungaseră pe duce: nu, era supusă ca o Curtezană îndrăgostită. Ca să ne-o închipuim pe Tinti, ar trebui să fi văzut-o pe una dintre cele mai renumite cântărețe franceze debutând în *Il Fazzoletto*, opera lui Garcia, jucată de italieni la teatrul de pe strada Louvois; era atât de frumoasă, încât un biet ofițer, neizbutind s-o cucerească, s-a sinucis de disperare. Primadona teatrului Fenice avea același chip delicat, aceleași forme elegante, aceeași tinerețe; dar în sângele ei clocotea soarele cald al Siciliei care-i aurea frumusețea; apoi glasul îi era mai grav; într-un cuvânt, avea aerul acela august, specific femeii italiene. Tinti, al cărei nume semăna atât de mult cu cel făurit de cântăreața franceză, avea șaptesprezece ani, iar bietul prinț douăzeci și trei. Ce mână șugubeață se jucase aruncând focul atât de aproape de praful de pușcă? O odaie îmbălsămată, îmbrăcată în mătase stacojie, strălucind la flacăra lumânărilor, un pat acoperit cu dantele, un palat liniștit, Veneția! Doi tineri, două frumuseți! Toate splendorile reunite. Emilio își luă pantalonii, sări din pat, se duse în cămăruța de baie, se îmbracă, se întoarce și se îndreptă iute spre ușă.

Iată ce-și spusese reluându-și hainele: „Massimilla, scumpă fiică a familiei Doni, la care frumusețea Italiei s-a transmis din generație în generație, tu care nu dezminți portretul Margaretei, una dintre rarele pânze pe de-a-ntregul pictate de Rafael, spre gloria lui! Frumoasa și sfânta mea iubită, nu-nseamnă, oare, că te merit dacă scap de prăpastia asta înmiresmată? Aș mai fi demn de tine dacă aș pângări sufletul închinat ție? Nu, n-am să cad în capcana vulgară pe care mi-o întind simțurile mele răscolite. Fata asta cu ducele ei, eu cu ducesa mea!”

În clipa când dădea la o parte draperia ușii, auzi un geamăt. Acest amant eroic se întoarce și o văzu pe Clarina cu fața înfundată în perne, înăbușindu-și plânsul. Puteți crede? Cântăreața era mai frumoasă în genunchi, cu fața ascunsă, decât rușinată și aprinsă-n obraji. Pletele-i căzute pe umeri, atitudinea de Magdalenă, dezordinea veșmintelor, totul fusese uneltit de diavol, care, cum știți, este un mare colorist. Prințul o luă de mijloc pe această biată Tinti care-i scăpă ca o șopârlă și se încolăci în jurul unuia dintre picioarele lui care apăsă ușor un trup fermecător.

— Vrei să-mi spui, zise el, smucindu-și piciorul, ca să scape de strânsoarea fetei, cum de te afli

în palatul meu? Cum se face că bietul Emilio Memmi...

— Emilio Memmi! exclamă Clarina, ridicându-se, ziceai că ești prinț.

— Prinț de ieri.

— O iubești pe Cataneo! zise Tinti, privindu-l în ochi.

Sărmanul Emilio rămase mut, văzând primadona care-i zâmbea printre lacrimi.

— Alteța Voastră nu știe că cel care m-a format pentru teatru, că ducele acesta... este însuși Cataneo, și că prietenul dumneavoastră Vendramin, crezând că vă face un serviciu, i-a închiriat palatul pentru perioada cât voi cânta la Fenice în schimbul sumei de o mie de franci. Idolul dorinței mele, îi zise apoi, luându-l de mână și atrăgându-l spre ea, de ce vrei tu să fugi de aceea pentru care atâția bărbați și-ar da viața? Iubirea, vezi tu, va fi întotdeauna iubire. Peste tot e aceeași; seamănă cu soarele sufletelor noastre, încălzește oriunde strălucește, iar noi suntem aici în plină amiază. Dacă mâine nu ești mulțumit de mine, ucide-mă! Dar voi trăi; haide, căci sunt nespus de frumoasă.

Emilio se hotărî să rămână. Când el consimți printr-un semn al capului, bucuria citită în ochii Clarinei i se păru ca flăcările iadului. Nicicând iubirea nu i se arătase mai măreață în acea clipă. Carmagnola fluieră puternic.

„Ce-o vrea de la mine?” își zise prințul.

Învins de iubire, Emilio nu mai auzi fluierăturile repetate ale lui Carmagnola.

Dacă n-ați călătorit în Elveția, veți citi, poate, cu plăcere, descrierea aceasta, și dacă v-ați cățarat pe crestele Alpilor ei, este imposibil să nu vă reamintiți fără emoție peripețiile prin care-ați trecut. În această minunată țară, în inima unei stânci despicate în două de o vale, drum larg ca alea Neuilly din Paris, dar extrem de adânc și plin de râpe, întâlnești un pârau izvorât fie din Saint-Gothard, fie din Simplon, fie din altă creastă alpestră, care se revarsă într-un tău adânc și întins, pe malurile căruia cresc livezi, se înalță brazi, arini uriași și uneori se ivesc tufe de fragi și violete; din loc în loc dai de câte-o cabană la ferestrele căreia răsare fața proaspătă a unei bălaie elvețience; apa acestui tău este schimbătoare ca cerul: albastră sau verde, dar când este albastră pare ca safirul, iar când este verde pare ca smaraldul. Ei bine! Nimic pe lume nu sugerează călătorului celui mai nepăsător, diplomatului celui mai grăbit, neguțătorului celui mai cumsecade, senzația de profunzime, de pace, de imensitate, de iubire cerească și de fericire eternă, ca acest diamant lichid unde zăpada, prelinsă de pe coama Alpilor, șiroiește ca o apă limpede printr-un șanț natural, ascuns pe sub arbori, săpat în rocă, pentru ca apoi, printr-o spărtură, să răsară-n lumină, fără nici un murmur; pânza aceasta de apă alunecă-n tău atât de blând, încât nu vezi nici o clintire pe suprafața lucie, unde trăsura se oglindește în mers. Dar iată că vizitiul dă bice cailor, cotește după o stâncă, trece peste un pod și, dintr-odată, se aude un vuiet cumplit de cascade rostogolindu-se unele peste altele; torentul, scăpat printr-o vrană impetuoasă se sparge în zeci de cataracte, se sfărâmă lovindu-se de mii de pietre, strălucește în sute de jerbe, izbindu-se de o stâncă desprinsă din înaltul lanțului muntos care domină valea și căzută exact în mijlocul acestui drum pe care și l-a croit în mod imperios hidrogenul nitrat, cea mai impresionantă dintre toate forțele vii.

Dacă ați fi privit cu atenție acest peisaj veți fi văzut în această apă adormită imaginea dragostei lui Emilio pentru ducasă, iar în cascadele săltând ca o turmă de oi imaginea nopții sale de dragoste cu Tinti. În mijlocul acestor torente de iubire, se înalță o stâncă de care se spârgea valul. Prințul era

ca Sisif, mereu sub stâncă.

— Ce face deci ducele de Cataneo cu vioara lui? se întreba el, oare lui îi datorez această simfonie?

El se destăinui Clarinei.

— Dragă copile... (își dăduse seama că prințul era un copil), dragă copile, îi zise ea, bărbatul acesta care are o sută optsprezece ani în parohia Viciului și patruzeci și șapte de ani în registrele Bisericii, nu mai are pe lume decât o singură și ultimă plăcere prin care simte viața. Da, toate coardele îi sunt sfărâmate; totul în el este ruină sau zdrențe. Inima, inteligența, sensibilitatea, nervii – tot ceea ce stârnește în om elanul și îl apropie de cer prin dorință sau prin focul plăcerii ține nu atât de muzică, cât de un efect desprins din nenumăratele efecte ale muzicii, de un acord perfect între două voci sau între o voce și coarda cea mai subțire a viorii sale. Bătrânul maimuțoi se așază peste mine, își ia vioara, cântă destul de bine, scoate câteva sunete, eu încerc să le imit, și când sosește clipa îndelung așteptată, când este cu neputință să mai deosebești în ansamblul melodiei care este sunetul viorii și care este nota ieșită din gâtlejul meu, bătrânul cade în extaz, ochii lui stinși își aruncă ultimele scânteii, e fericit, se rostogolește la pământ ca un om beat. Iată pentru ce l-a plătit atât de scump pe Genovese. Genovese este singurul tenor care se poate uneori acorda cu timbrul vocii mele. Sau ne apropiem într-adevăr unul de celălalt, o dată sau de două ori pe seară, sau ducele doar își închipuie; pentru această închipuită plăcere l-a angajat pe Genovese; Genovese îi aparține. Nici un alt director de teatru nu-l poate convinge pe tenor să cânte fără mine, și nici pe mine fără el. Ducele m-a educat pentru a-i satisface acest capriciu, lui îi datorez talentul, frumusețea, cu siguranță averea. Va muri într-o asemenea clipă de extaz. Simțul auzului este singurul care a supraviețuit din naufragiul facultăților sale, aici este firul prin care el se leagă de viață. Din trunchiul acesta putred se înalță un vlăstar viguros. Există, mi s-a spus, mulți oameni în această situație, să-i ocrotească Sfânta Fecioară! Tu nu faci parte dintre ei! Tu poți tot ceea ce vrei tu și tot ceea ce vreau eu, sunt sigură.

Spre dimineață, prințul Emilio ieși tiptil din cameră și îl găsi pe Carmagnola culcat în pragul ușii.

— Alteță, zise gondolierul, ducesa mi-a poruncit să vă dau biletul ăsta.

Și-i întinse stăpânului o hârtiuță colorată împăturită ca un triunghi. Prințul simți că leșină, se înapoie, și se trânti într-o berjeră, deoarece ochii i se împăienjeniseră, mâinile îi tremurau citind rândurile de mai jos:

Dragă Emile, gondola ta s-a oprit la palatul tău, deci nu știi că ducele Cataneo l-a închiriat pentru Tinti. Dacă mă iubești, du-te chiar astă-seară la Vendramin, care mi-a spus că ți-a aranjat un apartament la el. Ce să fac? Să rămân la Veneția în prezența soțului meu și a cântăreței sale? Să plecăm împreună la Frioul? Răspunde-mi printr-un cuvânt, chiar și pentru a-mi spune ce era cu scrisoarea pe care ai aruncat-o în lagună.

Massimilla Doni

Scrisul și parfumul biletului trezeau mii de amintiri în sufletul tânărului venețian. Soarele iubirii unice își arunca strălucirea pe unda albastră venită de departe, adunată în prăpastia adâncă și scânteind ca o stea. Nobilul copil nu-și putu înăbuși lacrimile șiroind din belșug, deoarece în

toropeala în care îl aruncase vlăguirea simțurilor satisfăcute nu putu rezista șocului acestei divinități pure. În somn, Clarina îi auzi plânsul; se ridică, văzu fața îndurerată a prințului și se repezi la genunchii lui, îmbrățișându-i.

— Aștept răspunsul, zise Carmagnola, dând draperia la o parte.

— Nemernico, m-ai pierdut! strigă Emilio, încercând s-o îndepărteze pe Clarina.

Ea îl strângea însă cu atâta dragoste, implorând o explicație cu o privire, o privire de samariteancă disperată, încât Emilio, furios că se vedea iarăși în mrejele acestei pasiuni care-l făcuse să decadă, o respinse pe cântăreață, lovind-o brutal cu piciorul.

— Mi-ai spus că te ucid, ei bine, mori, șarpe veninos, strigă el.

Apoi ieși din palat, sărind în gondolă.

— Vâslește! îi strigă lui Carmagnola

Încotro? întrebă bătrânul.

— Încotro vrei.

Gondolierul îi ghici gândurile și îl conduse prin nenumărate cotituri în canalul Canareggio, în fața unui fermecător palat pe care-l veți putea admira când veți vizita Veneția; căci nici un străin n-a rezistat să nu-și oprească gondola văzându-i ferestrele atât de divers ornamentate, încât întrec orice închipuire, balcoanele sculptate în dantelăriile cele mai fanteziste, muchiile palatului terminate prin colonete înalte, zvelte sau întortocheate, temeliile săpate de o daltă atât de capricioasă, încât nici o figură nu seamănă cu alta în ansamblul arabesc al pietrelor. Cât de frumoasă este poarta, și cât de misterioasă pare lunga boltă cu arcade ducând spre scară! Și cum să nu te încante treptele acestea unde iscusința artistică a așternut, pentru tot timpul cât va dăinui Veneția, un covor bogat ca un covor turcesc, dar alcătuit din pietre cu mii de culori incrustate în marmură albă! Veți admira plăcutele plăsmuiri care împodobesc arcadele, aurite ca acelea ale palatului ducal, și care se desfășoară până deasupra capului, astfel încât minunățiile artei se află sub picioarele dumneavoastră și deasupra capetelor dumneavoastră. Ce umbră plăcută, ce liniște, ce răcoare! Dar câtă gravitate în acest străvechi palat unde, pentru a fi pe placul lui Emilio cât și al lui Vendramin, prietenul său, ducesa adunase mobile vechi venețiene, și unde mâini dibace restauraseră tavanele. Veneția retrăia aici pe de-a-ntregul. Luxul acesta era nu doar aristocratic, ci și instructiv. Arheologul ar fi regăsit aici modelele frumosului specific Evului Mediu care-și lua exemplele de la Veneția. Puteai vedea, de asemenea, și primele plafoane din scânduri cu picturi florale în aur pe fundaluri colorate sau în culori pe un fond aurit, și plafoanele din stuc aurit care, în fiecare colț, oferă câte o scenă cu mai multe personaje, iar în mijlocul lor cele mai frumoase fresce; gen atât de costisitor, încât Luvrul nu posedă decât două, și față de care fastul lui Ludovic al XIV-lea a bătut în retragere, speriat de atâta risipă pentru Versailles. Peste tot marmura, lemnul și stofele serviseră ca materie primă acestor lucrări prețioase. Emilio împinse o ușă din stejar sculptat, străbătu lunga galerie care, în palatele venețiene, se întinde, la fiecare etaj, de la un capăt la celălalt al clădirii, și ajunse în fața altei uși cunoscute care făcu să-i bată inima. Când o deschise, doamna de companie ieși dintr-un salon uriaș și-l pofti într-o odaie de lucru unde o găsi pe ducesa îngenuncheată în fața unei madone. El venea să se învinuiască și să-și ceară iertare; rugându-se, Massimilla îl transformase. El și Dumnezeu, nimic altceva nu-i încăpea în suflet! Ducesa se ridică cu simplitate, întinse mâna spre prietenul ei, care n-o

prinse.

— Deci Gianbattista nu te-a găsit ieri, nu-i așa? zise ea.

— Nu, răspunse el.

— Încurcătura aceasta m-a făcut să petrec o noapte îngrozitoare, mi-era teamă să nu te întâlnești cu ducele a cărui imoralitate o știu atât de bine! Ce idee a mai avut și Vendramini să-i închirieze palatul dumitale.

— O idee bună, Milla, căci prințul tău nu-i prea bogat.

Massimilla era atât de încrezătoare, atât de frumoasă, atât de liniștită prin prezența lui Emilio, încât în acea clipă prințul, deși treaz, se simți năpădit de senzațiile acelui vis înspăimântător care tulbură ființele cu imaginație vie și în care, participând la un bal plin de femei elegante, visătorul se vede brusc dezbrăcat, fără cămașă; rușinea, teama îi biciuie rând pe rând, și doar deșteptarea îl scapă de spaime. Așa era sufletul lui Emilio în fața iubitei sale. Până atunci sufletul acesta fusese împodobit cu cele mai frumoase flori ale sentimentului, corupția îl adusese într-o stare nedemnă, și doar el știa asta, deoarece frumoasa florentină era atât de virtuoasă în dragoste, încât bărbatul iubit de ea trebuia să fie incapabil de cea mai mică întinare. Cum Emilio refuzase să-i ia mâna, ducesa se ridică și-și petrecu degetele prin părul pe care-l sărutase Clarina. Simți atunci mâna lui Emilio umedă și-i văzu fruntea nădușită.

— Ce ai? îl întrebă ea cu o voce căreia tandrețea îi conferea o modulație de flaut.

— Abia acum îmi dau seama cât de mult te iubesc, răspunse Emilio.

— Atunci, scumpul meu, spune-mi ce vrei, reluă ea.

Auzind aceste cuvinte, toată viața lui Emilio se retrase în sufletul său: Ce-am făcut, oare, de-mi vorbește așa? se gândi el.

— Emilio, ce scrisoare ai aruncat în lagună?

— Scrisoarea lui Vendramini pe care n-am sfârșit-o, altfel nu m-aș fi întâlnit în palatul meu cu ducele, despre care, neîndoios, îmi pomenea în scrisoare.

Massimilla îngălbeni, dar un gest al lui Emilio o liniști.

— Rămâi cu mine toată ziua, ne vom duce împreună la teatru, nu mai plecăm la Frioul, prezența ta mă va ajuta cu siguranță să o suport pe a lui Cataneo, zise ea.

Deși lucrul acesta însemna un nesfârșit chin sufletesc pentru omul iubit, el consimți cu o bucurie prefăcută. Ca să ne facem o idee despre ceea ce resimt păcătoșii văzându-se nedemni de raiul ceresc, să ne gândim la ce simte un tânăr încă pur în fața iubitei onorate când își simte pe buze gustul infidelității, când aduce în sanctuarul divinitățiienerate aerul pângărit al unei Curtezane. Baader, care explica în povețele lui sentimentele divine prin comparații erotice, observase desigur, ca și scriitorii catolici, marea asemănare dintre iubirea umană și iubirea cerească. Suferințele acestea răspândiră o umbră de melancolie peste bucuria resimțită de venețian în preajma iubitei sale. Inima femeii are o uimitoare predispoziție pentru a se armoniza cu sentimentele: împrumută aceeași culoare, vibrează la unison cu iubitul; astfel ducesa rămase pe gânduri. Savoarea incitantă pe care o stârnește sarea cochetăriei nu poate aprinde iubirea așa cum o face acest blând acord emoțional. Strădaniile cochetăriei marchează prea mult o separare, și chiar de-i momentană, displace, pe când această împărtășire afectivă anunță statornica fuziune a inimilor. Astfel pe bietul Emilio îl înduioșă

lăcuta presimțire care-o făcea să plângă pe ducasă pentru o greșeală necunoscută. Simțindu-se mai puternică prin faptul că se știa ireproșabilă în ceea ce privește latura senzuală a iubirii, ducesa își îngăduia să fie dezmierdătoare; își desfășura cu îndrăzneală și încredere sufletul candid, îl dezvelea, așa cum, în noaptea aceea diabolică, năvalnica Tinti își arătase trupul cu îmbietoarele-i contururi, cu carnea tare și fragedă. În ochii lui Emilio se dădea parcă o luptă între iubirea sfântă a acestui suflet curat și iubirea focoisei și năbădăioasei siciliene. Întreaga zi și-o petrecură, așadar, în lungi priviri reciproce, după adânci reflecții. Fiecare își analiza propria iubire și o găsea nesfârșită, siguranță care le insufla dulci cuvinte. Pudoarea, această zeiță care, într-o clipă de rătăcire cu Amorul, născuse Cochetăria, n-ar fi avut nevoie să-și acopere ochii văzând cei doi iubiți. Ca unică voluptate, ca o supremă plăcere, ducesa ținea capul lui Emilio pe sânul ei și cuteza să-și apese buzele pe ale lui, dar așa cum pasărea își înmoaie ciocul în apa cristalină a izvorului, privind pe furis să nu fie zărită. Gândurile lor amplificau acest sărut întocmai cum compozitorul amplifică o temă prin infinitele moduri ale muzicii, și el trezea în ei răsunătoare și unduitoare tumulturi care îi umplea de fiori. Cu siguranță, gândul va fi totdeauna mai intens decât fapta; altfel dorința ar fi mai slabă decât plăcerea; și el este mai puternic, o zămislește. Astfel ei erau pe deplin fericiți, căci posesiunea fericirii micșorează întotdeauna fericirea. Uniți doar în absolut, cei doi iubiți se admirau în forma lor cea mai pură, aceea a două suflete înflăcărate și împreunate în lumina cerească, priveliști neasemuite pentru ochii atinși de credință, fecunde mai ales în desfătări infinite așa cum au știut să sugereze tablourile lui Rafael, Tițian sau Murillo, și în fața cărora privitorul resimte aceleași emoții ca ale celor ce le-au pictat. Teluricele plăceri dăruite din plin de siciliană, dovadă materială a acestei uniuni angelice, n-ar trebui oare disprețuite de spiritele superioare? Iată ce gânduri frumoase îl stăpâneau pe prinț în timp ce stătea sprijinit într-o sfârșeală divină pe răcorosul, albul și mlădiul sân al Massimillei, sub razele calde ale ochilor ei cu gene lungi strălucitoare, pierzându-se în acest nesfârșit desfrâu ideal. În asemenea clipe, Massimilla devenea una dintre acele sfinte fecioare întrezărite în vise, pe care cântecul cocoșului le alungă, dar pe care le recunoști învăluite în aura lor luminoasă în operele glorioșilor pictori ai cerului.

Seara, cei doi îndrăgostiți se duseră la teatru. Așa decurge viața italiană: dimineța dragostea, seara muzica, noaptea somnul. Iată o existență preferabilă celei din țările în care fiecare-și cheltuiește plămâni și energia discutând politică, fără să poată schimba de unul singur mersul lucrurilor, așa cum cu o floare nu se face primăvară. Libertatea, în aceste bizare țări, constă în a discuta la nesfârșit despre treburile publice, în a te feri de ceilalți, în a te risipi în mii de preocupări de ordin patriotic una mai neghioabă decât alta, îndepărtându-te de la nobilul și sfântul egoism din care izvorăsc toate marile acțiuni ale omenirii. La Veneția, dimpotrivă, iubirea și nenumăratele-i lanțuri, plăcuta aplecare spre bucuriile reale, ocupă și învăluie timpul. În această țară dragostea este un lucru atât de firesc, încât ducesa era privită ca o femeie total ieșită din comun, deoarece fiecare era convins de castitatea ei, în ciuda năvalnicei pasiuni a lui Emilio. Astfel femeile îl compătimeau în mod sincer pe nefericitul tânăr care trecea drept o victimă a purității celei pe care-o iubea. Pe de altă parte, nimeni n-avea curajul s-o condamne pe ducasă, pentru că, în Italia, religia este o forță la fel de venerată ca și iubirea.

Seară de seară, la teatru, loja ducesei era cercetată cea dintâi prin lornietă, și fiecare femeie își

Întreba prietenul, arătând spre ducesă și spre iubitul ei:

— Unde-or fi ajuns oare?

Prietenul îl studia pe Emilio, căutându-i pe chip vreun semn de fericire, dar nu afla decât expresia unei dragoste curate și melancolice. Și în întreaga sală, vizitând fiecare lojă, bărbații le spuneau femeilor:

— Ducesa Cataneo nu-i încă a lui Emilio.

— Greșește, ziceau femeile bătrâne, îl va plictisi.

— *Forse*², răspundeau cele tinere cu gravitatea aceea a italienilor când rostesc acest important cuvânt căruia ei îi acordă multiple semnificații.

Unele se mâniau, găseau că-i o pildă rea și că era greșit să-ți închipui că religia îți interzice iubirea.

— Iubește-l dragă, îi șoptea doamna Vulpato întâlnind-o pe scară, la ieșire.

— Dar îl iubesc nespus, răspunse ea.

— Atunci de ce n-arată a fi fericit?

Ducesa răspundea printr-o ușoară ridicare din umeri.

În Franța, care, după cum se știe, este din ce în ce mai mult influențată de moravurile engleze, seriozitatea pe care societatea venețiană o pune în investigația aceasta ni s-ar părea de neconceput.

Vendramini era singurul cunoscător al tainei lui Emilio, secret bine păstrat, ca între doi bărbați care-și scriseseră deasupra blazonului: *Non amicis, fratres*.

Deschiderea unei stagiuni constituie un eveniment atât la Veneția, cât și în celelalte capitale ale Italiei; astfel teatrul Fenice era plin în seara aceasta. Cele cinci ore din noapte petrecute la teatru joacă un rol atât de mare în viața italiană, încât se impune o explicație a obiceiurilor create de acest mod de folosire a timpului.

În Italia, lojile se deosebesc de ale celorlalte țări, în sensul că peste tot aiurea femeile vor să fie văzute, în timp ce pe italience le interesează prea puțin să se dea în spectacol. Lojile lor formează un palier lung, cu despărțituri egale având deschidere atât spre scenă, cât și spre coridor. La dreapta și la stânga sunt două canapele, la extremitatea cărora se află două fotolii, unul pentru stăpâna lojii, celălalt pentru însoțitoarea ei, când aduce vreuna. Lucrul acesta se întâmplă însă destul de rar. Fiecare femeie este prea ocupată acasă, ca să mai facă vizite sau să-i mai placă să primească pe cineva; nici una, de altfel, nu dorește să-și câștige o rivală. Astfel o italiancă este mai totdeauna suverană absolută în loja ei: aici, mamele nu mai sunt sclavele fiicelor, fiicele nu mai sunt stânjenite de mame; femeile nu vin, așadar, însoțite nici de copii, nici de părinți care să le cenzureze, să le spioneze, să le plictisească sau să le întrerupă conversațiile. În partea din față toate lojile sunt îmbrăcate în mătase de aceeași culoare și cu același model. De draperie atârnă perdele colorate la fel și care rămân trase când familia căreia îi aparține loja este în doliu cu foarte mici excepții, și numai la Milano, lojile nu-s luminate în interior; ele nu primesc lumină decât de la scenă sau de la un policandru aproape obscur pe care, în ciuda unor vehemente împotriviri, câteva orașe au acceptat să-l instaleze în sală; dar mulțumită perdelelor, lojile sunt destul de întunecoase și, prin modul în care sunt dispuse, partea din spate este atât de umbroasă, încât este extrem de greu să știi ce se petrece acolo. Aceste loji care pot găzdui în jurul a opt sau zece persoane, sunt tapetate cu mătăsuri scumpe,

plafoanele sunt plăcut zugrăvite și îmblânzite prin culori deschise, iar lemnăria este aurită. Se pot servi aici înghețate și băuturi răcoritoare sau ronțai diferite dulciuri, deoarece numai publicul din clasa mijlocie mănâncă în timpul spectacolului. Fiecare lojă constituie o proprietate imobiliară extrem de costisitoare, unele ajungând până la trei mii de livre; la Milano, familia Litta posedă trei, așezate la rând. Faptele acestea dovedesc marea importanță acordată acestui amănunt al traiului de huzur. Conversația este suverană absolută în spațiul pe care unul dintre scriitorii cei mai de seamă ai vremurilor noastre, și unul dintre aceia care au studiat cu de-amănuntul Italia, Stendhal, l-a numit un salonaș ale cărui ferestre dau spre parter. În sfârșit, muzica și bucuriile scenei sunt elemente pur accesorii, marele interes constă în conversațiile purtate aici, în marile și micile probleme de suflet tratate aici, în întâlnirile care se pun la cale, în istorisirile și observațiile minuțioase care au loc. Teatrul este reuniunea economică a unei întregi societăți care se studiază și se distrează pe cont propriu. Bărbații admiși în lojă se așază unul lângă celălalt, în ordinea sosirii, pe una sau pe cealaltă dintre canapele. Primul venit se află, desigur, lângă stăpâna lojei; dar când cele două canapele sunt ocupate, dacă sosește un nou vizitator, cel mai vechi își întrerupe discuția, se ridică și pleacă. Atunci, fiecare înaintează cu un loc, ajungând pe rând lângă proprietară. Această flecăreală, aceste convorbiri serioase, această șagă elegantă a vieții italiene, n-ar putea avea loc fără un lasă-mă să te las general. Astfel, femeile au toată libertatea să se apere sau nu, ele se simt aici atât de în largul lor, încât un străin admis în lojă poate veni a doua zi să le viziteze acasă. Călătorul nu pricepe la prima vedere viața aceasta de lenevoasă spiritualitate, acest *dolce far niente* înfrumusețat de muzică. Numai o ședere îndelungată sau un studiu iscusit pot să-i dezvăluie unui străin sensul vieții italienești care seamănă cu cerul albastru al țării și unde bogatul nu vrea nici un nor. Pe nobili îi interesează prea puțin cum li se administrează averea; își lasă bunurile în seama unor intendenți (*ragionati*) care îi fură și-i sărăcesc; ei n-au simțul politicului care i-ar plictisi repede, trăiesc doar prin pasiunea căreia-i închină tot timpul. Așa se explică și nevoia pe care o resimt prietenul sau prietena de a fi mereu împreună pentru a se sătura unul de celălalt sau pentru a se păzi, deoarece marele secret al acestei existențe este ca femeia să nu scape amantul din ochi timp de cinci ore, după ce toată dimineața l-a ținut lângă ea. Moravurile italiene comportă așadar o continuă plăcere și o permanentă studiere a mijloacelor care s-o întrețină, ascunsă de altfel sub o nepăsare prefăcută. Este o viață frumoasă, dar o viață costisitoare, deoarece în nici o altă țară nu întâlnești atâția oameni epuizați.

Loja ducesei se afla la nivelul parterului, care la Veneția se numește *pepiano*; ea avea grijă să se așeze întotdeauna în bătaia reflexelor rampei, astfel încât frumosu-i chip, slab luminat, să se evidențieze în clarobscurul sălii. Florentina atrăgea privirile prin fruntea-i înaltă, albă ca neaua, prin pletele-i negre strânse-n cosițe ca o coroană deasupra capului, și care-i dădeau un aer într-adevăr regesc, prin finețea calmă a trăsăturilor, amintind de blânda noblețe a capetelor lui Andrea del Sarto, prin profilul feței, prin cearcănele din jurul ochilor, prin ochii ei catifelati transmițând încântarea femeii visând la fericire, virginală încă în iubire, impunătoare și frumoasă totodată.

În locul operei Mosé, în care trebuia să debuteze Clarina în tovărășia lui Genovese, se dădea *Il Barbiere*, unde tenorul cânta fără celebra *prima donna*. *Impresario* informase spectatorii că trebuie să schimbe repertoriul din pricina unei indispoziții a Clarinei, și, într-adevăr, ducele Cataneo nu venise la teatru. Să fi fost oare un șiretlic al impresarului pentru a obține două săli pline, punându-i

pe cei doi cântăreți să debuteze pe rând sau proasta dispoziție anunțată de Tinti era adevărată? Dacă ar fi fost la parter unde se putea discuta. Emilio ar fi avut o certitudine: dar cu toate că vestea acestei indispoziții îi stârnea unele remușcări reamintindu-i frumusețea cântăreței și firea ei pătimasă, această dublă absență îi liniști atât pe prinț cât și pe ducesa. Pe de altă parte, glasul lui Genovese izbuti să alunge amintirile nopții de iubire impură și să prelungească îngereștile delicii ale acestei zile suave. Fericit că nu împărțea cu nimeni aplauzele, tenorul își desfășura comorile talentului ajuns mai târziu de talie europeană. Genovese, în vârstă de douăzeci și trei de ani, născut la Bergamo, elevul lui Veluti, pasionat de arta sa, bine făcut, cu un chip atrăgător, cu o deosebită intuiție în a-și interpreta rolul, prevestea de pe acum pe marele artist merit gloriei și bogăției. El avu un succes nebun, cuvânt care nu se potrivește decât Italiei, unde recunoștința parterului are în ea un soi de frenezie care merge până la extaz.

Câțiva dintre prietenii prințului veniră să-l felicite pentru moștenire și să-i aducă vești noi. În ajun, seara, Tinti, adusă de Cataneo, cântase la serata familiei Vulpato, unde păruse nu numai sănătoasă, dar și în voce, boala-i improvizată stârnind așadar mari comentarii. Conform zvonurilor din cafeneaua Florian, Genovese era îndrăgostit la nebunie de Tinti; Tinti voia să scape de declarațiile lui de dragoste, iar impresarul nu izbutise să-i convingă să apară împreună. După spusele generalului austriac, numai ducele era bolnav, Tinti îl veghea, iar Genovese fusese însărcinat să consoleze publicul. Ducea îl invitase pe general, cu prilejul sosirii unui medic francez pe care dorise să-l cunoască. Prințul, văzându-l pe Vendramin învârtindu-se prin sală, ieși pentru a discuta între patru ochi cu prietenul pe care nu-l mai văzuse de trei luni și, tot plimbându-se prin spațiul dintre bănci și lojile de la parter, putu observa primirea făcută de ducesa străinului.

— Cine-i francezul ăsta? îl întrebă prințul pe Vendramin.

— Un medic chemat de Cataneo, care vrea să afle cât timp mai are de trăit. Francezul îl așteaptă pe Malfatti împreună cu care vor efectua consultația.

Ca toate doamnele italiene care iubesc, ducesa stătea tot timpul cu ochii pe Emilio, deoarece în țara aceasta dăruirea femeii este atât de deplină, încât cu greu o vezi ridicându-și privirea spre altcineva.

— *Caro*³, zise prințul către Vendramin, află că am dormit la tine azi-noapte.

— Ai izbutit? întrebă Vendramin strângându-l de mijloc.

— Nu, reluă Emilio, dar cred că-ntr-o bună zi voi putea fi fericit cu Massimilla.

— Neîndoios, reluă Marco, vei fi bărbatul cel mai invidiat de pe pământ. Ducea este cea mai desăvârșită femeie din toată Italia. Pentru mine, care văd lucrurile vieții acesteia printre strălucitorii vapori ai beției cu opiu, ea îmi apăsă cea mai înaltă expresie a artei, căci într-adevăr natura a plămădit-o, fără ca ea să știe, ca un portret al lui Rafael. Pasiunea ta nu-i displace lui Cataneo, care îți trimite prin mine o mie de monede.

— Așa că, reluă Emilio, orice ți s-ar spune, voi dormi la tine în fiecare noapte. Să mergem, întrucât o clipă petrecută departe de ea, când i-aș putea fi alături mi se pare un chin.

Emilio își reluă locul în fundul lojii și rămase tăcut în ungherul său ascultând-o pe ducesa, încântată de inteligența și de frumusețea ei. Pentru el, ci nu din trufie, Massimilla își desfășura subtilitățile acestei strălucite conversații specific italienească, în care ironia mușcătoare cădea

asupra lucrurilor și nu asupra persoanelor, în care batjocura atingea doar sentimentele ce meritau a fi batjocorite, în care zeflemeaua țintea doar nulitățile. Oriunde aiurea, ducesa ar fi fost poate obositoare; italienii, oameni cu desăvârșire inteligenți, nu se complac în a-și folosi inteligența în mod deplasat; la ei discuția este încheată și cât se poate de firească; ea nu solicită niciodată, ca în Franța, un asalt de profesori de scrimă unde fiecare lasă să-i strălucească spada și unde cel ce n-a izbutit să spună nimic este umilit. Dacă la ei conversația strălucește, se datorează unei ironii blânde și voluptuoase satirizând ca într-o joacă lucrurile bine cunoscute, iar în locul unui sarcasm ce-ar putea compromite, italienii își aruncă o privire sau un surâs de o nespusă expresie. Efortul de a aprofunda o idee acolo unde ei nu caută decât satisfacții este, după spusele lor, și pe bună dreptate, o mare plictiseală. Astfel doamna Vulpato îi spunea ducesei:

— Dacă l-ai iubi, n-ai vorbi atât de frumos.

Emilio nu se amesteca niciodată în conversație, doar asculta și privea. Această atitudine rezervată i-ar fi putut face pe mulți străini să creadă că prințul era un om fără valoare, așa cum și-i închipuie pe toți italienii îndrăgostiți, în timp ce el era pur și simplu un iubit absorbit cu totul de propriile sentimente. Vendramin se așezase alături de prinț, pe canapeaua din fața francezului, care, în calitatea sa de străin, își păstrase locul în colțul opus celui pe care-l ocupa ducesa.

— Domnul acesta este beat? întrebă doctorul cu glas scăzut la urechea Massimillei, cercetându-l pe Vendramin.

— Da, răspunse simplu ducesa.

În țara aceasta a pasiunilor, orice patimă își are scuza ei, și există o nespusă îngăduință pentru orice viciu. Ducesa suspină adânc și lasă să i se citească pe chip o expresie de durere silită.

— În țara noastră, domnule, întâlnești tot felul de ciudățenii. Vendramin trăiește din opium, altul din dragoste; unii se cufundă în știință, majoritatea tinerilor bogați se amorezează de câte-o dansatoare, oamenii înțelepți strâng averi. Fiecare ne făurim o fericire sau o beție a noastră.

— Pentru că încercați cu toții să scăpați de o idee fixă pe care o revoluție ar vindeca-o radical, reluă doctorul. Genovezul regretă republica sa, milanezul vrea independența sa, piemontezul dorește guvernul constituțional, romagnolul tânjește după libertatea...

— Pe care n-o înțelege, zise ducesa. Vai! Există țări destul de nesăbuite ca să dorească absurda dumneavoastră constituție care anulează influența femeilor. Majoritatea compatrioatelor mele se prăpădesc după cărțile dumneavoastră franțuzești, baliverne fără nici un folos.

— Fără nici un folos? exclamă doctorul.

— Ei, domnule, reluă ducesa, ce poate fi mai bun într-o carte decât ceea ce avem noi în inimă? Italia e nebună!

— Nu văd de ce un popor trebuie considerat nebun când dorește să-și fie propriul stăpân, zise doctorul.

— Dumnezeule, răspunse îndată ducesa, nu-nseamnă oare a cumpăra cu prețul atâtor vărsări de sânge dreptul de a-ți afirma răspicat opiniile, așa cum faceți dumneavoastră pentru tot felul de idei necugetate?

— Vă place despotismul, zise doctorul.

— Și de ce nu mi-ar plăcea un sistem de guvernământ care, refuzându-ne cărțile și

dezgustătoarea politică, ne lasă în schimb bărbații în întregime.

— Îi credeam pe italieni mai patrioți, zise francezul.

Ducesa izbucni într-un râs atât de subtil încât interlocutorul ei nu izbuti să deosebească zeflemeaua de adevăr, nici opinia serioasă de critica ironică.

— Așadar, nu sunteți liberală? continuă el.

— Ferească sfântul! Nu cunosc nimic mai de prost gust pentru o femeie decât de a avea asemenea opinii. V-ar plăcea o femeie care să poarte omenirea în suflet?

— Persoanele care iubesc sunt, desigur, aristocrate, zise zâmbind generalul austriac.

— Intrând în sală, prima ființă pe care-am văzut-o ați fost dumneavoastră, reluă francezul, și i-am spus Excelenței Sale că dac-ar fi ea o femeie să-și reprezinte țara, aceea ați fi dumneavoastră; mi s-a părut într-adevăr că întruchipați geniul Italiei, dar observ cu regret că deși îi concretizați admirabila formă, n-aveți însă și spiritul... constituțional, adăugă el.

— Nu vi se pare, zise ducesa, făcându-i semn să privească baletul, nu vi se pare că balerinii noștri sunt jalnici, iar cântăreții dezgustători? Parisul și Londra ne fură toate marile talente. Parisul îi cântărește și Londra îi plătește. Genovese, Tinti nu ne vor rămâne mai mult de șase luni...

În acea clipă generalul ieși. Vendramin, prințul și alți doi italieni schimbă între ei priviri și zâmbete arătând spre medicul francez. Lucru rar la un francez, acesta se îndoii de el însuși crezând că spusese sau că făcuse vreo necuviință, dar află repede cheia enigmei.

— Credeți, i se adresă Emilio, c-ar fi prudent să vorbim sincer în fața stăpânilor noștri?

— Vă aflați într-o țară de sclavi, spuse ducesa cu un glas și cu o înclinare a capului care-i redară brusc expresia tăgăduită mai înainte de doctor. Vendramin, continuă ea, vorbind astfel încât să n-o audă decât doctorul, a început să fumeze opium, blestemată idee datorată unui englez care, pentru alte motive decât ale sale, căuta o moarte voluptuoasă: nu moartea aceea vulgară căreia i s-a dat forma unui schelet, ci moartea împodobită cu tot felul de văluri căroră dumneavoastră, în Franța, le spuneți drapele, și care este o tânără încoronată cu flori sau cu lauri; ea sosește învăluită-ntr-un nor de pulbere, purtată de suflul unei ghiulele sau întinsă pe un pat între două Curtezane; se mai ivește și din aburii unui pahar de punci sau din licăririle vii ale diamantului aflat încă în stadiul de cărbune. Când Vendramin vrea, în schimbul a trei livre austriece, devine general venețian, urcă pe galerele republicii și pleacă să cucerească auritele cupole ale Constantinopolului; se tolănește atunci pe divanurile seraiului, înconjurat de nevestele sultanului ajuns sclavul Veneției sale triumfătoare. Apoi se înapoiază cu ruinele imperiului turcesc ca să-și restaureze palatul. Înlocuiește moravurile femeilor din Orient cu intrigile îndoite mascate ale scumpelor sale venețiene, temându-se de consecințele unei gelozii care nu mai există. În schimbul a trei *swansiks*, urcă la Consiliul celor Zece, exercită cumplita funcție de judecător, se ocupă de cele mai grave afaceri, și pleacă din palatul ducal pentru a dormi într-o gondolă vegheat de doi ochi înflăcărați sau pentru a escalada un balcon de care o mână albă a agățat scara de mătase. Iubește o femeie căreia opiumul îi dă o poezie pe care noi femeile din carne și os nu i-o putem oferi. Brusc, întorcându-se, se trezește față-n față cu mâniosul chip al senatorului înarmat cu un pumnal; aude lama alunecând în inima iubitei sale care moare zâmbindu-i, căci ea îl salvează! Și este cu adevărat fericită, zise ducesa privind-l pe prinț. Scapă și aleargă să-i comande pe dalmațieni pentru a cuceri coasta ilirică a frumoasei Veneții, unde gloria îi aduce pacea, unde se

bucură de viața domestică: un cămin, o seară de iarnă, o soție tânără, copii încântători care se roagă la Sfântul Marc, sub privegherea unei guvernante bătrâne. Da, pentru trei livre de opium el mobilează încăperile arsenalului nostru pustiit, vede plecând și sosind convoaie de mărfuri trimise sau comandate din cele patru colțuri ale lumii. Moderna putere a industriei nu-și mai exercită forțele-i miraculoase la Londra, ci la Veneția unde se reconstruiesc grădinile suspendate ale Semiramidei, templul din Ierusalim, splendorile Romei. În sfârșit, mărește gloria Evului Mediu prin noi capodopere pe care nu le produc decât artele protegute așa cum Veneția le protegia odată. Monumentele, oamenii, se îngrămădesc și dăinuie în creierul său strâmt unde imperiile, cetățile, revoluțiile se desfășoară și se năruie în câteva ceasuri, unde doar Veneția crește și se dezvoltă; deoarece Veneția viselor sale este stăpână peste mare, peste două milioane de locuitori, pe sceptrul Italiei, pe marea Mediterană și pe Indii.

— Ce operă neasemuită este creierul omenesc, ce prăpastie neînțeleasă, chiar de aceia care l-au studiat, ca doctorul Gali, exclamă medicul.

— Scumpă ducesă, zise Vendramin cu un glas cavernos, nu uitați ultimul serviciu pe care mi-l va aduce elixirul meu. După ce-am auzit voci încântătoare, după ce-am absorbit muzica prin toți porii ființei mele, după ce-am resimțit plăceri sfâșietoare și m-am bucurat de cele mai calde iubiri ale raiului mahomedan, am ajuns să întrevăd imagini cumplite. Văd acum în scumpa mea Veneție copii cu fața zbârcită ca a muribunzilor, femei acoperite de plăgi îngrozitoare, deznădăjduite, cu ochii în lacrimi; bărbați dezarticulați, striviți de flancurile de aramă ale corăbiilor care se izbesc unele de altele. Încep să văd Veneția așa cum este de fapt, acoperită de zăbrance, goală, pustie, vestejită. Fantome palide alunecă pe străzile ei!... Încă de pe acum văd fețele strâmbе ale soldaților austrieci, încă de pe acum frumoasa mea viață de vis se reapropie de viața reală, în timp ce în urmă cu șase luni viața reală mi se părea un coșmar, iar viața opiumului era viața mea de dragoste și de voluptate, a problemelor grave și a înaltei politici. Vai! Spre nenorocul meu, am ajuns la aurora mormântului unde falsul și adevărul se întretes în îndoielnice limpezimi ce nu-s nici ziuă, nici noapte, și care fac parte și din una și din alta.

— Vedeți așadar că există prea mult patriotism în țeasta asta, zise prințul atingând cu mâna coama deasă a părului negru adunată deasupra frunții lui Vendramin.

— Ah! dacă ne-ar iubi, zise Massimilla, ar renunța la tristul său opium.

— Îl voi vindeca pe prietenul dumneavoastră, zise francezul.

— Faceți-i această cură și vă vom iubi, interveni Massimilla, iar dacă nu ne veți acoperi de ocară la întoarcerea în Franța v-am iubi și mai mult. Bieții italieni sunt prea iritați de apăsătoarele stăpâniri ca să mai poată fi judecați; deoarece am cunoscut-o și pe a dumneavoastră, adăugă ea surâzând.

— Era mai generoasă decât a Austriei, răspunse tăios medicul.

— Austria ne vlăguiește fără să ne dea nimic în schimb, pe când dumneavoastră ne vlăguiați pentru a ne mări și a ne înfrumuseța orașele, dumneavoastră ne stimulați organizându-ne armata. Dumneavoastră gândeați că Italia o să vă rămână, pe când cei de acum cred că o vor pierde, iată toată deosebirea. Austriecii ne oferă o fericire paralizantă și greoaie ca ei, în timp ce dumneavoastră ne striveați cu o devorantă activitate. La urma urmei, faptul că mori din pricina băuturilor tonice sau

din abuz de narcotice nu mai are nici o importanță! tot moarte se cheamă, nu-i așa doctore?

— Sărmana Italie! Pentru mine ea-i ca o femeie frumoasă căreia Franța ar fi trebuit să-i slujească drept protector, luând-o ca metresă, exclamă medicul.

— Nu ne-ați fi putut iubi pe gustul nostru, zise ducesa zâmbind. Noi vrem să fim liberi, dar libertatea pe care o vreau eu nu este infamul și burghezul dumneavoastră liberalism care-ar ucide Artele. Eu vreau, zise ea cu un glas care-i făcu pe toți să tresară, adică, eu aș vrea ca fiecare republică italiană să renască împreună cu nobilii săi, cu poporul său și cu libertățile sale specifice fiecărei caste. Aș vrea să văd iarăși vechile republicii aristocratice cu luptele lor interne, cu rivalitățile lor care-au dat naștere celor mai frumoase opere de artă, care au făurit știința conducerii și au ridicat cele mai ilustre clădiri princiare. A-ți întinde puterea de guvernare asupra unei mari întinderi de pământ, înseamnă a o diminua. Republicile italienești au fost gloria Europei Evului Mediu. Cum se face că Italia a sucombat, pe când elvețienii, portarii ei, au învins?

— Republicile elvețiene, spuse doctorul, au fost niște simple și cumsecade menajere preocupate de bunul mers al treburilor lor mărunte, și care n-aveau nimic să-și invidieze, în timp ce republicile dumneavoastră erau stăpâne orgolioase care s-au vândut ca să nu-și salute vecinele; au căzut prea jos ca să se mai ridice vreodată. Guelfii triumfă!

— Nu ne căinați prea mult, zise ducesa cu un glas mândru, care-i înfioră pe cei doi prieteni, noi vă suntem și acum superiori! Cu toată sărăcia-i lucie, Italia domină prin oamenii de elită care mișună în orașele ei. Din nefericire, majoritatea geniilor noastre izbutesc atât de repede să înțeleagă sensul vieții, încât se cufundă în pașnicele plăceri; cât despre cei ce vor să joace tristul rol al nemuririi, se pricep de minune să vă ia aurul și să vă merite admirația. Da, în țara aceasta, a cărei decădere este deplânsă de nerozi călători și de poeți ipocriți, al cărei caracter este calomniat de politicieni, în această țară care pare irascibilă, sleită de puteri, minată, îmbătrânită mai degrabă decât bătrână, se găsesc, în orice domeniu, destule genii puternice din care cresc ramuri viguroase, așa cum pe butucul bătrân al unei vițe-de-vie se înalță vlăstare pline de ciorchini aromați. Poporul acesta cu atâția străvechi suverani naște încă regi care se cheamă Lagrange, Volta, Rasori, Canova, Rossini, Bartolini, Galvani, Viganò, Beccaria, Cicognara, Corvetto. Italienii aceștia se situează pe treapta cea mai înaltă a dezvoltării științei umane, guvernează arta căreia i se consacră. Fără să mai vorbim de cântăreți, cântărețe și de virtuoși care domină Europa printr-o perfecție uimitoare, ca Taglioni, Paganini etc... Italia rămâne încă stăpâna universului, care va veni mereu s-o venereze. Duceți-vă diseară la Florian, veți descoperi în Capraja pe unul dintre bărbații noștri de elită, dar îndrăgostit de obscuritate; nimeni, cu excepția ducelui Cataneo, stăpânul meu, nu înțelege muzica mai bine ca el; de aceea i se și spune: *il fanatico*.

După câteva clipe, în timpul cărora conversația se întindea între francez și ducesă, care se dovedea de o elocință aleasă, italienii se retraseră unul câte unul pentru a se duce să spună în toate lojile că ducesa, considerată drept *una donna di gran spirito*⁴, îl dăduse gata, în problema Italiei, pe un medic francez extrem de isteț. Știrea aceasta constitui evenimentul serii. Când francezul se trezi singur, între prinț și ducesă, pricepu că trebuia să-i lase împreună și ieși. Massimilla îl salută pe doctor printr-o înclinare a capului atât de distantă, încât gestul acesta i-ar fi putut atrage ura străinului dacă n-ar fi fost încă sub vraja cuvântului și a frumuseții ei. Spre sfârșitul spectacolului, Emilio rămase, așadar,

singur cu ducesa; își împreună mâinile și ascultară astfel duetul final al operei *Il Barbiere*.

— Doar muzica poate exprima iubirea, spuse ducesa, emoționată de cântecul celor două privighetori fericite.

O lacrimă umezi ochii lui Emilio, Massimilla, iradiind de frumusețe ca Sfânta Cecilia de Rafael, îi strângea mâna, genunchii li se atingeau, buzele schițau un sărut. Prințul văzu pe obraji albi ai iubitei o pâlpâire voioasă, asemenea văzduhului plutind în zilele de vară deasupra holdelor aurite, inima părea că i se sparge de năvala sângelui clocotitor, credea că aude un concert de glasuri îngerești, și-ar fi dat viața pentru a resimți încă o dată dorința pe care i-o trezise în ajun, la aceeași oră, disprețuita Clarina; dar nici măcar trupul nu și-l mai simțea. Lacrima aceasta, biata Massimilla, în marea-i nevinovăție, o atribui cuvintelor pe care i le smulsese cavatina lui Genovese.

— *Carino*⁵, îi șopti ea la ureche, nu ești tu mai presus decât orice dovadă de iubire, așa cum cauza este superioară efectului?

După ce o instalează pe ducesă în gondolă, Emilio îl așteaptă pe Vendramin și se îndreaptă spre Florian.

Cafeneaua Florian de la Veneția este o instituție greu de definit. Aici vin neguțătorii să trateze afaceri, iar avocații își dau întâlnire pentru a se sfătui asupra celor mai spinoase probleme. Florian este totodată și un local de bursă, un foaiier de teatru, o sală de lectură, un club, un confesional, și se potrivește atât de bine cu simplitatea afacerilor țării, încât anumite neveste venețiene ignoră total genul de ocupație al bărbaților lor, deoarece, dacă aceștia au de trimis vreo scrisoare se duc s-o compună la cafenea. Desigur, în cafeneaua Florian mișună nenumărați spioni, dar prezența lor ascute mintea venețienilor, care pot aici să-și exerseze prudența atât de renumită pe vremuri. Mulți își petrec întreaga zi la Florian; iar anumitor persoane cafeneau le este atât de necesară, încât, în pauza dintre acte, părăsesc loja prietenelor lor pentru a da o raită pe la cafenea și a afla ce noutăți s-au mai petrecut.

Câtă vreme străbătură strâmtele străduțe ale cartierului Merceria, cei doi prieteni păstrară tăcerea, deoarece era prea multă lume, în schimb îndată ce ajunseră în piața San-Marco, prințul zise:

— Să nu intrăm încă în cafenea; să ne mai plimbăm. Vreau să-ți vorbesc.

El îi povesti aventura cu Clarina și situația în care se afla. Deznădejdea lui Emilio i se păru lui Vendramin atât de vecină cu nebunia, încât îi făgădui să-l vindece cu totul, dacă-i dădea mână liberă pe lângă Massimilla. Această speranță sosea la momentul potrivit, împiedicându-l pe Emilio să se înece în timpul nopții, deoarece la amintirea cântăreței, simțea o cumplită dorință să se întoarcă la ea. Cei doi prieteni intrară în salonul cel mai retras al cafenelei Florian ca să asculte acolo acea conversație specific venețiană purtată de câțiva bărbați de elită, rezumând evenimentele zilei. Subiectele dominante abordară mai întâi personalitatea lordului Byron, pe care venețienii îl ironizară cu finețe; apoi dragostea lui Cataneo pentru cântăreața Tinti, ale cărei cauze păreau de neînțeles, după ce mai înainte fuseseră explicate în douăzeci de feluri; apoi debutul lui Genovese și conversația aprinsă dintre ducesă și medicul francez. Ducele Cataneo intră în salon tocmai în clipa în care se discuta pătimaș despre muzică. Îi adresă lui Emilio un salut plin de curtoazie, lucru deloc observat într-atât părea de firesc, iar acesta îi răspunse cu un aer grav. Cataneo își roti apoi ochii să vadă dacă mai era cineva cunoscut; îl remarcă pe Vendramin și-l salută, apoi se înclină spre bancherul său, un

patrician extrem de bogat și în sfârșit spre acela care tocmai vorbea, un meloman celebru, prieten cu contesa Albrizzi și a cărui existență, ca și a câtorva obișnuiți ai cafenelei Florian, era total necunoscută, într-atât de grijuliu era tănuț: nimeni nu știa decât ceea ce comunica el la Florian.

Era Capraja, nobilul despre care ducea îi vorbise câte ceva medicului francez. Acest venețian făcea parte din categoria aceea de visători care intuiesc totul prin puterea minții lor. Teoretician plin de fantezie, deloc preocupat de glorie, își trăia viața într-o deplină armonie cu propriile-i păreri. Capraja își făcea apariția sub coloanele Palatului Procuratorilor în jurul orei zece dimineața, fără ca nimeni să știe de unde venea; hoinărea prin Veneția, plimbându-se pe străzi și fumând țigări de foi. Frecventa cu regularitate spectacolele de la Fenice, se așeza la parter, iar în antracte venea la Florian, unde servea trei sau patru cești de cafea pe zi; restul serii și-l petrecea în acest salon, pe care-l părăsea spre ora două dimineața. O mie două sute de franci îi ajungeau să trăiască; nu mânca decât o singură dată pe zi la un plăcintar din cartierul Merceria care-l aștepta la o anumită oră cu cina pregătită pe o măsuță din fundul prăvălioarei sale; fiica plăcintarului îi pregătea ea însăși stridii umplute, îl aproviziona cu țigări de foi și îi păstra banii. Urmându-i sfatul, fata aceasta, deși foarte frumoasă, nu lua în seamă nici un iubit, ducea o viață castă și se îmbrăca în vechiul costum al venețienelor. Această venețiană pursânge avea doisprezece ani când Capraja începuse să se ocupe de ea, și douăzeci și șase când acesta muri; îl iubea nespus, deși el nu-i sărutase niciodată mâna, nici fruntea, și era total străină de intențiile bietului nobil bătrân. În cele din urmă fata aceasta dobândise asupra patricianului puterea absolută a mamei față de copilul ei: îl anunța când să-și schimbe lenjeria; a doua zi, Capraja venea fără cămașă, ea îi dădea una albă pe care el o lua și o îmbrăca în ziua următoare. Nu privea niciodată o femeie, nici la teatru, nici pe stradă. Deși născut dintr-o veche familie patriciană, noblețea sa i se părea lipsită de orice valoare; seara, după miezul nopții, se trezea din lăncezeală, discuta și dovedea că văzuse totul, că ascultase totul. Acest Diogene pasiv și incapabil să-și explice crezul, jumătate turc, jumătate venețian, era vânjos, scund și gras; avea nasul ascuțit al dogilor, privirea batjocoritoare a unui inchizitor, gura prudentă, deși răsătoare. La moartea sa s-a aflat că locuise într-un bârlog aproape de San-Benedetto. Poseda un capital de două milioane în titluri de rentă europene, la care se adăugau dobânzile acumulate încă din anul 1814, ceea ce făcea o sumă uriașă. Toți acești bani au fost lăsați ca moștenire tinerei plăcintărese.

— Genovese, spunea el, va ajunge departe. Nu-mi dau seama dacă înțelege într-adevăr rostul muzicii sau cântă doar din instinct, dar este primul cântăreț care m-a satisfăcut. Așadar, n-am să mor fără să fi auzit triluri executate ca acelea pe care le-am ascultat adesea în anumite vise și când la trezire mi se părea că văd sunetele zburând prin aer. Trilul este cea mai înaltă expresie a artei, este arabescul împodobind cea mai frumoasă încăpere a casei: dacă-i lipsește cât de puțin, nu mai există nimic; dacă-i prisosește doar o fărâmă, totul devine confuz. Menit să trezească în inimile noastre mii de idei adormite, el se înalță, străbate spațiul semănându-și în aer germenii care, culeși de urechi, înfloresc în străfundul inimii. Credeți-mă, pictând-o pe Sfânta Cecilia, Rafael a dat prioritate muzicii asupra poeziei. Avea dreptate: muzica se adresează sufletului, în timp ce scrierile nu se adresează decât minții; ea își comunică imediat ideile asemenea miresmelor. Vocea cântărețului trezește în noi nu gândul, nu amintirea clipelor fericite, ci elementele gândului și pune în acțiune înseși principiile senzațiilor noastre. Faptul că lumea de rând a împins muzicienii să-și placheze expresiile pe cuvinte,

din interese factice, îmi displace; dar este tot atât de adevărat că altfel ei n-ar mai fi înțeleși de mulțime. Trilul este așadar unicul element lăsat prietenilor muzicii pure, iubitorilor artei absolute. Auzind astă-seară ultima cavatină, m-am crezut îmbiat de o fată frumoasă care printr-o singură privire m-a întinerit; zâna aceasta mi-a pus o cunună pe cap și m-a condus spre poarta aceea de fildeș prin care pătrunzi în tărâmul misterios al Visului. Datorită lui Genovese m-am dezbatat, pentru câteva clipe, de vechea mea carapace, clipe scurte după măsura ceasurilor, dar nespun de lungi în ceea ce privește senzațiile. Într-o primăvară îmbălsămată de parfumul trandafirilor, m-am simțit tânăr, iubit.

— Te înșeli, caro Capraja, zise ducele. Există, în muzică, o putere mult mai magică decât aceea a trilului.

— Care? întrebă Capraja.

— Acordul între două voci sau între o voce și o vioară, instrument al cărui efect se apropie cel mai mult de glasul omenesc, răspunse ducele. Acest acord perfect ne mână și mai mult în centrul vieții, pe fluviul elementelor ce întetesc voluptățile și care poartă omul spre miezul sferei luminoase, unde gândirea sa poate invoca întregul univers. Ție îți mai trebuie încă o temă, Capraja, pe când mie principiul pur îmi ajunge; tu vrei ca apa să treacă prin miile de canale ale mașinistului pentru a recădea în jerbe strălucitoare, în timp ce eu mă mulțumesc cu o apă calmă și curată, ochiul îmi alunecă peste o mare lină, îmbrățișez infinitul!

— Taci, Cataneo, zise orgolios Capraja. Cum de nu vezi tu zâna care în mersu-i agil prin aerul luminos adună pe firul de aur al armoniei melodioasele tezaure pe care ni le aruncă zâmbind? N-ai simțit niciodată lovitura baghetei magice prin care ea-i spune Curiozității: Trezește-te? Zâna se înalță fericită din adâncul prăpastiilor creierului, aleargă spre minunatele sale căsuțe, le atinge ușor așa cum organismul lovește clapele. Iar Amintirile se înalță brusc, ținând în mână trandafirii trecutului, la fel de frumoși și de proaspeți. Tânăra noastră stăpână revine și mângâie cu mâinile-i albe părul tânărului; inima prea plină se revarsă, se văd din nou malurile scăldate de torentele dragostei. Toate tufișurile arzătoare ale tinereții răspândesc flăcări și-și îngână vorbe pline de farmec, altădată știute și înțelese! Și glasul se rostogolește, adună în rotocoalele-i iuți orizonturi fugare, le micșorează; și dintr-odată totul dispare, eclipsat de altele, mult mai adânci bucurii, acelea ale unui viitor necunoscut pe care zâna îl arată cu degetul, dispărând în cerul ei albastru.

— Dar tu, răspunse Cataneo, n-ai văzut niciodată licărirea vie a unei stele deschizându-ți abisuri fără egal și n-ai urcat niciodată pe raza aceea care te poartă spre ceruri în mijlocul principiilor care mișcă universul?

Toți auditorii își dădeau seama că ducele și Cataneo intraseră într-un joc ale cărui reguli nu le erau cunoscute.

— Glasul lui Genovese îți răscolește fibrele, zise Capraja.

— Iar cel al lui Tinti îți atacă sângele, răspunse Cataneo.

— Ce parafrază a iubirii fericite, în cavatina aceasta! reluă Capraja. Da! Rossini era tânăr când a scris-o pentru plăcerile clocotitoare! Inima mi s-a umplut de sânge proaspăt, mii de dorințe îmi furnică venele. Nicicând sunete mai divine nu m-au dezlegat mai profund de legăturile trupești, nicicând zâna nu și-a arătat brațe mai frumoase, n-a zâmbit mai drăgăstos, nu și-a ridicat mai grațios mantaua până la jumătatea piciorului, dând la o parte perdeaua sub care se ascunde cealaltă viață a

mea.

— Măine, vechiul meu prieten, răspuse ducele, voi urca pe spatele unei lebede mirifice care-ți va arăta tărâmul cel mai fertil, vei vedea primăvara cu ochii copilului. Inima ta se va încălzi la lumina siderală a unui soare nou, vei dormi pe un așternut de mătase roșie, sub privirea unei madone, vei fi ca un iubit fericit mângâiat blând de o Volutate ale cărei picioare dezvelite se mai văd încă, dar care o să dispară. Lebăda va fi vocea lui Genovese, dacă se va putea uni cu Leda sa, vocea Clarinei Tinti. Măine va avea loc spectacolul Mosé, cea mai renumită operă creată de cel mai mare geniu al Italiei.

Toți îi lăsară să discute în voie pe duce și pe Capraja, nevoind să fie victima vreunei mistificări; doar Vendramin și medicul francez îi mai ascultară timp de câteva clipe. Fumătorul de opium înțelegea această poezie, avea cheia palatului prin care se plimbau cele două imaginații voluptuoase. Doctorul încerca să priceapă și pricepu, deoarece făcea parte din pleiada aceea a minunatelor genii ale Școlii din Paris, de unde adevăratul medic iese nu numai un profund metafizician, dar și un profund analist.

— I-ai auzit? îl întrebă Emilio pe Vendramin după ce ieșiră din cafenea, spre orele două dimineața.

— Da, dragă Emilio, îi răspuse Vendramin conducându-l spre casă. Acești doi bărbați fac parte din tagma spiritelor pure care pot să-și lepede învelișul trupesc, și care știu să zboare cocoțați pe spinarea reginei vrăjitoarelor în cerurile de azur, unde se desfășoară sublimele minunății ale vieții morale: se cufundă în Artă, acolo unde te conduce iubirea ta nemărginită, acolo unde pe mine mă mână opiul. Nu mai pot fi înțeleși decât de cei asemenea lor. Eu, care am sufletul exaltat printr-un jalnic intermediar, eu, care pot trăi o sută de ani într-o singură noapte, eu pot înțelege spiritele acestea mărețe când vorbesc despre minunatul tărâm numit tărâmul himerelor de către cei ce-și zic înțelepți, numit tărâmul realităților de către noi ceilalți, cărora ni se spune nebuni. Ei, bine! Ducele și Capraja, care s-au cunoscut pe vremuri la Neapole, unde-i născut Cataneo, sunt nebuni după muzică.

— Dar ce fel de sistem neobișnuit voia Capraja să-i explice lui Cataneo? Tu care înțelegi totul, l-ai înțeles?

— Da, zise Vendramin. Capraja s-a împrietenit cu un muzician din Cremona, găzduit în palatul Capello, muzician care pretinde că sunetele întâlnesc în noi o substanță asemănătoare cu aceea care dă naștere fenomenelor luminii, și care la noi produce ideile. După părerea lui, omul are unele antene interioare pe care sunetele le influențează și care corespund centrilor nervoși de unde izvorăsc senzațiile și ideile noastre! Capraja, înțelegând prin arte totalitatea mijloacelor prin care omul poate ajunge la un deplin acord între realitatea exterioară și o natură minunată – numită de el viață lăuntrică, a împărtășit ideile acestui fabricant de instrumente care acum compune o operă. Închipuie-ți o operă sublimă în care minunățiile creației vizibile sunt reproduse cu o măreție, o ușurință, o rapiditate, o putere de pătrundere fără egal, unde senzațiile sunt infinite, și unde au acces anumite firi privilegiate ce posedă o putere divină – vei realiza atunci desfătărilor extatice despre care vorbeau Cataneo și Capraja, poeți pentru ei înșiși. Dar, de asemenea, de îndată ce în domeniul naturii morale, omul izbutește să depășească sfera unde se plăsmuiesc operele plastice prin procedeul imitației, pătrunzând astfel în regatul spiritual al abstracțiilor, unde totul se contemplă în esența sa și se

observă în omnipotența rezultatelor, omul acesta nu mai este înțeleș de mințile obișnuite.

— Mi-ai explicat dragostea mea pentru Massimilla, zise Emilio. Dragul meu, există în mine o putere care se aprinde la focul privirilor ei, la cea mai mică atingere a ei, și care mă aruncă într-o lume de lumini unde se desfășoară senzații despre care nu cutezam să-ți vorbesc. Deseori am impresia că în clipa când mâna ei se sprijină pe mâna mea, țesutul delicat al pielii ei imprimă flori pe a mea. Vorbele ei ating în mine acele clape interioare despre care-mi vorbeai. Dorința îmi ațâță creierul învolburând acea lume invizibilă în loc să-mi aprindă trupul inert; iar aerul devine atunci roșu și scânteiează, miresme neștiute și de o forță inexprimabilă îmi calmează nervii, buchete de trandafiri îmi tapetează pereții craniului și mi se pare că sângele mi se scurge prin toate arterele deschise, într-atât de totală mi-e toropeala.

— La fel simt și eu când fumez opium, răspunse Vendramin.

— Cum adică, vrei să mori? întrebă Emilio îngrozit.

— Odată cu Veneția, răspunse Vendramin, întinzând mâna spre piața San Marco. Mai vezi tu vreun ornament piramidal sau vreun vârf de clopotniță vertical? Nu înțelegi că marea își cere prada?

Prințul își plecă fruntea și nu mai avu curajul să-i vorbească despre dragoste prietenului său. Trebuie să călătorești prin țările ingenuncheate pentru a ști ce-nseamnă o patrie liberă. Ajungând în dreptul palatului, Vendramin, prințul și Marco văzură o gondolă oprită la țărm. Prințul îl luă atunci pe Vendramin de mijloc, îl strânse cu tandrețe, și-i spuse:

— Noapte bună, dragul meu.

— O femeie? Pentru mine? Când eu dorm la sân cu Veneția! exclamă Vendramin.

În acea clipă, gondolierul sprijinit de o coloană privi spre cei doi prieteni, îl recunoscu pe cel care-i fusese descris și șopti la urechea prințului:

— Ducea, monseniore.

Emilio sări în gondolă unde se trezi înlănțuit de două brațe de fier, dar mlădii, și atras spre niște perne unde simți sânul palpitant al unei femei îndrăgostite. Brusc, prințul nu mai fu Emilio, ci amantul Clarinei, deoarece senzațiile sale deveniră atât de amețitoare, încât cedă ca vrăjit la primul sărut.

— Iartă-mi înșelăciunea, iubitule, zise siciliana. Muream de nu te luam cu mine.

Și gondola zbură pe apele discrete.

A doua zi, seara, la ora șapte și jumătate, spectatorii stăteau pe aceleași locuri la teatru, cu excepția celor de la parter, care se așezau totdeauna la întâmplare. Bătrânul Capraja se afla în loja lui Cataneo. Înaintea începerii spectacolului, ducele veni să-i facă o vizită ducesei; hotărî să stea lângă ea și să-l lase pe Emilio pe scaunul din față al lojei, alături de Massimilla. Rosti câteva fraze nesemnificative, fără sarcasm, fără amărăciune și cu un aer extrem de amabil, de parcă ar fi fost vorba de o vizită făcută unei străine. În ciuda eforturilor de a părea binevoitor și firesc, prințul nu-și putu schimba fizionomia, care era cumplit de îngrijorată. Nepăsătorii puseră desigur pe seama geloziei această puternică schimbare a trăsăturilor, de obicei calme. Ducea împărtășea neîndoios emoțiile lui Emilio; era îngândurată și vădit abătută. Foarte stânjenit de cele două chipuri îmbufnate, ducele profită de sosirea francezului și ieși.

— Domnule, îi zise Cataneo medicului său, înainte de a lăsa să cadă perdeaua lojii, veți avea prilejui să ascultați un uriaș poem muzical destul de greu de înțeleș prima oară; dar vă las în

tovărășia ducesei care știe să-l interpreteze mai bine ca oricine, deoarece este eleva mea.

Pe doctor îl frapă, ca și pe duce, expresia zugrăvită pe chipul celor doi iubiți, și care trăda o disperare bolnăvicioasă.

— O operă italiană are, așadar, nevoie de un Cicerone? se adresă el zâmbind ducesei.

Readusă prin această întrebare la îndatoririle ei de stăpână a lojii, ducesa încercă să alunge norii ce-i umbriseră fruntea, și răspunse prinzând din zbor un subiect de discuție prin care izbuti să-și reverse iritarea lăuntrică.

— Nu-i o operă, domnule, răspunse ea, ci un oratoriu, lucrare semănând într-adevăr cu unul dintre cele mai mărețe edificii ale noastre, și în care am să vă călăuzesc cu plăcere. Credeți-mă că nu exagerez atribuindu-i marelui Rossini toată inteligența noastră, deoarece trebuie să fii totodată poet și muzician ca să înțelegi amploarea unei astfel de muzici. Dumneavoastră aparțineți unei națiuni ale cărei limbă și geniu sunt prea pozitive ca să se cufunde cu totul în muzică; dar Franța este, de asemenea, prea înțelegătoare ca să nu sfârșească prin a o iubi, prin a o cultiva, și nu mă îndoiesc că și dumneavoastră veți izbuti, ca în toate. De altfel trebuie să recunosc că muzica, așa cum au conceput-o Lulli, Rameau, Haydn, Mozart, Beethoven, Cimarosa, Paësiello, Rossini, și cum o vor continua marile genii viitoare, este o artă nouă, necunoscută generațiilor trecute, care n-aveau atâtea instrumente câte avem noi astăzi, și care nu știau nimic despre armonia pe care se sprijină astăzi florile melodiei, ca pe un teren fertil. O artă atât de nouă cere studii răspândite în masele largi, studii menite să dezvolte sentimentul căruia i se adresează muzica. Sentimentul acesta se întâlnește prea puțin la dumneavoastră, popor preocupat cu teorii filosofice, de analize, de discuții și mereu frământat de neînțelegeri lăuntrice. Muzica modernă care are nevoie de o pace profundă, este limbajul inimilor tandre, iubitoare, înclinate spre o nobilă exaltare interioară. Acest limbaj de mii de ori mai colorat decât cel al cuvintelor este, față de limba vorbită, ceea ce este gândirea față de rostire; ea dezvăluie senzațiile și ideile sub forma lor pură, lăsându-le așa cum sunt la fiecare. Puterea aceasta asupra forului nostru interior constituie una dintre mărețiile muzicii. Celelalte arte impun spiritului lumi definite; cele ale muzicii sunt însă infinite. Suntem obligați să acceptăm ideile poetului, tabloul pictorului, statuia sculptorului; dar fiecare dintre noi interpretăm muzica conform durerii sau bucuriei, speranțelor sau deznădejdlor noastre. Pe când toate celelalte arte îngrădesc gândurile, modelându-le după un lucru bine definit, muzica le proiectează asupra întregii naturi pe care are puterea să ne facă s-o înțelegem. Acum am să vă spun cum îl înțeleg eu pe *Moise* al lui Rossini!

Se aplecă spre medic pentru a-i putea vorbi și a nu fi auzită decât de el.

— *Moise* este eliberatorul unui popor de sclavi! îi zise ea, rețineți ideea aceasta, și veți constata cu câtă sfântă speranță vor asculta toți spectatorii rugăciunea evreilor eliberați și cu ce explozie de aplauze o vor răsplăti!

În clipa în care șeful de orchestră își ridică bagheta, Emilio se retrase în fundul lojii. Ducesa îi făcu medicului un semn cu degetul, indicându-i locul părăsit de duce. Dar francezul era mai interesat să înțeleagă ce se petrecuse între cei doi iubiți, decât să pătrundă în edificiul muzical creat de bărbatul pe care Italia întreagă îl aplauda, deoarece pe vremea aceea Rossini triumfa în propria-i țară. Francezul o studia pe ducasă, care vorbea sub impulsul unei agitații nervoase, amintindu-i-o pe

Niobe, pe care tocmai o admirase la Florența; aceeași noblețe în durere, aceeași impasibilitate fizică; totuși, emoția se trăda prin caldul colorit al obrazilor, iar ochii, care-i ascundeau melancolia sub o expresie mândră, își uscau lacrimile printr-un foc violent. Durerile ei înăbușite se domoleau când îl privea pe Emilio, care-o fixa neconținut. Desigur, nu era greu să vezi că ea voia să potolească o deznădejde cumplită. Starea ei sufletească imprima o anume grandoare inteligenței sale. Ca majoritatea femeilor, când se află sub imperiul unei exaltări neobișnuite, își ieșise din făgașul normal și avea ceva din șarpele Piton, rămânând totuși nobilă și suverană, întrucât doar exprimarea ideilor nu și chipul îi trăda marea frământare. Poate că voia să strălucească cu tot spiritul, ca să dea farmec vieții și să-și păstreze iubitul.

Când orchestra făcu auzite cele trei acorduri în *do* major, plasate de compozitor la începutul operei pentru a da de înțeles că uvertura urma să fie cântată, deoarece adevărata uvertură este vasta temă parcursă de la acest brusc acord până în clipa când lumina apare sub comanda lui Moise, ducesa nu-și putu stăpâni o cutremurare nervoasă, dezvăluind deplina comuniune dintre muzică și suferința ei tăinuită.

— Ce reci fiori îți trezesc aceste trei acorduri! zise ea. Simți în aer ceva dureros. Ascultați cu atenție introducerea, care are ca subiect cumplita elegie a unui popor lovit de mâna lui Dumnezeu. Ce gemete! Regele, regina, fiul lor cel mare, demnitarii, întreg poporul suspină; sunt atinși în orgoliul lor, în cuceririle lor, opriți în lăcomia lor. O, iubite Rossini, bine-ai făcut aruncând acest os de ros nemernicilor de *tedeschi* care ne-au refuzat darul armoniei și al științei! Veți auzi acum sinistra melodie pe care maestrul a acordat-o profundeii sale compoziții armonice, comparabilă cu tot ceea ce poporul german are mai complicat, dar care pe noi nici nu ne obosește, nici nu ne plictisește. Voi, francezii, care ați înfăptuit pe vremuri cea mai sângeroasă dintre revoluții, țară unde aristocrația a fost nimicită sub laba leului popular, în ziua când acest oratoriu va fi cântat pe scenele voastre, veți înțelege cu siguranță marea jeluire a victimelor unui Dumnezeu care-și răzbună poporul. Numai un italian putea compune acest poem fecund, cu rezonanțe inepuizabile și întru totul dantesc. Credeți că-i un fleac să visezi răzbunarea fie și pentru câteva clipe? O, voi, bătrâni maeștri germani, Händel, Sebastian Bach și chiar tu, Beethoven, îngenuncheați, iată regina artelor, iată Italia triumfătoare!

Ducesa izbutise să rostească aceste cuvinte în timp ce cortina se ridica. Doctorul ascultă apoi sublima simfonie prin care compozitorul deschidea vasta scenă biblică. Ea exprimă durerea unui întreg popor. Durerea este întotdeauna aceeași, mai ales când e vorba de suferințele fizice. Astfel, după ce a intuit în mod instinctiv, ca toți oamenii de geniu, că nu trebuia să existe nici o varietate în idei, muzicianul, după ce a găsit fraza capitală, a plimbat-o din tonalitate în tonalitate grupând masele și personajele sale în jurul aceluiași motiv, prin modulații și cadențe de o admirabilă suplețe. Prestigiul se recunoaște după această simplitate. Efectul acestei fraze, sugerând senzațiile frigului și ale iunericului la un popor mereu scăldat de razele luminoase ale soarelui, și pe care poporul și regii săi o repetă, este cutremurător. Înceata unduire muzicală are în ea ceva neîndurător. Această frază rece și dureroasă seamănă cu o bară în mâna unui călău ceresc care o lasă să cadă peste membrele tuturor supușilor la intervale egale. Tot auzind-o pendulând din *do* minor în *sol* minor, apoi iarăși în *do*, pentru a reveni la dominantă *sol*, fiind din nou reluată în *fortissimo* pe tonica *mi* bemol, ajungând în *fa* major și reîntorcându-se în *do* minor, din ce în ce mai încărcat de groază, de frig și de

Întineric, sufletul spectatorului sfârșește prin a se asocia impresiilor exprimate de muzician. Astfel francezul simți cea mai puternică emoție în clipa când auzi explozia tuturor acestor dureri reunite intonând:

*O Nume d'Israël!
Se brami in liberta
Il popol tuo fedel
Di lui, di noi pieta.*

(O, Dumnezeu al israeliților, dacă vrei ca poporul tău credincios să iasă din sclavie, ai milă de el și de noi!)

— Nu cred să mai fi existat vreodată o sinteză atât de mare a efectelor naturale, o idealizare atât de completă a naturii. În marile catastrofe naționale, fiecare se jeluie îndelung de unul singur; apoi din gloată răsar ici-colo strigăte de suferință mai mult sau mai puțin violente; în sfârșit, când nefericirea este resimțită de toți, ea izbucnește ca o furtună. Îndată ce înțeleg că durerea le este comună, mulțimea își transformă plânsetele înăbușite în strigăte de neliniște. Așa a procedat Rossini. După explozia în *do* major, faraonul își cântă minunatul său recitativ: *Mano ultrice di un dio!* (Dumnezeule răzbunător, te recunosc prea târziu!) Tema inițială capătă atunci un accent mai viu; întregul Egipt îl cheamă pe Moise în ajutor.

Ducesa profită de tranziția impusă prin sosirea lui Moise și a lui Aaron și explică astfel această frumoasă bucată:

— Să plângă, adăugă ea cu pasiune, au făcut destule rele. Ispășiți, egiptenilor, ispășiți greșelile curții voastre nesăbuite! Cu ce măiestrie a știut să folosească acest mare pictor toate culorile brune ale muzicii și toate nuanțele triste ale paletei muzicale! Ce reci tenebre! Ce încețoșare! Nu vă simțiți inima îndoliată? Nu sunteți convinși de realitatea norilor sumbri care acoperă scena? N-aveți impresia că negurile cele mai dese învăluie natura? Nu mai există nici palate egiptene, nici palmieri, nici peisaje. Iar notele acestea profund religioase ale vrăciului ceresc care va tămădui rana cumplită, nu vă mângâie sufletul? Cât de gradat este totul ca să ajungă la această sublimă invocație a lui Moise către Dumnezeu! Printr-un calcul savant ale cărei analogii vă vor fi explicate de Capraja, invocația nu este însoțită decât de alămuri. Instrumentele acestea imprimă partiturii coloritul ei dumnezeiesc. Nu numai acest artificiu este admirabil plasat, dar observați câtă bogăție de resurse conține geniul. Rossini a scos frumuseți noi din obstacolul pe care și l-a creat. A rezervat instrumentele cu coarde pentru a exprima zorii succedând tenebrelor, ajungând astfel la unul dintre cele mai puternice efecte cunoscute în muzică. A mai existat vreodată vreun astfel de recitativ, până la acest geniu inimitabil? Nu s-a mai scris încă nici o asemenea arie, nici un asemenea duo. Poetul a fost ajutat de forța gândirii, de vigoarea imaginilor, de adevărul declamației sale. Această scenă a durerii, această noapte adâncă, aceste strigăte de deznădejde, acest tablou muzical au frumusețea *Potopului* al marelui dumneavoastră Poussin.

Moise își înălță bagheta și zorile apărură.

— Acum, domnule, nu simțiți cum muzica se ia la întrecere cu soarele a cărui strălucire a împrumutat-o, cu natura, ale cărei fenomene le redă în cele mai mici amănunte? reluă ducesa cu glas

scăzut. Aici arta a atins apogeul, nici un muzician nu-l va putea întrece. Auziți Egiptul deșteptându-se după îndelungata-i amorțire? Fericirea se strecoară peste tot odată cu lumina zilei. Mai știți vreo operă veche sau contemporană asemenea acestei bucăți? cea mai splendidă bucurie opusă celei mai adânci tristeți? Ce strigăte! Ce note săltărețe! Cum respiră sufletul apăsător, ce delir, ce *tremolo*, în orchestră minunatul *tutti*! Bucuria poporului salvat! Nu tresăriți de plăcere?

Doctorul, surprins de acest contrast, unul dintre cele mai mărețe ale muzicii moderne, bătut din palme, transfigurat de emoție.

— Bravo Doni! exclamă Vendramin care ascultase.

— Introducerea s-a sfârșit, reluă ducesa. Ați resimțit o senzație violentă, i se adresă ea doctorului; vă bate inima; ați văzut în străfundul imaginației dumneavoastră cel mai măreț soare scaldând în torentele-i de lumină o întreagă țară, mai înainte tristă și rece. Acum aflați cum și-a gândit muzicianul opera, ca s-o puteți savura mâine în străfundul geniului său, după ce astăzi v-a subjugat. Cum credeți că este concepută aria aceasta, a răsăritului soarelui, atât de variată, atât de strălucitoare, atât de completă? Ea constă într-un singur acord de *do*, repetat la nesfârșit, și căruia Rossini nu i-a adăugat decât un acord de sfert de sextă. Aici rezidă toată magia artei sale. Ca să sugereze răsăritul soarelui s-a folosit de același procedeu întrebuintat la zugrăvirea negurii și a durerii. Această auroră în imagini seamănă într-un tot cu o auroră autentică. Lumina este una singură și de aceeași consistență, peste tot semănând cu ea însăși, iar efectele ei nu se schimbă decât prin obiectele întâlnite în cale, nu-i așa? Ei, bine! Muzicianul a folosit pentru fondul muzicii sale un motiv unic, un simplu acord în *do*. Când răsare soarele își aruncă razele mai întâi peste creste, apoi se revarsă peste văi. La fel și melodia răsare pe prima coardă a primelor viori cu o blândețe boreală, apoi se răspândește în orchestră, însuflețind, rând pe rând, toate instrumentele, așternându-se peste tot. Și așa cum se întinde lumina colorând unul câte unul obiectele, crește și melodia, reliefând fiecare sursă de armonie până în clipa când toate strălucesc în *tutti*. Viorile, pe care nu le-ați auzit încă, au dat semnalul prin dulcele lor *tremolo*, vag agitat ca și primele unde luminoase. Zumzetul acesta plăcut, vesel, aproape luminos care v-a mângâiat sufletul, abilul muzician l-a întărit cu acorduri de bas, printr-o fanfară indecisă de trâmbițe, sunând din notele cele mai joase, ca să sugereze deplin ultimele umbre răcoroase răspândite peste văi, în vreme ce primele focuri joacă pe creste. Apoi instrumentele de suflat se îmbină blând, dând amploare acordului general. Glasurile s-au împreunat prin suspine de bucurie și de uimire. În sfârșit, alămurile au răsunat din toate fibrele: se aud trâmbițele! Lumina, izvor de armonie, a năpădit natura, toate resursele muzicale au izbucnit atunci cu o violență, cu o strălucire asemenea soarelui oriental. Acest *do* repetat produs de triangu, cu accentele sale cristaline și sâcâielile sale zgloabii sugerează admirabil ciripitul păsărilor în zori. Aceeași tonalitate, răsturnată de o mână magistrală, exprimă bucuria întregii naturi, domolind durerea copleșitoare de altădată. Iată caracteristica esențială a marelui compozitor: unitatea! Un singur tot și atâtea fațete. O singură frază și mii de sentimente de durere, nenorocirile întregii națiuni; un singur acord și toate unduirile firii în zori, toate manifestările bucuriei unui popor. Aceste două pagini inegalabile sunt sudate de o implorare către divinitatea mereu vie, creatoarea tuturor lucrurilor, a durerii ca și a bucuriei. Introducerea, nu-i oare, ea singură, un mare poem?

— Aveți dreptate, zise francezul.

— Ascultați acum un *quinetto* cum numai Rossini știe să-l compună; iar dacă vreodată s-a putut lăsa în voia dulcei și ușoarei voluptăți, care i s-a reproșat muzicii noastre, n-a făcut-o, oare, în acest frumos fragment, când fiecare trebuie să-și manifeste bucuria, când poporul de sclavi este eliberat și când, totuși, undeva suspină o dragoste în primejdie? Fiul faraonului iubește o evreică; iar această evreică îl părăsește. Ceea ce face din acest cvintet un lucru extrem de plăcut și încântător este revenirea la emoțiile obișnuite ale vieții; după marea zugrăvire a celor două dintre cele mai inegalabile scene – a națiunii și a naturii –, urmează mizeria și fericirea încadrate de magia pe care le-o acordă răzbunarea divină și litera Bibliei.

— N-aveam dreptate? se adresează ea în continuare francezului, după sfârșitul partiturii începând cu:

Voci di giubilo

D'in'orno echeggino

Di pace l'Iride

Per noi spunto.

(Strigăte de veselie să răsună în jurul nostru, astrul păcii ne învăluie cu strălucirea-i.)

— Cu câtă artă și-a construit compozitorul bucata aceasta... reluă ea după o pauză în timpul căreia aștepta un răspuns; a început-o printr-un solo de corn de o suavitate cerească, susținut de arpegii de harpă, deoarece primele glasuri auzite în mărețul concert sunt ale lui Moise și Aaron care-i mulțumesc adevăratului Dumnezeu; cântecul lor blând și grav reamintește de ideile sublime ale invocației și se îmbină totuși cu bucuria poporului profan. Tranziția aceasta are în ea o nuanță cerească și pământească totodată, pe care numai un geniu știe s-o redea, și care dă andantelui și cvintetului o culoare pe care aș compara-o cu aura acordată de Tițian personajelor sale divine. Ați observat încântătoarea împletire de glasuri? Cu câtă măiestrie le-a grupat compozitorul în cadrul fermecătoarelor motive orchestrale? Cu ce știință a pregătit unduirile sărbătorești ale allegro-ului. N-ați întrevăzut corurile dansante, hora însuflețită a norodului scăpat de primejdie? Iar când clarinetul a dat semnalul scenei *Voci di giubilo*⁶, atât de strălucitoare, atât de animată, inima dumneavoastră n-a tresăltat la sonurile acestui sfânt dans războinic despre care pomenește regele David în psalmii săi...?

— Într-adevăr, s-ar potrivi minunat unei arii de cadril! zise doctorul.

— Francezi! Francezi! Țștia-s francezii! exclamă ducesa rănită în exaltarea ei de replica tăioasă a străinului. Da, sunteți în stare să folosiți acest sublim elan, atât de vesel, plin de o elegantă finețe în dansurile dumneavoastră. Poezia sublimă nu este niciodată iertată de dumneavoastră. Geniul cel mai înalt, sfinții, regii, nefericiții, tot ceea ce este sacru trebuie să treacă prin prisma spiritului dumneavoastră caricatural. Vulgarizarea marilor idei prin ariile dumneavoastră de cadril înseamnă caricatură în muzică. La dumneavoastră spiritul ucide sufletul, cum judecata ucide rațiunea.

Întreaga lojă ascultă cu sfințenie recitativul lui Osiris și al lui Membre care complotau să zădărnicească ordinul de plecare dat de faraon în favoarea evreilor.

— V-am supărat? o întrebă doctorul pe ducesă. Aș fi disperat. Cuvintele dumneavoastră seamănă cu o baghetă magică, deschid sertărașe în creierul meu și fac să apară idei noi, însuflețite de

cântecele acestea sublime.

— Nu, răspunse ea. L-ați lăudat pe marele nostru muzician în maniera dumneavoastră. Rossini va avea succes în Franța, observ, doar prin laturile sale spirituale și senzuale. Să nădăjduim că în țara dumneavoastră fecundă se vor găsi totuși câteva suflete nobile și îndrăgostite de ideal care să aprecieze noblețea, grandoarea unei asemenea muzici. Ah! Iată faimosul duo dintre Elcia și Osiridiu, reluă ea profitând de răgazul dat de tripla salvă de aplauze prin care parterul o salută pe Tinti, care-și făcea prima intrare. Dacă Tinti o fi înțeles cu adevărat rolul Elciei, veți auzi cântecele sublime ale unei femei totodată sfâșiată de dragostea pentru patrie și de dragostea pentru unul dintre asupritorii ei, în timp ce Osiridiu, stăpânit de o patimă frenetică pentru frumoasa-i cucerire, se străduie s-o păstreze. Opera se bizuie atât pe această măreață idee, cât și pe împotrivirea faraonilor în fața lui Dumnezeu și a libertății, și va trebui să fiți de acord cu mine, altfel nu veți pricepe nimic din această lucrare inegalabilă. În ciuda lipsei de înțelegere pe care-o manifestați față de creațiile compozitorilor noștri de librete, îngăduiți-mi să vă explic arta cu care este construită drama de față. Antagonismul necesar tuturor operelor frumoase, și atât de prielnic desfășurării muzicii există și aici. Ce motiv mai bogat decât un popor dorindu-și libertatea, reținut în lanțuri de reaua credință, sprijinit de Dumnezeu, adunând miracole după miracole cât să devină liber? Ce poate fi mai dramatic decât dragostea unui prinț pentru o evreică, justificând într-un fel toate trădările puterii asupritoare? Iată totuși întreaga semnificație a acestui îndrăzneț, a acestui uriaș poem muzical, în care Rossini a știut să păstreze fiecărui popor naționalitatea-i fantastică, deoarece noi le-am împrumutat o grandoare istorică la care au consimțit toate imaginațiile. Cântecele evreilor și încrederea lor în Dumnezeu sunt mereu în opoziție cu strigătele de furie și cu eforturile faraonului zugrăvit în deplinătatea puterii. Acum Osiridiu, total absorbit de iubire, speră să-și rețină iubita, evocându-i desfătărilor dragostei, încearcă s-o facă să uite de vraja patriei. Recunoașteți așadar sfârșeala divină, plăcutele jurăminte, mângâierile, amintirile voluptuoase ale iubirii orientale în replica: *Ah! Se puoi cosi lasciarmi* (Dacă ai curajul să mă părăsești, sfâșie-mi inima), a lui Osiridiu și în răspunsul Elciei: *Ma perche cosi straziarmi* (De ce mă chinuiești astfel, când durerea mi-e fără margini?).

— Nu, două suflete atât de melodic unite nu se vor putea nicicând despărți, zise ea privindu-l pe prinț. Dar iată-i pe cei doi iubiți brusc întrerupți de glasul triumfător al patriei, care tuna în depărtare, rechemând-o pe Elcia. Ce dumnezeiesc și încântător este *allegro*-ul din motivul marșului evreilor către deșert! Doar Rossini a știut să exprime atâtea sentimente prin sunetul clarinetelor și al trâmbițelor! O artă care să poată sugera în două fraze tot ceea ce înseamnă patria, nu-i oare mai aproape de cer decât toate celelalte? Chemarea aceasta m-a emoționat totdeauna prea mult ca să vă pot reda durerea ce-o resimt toți sclavii și înlănțuiții, văzând mărșăluirea oamenilor liberi !

Ochii ducesei se umeziră de lacrimi auzind mărețul motiv care domină într-adevăr opera.

— *Dov'e mai quel core amante?* (Ce inimă iubitoare nu mi-ar împărtăși neliniștea?), reluă ea în italienește, când Tinti începu admirabila arie în care ea imploră milă pentru suferințele îndurate. Dar ce se întâmplă? Parterul murmură.

— Genovese rage ca un cerb, zise prințul.

Duetul acesta, primul pe care-l cânta Tinti, era într-adevăr tulburat de totala derută a lui Genovese. Imediat ce tenorul începu să cânte împreună cu Tinti, frumoasa lui voce se alteră. Metoda

sa atât de înțeleaptă, această metodă ce amintea totodată de Crescenti și Veluti, părea uitată cu bună știință. Ba accentua în mod deplasat o notă, ba prelungea un ornament, stricând întreaga arie. Glasul spart, fără tranziție, tuna ca o apă căreia i se deschideau ecluzele, dovedind o uitare totală și voluntară a legilor bunului-gust. De aceea parterul fu peste măsură de agitat. Venețienii crezură într-un pariu făcut între Genovese și tovarășii săi. Tinti, rechemată, fu aplaudată frenetic, iar Genovese primi câteva avertismente care-i arătară ostilitatea parterului. În timpul scenei, destul de comică pentru un francez, a nenumăratelor bisări ale Clarinei, care reveni de unsprezece ori să primească, singură, aplauzele tumultuoase ale mulțimii, deoarece Genovese, aproape fluierat, nu îndrăzni să-i dea mâna, doctorul îi făcu ducesei o observație cu privirile la partitura duetului.

— Rossini trebuia să exprime aici cea mai profundă durere, iar mie mi se pare că a adoptat un aer degajat, a tentă de veselie deloc potrivită.

— Aveți dreptate, răspunse ducesa. Greșeala se datorează uneia dintre tiraniile impuse tuturor compozitorilor noștri. Când a compus bucata aceasta el s-a gândit mai mult la rolul primadonei, decât la Elcia. Dar astăzi Tinti putea s-o cânte și mai strălucitor; eu îi înțeleg atât de bine rolul, încât aria aceasta, deși prea veselă, este pentru mine plină de tristețe.

Doctorul se uita cu mare atenție când la Emilio, când la ducesa, fără să poată ghici motivul ce-i despărțea și care făcuse ca duetul să li se pară atât de sfâșietor. Massimilla coborî glasul și se aplecă spre urechea doctorului.

— Veți auzi acum un lucru măreț, conspirația faraonului împotriva evreilor. Bucata aceasta maiestuoasă începând cu *A rispettar mi apprenda* (Să învețe să mă respecte) înseamnă triumful lui Carthagenova, care ne va reda admirabil orgoliul rănit, duplicitatea curților. Tronul este cel ce vorbește: concesiile făcute vor fi retrase, furia se amplifică. Faraonul se va ridica în picioare pentru a se repezi asupra unei prăzi care-i scapă. Niciodată Rossini n-a scris ceva care să sune atât de frumos, care să fie impregnat de o atât de îmbelșugată, de o atât de puternică vervă! Este o operă desăvârșită, susținută de un acompaniament magistral, ca de altfel părțile cele mai mărunte ale acestei lucrări, în care vigoarea tinereții strălucește în cele mai mici detalii.

Aplauzele întregii săli încoronară frumoasa idee, minunat interpretată de cântăreț și mai ales deplin înțeleasă de venețieni.

— Urmează finalul, reluă ducesa. Veți auzi din nou marșul acela inspirat de fericirea eliberării și de credința în Dumnezeu, care îngăduie oamenilor să se afunde voios în deșert! Ce plămâni nu se simt înprospătați de elanurile dumnezeiești ale poporului ieșit din sclavie!? Ah! Scumpe și vii melodii! Glorie neasemuitului geniu care-a știut să redea atâtea sentimente! Există o nuanță războinică în marșul acesta, lăsând să se înțeleagă că norodul dezrobit are de partea sa Dumnezeu armatelor. Câtă profunzime în cântecele de mulțumire! Imaginile Bibliei prind viață în sufletul nostru, iar neasemuita scenă muzicală ne transpune cu adevărat într-una dintre cele mai mari scene ale acestei lumi antice, pline de măreție. Nuanța religioasă a anumitor părți muzicale, felul în care se îmbină și se grupează vocile, toate ne duc cu gândul la sfintele minuni ale primei vârste a omenirii. Concertul acesta frumos nu este, totuși, decât o desfășurare a temei marșului cu toate consecințele ei muzicale. Este motivul generator al orchestrei și al vocilor, al cântecului și al strălucitoarei instrumentații care-l acompaniază. Iat-o pe Elcia alăturându-se hoardei, și pe care Rossini a făcut-o

să exprime regrete pentru a nuanța bucuria acestui fragment. Ascultați duetul ei cu Amenofi. Ați mai auzit vreodată asemenea cântece provocate de o dragoste rănită? Simți cum respiră în ele farmecul nopților și doliul tănuț al dragostei zădărnice. Câtă melancolie! Ah! Pentru ea, deșertul va fi de două ori mai pustiu! În sfârșit, iată teribila înfruntare dintre egipteni și evrei! Voioșia, marșul, totul este tulburat de sosirea egiptenilor. Promulgarea ordinelor faraonului este realizată printr-o idee muzicală care domină finalul, o frază surdă și gravă prin care simți pasul puternicelor armate ale Egiptului înconjurând falanga sacră a lui Dumnezeu, împresurând-o încet, așa cum un lung șarpe african își înfășoară prada. Câtă finețe în jeluirea acestui popor înșelat! Nu vi se pare mai degrabă italian decât evreu? Ce frământare tumultuoasă până la apariția faraonului, sfârșind prin confruntarea dintre conducătorii celor două popoare și a tuturor pasiunilor dramei. Ce admirabilă îmbinare de sentimente în sublimul *otteto*, unde se înfruntă mânia lui Moise și a celor doi faraoni! Ce luptă de glasuri și de furii dezlănțuite! Niciodată nu i s-a oferit unui compozitor un subiect mai vast. Faimosul final din *Don Juan* nu descrie, la urma urmei, decât un libertin înfruntându-se cu propriile-i victime care invocă răzbunarea cerească; în timp ce aici, pământul și toate forțele sale încearcă să i se împotrivească lui Dumnezeu. Două popoare: unul slab, altul puternic stau față în față, și fiindcă avea la îndemână toate mijloacele, Rossini le-a folosit în modul cel mai iscusit cu putință. A reușit, fără să fie ridicol, să ne redea tumultul unei furtuni dezlănțuite din care se desprind cumplite blesteme. A procedat prin acorduri grupate pe un ritm în trei timpuri cu o infernală energie muzicală, cu o insistență care în cele din urmă te cucerește. Furia egiptenilor surprinși de o ploaie de foc, strigătele de răzbunare ale evreilor cereau un scenariu calculat cu multă pricepere; ascultați cu câtă știință a îmbinat el orchestra și corul. *Allegro*-ul acesta în *do* minor răsună cumplit în mijlocul focului potopitor. Mărturisiți, zise ducesa, în momentul când, ridicându-și toiagul, Moise făcu să înceteze ploaia de foc și când compozitorul își desfășoară întreaga-i forță atât în orchestră, cât și pe scenă, că niciodată muzica n-a redat mai măiestrit neliniștea și confuzia?

— A cucerit tot parterul, zise francezul.

— Dar ce se mai întâmplă? Sala este într-adevăr extrem de agitată, reluă ducesa.

În final, privind-o pe Tinti, Genovese scosese niște note atât de false, încât auditoriul se enervase la culme, simțindu-se frustrat de plăcere. Nimic nu era mai șocant pentru aceste urechi italiene decât acest contrast dintre bine și rău. Impresarul se hotărî să apară pe scenă și spuse că, la muștrarea pe care i-o făcuse primului său cântăreț, domnul Genovese răspunsese că nu pricepea cum și de ce pierduse favoarea publicului tocmai în clipa când încercase să atingă perfecțiunea artei sale.

— Să cânte la fel de prost ca ieri și vom fi mulțumiți, răspunse Capraja cu un glas furios.

Apostrofa aceasta înveseli parterul. Contrar obiceiului italian, baletul stârni mai puțin interes. În toate lojile nu se mai vorbea decât despre ciudata comportare a lui Genovese și de intervenția bietului impresar. Cei ce puteau pătrunde în culise se grăbiră să afle cheia întâmplării și curând nu se mai discută decât despre oribila scenă făcută de Tinti colegului său Genovese, în care primadona îi reproșa tenorului că este gelos pe succesul ei, că voise s-o încurce prin comportarea-i ridicolă, ba chiar că încercase s-o pună în inferioritate în scena pasiunii. Cântăreața plângea în hohote spunând cât este de nenorocită.

— Sperase, zicea ea, să încante iubitul care se afla desigur în sală, dar pe care nu-l putuse

descoperi.

Ca să înțelegem cât de mare era agitația de la teatrul Fenice și de la cafeneaua Florian, ar trebui să cunoaștem pașnica viață a venețienilor atât de lipsiți de evenimente, încât cea mai banală întâmplare survenită între doi iubiți sau alterarea trecătoare a vocii unei cântărețe capătă importanța acordată de englezi treburilor politice. Tinti îndrăgostită, Tinti care nu-și putuse desfășura întreaga gamă a talentului ei, nebunia lui Genovese sau cumplitul renghi pe care-l jucase inspirat de această gelozie artistică, atât de bine înțeleasă de italieni – ce mină bogată de discuții înflăcărâte! Întregul parter vocifera ca la Bursă, producând un zgomot care uluia cu siguranță pe un francez obișnuit cu calmul teatrelor pariziene. Toate lojile zumzăiau ca un stup de albine. O singură ființă nu participa la tumultul general. Emilio Memmi, întors cu spatele la scenă și fixând-o pe Massimilla cu ochi melancolici. Părând să nu trăiască decât prin privirea ei, nu se uitase la cântăreață nici măcar o dată.

— Nu-i nevoie, *caro carino*, să te întreb care a fost rezultatul negocierii mele, îi spunea Vendramin lui Emilio. Massimilla ta, atât de pură și de religioasă, a fost de o îngăduință sublimă, mă rog, i-a luat locul lui Tinti!

Prințul răspunse printr-o înclinare a capului încărcată de o cumplită tristețe.

— Dragostea ta n-a coborât încă de pe culmile eterate pe care plutești, reluă Vendramin sub influența drogului; nu s-a materializat. Azi-dimineață, ca și în ultimele șase luni, ai simțit florile revărsându-și caliciul îmbălsămat sub bolțile craniului tău peste măsură de dilatat. Sângele înfierbântat ți-a năpădit inima până-n gâtlee. Mii de senzații încântătoare s-au îngrămădit aici, zise el, punându-i mâna pe piept. Glasul Massimillei te învăluia cu unde luminoase, mâna ei slobozea mii de plăceri încătușate care păraseau circumvoluțiunile creierului pentru a te împresura în nebuloasa lor și a te înălța, cu trup eterat, scăldat în purpură, în aerul albastru de deasupra munților de zăpadă unde sălășluiește dragostea curată a îngerilor. Surâsul ei, sărutările buzelor ei te înveșmântau într-o mantie veninoasă care absorbea ultimele rămășițe ale naturii tale terestre. Ochii ei erau două stele care te transformau într-o lumină fără umbră. Erați ca doi îngeri prosternați pe laurii cerești, așteptând să vi se deschidă porțile raiului; dar ele abia se urneau, și în nerăbdarea ta, izbeai în ele, fără să le poți atinge. Mâna ta nu întâlnea decât valuri de nori mai iuți decât dorința ta. Încununată de trandafiri albi, semănând cu o logodnică cerească, luminoasa ta prietenă îți căina furia. Poate că înălța immuri către Sfânta Fecioară, în timp ce diabolicele plăceri terestre te ațâțau cu infamele lor țipete, făcându-te să te lepezi de desfătărilor divine ale extazului acestuia în care eu trăiesc scurtându-mi zilele.

— Beția ta, dragă Vendramin, zise liniștit Emilio, este inferioară realității. Cine-ar putea descrie această sfârșeală pur trupească în care ne aruncă abuzul plăcerilor închipuite și care îi lasă sufletului eterna dorință, iar spiritului deplina puritate? Dar eu sunt sătul de chinul acesta care mi-l lămurește pe al lui Tantal. Această noapte va fi ultima mea noapte. După ce voi face o ultimă încercare, voi reda pruncul său mamei noastre; Adriatica va primi ultima mea suflare.

— Te-ai prostit! reluă Vendramin; ba nu, ai înnebunit, deoarece nebunia, criza aceasta pe care o nesocotim, este amintirea unei stări anterioare care tulbură existența noastră actuală. Geniul viselor mele mi-a vorbit despre lucrurile astea și despre multe altele! Tu vrei să le reunești pe ducese și pe Tinti; dar, dragă Emilio, fii mai înțelept, ia-le pe fiecare în parte. Doar Rafael a știut să contopească Forma cu Ideea. Ai vrea să fii Rafael în dragoste; dar norocul nu-l poți crea. Rafael este un noroc

neașteptat al Tatălui etern care a conceput Forma și Ideea inamice, altfel nimic n-ar viețui. Când preceptul este mai puternic decât rezultatul, nu e nimic de făcut. Noi trebuie să fim ori pe pământ, ori în ceruri. Rămâi în ceruri și te vei întoarce neașteptat de repede pe pământ.

— Am s-o conduc acasă pe ducesă, zise prințul, și voi risca o ultimă încercare... Apoi?

— Apoi, zise îndată Vendramin, îmi promiți că vii să mă iei de la Florian?

— Da.

Discuția aceasta dintre Vendramin și prinț, purtată în greaca modernă, limbă pe care cei doi o cunoșteau perfect, ca de altfel mulți venețieni, n-a putut fi înțeleasă de către ducesă și francez. Deși total în afara cercului de interese care-i înălțau pe ducesă, pe Emilio și pe Vendramin, deoarece câteștrei se înțelegeau printr-una dintre acele priviri specific italienești, subtilă, pătrunzătoare, voalată, cu ocoluri piezișe, doctorul întrevăzu în cele din urmă o parte din adevăr. O implorare fierbinte a ducesei către Vendramin îi dictase tânărului venețian propunerea făcută lui Emilio, deoarece ducesa Cataneo intuise suferința pe care-o resimțea iubitul ei în sferele pure în care rătăcea, nebănuind însă prezența Clarinei.

— Acești doi tineri sunt nebuni, zise doctorul.

— În ceea ce-l privește pe prinț, lăsați-mi mie grija vindecării, răspunse ducesa; cât despre Vendramin, dacă n-a înțeles această muzică sublimă, s-ar putea să nu se mai vindece niciodată.

— Dacă ați vrea să-mi spuneți de unde li se trage nebunia, i-aș vindeca, exclamă doctorul.

— După câte știu, un mare doctor este și un mare ghicitor, răspunse ironic ducesa.

Baletul se încheiase de mult; începuse actul al doilea, iar publicul asculta încordat. Circula zvonul că ducele Cataneo îl dojenise pe Genovese, făcându-l să înțeleagă cât de mult îi dăuna Clarinei, diva zilei. Toți se așteptau ca actul acesta să fie sublim.

— Prințul și tatăl său deschid scena, zise ducesa: au cedat din nou, cu toate injuriile aduse evreilor; dar ei tremură de furie. Tatăl s-a consolât cu gândul apropiatei căsătorii a fiului său, iar fiul este deznădăjduit de acest obstacol care-i aprinde și mai mult iubirea, de nimeni acceptată. Genovese și Carthagenova cântă admirabil. Vedeți, tenorul s-a împăcat cu parterul. Simțiți bogăția de nuanțe a acestei muzici? Fraza rostită de fiu pe această tonică reluată de tată pe dominantă aparține sistemului simplu și grav pe care se bizuie întreaga partitură, unde sobrietatea mijloacelor face și mai uimitoare fertilitatea muzicii. Întregul Egipt este inclus aici. Nu cred să mai existe altă bucată modernă care să respire asemenea noblețe. Paternitatea gravă și maiestuoasă a unui rege se exprimă în această frază măreață și conformă marelui stil care domnește în toată opera. Cu siguranță, tabloul când fiul unui faraon își revarsă durerea la pieptul tatălui său, făcându-l s-o simtă și el, nu putea fi mai bine redat decât prin aceste imagini grandioase. Nu resimțiți și dumneavoastră sentimentul acestei splendori pe care noi o atribuim monarhiei antice?

— E-ntr-adevăr o muzică sublimă! zise francezul.

— Aria *Pace mia smarrita*⁷ pe care o va cânta regina este una dintre acele arii de bravură și de factură la care toți compozitorii sunt condamnați și care dăunează ansamblului general al poemului, dar opera lor n-ar exista adesea dacă n-ar satisface amorul propriu al primadonei. Totuși această tiradă nesfârșită și plictisitoare este tratată cu atâta dăruire, încât este executată întocmai pe toate scenele lumii. Conține în ea atâta strălucire, încât nici o cântăreață nu-i poate substitui aria favorită,

cum se practică în majoritatea operelor. În sfârșit, iată punctul de vârf al partiturii, duetul dintre Osiridiu și Elcia în subsolul unde el vrea s-o ascundă ca s-o răpească evreilor care pleacă, și să fugă cu ea din Egipt. Cei doi iubiți sunt tulburați de sosirea lui Aaron care fusese să-l prevină pe Amalteu, și-l vom asculta acum pe regele cvartetelor: *Mi manca la voce, sento morire*⁸. Acest *mi manca la voce* este una dintre capodoperele care vor rezista la tot, chiar și timpului – acest mare distrugător al modelor în muzică –, deoarece corespunde limbajului inimii ce nu se schimbă niciodată. Mozart rămâne prin marele final din Don Juan, Marcello prin psalmul *Coeli enarrant gloriam Dei*⁹, Cimarosa prin *Pria che spunti*¹⁰, Beethoven prin *Simfonia în do minor*, Pergolese prin vestitul său *Stabat*, Rossini prin *Mi manca la voce*. Uimitor la Rossini este îndeosebi ușurința inegalabilă cu care variază forma; ca să obțină acest măreț efect el a recurs la vechiul mod al canonului, unind toate glasurile într-o singură melodie. Cum forma acestor sublime cantilene este nouă, a plasat-o într-un cadru vechi și ca s-o reliefeze și mai mult, a stins orchestra, acompaniind vocea doar prin arpegii de harfă. Este cu neputință o mai mare știință a detaliilor și mai multă măreție în efectul general. Dumnezeu! Iarăși e rumoare, zise ducesa.

Genovese, care executase atât de bine duetul său cu Carthagenova, își dădea în petic alături de Tinti. Din mare cântăreț, devenea unul dintre cei mai slabi coriști. Bolțile teatrului Fenice vuiau cuprinse de unul dintre cele mai îngrozitoare tumulturi auzite vreodată.

Tumultul nu încetă decât odată cu vocea Clarinei, care, înfuriată de obstacolul ivit prin încăpățânarea lui Genovese, cântă *Mi manca la voce* cum nici o altă cântăreață n-o să mai poată cânta. Entuziasmul ajunsese la culme, spectatorii trecură de la indignare și furie la încântarea cea mai deplină.

— Îmi toarnă valuri de purpură-n suflet, zicea Capraja, binecuvântând-o cu mâna întinsă pe diva Tinti.

— Dumnezeu s-o ocrotească! strigă un gondolier.

— Faraonul își va revoca ordinele, reluă ducesa în timp ce vuietul se potolea la parter, Moise îl va străfulgera pe tron, vestind moartea tuturor nou-născuților din Egipt și cântând această arie a răzbunării în care răsună tunetele cerului și trâmbițele evreiești. Dar să nu vă lăsați înșelat, melodia aceasta este una de Puccini, substituită de Carthagenova lui Rossini. Este o arie din *Paventa* și va rămâne desigur în partitură, deoarece îngăduie din plin bașilor posibilitatea de a-și desfășura întreaga coloratură a glasului, iar aici expresia trebuie să domine știința. De altfel, aria este plină de blesteme cutremurătoare și nu știu cât ni se va mai îngădui să fie cântată.

O salvă de bravo și de aplauze, urmată de o adâncă și prudentă tăcere, întâmpină aria; nimic nu fu mai semnificativ, nici mai caracteristic venețian ca această cutezanță, repede înăbușită.

— Nu vă pot spune nimic despre *tempo di marcia*¹¹, care vestește încoronarea lui Osiridiu, și prin care tatăl vrea să înfrunte amenințarea lui Moise. E de ajuns s-o ascultați. Faimosul lor Beethoven n-a scris nimic atât de măreț. Marșul acesta, plin de măreție lumească, contrastează admirabil cu marșul evreilor; comparați-le și veți vedea că muzica este aici de o negrăită bogăție. Elcia își declara iubirea în fața celor două căpetenii evreiești și și-o jertfește cântând admirabila arie: *Porge la destra amata* (Dă-i alteia mâna ta adorată). Ah! Ce durere! Vedeți sala?

— Bravo! strigă parterul, când Genovese căzu fulgerat.

— Eliberată de jalnicul său tovarăș, o vom auzi acum pe Tinti interpretând: *Odesolata Elcia!*, cumplita cavatină în care ea își exprimă dragostea respinsă de Dumnezeu.

— Unde ești tu, Rossini, să auzi cât de magnific este redat ceea ce geniul tău ți-a dictat, zise Cataneo. Clarina nu-i oare egala lui? îl întrebă apoi pe Capraja. Ca să poți însufleți notele astea cu pale de foc, care, odată ieșite din plămâni, se amplifică în aer cu nu știu ce substanțe înaripate pe care urechile noastre le aspiră, și care ne înalță spre ceruri prin farmecul iubirii, trebuie să fii Dumnezeu!

— Seamănă cu acea frumoasă plantă indiană care se ridică din pământ, absorbind din aer o hrană nevăzută și răspândind din caliciul ei, rotunjit ca o spirală albă, adieri de miresme care fac să înflorească vise în creierele noastre, răspunse Capraja.

Tinti, rechemată, apăru singură; publicul o primi cu aclamații, cu mii de bezele pe care fiecare i le trimitea pe vârful degetelor; i se aruncară trandafiri și o cunună împletită de femei din florile de la pălăriile lor, aproape toate trimise de modistele din Paris. Toți cerură repetarea cavatinei.

— Cu câtă nerăbdare așteaptă Capraja, îndrăgostitul trilurilor, această bucată care n-are valoare decât prin măiestria execuției, zise ducesa. Aici, Rossini a dat, ca să mă exprim astfel, frâu liber fanteziei cântăreței. Trilul și interpretarea cântăreței fac un singur tot. Cu o voce sau cu o execuție mediocră, n-ar mai fi nimic. Gâtlejul trebuie să scoată în relief strălucirea acestui pasaj. Cântăreața trebuie să exprime cea mai adâncă durere, aceea a unei femei care-și vede iubitul pierind sub ochii săi! Tinti – o auziți – face să răsunе sala prin notele cele mai ascuțite, și ca să lase deplină libertate nu numai artei pure, ci și modulațiilor vocii, Rossini a scris fraze limpezi și sincere, inventând, într-un ultim efort, aceste sfâșietoare exclamații muzicale: *Tormenti! Affanni! Smanie!* Ce strigăte! Câtă durere în aceste triluri! Tinti, observați, a însuflețit publicul prin eforturile-i dumnezeiești.

Francezul, uimit de furia cu care întregul public își savura satisfacția, întrezări puțin adevărata Italie; dar nici ducesa, nici Vendramin, nici Emilio nu dădură nici cea mai mică atenție ovațiilor aduse Clarinei, care reluă bucata. Ducesei i-era teamă că-l vede pe Emilio pentru ultima oară; cât despre prinț, așezat în fața ducesei, această impunătoare divinitate care-l înălța în sfere cerești, ignora cu totul unde se află, el nu auzea vocea îmbietoare a femeii care-l inițiasе în plăcerile pământești, căci o cumplită tristețe făcea să-i răsunе-n urechi un concert de glasuri jeluitoare însoțite de un zgomot semănând cu ropotul unei ploi abundente. Vendramin, îmbrăcat în toga unui procurator, vedea în acest răstimp ceremonia Bucentaurului. Francezul, care, în cele din urmă, ghicise ciudata și dureroasa taină dintre prinț și ducesă, aduna cele mai spirituale ipoteze pentru a și-o lămuri. Scena se schimbase. În mijlocul unui frumos decor reprezentând deșertul și Marea Roșie, desfășurarea înfruntărilor dintre egipteni și evrei avusese loc fără ca gândurile ce puseseră stăpânire pe cele patru personaje din lojă să fi fost tulburate. Dar când primele acorduri ale harfelor vestiră ruga evreilor eliberați, prințul și Vendramin se ridicară în picioare, sprijinindu-se fiecare de câte un perete al lojii; ducesa își așeză cotul pe balustrada de catifea și-și rezemă fruntea în mâna stângă.

Francezul, prevenit prin toată această frământare de importanța pe care întreaga sală o acorda bucății acesteia cu adevărat vestite, o ascultă cu sfințenie. Toată lumea bisă rugăciunea, aplaudând frenetic.

— Mi s-a părut că asist la eliberarea Italiei, gândea un milanez.

— Muzica aceasta înalță capetele aplecate și insuflă speranță sufletelor celor mai amorțite, exclama un Romagnol.

— Aici, zise ducesa, întorcându-se spre francezul vădit emoționat, știința a dispărut, inspirația doar a creat capodopera care a țâșnit din suflet ca strigătul de iubire! Cât despre acompaniament, este alcătuit din arpegii de harfă, iar orchestra nu se desfășoară decât în ultima reluare a motivului acestuia sublim. Nicicând Rossini nu se va înălța mai sus decât în rugăciunea ce-o auziți, va compune tot bine, dar niciodată mai bine: sublimul este totdeauna egal cu el însuși; cântecul acesta este încă una dintre creațiile care-i aparțin pe de-a-ntregul. Ceva asemănător nu s-ar putea găsi decât în psalmii dumnezeiești ai divinului Marcello, un nobil venețian care înseamnă pentru muzică ceea ce este Giotto pentru pictură. Sobrietatea frazei, a cărei formă se desfășoară transmițându-ne melodii inepuizabile, este la fel de amplă ca marile creații ale geniilor religioase. Câtă simplitate în mijloace! Moise atacă tema în *sol* minor și sfârși printr-o cadență în *si* bemol, îngăduind corului s-o reia mai întâi *pianissimo* în *si* bemol, pentru ca apoi s-o redea printr-o cadență în *sol* minor. Modulația aceasta atât de aleasă a glasurilor reîncepută de trei ori se sfârșește în ultima strofă printr-o arie în *sol* major al cărei efect îți tulbură sufletul. Pare că, înălțându-se spre ceruri, cântecul poporului ieșit din sclavie întâlnește alte cântece coborâte din slavă. Stelele răspund fericite beției pământului dezrobit. Rotunjimea periodică a acestor motive, noblețea lentelor gradații care pregătesc explozia cântecului îți invadează sufletul cu imagini cerești. Nu vi se pare că vedeți bolțile întredeschise, îngerii înarmați cu sceptrele lor aurite, serafinii prosternați agitându-și cădelnițele înmiresmate, și arhanghelii rezemați pe săbiile lor înflăcărate după ce tocmai i-au învins pe necredincioși? Cheia acestei armonii care-ți îmbroșează gândirea se află, cred, în câteva opere umane extrem de rare; ele ne proiectează pentru o clipă în infinit, simțim asta, ca în melodiile nesfârșite din jurul tronului lui Dumnezeu. Geniul lui Rossini ne conduce spre înălțimi uluitoare. De aici zărim un pământ al făgăduinței, unde ochii noștri scăldați de luminile cerești se cufundă neîntâlnind nici o limită. Ultimul strigăt al Elciei, aproape vindecată, adaugă o iubire terestră imnului de recunoștință. Este o cantilenă străbătută de geniu.

— Cântați, mai zise ducesa, auzind ultima strofă executată, așa cum era ascultată, cu un sobru entuziasm; cântați, sunteți liberi!

Acest ultim cuvânt fusese rostit cu un asemenea accent, încât francezul tresări; și ca s-o smulgă pe ducesă din gândurile-i amare, o certă profitând de tumultul iscat prin rechemările la rampă ale Clarinei, așa cum numai francezii știu să o facă.

— Doamnă, zise el, explicându-mi această capodoperă pe care, mulțumită dumneavoastră, voi reveni s-o ascult și mâine, ca să-i înțeleg mai bine și mijloacele și efectele, mi-ați vorbit adesea despre culoarea muzicii și despre imaginile zugrăvite de ea; dar în calitatea mea de analist și de materialist, mărturisesc că am fost totdeauna revoltat de pretenția pe care o au unii entuziaști să ne facă să credem că muzica pictează cu sunete. Nu-i oare ca și cum admiratorii lui Rafael ar pretinde că artistul cântă în culori?

— În limbajul muzical, răspunse ducesa, a picta înseamnă a redeștepta prin sunete anumite amintiri în sufletele noastre sau anumite imagini în gândirea noastră, iar aceste amintiri și aceste imagini au o culoare a lor, ele sunt triste sau vesele. Dumnevoastră vă împiedicați de cuvinte, asta-i.

După Capraja, fiecare instrument poartă cu el un mesaj și se adresează anumitor idei, așa cum fiecare culoare răspunde unor anumite sentimente. Contemplând niște arabescuri aurii pe un fundal albastru, aveți oare aceleași sentimente pe care le-ați avea privind niște arabescuri roșii pe un fundal negru sau verde? Nici în prima, nici în cealaltă pictură, nu există figuri și nici sentimente exprimate, este doar artă, și totuși nici o ființă nu poate rămâne rece privindu-le. Cimpoiul n-are oare facultatea de a trezi în fiecare dintre noi imagini campestre, ca de altfel aproape toate instrumentele de suflat? Alămurile nu sugerează oare ceva războinic, nu trezesc în noi senzații însuflețite și oarecum mânioase? Coardele, făcute din substanțe organice, nu se adresează oare fibrelor celor mai delicate ale ființei noastre, nu ne pătrund ele până în adâncul sufletului? Când v-am vorbit despre culorile sumbre, despre răceala notelor folosite în introducerea operei *Mosé*, nu mă exprimam oare la fel de clar ca și criticii dumneavoastră care ne vorbesc despre culoarea cutărui sau cutărui scriitor? Nu recunoașteți oare stilul nervos, stilul palid, stilul vioi, stilul colorat? Arta se exprimă prin cuvinte, prin sunete, prin culori, prin linii, prin forme; mijloacele pot fi diferite, efectele sunt însă aceleași. Ca să ne redea senzația pe care o trezește în noi introducerea operei *Mosé*, un arhitect ne va plimba prin alei întunecoase, cu bolți înalte, stufoase, umede, conducându-ne brusc în fața unei văioage pline de râuri, de flori, de fabrici și inundată de soare. În eforturile lor grandioase, artele nu-s decât expresia marilor spectacole ale naturii. Nu sunt atât de savantă ca să intru în filosofia muzicii, pentru asta îl puteți întreba pe Capraja, veți rămâne uimit de ce vă va spune. După el, fiecare instrument, indiferent de modul cum este mânuit, este superior ca limbaj culorii, care este fixă, și cuvântului care are limite. Limbajul muzical este infinit, conține totul, poate exprima totul. Știți acum în ce constă superioritatea operei ascultate? O să vă explic în câteva cuvinte. Există două muzici: una mărunță, meschină, de gradul al doilea, totdeauna aceeași, care se bizuie cam pe o sută de fraze, la îndemâna fiecărui muzician și care continuă o trăncăneală mai mult sau mai puțin agreabilă din care trăiesc majoritatea compozitorilor; le ascuți cântecele, așa-zisele lor melodii, îți plac mai mult sau mai puțin, dar din toate astea nu-ți mai rămâne nimic în memorie; după o sută de ani sunt date uitării. Din Antichitate și până astăzi, popoarele au păstrat, ca pe un tezaur prețios, anumite cântece care rezumă moravurile lor, obiceiurile lor, aș spune chiar propria lor istorie. Ascultați unul dintre aceste cântece naționale (iar cântecul gregorian a însumat moștenirea popoarelor, existând cu mult înainte de acest gen) și veți cădea într-o reverie adâncă; veți simți în suflet desfășurându-se lucruri nemaiauzite, uriașe, în ciuda simplității acestor rudimente, a acestor ruine muzicale. Ei bine, de-a lungul unui întreg secol se nasc doar unul sau doi oameni de geniu, nu mai mulți, Homeri ai muzicii, cărora divinitatea le-a dat puterea să-și devanseze timpul, și care creează aceste melodii încărcate de sensuri străbătute de o poezie fără egal. Gândiți-vă bine, amintiți-vă de această idee, ea va rodi, repetată în mintea dumneavoastră: melodia și nu armonia are puterea de a străbate veacurile. Muzica acestui oratoriu conține un întreg univers de lucruri mărețe și sacre. O operă care debutează prin această introducere și care sfârșește cu această rugă este nemuritoare: nemuritoare ca *O filii et filiae* care se cântă în ziua de Paște, ca *Dies irae* cântat la Moarte, ca toate cântecele supraviețuind, în toate țările, splendorilor, bucuriilor, prosperităților apuse.

Două lacrimi pe care ducesa și le șterse părăsind loja vorbeau din plin că ea se gândea la Veneția de altădată; de aceea Vendramin îi sărută mâna.

Reprezentăția se încheia printr-un concert de înjurături care mai de care mai originale, prin fluierături adresate lui Genovese și prin accese de nebunie în favoarea Clarinei. Trecuse mult de când venețienii nu-și mai văzuseră teatrul atât de însuflețit; viața lor era, în sfârșit, reanimată de acest antagonism specific dintotdeauna Italiei, unde cel mai neînsemnat orășel își bizuia existența pe interesele opuse dintre două facțiuni: Gibelini și Guelfi peste tot, Capuleți și Montaigu la Verona, Geremei și Lomelli la Bologna, Fieschi și Dona la Genova, patricienii și poporul, senatul și tribunii republicii romane, Pazzi și Medici la Florența, Sforza și Visconti la Milano, Orsini și Colonna la Roma; în sfârșit, peste tot și oriunde aceeași zarvă. Pe străzi se și creaseră partidele genovesiene și tintiste. Prințul plecă să o conducă pe ducesa, pe care dragostea lui Osiridiu o întristase peste măsură; era convinsă că și ea va trece printr-o catastrofă asemănătoare și-l strângea la piept pe Emilio, de parc-ar fi vrut să-l păstreze lângă ea.

— Nu uita de promisiune, îi spuse Vendramin, te aștept în piață.

Vendramin îl luă la braț pe francez și îi propuse o plimbare prin piața San Marco, în așteptarea prințului.

— Tare m-aș bucura să nu se mai întoarcă.

Fraza aceasta constitui punctul de plecare al unei discuții între francez și Vendramin, care se gândi cu acest prilej că ar fi potrivit să consulte un medic, și-i relatează strania situație în care se afla Emilio. Francezul făcu ceea ce, în orice situație, fac francezii: pufni în răs. Vendramin, căruia problema i se părea teribil de gravă, se supără; se liniști însă când elevul lui Magendie, al lui Cuvier, Dupuytren și Broussais îi spuse că era convins că-l va putea vindeca pe prinț de fericirea lui excesivă și că va risipi divină poezie cu care el o învăluia pe ducesa ca într-un nor.

— Fericită nefericire, exclamă el. Anticii, care nu erau atât de nerozi cum s-ar putea crede dacă ne-am lua după cerul lor cristalin și ideile lor despre fizică, au încercat să zugrăvească în fabula lor despre Ixion această putere care anulează trupul, dând spiritului deplină suveranitate.

Vendramin și doctorul îl văzură venind pe Genovese în tovărășia bizarului Capraja. Melomanul dorea cumplit să știe adevăratul motiv al fiascoului. Tenorul, profitând de întrebare, trăncănea ca toți bărbații care se îmbată cu forța ideilor pe care le-o insuflă pasiunea.

— Da, domnule, o iubesc, o ador cu o furie de care nu mă mai credeam capabil, după ce mă săturasem de femei. Femeile dăunează prea mult artei ca să poți așeza pe același plan plăcerile și muzica. Clara crede că sunt gelos pe succesele ei și că am vrut să pun piedici triumfului ei la Veneția; dar eu o aplaudam în culise și strigam: Diva! mai tare decât întreaga sală.

— Totuși, zise Cataneo, ajungându-i din urmă, asta nu explică cum dintr-un mare cântăreț cum ești, ai devenit cel mai detestabil dintre toți aceia care lasă sunetul să treacă prin gâtlee, fără să-l impregneze cu acea suavitate fermecătoare care ne încântă.

— Eu, zise virtuosul, eu să fi devenit un prost cântăreț, eu care-i egalez pe cei mai renumiți maeștri!

În clipa aceea, doctorul, Vendramin, Capraja, Cataneo și Genovese ajunseră în Piazzeta. Era miezul nopții. Golful strălucitor pe care-l desenează bisericile Sfântul Gheorghe și Sfântul Paul la capătul dinspre Giudecca și începutul canalului Grande atât de glorios deschis prin *dogana*¹² și prin biserica închinată Mariei della Salute, acest golf magnific respira liniștit. Luna lumina vasele oprite

la țărmul croat. Apa Veneției, netulburată de nici un val marin, părea vie, într-atât de fascinant tremurau milioanele-i de paiete. Nici când vreun cântăreț nu s-a aflat pe estrada unui teatru atât de mareț. Printr-un gest plin de emfază, Genovese își luă ca martori marea și cerul; apoi, fără alt acompaniament decât murmurul apei, cântă aria *Ombra adorata*, capodopera lui Crescentini. Cântecul acesta, înălțându-se printre faimoasele statui ale Sfântului Teodor și Sfântului Gheorghe, în sânul Veneției pustiite, scăldate de lună, cuvintele acestea armonizându-se atât de bine cu acest teatru, ca și expresia melancolică a lui Genovese, totul izbuti să-i subjuge pe italieni și pe francezi. După primele cuvinte, pe Vendramin îl podidiră lacrimile. Capraja rămase împietrit ca una dintre statuile Palatului Ducal. Cataneo păru străfulgerat de o emoție.

Francezul, uluit, reflecta precum un savant surprins de un fenomen care-i zdrobea una dintre axiomele fundamentale. Aceste patru spirite atât de deosebite, cu speranțe atât de palide, care nu credeau în nimic nici pentru ei, nici pentru ce va urma după ei, care-și acordau concesiile de a fi doar o formă trecătoare și capricioasă, ca un fir de iarbă sau o coleopteră, întrezăriră cerul. Nici când muzica nu și-a meritat mai deplin epitetul de divină. Sunetele alinătoare pornite din acest gătlej învăluiau sufletele cu nori blânzi și mângâietori. Acești nori, abia vizibili, ca și crestele de marmură din jurul auditorilor pe care le arginta atunci luna, păreau să servească drept scaune pentru niște îngeri ale căror aripi exprimau adorația, iubirea, prin fâlfâituri religioase. Această simplă și naivă melodie, pătrunzând simțurile, le ilumină. Cât de sfântă este pasiunea! Dar ce trezire cumplită pregătea vanitatea tenorului acestor sublime emoții!

— Sunt un cântăreț prost? Întrebă Genovese după ce-și sfârși aria.

Toți regretară că instrumentul nu fusese un obiect ceresc. Această muzică divină se datora, așadar, unui sentiment de amor-propriu rănit. Cântărețul nu simțea nimic, nu se gândea deloc la pioasele sentimente, la sublimele imagini pe care le sădea în suflete, așa cum vioara nu știe ce îi insuflă Paganini. Toți voiseră să vadă Veneția ridicându-și giulgiul și cântând ea însăși, când în realitate nu era vorba decât de fiascoul unui tenor.

— Ghiciți sensul unui asemenea fenomen? îl întrebă medicul pe Capraja, dorind să-l facă să vorbească pe omul pe care ducsa i-l semnalase ca un profund gânditor.

— Care...? Întrebă Capraja.

— Genovese, excelent când Tinti lipsește, se transformă, în preajma ei, într-un măgar care rage, zise francezul.

— El ascultă de o lege ascunsă a cărei demonstrație matematică va fi, poate, făcută de unul dintre chimiștii dumneavoastră, și pe care secolul următor o va reda într-o formulă plină de X de A și de B întrețesute cu mici fantezii algebrice, cu bare, cu semne și linii care-mi provoacă dureri de stomac, așa că cele mai frumoase invenții matematice nu adaugă mare lucru la totalul plăcerilor noastre. Când un artist are nenorocul de a fi prea plin de pasiunea pe care vrea s-o exprime, n-o va putea reda, deoarece este însuși obiectul în loc să-i fie imaginea. Arta izvorăște din creier și nu din inimă. Când subiectul te domină, îi devii sclav și nu stăpân. Ești ca un rege asediat de poporul său. Dacă ești prea plin de sentimente în clipa în care trebuie să acționezi, simțurile se răzbuună împotriva violenței!

— N-ar fi mai bine să ne convingem de aceasta, printr-o nouă încercare? Întrebă doctorul.

— Cataneo, tu îi poți pune din nou față în față pe tenorul tău și pe primadonă, îi zise Capraja prietenului său Cataneo.

— Domnilor, răspunse ducele, veniți să luați masa de seară la mine. Va trebui să-i împăcăm pe tenor și pe Clarina, altfel sezonul ar fi pierdut pentru Veneția.

Oferta fu acceptată.

— Gondolieri! strigă Cataneo

— O clipă, zise Vendramin ducelui, Memmi mă așteaptă la Florian, n-aș vrea să-l las singur. Să-l îmbătăm astă-seară, dacă nu, mâine, se va omorî...

— *Corpo santo!*¹³ exclamă ducele, vreau să-l păstrez în viață pe acest brav băiat, pentru fericirea și viitorul familiei mele; îl voi invita și pe el.

Se înapoiară cu toții la cafeneaua Florian, unde mulțimea era înfierbântată de tot felul de discuții furtunoase, care încetară la apariția tenorului. Într-un ungher, lângă una dintre ferestrele care dădeau spre galerie, întunecat, cu privirea fixă, cu membrele imobile, prințul oferea o cumplită imagine a deznădejdi.

— Nebunul ăsta, zise în franțuzește doctorul către Vendramin, nu știe ce vrea! Iată că există pe lume un bărbat care poate s-o separe pe Massimilla Doni de întreaga omenire, posedând-o în ceruri, în mijlocul fastului ideal, așa cum nici o altă forță n-a izbutit s-o facă, aici, pe pământ. El poate să-și vadă iubita mereu sublimă și pură, să audă mereu în adâncul inimii ceea ce am ascultat cu toții adineaori pe malul mării, să trăiască mereu sub focul ochilor ei care îi fac atmosfera caldă și aurită, ca aureola pe care Tițian a pus-o împrejurul Fecioarei sale din *Adormirea Maicii Domnului* și pe care Rafael a inventat-o, cel dintâi, după câteva revelații, pentru al său *Hristos transfigurat*, și omul acesta nu aspiră decât să întineze această poezie. Prin mijlocirea mea, el va reuni dragostea trupească cu dragostea cerească în aceeași femeie! În sfârșit, va face ca noi toți, va avea o amantă. Nefericitul, era stăpânul unei divinități și vrea să facă din ea o femeie! V-o spun, domnule, va abdica din ceruri și să nu mă faceți răspunzător dacă mai târziu va muri de deznădejde. O, voi figuri feminine, atât de fin decupate printr-un oval pur și luminos, reamintind de creațiile în care arta a luptat victorios cu natura! Picioare divine ce nu puteți merge, talii zvelte pe care un suflu terestru le-ar frânge, forme suple ce nu vor zămisli niciodată, fecioare întrezărite de noi la ieșirea din copilărie, admirate în taină, adorate fără speranță, înfășurate în razele vreunei dorințe neobosite, voi pe care nu vă mai revedem, dar al căror surâs domină întreaga noastră existență, ce desfrânat a voit cândva să vă arunce în tina pământeană? Ei, domnule, soarele luminează pământul și-l încălzește numai pentru că se află la treizeci și trei de milioane de leghe; duceți-vă să-l vedeți, știința ne spune că nu este nici cald, nici luminos, deoarece știința slujește la ceva, adăugă apoi privindu-l pe Capraja..

— Nu-i rău pentru un medic francez! zise Capraja bătându-l ușor pe umeri pe străin. Ne-ați explicat ceea ce Europa înțelege cel mai puțin din Dante, pe *Bice* a sa! adăugă el. Da, Beatrice, această figură ideală, regina imaginației poetului, aleasă dintre toate, sfințită de lacrimi, zeificată de amintiri, mereu reîntinerită de dorinți neîmplinite!

— Dragă prințe, îi șopti ducele lui Emilio, veniți să luați masa de seară la mine. Când îi răpești unui biet napolitan nevasta și iubita, nu-i poți refuza nimic.

Această glumă napolitană, spusă cu un ton atât de politicos, îl făcu pe Emilio să zâmbească,

lăsându-se luat de braț și condus. Mai înainte, ducele trimisese spre palat pe unul dintre băieții de la cafenea. Cum palatul Memmi se afla pe Canal Grande, pe partea bisericii Santa Maria della Salute, puteai ajunge acolo fie mergând pe jos pe podul Rialto, fie cu gondola; invitații însă nu vrură să se despartă, și fiecare preferase să meargă pe jos străbătând Venetia. Din cauza infirmităților sale, ducele fu nevoit să urce în gondola sa.

Cine-ar fi trecut prin fața palatului Memmi spre ora două dimineața, l-ar fi văzut revărsând prin toate ferestrele o ploaie de lumini peste apele marelui canal și ar fi auzit minunata uvertură a *Semiramidei*, executată la poalele treptelor sale de orchestra teatrului Fenice, care dădea o serenadă în cinstea Clarinei Tinti. Oaspeții stăteau la masă în galeria de la etajul al doilea. Ieșită-n balcon, Tinti cânta în semn de mulțumire aria *Buona sera* a contelui Almaviva, în timp ce intendentul ducelui distribuia bieților artiști darurile generoase ale stăpânului, invitându-i la cină pentru a doua zi; politețe la care sunt obligați marii nobili care protejează cântărețe și doamnele care protejează cântăreți. În cazul de față, era absolut necesar să adopte teatrul întreg. Cataneo se comporta cu o deosebită mărinimie, era crupierul antreprenorului, iar sezonul acesta îl costase două mii de franci. Comandase mobilierul palatului, un bucătar francez, vinuri din toate regiunile. Astfel, nici vorbă că supeul era servit în mod regesc. Așezat alături de Tinti, prințul simțea, pe toată durata ospățului, ceea ce poeții numesc în toate limbile săgețile dragostei. Imaginea sublimă a Massimilla se întuneca, așa cum ideea de Dumnezeu se acoperă uneori de norii îndoii în mintea savanților solitari. Văzându-se iubită de Emilio, Tinti era cea mai fericită femeie de pe pământ; convinsă că-l cucerise, era cuprinsă de o veselie care i se răsfărgea pe chip; frumusețea ei căpătase o atât de vie strălucire încât, fiecare, golindu-și paharul, nu se putea abține să nu i se-nchine cu admirație.

— Ducea nu se compară cu Tinti, zicea doctorul, uitându-și teoria sub focul ochilor sicilienei.

Tenorul mânca și bea pe îndelete; părea că vrea să se identifice cu viața primadonei și uita de acel mare bun-simț al petrecerilor specific cântăreților italieni.

— Haideți, *signorina*, zise ducele îndreptând o privire rugătoare Clarinei, și dumneata *caro primo uomo*, îi spuse el lui Genovese, contopiți-vă glasurile într-un acord perfect. Repetați *do*-ul din *Qual portento*, la apariția luminii în oratoriu, ca să-l convingeți pe vechiul meu prieten Capraja de superioritatea acordului față de tril!

— Aș vrea să birui prințul pe care ea îl iubește, căci asta îți sare în ochi, îl adoră! își spuse Genovese.

Nemăsurată fu surpriza oaspeților care-l ascultaseră pe Genovese pe malul mării, auzindu-l acum cum rage, cum se uguie, cum miaună, cum scrâșnește, cum se gargarisește, mugește, tună, latră, strigă, ba chiar inventează sunete care se transformă într-un surd horcăit; în sfârșit, juca o farsă de neînțeles, oferind privirilor uluite un chip exaltat și transfigurat ca al martirilor zugrăviți de Zurbaran, Murillo, Tițian și Rafael. Râsul pe care nimeni nu și-l putu reține se transformă într-o atitudine gravă, aproape tragică, în clipa când fiecare realizează că Genovese era de bună-credință. Tinti păru să priceapă că tovarășul ei o iubea și fusese sincer pe scena teatrului, tărâm al minciunii.

— *Poverino!* exclamă ea, mângâind pe sub masă mâna prințului.

— *Per Dio santo!* exclamă Capraja, poți să-mi explici ce partitură citești în clipa asta, asasin al lui Rossini! Fie-ți milă, spune-ne ce se petrece cu tine, ce diavol se zbate în gâttelejul tău?

— Diavol? reluă Genovese, spuneți-i zeu al muzicii. Ochii mei, ca și ai sfintei Cecilia, văd îngerii care îmi arată cu degetul, una câte una, notele partiturii scrise cu linii de foc, iar eu mă strădui să mă întrec cu ei. *Perdio*¹⁴, nu pricepeți? Sentimentul care mă însuflă mi-a pătruns toată ființa; inima și plămânii. Sufletul și gâtlejul îmi sunt o singură suflare. Nu vi s-a întâmplat niciodată ca în vis să ascultați melodii sublime, gândite de compozitori necunoscuți care folosesc sunetul pur insuflat de natură fiecărui lucru și pe care noi îl redăm mai mult sau mai puțin bine prin instrumentele cu care compunem unitatea sonoră, dar care, în concertele acelea minunate se produce eliberat de impuritățile adăugate de executanți, deoarece ei nu pot fi numai sentiment, numai suflet...? Ei bine, minunățiile acestea vi le-am redat eu, iar voi mă blestemați! Sunteți la fel de nebuni ca și parterul de la Fenice care m-a fluierat. Disprețuiam vulgul acela care nu putea urca împreună cu mine pe crestele înalte de unde domini arta, iar acum oameni cu totul deosebiți, un francez... poftim, a plecat!...

— De o jumătate de oră, zise Vendramin.

— Cu atât mai rău! El m-ar fi înțeles, poate, deoarece distinșii italieni, îndrăgostiți de artă, nu mă înțeleg...

— Lasă, lasă! zise Capraja, ciocănind ușor cu degetul capul tenorului și zâmbind, galopează pe hipogriful sublimului Ariosto; aleargă după strălucitoarele tale himere, balsam muzical.

Într-adevăr, fiecare comesean, convins că Genovese era beat, îl lăsa să vorbească fără să-l mai asculte. Doar Capraja pricepuse întrebarea pusă de francez.

În timp ce vinul de Cipru dezlega toate limbile și fiecare pedala pe ideea lui fixă, medicul o aștepta într-o gondolă pe ducesa, căreia-i trimisese un bilețel scris de Vendramin. Massimilla sosi în veșmintele de noapte, atât era de alarmată de cuvintele de adio pe care i le spusese prințul, și surprinsă de speranțele pe care i le dădea această scrisoare.

— Doamnă, îi spuse medicul ducesei, invitând-o să se așeze și dând ordin de plecare gondolierilor, în clipa aceasta trebuie să salvăm viața lui Emilio Memmi, și doar dumneavoastră aveți această putere.

— Ce trebuie să fac? întrebă ea.

— Ah! Ați accepta să jucați un rol infam, în ciuda celei mai nobile figuri demne de admirat din Italia? Ați coborî din cerul albastru în care vă aflați în patul unei Curtezane? Pe scurt, dumneavoastră, înger suav, dumneavoastră, frumusețe pură și neîntinată, ați consimți să ghiciți cum iubește Clarina, la ea acasă, astfel încât să-l înșelați pe înfocatul Emilio pe care beția îl va face, de altfel, destul de confuz?

— Nu-i decât asta? întrebă ea surâzând și dezvăluind francezului uluit o latură neîntrezărită de el în fermecătorul comportament al femeii italiene îndrăgostite. Voi fi mai presus decât Tinti, dacă trebuie, pentru a salva viața prietenului meu.

— Și veți contopi astfel într-una singură două iubiri separate de el printr-un munte de poezie, care se va topi ca zăpada unui ghețar sub razele soarelui vara.

— Vă voi fi veșnic recunoscătoare, zise cu gravitate prințesa.

Când medicul francez reîntră în galerie, unde orgia luase aspectul petrecerilor venețiene, schiță un aer de bucurie care-i scăpă prințului vrăjit de Clarina de la care își promitea îmbătătoarele plăceri pe care le mai cunoscuse o dată. Ca o veritabilă siciliană, Tinti înota în emoțiile unei fantezii

amoroase pe punctul de a fi realizate. Francezul șopti câteva cuvinte la urechea lui Vendramin, și Clarina Tinti se neliniști.

— Ce puneți la cale? îl întrebă ea pe prietenul prințului.

— Ești o fată bună? îi spuse la ureche doctorul cu asprimea unui chirurg.

Cuvântul acesta pătrunse în auzul biete fete ca lama unui pumnal în inimă.

— Este vorba de a salva viața lui Emilio! adăugă Vendramin.

— Haidem, zise medicul către Tinti.

Biata cântăreață se ridică și se îndreptă spre capătul mesei, între Vendramin și doctor, arătând ca o criminală între sfetnic și călău. Se împotrivi îndelung, dar cedă din dragoste pentru Emilio. Ultimul cuvânt al doctorului fu: Și îl vei vindeca pe Genovese!

Tinti făcu înconjurul mesei și-i spuse un cuvânt tenorului.

Reveni la prinț, îl luă de gât, îi sărută părul cu o expresie de deznădejde care-i izbi pe Vendramin și pe francez, singurii care erau treji, apoi se retrase, fugind în camera ei. Emilio, văzându-l pe Genovese plecând de la masă și pe Cataneo cufundat într-o lungă discuție muzicală cu Capraja, se strecură spre ușa camerei Clarinei, ridică draperia și dispăru ca un țipar în mâl.

— Ei, bine! Cataneo, zicea Capraja, ai cerut totul plăcerilor fizice și iată-te agățat de viață doar de un fir, ca un arlechin de carton, brăzdat de cicatrice, și nemaleacționând decât dacă cineva trage de sfoara unui acord.

— Dar tu, Capraja, care ai cerut totul ideilor, nu ești oare în aceeași stare, netrăind decât călare pe un trîl?

— Eu stăpânesc lumea întreagă, zise Capraja întinzând mâna cu un gest regesc.

— Iar eu! Ei, bine, am și devorat-o, răspunse ducele.

Își dădură seama că medicul și Vendramin plecaseră și că se aflau singuri.

A doua zi, după cea mai fericită dintre nopțile fericite, somnul prințului fu agitat de un vis. Simțea cum un înger îi revarsă pe piept șiraguri de perle, se trezi, era potopit de lacrimile Massimillei Doni în brațele căreia se afla și care-l privea cum doarme.

Seara, la teatrul Fenice, deși camarada sa Tinti nu-l lăsase să se trezească înainte de ora două după-amiază, fapt care, se zice, dăunează vocii unui tenor, Genovese cântă divin rolul său din *Semiramida*, fu rechemat împreună cu Tinti, noi coroane de flori fură aruncate, parterul fu beat de bucurie, tenorul nu se mai gândea s-o seducă pe primadonă prin vraja vreunei melodii angelice.

Vendramin fu singurul pe care doctorul nu reuși să-l vindece. Dragostea față de-o patrie ce nu mai există este o pasiune fără remediu. Tânărul venețian, tot trăind în republica sa din secolul al treisprezecelea, și culcându-se cu această mare Curtezană adusă de opium, pentru ca apoi să se trezească în viața reală unde-l readucea depresia, muri, plâns și iubit de prieteni.

Cum să relatezi deznodământul acestei aventuri, deoarece este cumplit de burghez. Un cuvânt va fi de ajuns pentru îndrăgostiții de ideal.

Ducesa era însărcinată.

Zânele, ondinele, feele, silfidele de odinioară, muzele Greciei, fecioarele de marmură din Certosa da Pavia, *Ziua* și *Noaptea* a lui Michelangelo, îngerașii pe care Bellini i-a așezat, cel dintâi, în partea de jos a picturilor bisericești și pe care Rafael i-a zugrăvit cu atâta măiestrie în tabloul

Fecioara cu donatorul și al Madonei de la Dresda, minunatele fecioare ale lui Orcagna din biserica San Michele de la Florența, corurile cerești de pe mormântul sfântului Sébald din Nürnberg, madonele de pe frescele Domului din Milano, mulțimea celor o sută de catedrale gotice, întreaga Națiune a figurilor care își sfarmă conturul pentru a veni în întâmpinarea voastră, artiști înțelegători, toate aceste angelice tinere evanescente alergară în jurul patului Massimillei și plânseră!

Paris, 25 mai 1839

- [1](#) Curtezan statornic (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [2](#) Poate (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [3](#) Dragă (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [4](#) O femeie cu spirit ales (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [5](#) Drăguțule (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [6](#) Glasuri de bucurie (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [7](#) Pacea mea pierdută (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [8](#) Mi-a pierit glasul, simt că mor (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [9](#) Cerul povestește gloria zeilor (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [10](#) Mai înainte de a răsări (în limba italiană, în original) (n.tr.).
- [11](#) Tempo de marș (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [12](#) Vamă (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [13](#) Ferească Dumnezeu (în limba italiană, în original) (n.tr.)
- [14](#) Pentru Dumnezeu (în limba italiană, în original) (n.tr.)

Sarrasine

Domnului Charles de Benard du Grail

Eram cufundat într-una dintre acele reverii adânci care pun stăpânire pe toată lumea, chiar și pe un bărbat ușuratic, în toiul petrecerilor celor mai tumultuoase. Orologiul din Elysée-Bourbon tocmai bătuse miezul nopții.

Stând în pervazul unei ferestre și ascuns sub pliurile unduioase ale unei perdele de moar, puteam admira în voie grădina vilei unde îmi petreceam seara. Copacii imperfect acoperiți cu zăpadă se detașau vag din fundalul cenușiu pe care-l forma un cer noros, abia albit de lună. Priviți în cadrul acestei atmosfere fantastice, aduceau cu niște stafii prost înfășate în lințoliul lor – imagine gigantescă a faimosului dans al morții. Apoi, întorcându-mă spre partea cealaltă, puteam admira dansul vieții! Un salon splendid, cu pereți căptușiți în aur și argint, cu lustre scânteietoare strălucind sub lumânări. Aici, furnicau, se agitau și fluturau cele mai frumoase femei din Paris, cele mai avute, cele mai bine titrate, sclipitoare, fastuoase, cu diamante amețitoare; cu flori pe cap, pe piept, în păr, presărate pe rochii, sau prinse-n ghirlande la poale. Peste tot, freamăte ușoare de veselie, pași voluptuoși vălurind dantelele, mătăsurile, muselinurile împrejurul coapselor diafane. Câteva priviri prea vii răsăreau ici-colo, eclipsau luminile, strălucirea diamantelor, însuflețind și mai tare inimile prea arzătoare. Surprindeai de asemenea înclinări din cap semnificative pentru amanți și atitudini negative pentru soți. Exclamațiile zgomotoase ale jucătorilor, la fiecare lovitură neprevăzută, clinchetul aurului se contopeau cu muzica, cu murmurul conversațiilor; și pentru a ameți definitiv această gloată îmbătată de tot ceea ce societatea poate oferi mai seducător, o adiere de miresme și beția generală lucrau asupra imaginilor înflăcărare. Astfel, la dreapta mea, sumbra și tăcuta imagine a morții; la stânga, decentele orgii ale vieții; de o parte natura rece, posomorâtă, în doliu; de alta, oamenii petrecând. Stând la hotarul acestor două tablouri atât de deosebite, care, de mii de ori repetate în diverse moduri, fac din Paris orașul cel mai amuzant din lume, și cel mai filosofic, alcătuiau un amestec moral jumătate hazliu, jumătate funebru. Cu piciorul stâng băteam măsura, iar pe celălalt credeam că-l am într-un sicriu. Gamba mi-era într-adevăr înghețată de unul dintre acele curenți care-ți răcesc jumătate din trup, în timp ce cealaltă jumătate simte căldura umedă a saloanelor, accident destul de frecvent la baluri.

— Cred că domnul de Lanty nu are de prea mult timp vila aceasta.

— Ba da. Sunt zece ani de când mareșalul de Carigliano i-a vândut-o...

— Așa!

— Oamenii aceștia trebuie să aibă o avere uriașă!

— Altfel nici nu se poate.

— Ce petrecere! Este de un lux sfidător.

— Credeți că-s la fel de bogați ca domnul de Nucingen sau ca domnul de Gondreville?

— Dar n-ați aflat încă?

Am întins capul și-am recunoscut în cei doi interlocutori soiul acela de oameni curioși care, la Paris, sunt preocupați numai de: Pentru ce? Cum? De unde vin? Ce s-a întâmplat? Ce zici c-a făcut ea? Își continuă discuția cu glas scăzut, și se îndepărtară ca să discute mai în voie pe vreo canapea solitară. Niciodată nu se deschisese o mină mai bogată căutătorilor de mistere. Nimeni nu știa din ce țară venea familia Lanty, nici din ce afaceri, din ce jafuri, din ce tâlhării sau din ce moștenire provenea o avere estimată la mai multe milioane. Toți membrii acestei familii vorbeau italiana,

franceza, spaniola, engleza și germana destul de bine ca să nu presupui că trăiseră mult timp printre aceste diferite popoare Să fi fost nomazi? Să fi fost piraiți?

— Oricine-ar fi!, ziceau câțiva tineri politicieni, dau niște recepții admirabile.

— Chiar dacă de Lanty a prădat vreo *Casauba*, tot i-aș cere fata de nevastă! exclama un filosof.

Cine nu s-ar fi căsătorit cu Marianina, tânără de șaisprezece ani, a cărei frumusețe întruchipa uluitoarele zămisliri ale poezilor orientali? Ar fi trebuit să rămână ascunsă sub văluri, ca fiica sultanului din *Lampa miraculoasă*. Cântecul ei făcea să pălească talentele incomplete ca Malibran, Sontag, Fodor, la care o calitate dominantă a exclus totdeauna perfecțiunea ansamblului; în timp ce Marianina știa să unească în același grad puritatea sunetului, sensibilitatea, justetea măsurii și a intonațiilor, sufletul și știința, corectitudinea și sentimentul. Această tânără era prototipul acelei poezii secrete, legătură comună a tuturor artelor, și care scapă mereu celor ce-o caută. Blândă și modestă, instruită și spirituală, nimeni n-o putea umbri pe Marianina în afara mamei sale.

Ați întâlnit vreodată femei a căror frumusețe strălucitoare desfide însemnele vârstei, și care, la treizeci de ani, par mai atrăgătoare decât puteau fi cu cincisprezece ani în urmă? Chipul lor este ca o inimă pătimășă, scânteiază; fiecă trăsătură a feței respiră inteligența, fiecare por degajă o strălucire aparte, mai ales în lumină. Ochii lor îmbietori atrag, resping, vorbesc sau tac; ținuta lor are o candoare studiată, vocea lor desfășoară melodioasele bogății de tonuri, cele mai cochet blânde și tandre. Întemeiate pe comparații, laudele lor măgulesc amorul propriu cel mai susceptibil. O mișcare a sprâncenelor lor, cea mai rapidă otheadă, o încrețitură a buzelor, imprimă un fel de teroare celor ce-și lasă viața și fericirea în mâinile lor. Neexperimentată în dragoste și ascultătoare docilă, o tânără se poate lăsa sedusă; dar, când are de-a face cu acest soi de femei, un bărbat trebuie să știe, ca domnul Jaucourt, să nu țiepe când, ascunzându-se în fundul unei cămăruțe, camerista îi strivește două degete în încheietura ușii. Să iubești aceste autoritare sirene nu-nseamnă, oare, a-ți risca viața? Dar poate că tocmai de aceea le iubim cu atâta pasiune! Astfel era contesa de Lanty.

Filippo, fratele Marianinei, moștenea, ca și sora lui, frumusețea uluitoare a contesei. Pe scurt, tânărul acesta era imaginea vie a lui Antinous, cu forme mai fragile. Dar cât de bine îi stau tinereții aceste fine și delicate proporții, când pielea măslinie, sprâncenele dese și jarul privirii catifelate promit pentru viitor pasiuni viguroase, idei mărinimoase!

Dacă Filippo rămânea în inimile tuturor fetelor ca un model, în amintirea tuturor mamelor el rămânea, la fel, ca cea mai bună partidă din Franța.

Frumusețea, averea, spiritul, farmecele acestor doi copii se datorau numai mamei lor. Contele de Lanty era scund, urât și plăpând; ursuz ca un spaniol, plicticos ca un bancher. Trecea de altfel ca un politician profund, poate și pentru că râdea rar și îi cita mereu pe domnul de Metternich sau pe Wellington.

Această misterioasă familie avea întreaga atracție a unui poem al lordului Byron, ale cărui dificultăți erau traduse în mod diferit de fiecare persoană din înalta societate: un cântec obscur și sublim din strofă în strofă. Rezerva pe care domnul și doamna de Lanty o păstrau asupra originii lor, asupra existenței lor trecute și asupra relațiilor lor cu cele patru părți ale lumii, n-a constituit mult timp un subiect de uimire la Paris. În nici o altă țară, poate, axioma lui Vespasian nu-i mai bine înțeleasă. Aici, banii, chiar pătați de sânge sau de noroi, nu trădează nimic și reprezintă totul.

Esențialul este ca înalta societate să-ți cunoască cifra averii; atunci ești situat printre sumele care-ți sunt egale, și nimeni nu-ți cere titlurile de noblețe, pentru că toată lumea știe cât de puțin valorează. Într-un oraș unde problemele sociale se rezolvă prin ecuații algebrice, aventurierii au în favoarea lor excelente șanse. Și presupunând că această familie ar fi fost de origine nomadă, ea era atât de bogată, atât de atrăgătoare, încât înalta societate putea să-i ierte micile taine. Dar, din nefericire, istoria enigmatică a casei Lanty oferea o permanentă atracție de curiozitate, destul de asemănătoare cu aceea a romanelor Annei Radcliffe.

Observatorii, ființele acestea care vor să știe din ce magazin v-ați cumpărat candelabrele, sau care vă întreabă costul chiriei când apartamentul li se pare frumos, remarcaseră, din când în când, în toiul petrecerilor, al concertelor, al balurilor, al sindrofiilor oferite de contesă, apariția unui personaj ciudat. Era un bărbat. Prima oară când se arătase în vilă fusese în timpul unui concert, părând să fi fost atras spre salon de vocea seducătoare a Marianinei.

— De la o vreme mi-e frig, îi șoptise vecinei sale, o doamnă așezată lângă ușă.

Necunoscutul, aflat lângă această doamnă, se îndepărtă.

— Ce ciudat! Acum mi-e cald, zisese femeia după plecarea străinului. Și poate mă consideri nebună, dar nu-mi pot alunga gândul că vecinul meu, acest domn îmbrăcat în negru și care tocmai a plecat, îmi pricinuia acest frig.

Curând, exagerarea specifică lumii din înalta societate crease și acumulasă ideile cele mai hazlii, formulele cele mai bizare, poveștile cele mai ridicole cu privire la misteriosul personaj. Fără a fi cu precizie un vampir, un demon, un om artificial, un fel de Faust, sau Robin al pădurilor, făcea parte, după spusele adeptilor fantasticului, din toate aceste naturi antropomorfe. Din când în când, întâlneai câte un german care lua drept realități aceste glume ingenioase ale bârfei pariziene. Străinul era doar un *bătrân*. Mulți dintre tinerii aceștia obișnuți să decidă, în fiecă dimineață, în fraze elegante, destinul Europei, voiau să vadă în necunoscut vreun mare criminal, posesorul unor averi uriașe. Romancierii îi descriau viața oferind detalii cu adevărat stranii referitoare la atrocitățile comise de el pe vremea când era în serviciul prințului de Mysore. Bancherii, oameni mai pozitivi, confecționaseră o legendă amăgitoare:

— La naiba, ziceau ei, ridicându-și umerii lați cu un gest de compasiune, bătrânelul ăsta este un creier genovez!

— Domnule, iertați-mi curiozitatea, mi-ați putea explica ce înțelegeți prin creier genovez?

— Este un om care posedă capitaluri uriașe, și de sănătatea căruia depind, cu siguranță, veniturile acestei familii.

Îmi amintesc că am auzit la doamna d'Espard un magnetizor dovedind cu argumente istorice foarte specioase că bătrânul acesta, pus sub lupă, era faimosul Balsamo, zis Cagliostro. După acest modern alchimist, aventurierul sicilian scăpase de la moarte și se distra fabricând aur pentru nepoții săi. În sfârșit, judecătorul din Ferette, pretindea că-l recunoscuse în acest straniu personaj pe contele de Saint-Germain. Neroziile astea spuse cu tonul ironic, cu aerul batjocoritor care, în epoca noastră, caracterizează o societate fără convingeri, întrețineau vagi bănuieli asupra familiei Lanty. În sfârșit, printr-un ciudat concurs de împrejurări, membrii acestei familii justificau presupunerile lumii, având o comportare destul de misterioasă față de bătrânul a cărui viață era, într-un fel, la adăpostul oricărei

investigații.

Când personajul trecea pragul apartamentului pe care se presupune că-l ocupa în vila Lanty, apariția sa pricinuia totdeauna o mare agitație în familie. Ai fi zis că e un eveniment de cea mai mare importanță. Filippo, Marianina, doamna de Lanty și un bătrân servitor erau singurii îndreptățiți să-l ajute pe necunoscut să meargă, să se ridice, sau să se așeze. Fiecare îi supraveghea cele mai neînsemnate mișcări. Părea că-i o ființă vrăjită de care depindeau fericirea, viața sau averea tuturor. O făceau din teamă sau din devotament? Oamenii de lume nu puteau descoperi nici un indiciu care să-i ajute la rezolvarea acestei probleme. Ascuns luni întregi în fundul unui sanctuar necunoscut, acest spirit al casei ieșea brusc, aproape hoștește, fără să fie auzit, și apărea drept în mijlocul saloanelor, ca acele zâne de altădată ce coborau de pe dragonii lor înaripați ca să tulbure sărbătorile la care nu fuseseră invitate. Doar observatorii extrem de exersați puteau ghici atunci neliniștea stăpânilor casei, care știau să-și ascundă sentimentele cu o neobișnuită abilitate. Căci, uneori, în timp ce dansa un cadril, prea naiva Marianina arunca o privire îngrozită spre bătrânul pe care-l supraveghea în mijlocul grupurilor. Sau, strecurându-se prin mulțime, Filippo alerga să-l întâmpine, și rămânea lângă el, tandru și prevenitor, de parcă atingerea cu oamenii sau cea mai slabă răsufare ar fi putut strivi bizara creatură. Contesa încerca să se apropie fără să aibă aerul că intenționează să-i iasă în cale; apoi, printr-o comportare și o fizionomie pe cât de servilă, pe atât de tandră, pe cât de supusă, pe atât de despotică îi spunea două sau trei cuvinte de care bătrânul asculta mai totdeauna; dispărea condus sau, mai bine-zis, dus de ea. Dacă doamna de Lanty nu era în salon, contele folosea mii de șiretlicuri ca să ajungă până la el; dar părea că se face greu ascultat, și-l trata ca pe un copil răsfățat căruia mama îi îndeplinește toate capriciile de teamă să nu-l îndârjească. Câțiva indiscreți cutezaseră să-l descoasă prosteste pe contele de Lanty, însă acest bărbat distant și rezervat păruse a nu înțelege întrebările curioșilor. Astfel, după numeroase încercări, pe care vigilența întregii familii le zădărniciseră, nimeni nu mai încercă descopere o taină atât de bine păstrată. Spionii din societatea aleasă, nătăfleții, politicienii, sfârșiseră, plictisiți, prin a nu se mai preocupa de acest mister.

Dar, în acest moment, în interiorul acestor fastuoase saloane existau poate filosofi care, în timp ce serveau o înghețată, o băutură răcoritoare sau își puneau pe o consolă paharul de punci golit își ziceau:

— Nu m-ar mira să aflu că oamenii aceștia sunt niște pungași. Bătrânul care se ascunde și nu apare decât la echinocții sau la solstiții, are aerul unui asasin...

— Sau al unui falit...

— E cam același lucru. A distruge averea unui om înseamnă uneori mai rău decât dacă l-ai distruge chiar pe el.

— Domnule, am pariat pe douăzeci de ludovici, îmi revin patruzeci.

— La dracu! Pe masă nu sunt decât treizeci...

— Ei bine! Nu vedeți cât de amestecată este societatea aici? Nu mai poți juca.

— Aveți dreptate. Dar iată c-au trecut șase luni de când n-am mai zărit Spiritul. Credeți că-i o ființă vie?

— He! He! Cel mult...

Aceste ultime cuvinte erau rostite, în preajma mea, de niște necunoscuți care se îndepărtară în

clipa când îmi rezumam într-o ultimă cugetare reflecțiile amestecate cu negru și alb, cu viață și moarte. Imaginația mea înflăcărată, la fel ca ochii, contempla rând pe rând petrecerea ajunsă în cel mai înalt grad al măreției și tristul tablou al grădinii. Nu știu de cât timp meditam asupra celor două fațete ale medaliei umane; dar brusc râsetul înăbușit al unei tinere mă trezi. Rămăsei uluit de spectacolul ce mi se oferea privirilor. Printr-unul dintre acele rare capricii ale naturii, gândul semiîndoliat ce mi se rostogolea în creier ieșise în afară; se afla în fața mea personificat, viu; țâșnise ca Minerva din țeasta lui Jupiter, mare și puternic; avea o sută de ani și totodată douăzeci de ani, era viu și mort. Scăpat din odaia sa, ca un nebun din cușcă, bătrânelul se strecurase cu siguranță prin spatele unui șir de oameni atenți la vocea Marianinei, care tocmai sfârșea cavatina lui *Tancred*. Părea că ieșise de sub pământ, împins de cine știe ce mecanism de teatru. Imobil și sumbru, rămăsese o clipă să privească această petrecere, al cărei murmur ajunsese probabil până la urechile sale. Atenția sa, aproape somnambulică, era atât de concentrată asupra lucrurilor încât se afla în mijlocul oamenilor fără să-i vadă. Răsărise pe neașteptate alături de una dintre cele mai încântătoare femei din Paris, o balerină elegantă și tânără, cu forme delicate, cu unul dintre acele chipuri proaspete ca al unui copil, albe și trandafirii, și atât de fragile, atât de transparente, încât privirea unui bărbat pare că trebuie să le străbată ca razele soarelui un geam de cristal. Stăteau acolo, în fața mea, amândoi, împreună, uniți și strânși, încât străinul atinge și rochia de voal și ghirlandele de flori și părul ușor încrețit și cingătoarea fluturândă.

Pe această tânără femeie o adusesem eu la balul doamnei de Lanty. Cum venea pentru prima oară în această casă îi iertai râsul înăbușit; dar un anume semn poruncitor al meu o făcu să amuțească și să se poarte respectuos cu vecinul ei. Se așeză lângă mine. Bătrânul nu vru să părăsească delicioasa făptură de care se atașase în mod capricios cu îndârjirea aceea tăcută și fără motiv aparent pe care o au oamenii extrem de bătrâni și care îi face să semene cu copiii. Ca să se așeze lângă tânăra doamnă, fu nevoit să ia un scaun pliant. Cele mai mărunte gesturi îi erau marcate de acea încetineală indiferentă, de acea stupidă indecizie care caracterizează mișcările unui paralytic. Se așeză pe scaunul său încet, cu precauție, bolborosind câteva vorbe de neînțeles. Vocea lui spartă semăna cu zgomotul făcut de o piatră căzând într-un puț. Tânăra femeie mă strânse tare de mână, de parc-ar fi căutat să se ferească de o prăpastie și se înfioră când omul acesta pe care-l privea își îndreptă spre ea doi ochi fără căldură, doi ochi verzi-albaștri ce nu puteau fi comparați decât cu sideful spălăcit.

— Mi-e teamă, zise ea, aplecându-mi-se la ureche.

— Poți vorbi, îi am răspuns eu. Aude foarte greu.

— Îl cunoști, așadar?

— Da.

Atunci ea prinse curaj și cercetă o clipă creatura aceasta fără nume în limbajul uman, formă fără conținut, ființă fără viață sau viață fără mișcare. Era sub vraja acestei temătoare curiozități care împinge femeile să-și procure emoții periculoase, să vadă tigri înlănțuiți, să privească șerpi boa, înspăimântându-se că nu sunt despărțite de aceștia decât prin șubrede bariere. Deși bătrânelul avea spatele curbat ca acela al gazetarilor, observai cu ușurință că talia sa trebuia să fi fost una obișnuită. Slăbiciunea sa excesivă, delicatețea membrelor, dovedeau că proporțiile rămăseseră încă zvelte. Purta pantaloni de mătase neagră, fluturând în jurul coapselor descărnate și formând cute ca o pânză

de corabie lăsată în jos. Văzând picioarele subțiri care susțineau straniu trup, un anatomist ar fi recunoscut pe loc simptomele unei cumplite descărnări. Ai fi zis că-s două oase așezate în cruce deasupra unui mormânt. Un sentiment de profundă groază pentru bărbat cuprindea sufletul când o fatală privire dezvăluia semnele imprimare de decrepitudine pe această mașinărie umană. Necunoscutul purta o haină albă brodată cu aur, după moda veche, iar cămașa sa era de un alb sclipitor. Un jabou din dantelă englezească destul de roșcată, a cărui bogăție ar fi stârnit invidia unei regine, se revărsa în volănașe gălbui peste piept, dar pe el această dantelă părea mai degrabă o zdreanță decât o podoabă. În mijlocul jaboului, un diamant de o valoare inestimabilă strălucea ca soarele. Luxul acesta demodat, comoara aceasta neprețuită și lipsită de gust, scoteau și mai mult în evidență figura bizarei făpturi. Rama se potrivea cu portretul. Această față neagră era colțuroasă și brăzdată în toate sensurile; bărbia era scobită; tâmpilele scobite; ochii cufundați în orbite gălbui. Oasele maxilarului, reliefate de slăbiciunea de nedescris, desenau cavități în mijlocul fiecărui obraz. Aceste protuberanțe, mai mult sau mai puțin luminate de lămpi, produceau umbre și reflexe ciudate care sfârșeau prin a smulge acestui chip caracterele unei fețe umane. Apoi anii lipiseră atât de tare pe oase pielea galbenă și fină a obrazilor încât vedeai peste tot o mulțime de riduri fie circulare, ca valurile unui lac tulburat de piatra aruncată de un copil, fie în formă de stea ca o spărtură în geam, dar tot adânci și la fel de strânse ca filele pe cotorul unei cărți. Adesea, unii bătrâni ne oferă portrete mai hidoase, dar ceea ce făcea cel mai mult ca spectrul răsărit în fața noastră să pară o creație artificială erau roșul și albul său sclipitor. Sprâncenele măștii sale primeau de la lumină un luciu ce scotea în evidență un machiaj foarte bine executat. Din fericire pentru ochii întristați de atâta decădere, craniul său cadaveric era ascuns sub o perucă blondă ale cărei nenumărate buclisoare trădau o înfumurare fără egal. Dealtminteri, cochetăria feminină a acestui personaj fantasmagoric era destul de puternic accentuată prin cerceii de aur atârând în urechi, prin inelele ale căror splendide briliante străluceau pe degetele osificate și printr-un lanț de ceas scânteind ca un colier de nestemate la gâtul unei femei. În sfârșit, acest specimen de idol japonez avea tipărit pe buzele-i albastrii un râs rece și împietrit, un râs implacabil și batjocoritor, ca acela al unui cap de mort. Tăcut, țeapăn ca o statuie, răspândea mirosul acela de mosc specific rochiilor vechi pe care moștenitoarele vreunei duces le scoteau din dulapuri când făceau o inventariere. Dacă bătrânul își îndrepta ochii spre mulțime, părea că rotirea acestor globuri, incapabile să răsfrângă vreo licărire, se datora unui artificiu imperceptibil; iar când ochii încetau să privească, cel care îi examinase sfârșea prin a se îndoi că într-adevăr se mișcaseră. Să vezi, lângă asemenea ruine umane, o femeie tânără al cărei gât, ale cărei brațe și corsaj erau dezvelite și albe – ale cărei forme pline și strălucind de frumusețe, al cărei păr bine plantat deasupra unei frunți de alabastru insufla iubirea, ai cărei ochi nu primeau, ci răsfrângeau lumina, care era suavă, proaspătă și ai cărei zulufi vapoși, a cărei respirație înmiresmată păreau prea grele, prea aspre, prea puternice pentru această umbră, pentru acest bărbat decrepit – ah! era cu adevărat moartea și viața, mă gândeam, un arabesc imaginar, o himeră pe jumătate hidoasă, iar prin corsaj de o feminitate dumnezeiască.

— Și totuși există destule asemenea perechi în lume, îmi spuneam eu.

— Miroase a cimitir, exclamă îngrozită tânăra femeie, strângându-mi mâna de parc-ar fi vrut să se asigure de protecția mea și ale cărei zvâcniri tumultuoase îmi spuneau că-i era foarte frică.

— Ce arătare cumplită! reluă ea, nu mai pot rămâne mult timp aici. Dacă-l mai privesc o dată, mi s-ar părea că moartea însăși a venit să mă ia. Este oare viu?

Ea întinse mâna spre fenomen cu îndrăzneala aceea pe care femeile și-o capătă din violența dorințelor lor; dar o sudoare rece îi năpădi trupul, deoarece, îndată ce-l atinse pe bătrân, auzi un țipăt semănând cu al unei huruitoare. Vocea aceasta ascuțită, dacă era o voce, ieșise dintr-un gâtlej aproape uscat. Apoi, după țipăt urmă o tuse precipitată ca de copil, convulsivă și de o sonoritate specială. La auzul acestui zgomot, Marianina, Filippo și doamna de Lanty își îndreptară ochii spre noi, ținându-ne cu niște fulgere. Tânăra femeie ar fi vrut să fie în adâncul Senei. Îmi luă brațul și mă conduse spre un budoar. Bărbați și femei, toată lumea ne făcu loc. Ajunși în fundul saloanelor de recepție, intrară într-o cămăruță semicirculară. Tovarășa mea se prăbuși pe un divan, tremurând de spaimă, fără să știe unde se află.

— Doamnă, sunteți nebună, îi zic eu.

— Dar, reluă ea, după o clipă de tăcere, timp în care eu o admiram, este vina mea? De ce doamna de Lanty îngăduie apariția stafiilor în vila ei?

— Ei, haideți, am reluat eu, vă luați după toți proștii. Luați drept stafie un biet bătrânel.

— Vă rog, tăceți, răspunse ea cu aerul acela impozant și batjocoritor pe care știu atât de bine să și-l arboreze femeile când vor să aibă dreptate. Ce budoar drăguț! exclamă apoi, privind în juru-i. Satinul albastru este o culoare excelentă pentru tapet. O fi pus de curând? Vai, ce frumos tablou! adăugă ridicându-se și îndreptându-se spre o pânză splendid încadrată.

Rămaserăm o clipă în admirația acelei minunății, care părea a aparține unui penel supranatural. Tabloul îl înfățișa pe Adonis întins pe o piele de leu. Lampa, dintr-un vas de alabastru, atârna în mijlocul budoarului, scălda pânza cu o lumină blândă, îngăduindu-ne să observăm toate frumusețile picturii.

— Există oare vreo ființă atât de perfectă? mă întrebă ea, după ce examinase, nu fără un cald surâs de mulțumire, grația rafinată a conturilor, atitudinea, culoarea, părul, în sfârșit, totul. E prea frumos pentru un bărbat, adăugă ea după ce-l cercetă de parc-ar fi avut în fața ei o rivală.

Ah! Cum am resimțit atunci urmele acelei gelozii în care un poet încercase zadarnic să mă facă să cred! Gelozia față de gravurile, de tablourile, de statuile în care artiștii exagerează frumusețea umană conform principiilor unei doctrine idealiste.

— Este un portret, am răspuns eu. Aparține talentatului pictor Vien. Dar acest mare pictor n-a văzut niciodată originalul, și admirația dumneavoastră ar fi mai puțin înflăcărată, poate, când veți afla că nudul acesta a fost executat după statuia unei femei.

— Dar cine este?

Eu șovăiam.

— Vreau să știu, adăugă ea, îndârjită.

— Cred, am zis eu, că acest Adonis, reprezintă o... o rudă a doamnei de Lanty.

Mă durea s-o văd pierdută în admirația acestei figuri. Se așeză tăcută; eu mă instalai alături și îi luai mâna fără ca ea să-și fi dat seama! Uitase de toate pentru un portret! În acea clipă, un zgomot ușor al unor pași de femeie, a cărei rochie foșnea, răsună în tăcere. O văzurăm intrând pe tânără Marianina, mai strălucitoare încă prin expresia ei de inocență decât prin grația și vapoasă-i

toaletă; mergea domol ținând cu o grijă maternă, cu o filială sollicitudine, stafia îmbrăcată care ne făcuse să părăsim salonul de muzică; îl conducea, privind cu un soi de neliniște cum își mișca grijuliu picioarele firave. Amândoi ajunseră destul de greu în fața unei uși ascunse în tapet. Marianina bătu încet. Îndată răsări, ca prin vrajă, un bărbat înalt și uscățiv, un fel de spirit ocrotitor. Înainte de a-l încredința pe bătrân misteriosului paznic, tânăra copilă sărută respectuos cadavrul ambulant, și casta ei îmbrățișare nu fu lipsită de acea grațioasă alintare al cărei secret îl dețin doar câteva femei privilegiate.

— *Addio, addio!* zicea ea cu modulațiile cele mai încântătoare ale glasului tineresc.

Ba chiar adăugase pe ultima silabă un tril admirabil executat, dar cu un glas scăzut și voind parcă să-și redea efuziunea sentimentelor printr-o expresie poetică. Pradă unei amintiri izvorâte pe neașteptate, bătrânul se opri în pragul odăiței secrete. Auzirăm atunci, datorită unei profunde tăceri, oftatul greoi care-i ieșise din piept: desprinse iute cel mai frumos dintre numeroasele-i inele atârându-i pe degetele-i scheletice și îl vârî în sânul Marianinei. Nebunatica fată începu să râdă, luă inelul, îl strecură pe deasupra mânușii pe unul dintre degete și se repezi voioasă spre salonul unde răsunau preludiile unui contradans. Ne zări.

— Ah! Erați aici! zise ea înroșindu-se.

După ce ne privi de parc-ar fi vrut să ne întrebe ceva, alergă în brațele partenerului de dans cu nepăsătoarea zburdălnicie a vârstei.

— Ce-nseamnă toate astea? mă întrebă tânăra parteneră. Este soțul ei? Cred că visez. Unde mă aflu?

— Dumneavoastră! am răspuns eu, dumneavoastră, doamnă, care sunteți o entuziastă și care, înțelegând atât de bine emoțiile cele mai imperceptibile, știți să cultivați sentimente în sufletul bărbatului celui mai delicat, fără să-l osândiți, fără să-l zdrobiți chiar din prima zi, dumneavoastră căreia vă e milă de cei ce suferă și care îmbinați spiritul unei pariziene cu o inimă pasionată demnă de Italia, sau de Spania...

Ea pricepu că frazele mele erau impregnate de o ironie amară; și, atunci, fără să aibă aerul că înțelese, mă întrerupse, pentru a-mi zice:

— Ah! Îmi faceți un portret pe gustul dumneavoastră. Ciudată tiranie! Ați vrea să nu mai fiu eu.

— Oh! Vu vreau nimic, am exclamat eu îngrozit de atitudinea ei severă. Știu numai că vă place să auziți povestea acelor puternice pasiuni sădite în inimile noastre de fermecătoarele femei ale Sudului.

— Da. Ei, bine?

— Ei, bine! Măine în jurul orei nouă seara voi veni la dumneavoastră și vă voi dezvălui acest mister.

— Nu, răspunse ea cu un aer îndărătnic, vreau să-l aflu acum.

— Nu mi-ați acordat încă dreptul de a vă da ascultare când ziceți: vreau.

— În clipa aceasta, răspunse ea cu o cochetărie deznădăjduită, am cea mai vie dorință să aflu această taină. Măine, s-ar putea să nu vă mai ascult...

Ea zâmbi, apoi ne despărțirăm; ea la fel de trufașă, la fel de crudă, iar eu la fel de ridicol, ca totdeauna. Ea avu cutezanța să danseze cu un tânăr aghiotant, iar eu rămăsei rând pe rând supărat,

bosumflat, plin de admirație, îndrăgostit, gelos.

— Pe mâine, îmi spuse ea pe la ora două dimineața când părăsi petrecerea.

— Nu voi veni, gândeam eu, și te voi părăsi. Ești mai capricioasă, mai fantastică de mii de ori poate... decât imaginația mea.

A doua zi, ne aflam amândoi în fața unui foc bun, într-un salonaș elegant, așezați ea pe o canapea, eu pe niște perne, aproape de picioarele ei, și suportându-i privirea. Strada era liniștită. Lampa arunca o lumină blândă. Era una dintre acele seri care-ți umplu sufletul de plăcere, una dintre acele clipe care nu se uită niciodată, una dintre acele ore petrecute în pace și în dorință și al cărei farmec, mai târziu, e mereu un motiv de regret, chiar dacă suntem mai fericiți. Cine poate șterge puternica amprentă a primelor impulsuri de iubire?

— Ei, zise ea, vă ascult.

— Dar n-am curaj să încep. Aventura are pasaje periculoase pentru povestitor. Dacă mă înflăcărez, m-ați obliga să tac.

— Vorbiți.

— Mă supun.

— Ernest-Jean Sarrasine era unicul fiu al unui procuror din Franche-Comté, am reluat eu, după o pauză. Tatăl său realizase, în modul cel mai cinstit, un venit anual de șase până la opt sute de mii de livre, avere de practician, care, pe vremuri, în provincie, părea colosală. Bătrânul maestru Sarrasine, neavând decât un singur copil, n-a vrut să negligeze nimic din educația sa; spera să facă din el un magistrat și să trăiască destul ca să-l poată vedea, la bătrânețe, pe nepotul lui Mathieu Sarrasine, plugar din regiunea Saint-Dié, instalat în scaun și dormind în audiențe spre marea glorie a Parlamentului; dar cerul nu-i rezervase procurorului această fericire. Tânărul Sarrasine, încredințat din vreme călugărilor iezuiți, se dovedi de un neastâmpăr ieșit din comun. Avu copilăria unui om de talent. Nu voia să studieze decât ce-i plăcea, se revolta adesea și rămânea uneori ore întregi cufundat în meditații confuze, preocupat fie să-și contemple camarazii când se jucau, fie să-și reprezinte eroii lui Homer. Apoi, dacă se întâmpla să se distreze, puneă o patimă extraordinară în jocurile sale. Când se lua la trântă cu vreun camarad, rareori lupta sfârșea fără vărsare de sânge. Dacă era cel mai slab, mușca. Rând pe rând activând sau lipsit de voință, fără aptitudine sau prea inteligent, caracterul său ciudat îl făcuse temut atât de profesori cât și de colegi. În loc să învețe gramatica limbii grecești, îl desena pe cucernicul părinte care le explica un pasaj din Tucidide, îl schița pe profesorul de matematică, pe director, pe servitori, pe examinator și mângălea toți pereții cu desene hidoase. În loc să cânte laude Domnului la biserică, se distra în timpul slujbei, scrijelind băncile sau, dacă fura vreo bucată de lemn, sculptând figura vreunui sfânt. Când lemnul, piatra sau creionul îi lipseau, își concretiza ideile ca ajutorul miezului de pâine. Fie că-și copia personajele după tablourile care împodobeau altarul, fie că improviza, lăsa totdeauna pe locul său încercări necizelate, al căror caracter indecent exaspera preoții mai tineri; iar gurile rele pretindeau că bătrânii iezuiți surâdeau. În sfârșit, dac-ar fi să credem ce se spunea la colegiu, fusese alungat pe motiv că, într-o sfântă vineri, în timp ce-și aștepta rândul la spovedanie, sculptase într-o rădăcină noduroasă figura lui Cristos. Nelegiuirea gravată pe această statuie era prea mare ca să nu atragă pedepsirea artistului. Nu avusese el îndrăzneala să așeze deasupra tabernacului această figură destul de cinică! Sarrasine se refugie la

Paris încercând să scape de amenințările și de blestemul părintesc. Dotat cu una dintre acele voințe de fier care nu cunosc obstacole, el ascultă de imperativele geniului său și intră în atelierul lui Bouchardon. Lucra toată ziua, iar seara pleca să cerșească, ca să poată trăi. Bouchardon, încântat de progresele și de inteligența tânărului artist, ghici repede sărăcia lucie a elevului său; îl ajută, îl îndrăgi, îl tratează ca pe copilul său. Apoi, când geniul lui Sarrasine se dezvoltă printr-una dintre acele opere în care talentul în devenire luptă cu efervescența tinereții, generosul Bouchardon încercă să-l împace cu bătrânul procuror. În fața autorității celebrului sculptor, mânia părintească se domoli. Întregul Besançon se mândrea că dăduse naștere unui om de mare viitor. În primele clipe ale extazului în care-l aruncă vanitatea măgulită, practicianul avar îi oferă fiului mijloacele de a se prezenta onorabil în societate. Lungile și laborioasele studii impuse de sculptură împlânziseră mult timp temperamentul vijelios și geniul sălbatic al lui Sarrasine. Intuind forța cu care pasiunile s-ar fi dezlănțuit în acest suflet tânăr, de o vigoare poate la fel de oțelită ca a lui Michelangelo, Bouchardon îi stăvilește energia obligându-l să lucreze mereu. Izbuti să mențină în limite normale teribila înflăcărare a lui Sarrasine, propunându-i distracții când îl vedea stăpânit de furia vreunui gând, sau încredințându-i lucrări importante când îl simțea pe punctul de a se lăsa pradă risipirii. Dar, pentru acest suflet pătimăș, blândețea a fost totdeauna cea mai puternică dintre arme, iar maestrul nu-și câstigase influența asupra elevului său decât stârnindu-i recunoștința printr-o bunătate părintească. La vârsta de douăzeci și doi de ani, Sarrasine se văzu sustras fără să vrea de sub salvatoarea înrâurire pe care Bouchardon o exercita asupra moravurilor și obiceiurilor sale. Suferi din pricina geniului său, obținând premiul de sculptură, fondat de marchizul de Marigny, fratele doamnei de Pompadour, care a făcut atâtea pentru Arte. Diderot laudă ca pe o capodoperă statuia elevului lui Bouchardon. Sculptorul regelui asistă, așadar, nu fără o adâncă durere, la plecarea spre Italia a acestui tânăr pe care, din principiu, îl menținuse într-o ignoranță profundă cu privire la viață. Sarrasine fusese vreme de șase ani tovarășul de masă al lui Bouchardon. Obsedat de propria-i artă, ca, mai târziu, Canova, se trezea în zori, intra în atelier de unde nu ieșea decât odată cu noaptea și nu trăia decât cu muza sa. Dacă se ducea la Comedia Franceză, o făcea mânat de maestrul său. Se simțea atât de stânjenit în saloanele doamnei Geoffrin și în societatea înaltă unde Bouchardon încercă să-l introducă, încât preferă să rămână singur și respinse plăcerile acestei epoci imorale. Nu avu altă amantă decât sculptura și pe Clotilde, una dintre celebritățile operei. Dar legătura aceasta nu dură. Sarrasine era destul de urât, totdeauna neîngrijit și, de felul său, atât de independent, atât de dezordonat în viața particulară, încât ilustra nimfă, temându-se de cine știe ce scandal, îl restituie repede dragostei pentru Arte. Referindu-se la aventura aceasta, Sophie Arnould făcuse o glumă destul de reușită. O mira, cred, faptul că tovarășa ei avusese prioritate asupra statuilor. În anul 1758, Sarrasine pleacă spre Italia. În timpul călătoriei, imaginația sa vie se aprinse sub cerul de aramă și la aspectul minunatelor monumente cu care este presărată patria Artelor. Admiră statuile, frescele, tablourile, și plin de emulație, ajunge la Roma, cuprins de dorința de a-și înscrie numele alături de Michelangelo și de domnul Bouchardon. Astfel, în primele zile, își împărți timpul între lucrul la atelier și cercetarea operelor de artă care abundă la Roma. Petrecuse cincisprezece zile în starea aceea de extaz care pune stăpânire pe toate mințile tinere în fața reginei ruinelor când, într-o seară, intră la teatrul *Argentina*, la porțile căruia era o mare îmbulzeală. Se interesă de cauza acestei afluențe, iar lumea îi răspunse

prin două nume: Zambinella! Jomelli! Intră și se așează la parter, înghesuit de doi *abbati* foarte voluminoși, dar fericit că se află în rândurile din față. Cortina se ridică. Pentru prima oară în viața sa auzea această muzică despre care domnul Jean-Jacques Rousseau, la o serată oferită de baronul d'Holbach, îi vorbise cu atâta elocință, lăudându-i deliciile. Simțurile tânărului sculptor fură, ca să zicem așa, lubrificate de accentele sublimei armonii a lui Jomelli. Languroasele originalități ale acestor voci italienești abil îmbinate îl aruncaseră într-un fermecător extaz. Rămase mut, imobil, nemaisimțindu-se nici măcar strivit de cei doi prelați. Sufletul i se mutase în urechi, și în ochi i se părea că ascultă cu fiecare por. Dintr-odată, un ropot de aplauze părănd că dărmă sala însoți intrarea în scenă a primadonei. Din cochetărie, ea înaintă până în marginea scenei și salută publicul cu o grație nesfârșită. Luminile, entuziasmul tuturor spectatorilor, iluzia scenei, farmecul unei toalete care, în epoca aceea, era destul de ispititoare, conspirară în favoarea acestei femei. Sarrasine scoase țipete de plăcere. Admira în acest moment frumusețea ideală căreia până atunci îi căutase ici, colo, perfecțiunile în natură, împrumutând de la un model, adesea infam, rotunjimile unui picior desăvârșit, de la altul contururile sânilor, de la un altul umerii albi; luând, în sfârșit, gâtul unei fete, mâinile altei femei, genunchii netezi ai unui copil, fără să fi întâlnit vreodată sub cerul rece al Parisului bogatele și suavele plăsmuri ale Greciei antice.

Zambinella îi oferea reunite, pline de viață și delicate, aceste încântătoare proporții ale naturii feminine, atât de arzător jinduite, și căroră sculptorul le este, totodată, judecătorul cel mai sever și cel mai pasionat. Avea o gură expresivă, ochi încărcăți de iubire, un ten de un alb orbitor. Și adăugați la aceste detalii, care ar fi încântat un pictor, toate minunățiile statuilor lui Venus, onorate și însuflețite de dalta grecilor. Artistul nu se mai sătura admirând grația inimitabilă cu care brațele erau prinse de bust, rotunjimea uimitoare a gâtului, liniile armonioase descrise de sprâncene, de nas, apoi ovalul perfect al feței, puritatea contururilor vii și efectul genelor stufoase și arcuite, tivind pleoapele mari și voluptuoase. Era mai mult decât o femeie, era o capodoperă! Găseai în această creație nesperată iubire pentru a fermeca toți bărbații și frumuseți demne de a satisface un critic. Sarrasine devora cu ochii statuia lui Pygmalion, coborâtă pentru el de pe pedestal. Când Zambinella cântă, sala intră în delir. Artistului i se făcu frig, apoi simți un foc scăpărând brusc în străfundul ființei sale, în ceea ce noi numim inimă, din lipsă de alt cuvânt! Nu aplaudă, nu spuse nimic, simțea un tremur nebunesc, un fel de frenezie care nu ne stăpânește decât la această vârstă când dorința are în ea ceva cumplit și diavolesc. Sarrasine voia să se repeadă pe scenă și să pună stăpânire pe această femeie. Forța sa, sporită însutit de o depresie morală imposibil de explicat, deoarece astfel de fenomene se petrec în sferele inaccesibile observației umane, tindea să se proiecteze cu o violență dureroasă. Văzându-l, ai fi zis că-i un om nepăsător și mărginit. Glorie, știință, viitor, existență, cununi, totul se năruiră. Să fie iubit de ea sau să moară – acesta fu gândul care-l stăpâni. Era atât de îmbătat, că nu mai vedea nici sală, nici spectatori, nici actori, nu mai auzea nici muzica. Ba mai mult, între el și Zambinella nu exista nici o distanță; o poseda; ochii lui, fixați asupra ei, o acaparau. O putere aproape diabolică îi îngăduia să simtă suflul acestei voci, să respire pudra parfumată cu care erau impregnate aceste plete, să vadă cutele acestei fețe, să numere vinele albăstriei care-i nuanțau pielea catifelată. În sfârșit, această voce sprintenă, proaspătă și cu un timbru argintat, suplă ca un fir de ață căruia cea mai mică adiere de vânt îi dă o formă, îl înfășoară și-l desfășoară, îl adună și îl risipește,

această voce îi asaltase atât de violent sufletul, încât el lăsa de mai multe ori să-i scape acele exclamații involuntare, smulse de plăcerile convulsive prea rar oferite de pasiunile umane. Curând, trebui să părăsească teatrul. Picioarele-i tremurânde aproape că refuzau să-l susțină. Era abătut, slăbit ca un bărbat nervos care se lăsase în voia unei cumplite mâinii. Simțise o atât de mare plăcere sau poate că suferise atât de mult, încât viața i se scursese, ca apa dintr-un vas răsturnat de un șoc. Simți în el un gol, un leșin asemănător cu acea lipsă de vlagă care deznădăjduiește convalescenții la ieșirea dintr-o boală grea. Năpădit de o tristețe inexplicabilă, se duse să se așeze pe treptele unei biserici. Aici, cu spatele rezemat de o coloană, se pierdu într-o meditație confuză ca un vis. Pasiunea îl secerase. Întors acasă, căzu într-una dintre acele imperative nevoi de activitate care ne revelează prezența unor elemente noi în existența noastră. Cuprins de această primă febră a dragostei izvorâtă atât din plăcere cât și din durere, încercă să-și înșele nerăbdarea și delirul, desenând-o din memorie pe Zambinella. Era un fel de meditație materială. Pe o foaie, Zambinella avea atitudinea aceea calmă și nepăsătoare în aparență, îndrăgită de Raphael, de Giorgione și de toți marii pictori. Pe altă foaie, ea își întorcea capul cu grație, sfârșind un tril și părând că se ascultă pe sine. Sarrasine își schiță iubita în toate atitudinile: o desenă fără văluri, șezând, în picioare, culcată, castă sau îndrăgostită, realizând, grație febrei creioanelor sale, toate ideile capricioase care ne solicită imaginația când ne gândim intens la o iubită. Dar gândul său exaltat trecea dincolo de conturul liniilor. O vedea pe Zambinella, îi vorbea, o implora, își petrecea nesfârșiți ani de viață și de fericire împreună cu ea, plasând-o în toate situațiile imaginabile, probând, ca să spunem așa, viitorul cu ea. A doua zi își trimise lacheul să închirieze, pentru tot sezonul, o lojă învecinată cu scena. Apoi, ca toți tinerii cu suflet plin de forță, își exagera piedicile inițiativei, și prima hrană pe care i-o dădu pasiunii sale fu fericirea de a-și putea admira, fără opreliști, iubita. Această vârstă de aur a dragostei, în timpul căreia ne bucurăm de propriile sentimente și când ne simțim fericiți aproape doar prin noi înșine, n-avea să dureze multă vreme la Sarrasine. Totuși, evenimentele îl surprinseră când se afla încă sub vraja acestei primăvăratice halucinații, pe cât de naive, pe atât de voluptuoase. Timp de vreo opt zile, trăi o viață întreagă, ocupat, dimineața, să frământa lutul cu ajutorul căruia izbutea s-o copieze pe Zambinella, în ciuda vălurilor, a fustelor, a corsetelor și a nodurilor panglicilor care i-o ascundeau. Seara, instalat devreme în loja sa, singur, întins pe o sofa, își crea, asemeni unui turc îmbătat cu opium, o fericire la fel de fecundă, la fel de generoasă pe cât și-o dorea. Mai întâi, se familiariză treptat cu emoțiile prea vii provocate de cântecul iubitei sale; apoi își obișnuie ochii să o privească, izbutind, în cele din urmă, s-o admire fără să se mai teamă de explozia oarbe furii care-l cuprinsese în prima zi. Pasiunea sa deveni mai adâncă, pe măsură ce se mai domolea. Altminteri, sălbaticul sculptor nu îngăduia ca singurătatea sa, populată de închipuiri, împodobită de iluziile speranței și plină de fericire, să fie tulburată de vreun camarad. Iubea cu atâta forță și cu atâta naivitate, încât era stăpânit de inocentele rețineri care ne năpădesc când iubim pentru prima oară. Începând să întrevadă că era momentul să acționeze, să devină curios, să întrebe unde locuia Zambinella, să afle dacă avea o mamă, un unchi, un tutore, o familie, gândindu-se, în sfârșit, la mijloacele de a o întâlni, de a-i vorbi, își simțea inima umflându-se atât de tare în fața unor acțiuni atât de cutezătoare, încât amâna aceste griji pentru a doua zi, fericit în egală măsură de suferințele fizice cât și de plăcerile spirituale.

— Dar, mă întrebă doamna de Rochefide, întrerupându-mă, n-o văd încă nici pe Marianina, nici pe bătrânelul ei.

— Nu vă e gândul decât la el, am exclamat eu nerăbdător, ca un autor căruia i se ratează efectul unei lovituri de teatru. De vreo câteva zile, am reluat eu, după o pauză, Sarrasine își făcea apariția cu atâta regularitate în loja sa, iar privirile lui exprimau atâta iubire, încât pasiunea lui pentru Zambinella ar fi fost pe buzele întregului Paris, dacă aventura aceasta ar fi avut loc aici; dar în Italia, doamnă, la spectacol, fiecare asistă pe spezele-i proprii, cu pasiunile sale, cu un interes sufletesc care exclude spionajul binoclurilor. Și totuși, frenezia sculptorului nu putea scăpa mult timp privirilor cântăreților și ale cântărețelor. Într-o seară, francezul își dădu seama că, în culise, se râdea pe seama lui. Ar fi greu de știut la ce acte de violență ar fi recurs, dacă Zambinella n-ar fi intrat în scenă. Ea aruncă asupra lui Sarrasine una dintre acele ocheade grăitoare care exprimă adesea mai multe lucruri decât ar vrea femeile. Privirea aceasta fu ca o revelație. Sarrasine era iubit! „Și chiar dacă-i un simplu capriciu”, gândi el, învinuindu-și de pe acum iubita de prea multă ardoare, „habar n-are cât am s-o subjug eu! Capriciul ei va dura, sper, toată viața mea.” În acea clipă, trei bătași ușoare în ușa lojei sale atraseră atenția artistului. Deschise. O femeie bătrână intră în mare taină.

— Tinere, zise ea, dacă vrei să fii fericit, fii cu mare băgare de seamă, învăluie-te într-o pelerină, ascunde-ți ochii sub o pălărie cu boruri largi, apoi, în jurul orei zece seara, să te afli în strada Principală, în fața hotelului Spaniol.

— Voi veni, răspunse el, punând doi ludovici în mâna aspră a hârcei.

Își părăsi loja, după ce îi făcu mai întâi un semn de complicitate Zambinellei, care-și plecă timid voluptuoasele pleoape ca o femeie fericită că era, în sfârșit, înțeleasă. Alergă apoi spre casă, cu intenția de a acorda toaletei toate seducțiile pe care ea i le putea conferi. Ieșind din teatru, un necunoscut îl prinse de braț.

— Ferește-te, domnule francez, îi spuse el la ureche. E vorba de viață și de moarte. Cardinalul Cicognara îi este protector și nu știe de glumă.

Dacă un demon ar fi căscat prăpastia iadului între Sarrasine și Zambinella, în clipa aceea el ar fi traversat-o dintr-o săriutră. Asemenea cailor nemuritori descriși de Homer, iubirea sculptorului străbătuse într-o clipită spații uriașe.

— Moartea de m-ar aștepta la ieșirea din casă, aș alerga și mai iute, răspunse el.

— Poverino! exclamă necunoscutul, dispărând.

A vorbi despre pericol în fața unui îndrăgostit nu-nseamnă oare a-i vinde plăceri? Niciodată lacheul lui Sarrasine nu-și văzuse stăpânul dichisindu-se cu atâta grijă. Sabia cea mai frumoasă, cadou al lui Bouchardon, funda dăruită de Clotilde, haina cu paiete, vesta din stofă argintată, tabachera de aur, ceasurile prețioase, totul fu scos din cufere, iar el se împodobi ca o fetișcană ce trebuie să se plimbe prin fața primului său iubit. La ora stabilită, beat de iubire și fremătând de speranță, Sarrasine, cu nasul ascuns sub manta, alergă spre întâlnirea dată de bătrână. Hârca aștepta.

— Ați cam întârziat, zise ea. Haidem.

Îl purtă pe francez prin mai multe străduțe, apoi se opri înaintea unui palat cu un aspect destul de arătos. Ea bătu. Poarta se deschise. Îl conduse pe Sarrasine printr-un labirint de scări, de galerii și de încăperi care nu erau luminate decât de razele slabe ale lunii, și ajunseră repede în fața unei uși, prin

crăpăturile căreia răzbătea o lumină puternică și dincolo de care răsunau hohotele vesele ale mai multor voci. Sarrasine rămase vrăjit, când, la un cuvânt al bătrânei, fu admis în acest misterios apartament, și se trezi într-un salon pe cât de viu luminat, pe atât de somptuos mobilat, în mijlocul căruia trona o masă întinsă, încărcată cu sacrosante butelci, cu vesele sticlute ale căror fațete roșietice scânteiau. Recunoscă cântăreții și cântărețele de la teatru, amestecați cu femei încântătoare, toți gata să înceapă o orgie de artiști, care nu-l așteptau decât pe el. Sarrasine își înăbuși un gest de dezamăgire, și nu-și pierdu firea. Nădăjduise o odaie slab luminată, iubita lângă un foc aprins, un gelos la doi pași, moartea și dragostea, mărturisiri făcute cu glasul stins, inimă lângă inimă, sărutări primejdioase și fețele atât de apropiate încât părul Zambinellei să-i fi mângâiat tâmpilele încărcate de dorinți, dogorind de fericire.

— Trăiască veselia! exclamă el. *Signori e belle dame*, îngăduiți-mi să-mi iau mai târziu revanșa și să-mi exprim recunoștința pentru felul în care ați primit acest biet sculptor.

După ce primi complimentele destul de afectuoase de la majoritatea persoanelor prezente, pe care le cunoștea din vedere, încercă să se apropie de berjera pe care Zambinella stătea întinsă cu un aer de nonșalanță. Ah! Cum îi bătu inima când zări un picior micuț, încălțat cu papucii aceia roșii, care, îngăduiți-mi s-o spun, doamnă, făcea ca, pe vremuri, piciorul femeilor să fie atât de cochet, atât de voluptuos, încât nu pricep cum bărbații puteau să reziste. Ciorapii albi bine întinși și cu margini colorate în verde, fustele scurte, papucii cu vârfuri ascuțite și cu tocuri înalte din epoca domniei lui Ludovic al XV-lea au avut, poate, mărunta lor contribuție la demoralizarea Europei și a clerului.

— Măruntă! exclamă marchiza. Chiar n-ați citit nimic?

— Zambinella, am reluat eu, surâzând, își încrucișase în mod nerușinat picioarele agitându-l în joacă pe cel de deasupra, atitudine de ducesă, potrivit de minune cu genul ei de frumusețe năzuroasă și plină de o anumită moleșală îmbietoare. Renunțase la veșmintele de scenă și avea un corset care contura o talie zveltă și care pune în evidență jupoanele și o rochie de satin brodată cu flori albastre. Pieptul, căruia o dantelă îi ascundea comorile printr-un lux de cochetărie, strălucea de albeață. Coafată cam cum se coafa doamna du Barry, figura ei, deși împovărată cu o calotă largă, nu părea decât și mai delicată, iar pudra îi ședea bine. Văzând-o astfel, nu puteai să n-o adori. Ea îi zâmbi grațios sculptorului. Sarrasine, înciudat că nu-i putea vorbi decât de față cu martori, se așeză politicos lângă ea, și discută despre muzică, lăudând-o pentru uimitoru-i talent; glasul însă îi tremura de iubire, de teamă și de speranță.

— De cine te temi? îi zise Vitagliani, cântărețul cel mai celebru al trupei? Dă-i drumul, aici n-ai nici un rival de temut.

Tenorul zâmbi în tăcere. Zâmbetul acesta se repetă pe buzele tuturor comesenilor, a căror amabilitate conținea o anume maliție ascunsă pe care un îndrăgostit nu trebuia s-o observe. Această publicitate fu ca o lovitură de pumnal pe care Sarrasine o resimți brusc în inimă. Deși dotat cu o anume forță de caracter, și deși nimic și nimeni nu-i puteau influența iubirea, încă nu se gândise poate că Zambinella era aproape o curtezană și că nu-i putea oferi totodată plăcerile pure care fac din iubirea unei tinere un lucru atât de încântător, și îmbrățișările focoase prin care o femeie de teatru știe să vândă comorile pasiunii sale. Reflectă și se resemnă. Masa fu servită. Sarrasine și Zambinella se așezară în modul cel mai firesc unul lângă altul. Până pe la mijlocul festinului, artiștii păstrară o

oarecare măsură, și sculptorul putu discuta cu cântăreața. I se păru spirituală, fină; dar ea era de o ignoranță surprinzătoare și se dovedi o ființă slabă și superstițioasă. Fragilitatea trupului i se răsfrângea și în judecată. Când Vitagliani destupă prima sticlă de șampanie, Sarrasine citi în ochii vecinei sale o spaimă destul de puternică la mica detunătură produsă de degajarea gazului. Tresărirea involuntară a acestei constituții feminine fu interpretată de îndrăgostitul artist ca semnul unei excesive sensibilități. Slăbiciunea aceasta îl incintă pe francez. Câtă dorință de ocrotire conținea iubirea unui bărbat! „Forța mea îți va fi ca un scut!” Fraza aceasta nu-i oare scrisă pe fundalul tuturor declarațiilor de dragoste? Sarrasine, prea pătimăș ca să înșire tot felul de complimente frumoasei italiene, era, ca toți îndrăgostiții, când grav, când vesel sau dus pe gânduri.

Deși părea că ascultă comesenii, n-auzea o vorbă din ce spuneau, atât de încântat era că se află lângă ea, că-i atinge mâna, că o servește. Plutea într-o bucurie tainică. În ciuda elocvenței unor priviri reciproce, îl mira rezerva din comportamentul Zambinellei. Fusese într-adevăr prima care începuse să-i apese piciorul și să-l zgândăre cu malițiozitatea femeii libere și îndrăgostite, dar se învăluisese brusc în modestia unei fetișcane după ce-l auzise pe Sarrasine relatând o întâmplare care zugrăvea excesiva violență a caracterului său. Când supeul deveni o orgie, comesenii începură să cânte, inspirați de *perlata* și *pedro ximenes*. Dueturi încântătoare, melodii din Calabria, cântece populare spaniole, canțonete napolitane. Beția se răsfrângea în toate privirile, în muzică, în inimi și în glasuri. Izbucni brusc o exuberanță seducătoare, o nepăsare afectuoasă, o blajinitate italienească, cu neputință de închipuit pentru aceia care nu cunosc decât reuniunile de la Paris, recepțiile de la Londra sau cluburile de la Viena. Glumele și declarațiile de dragoste se încrucișau ca gloanțele unei bătălii, printre râsete, necuviințe, invocații către sfânta Fecioară sau către *al Bambino*. Unul se culcase pe o sofa și adormise. O tânără asculta o declarație fără să știe că vărsase vinul de Xeres pe fața de masă. În mijlocul acestui desfrâu, Zambinella, cuprinsă parcă de spaimă, căzu pe gânduri. Refuză să mai bea, mâncând poate cam prea mult; dar plăcerea de a mânca este, se spune, un har la femei. Admirând pudoarea iubitei sale, Sarrasine reflectă adânc asupra viitorului. „Vrea, cu siguranță, s-o iau de nevastă”, își zise el. Apoi se lăsă dus de bucuriile acestei căsătorii. Viața întreagă nu i se părea îndeajuns de lungă pentru a secătui sursa de fericire pe care o găsea în adâncul inimii sale. Vitagliani, vecinul său, îi turnă atât de des să bea, încât spre ora trei dimineața, fără a fi total amețit, Sarrasine nu mai putu rezista delirului său. Într-un moment de înflăcărare, luă pe sus această femeie, refugiindu-se într-un fel de budoar care comunica cu salonul și spre a cărui ușă își îndreptase de mai multe ori ochii. Italianca era înarmată cu un pumnal:

— Dacă te apropii, zise ea, voi fi obligată să-ți înfig arma în piept. Pleacă! M-ai disprețui. Am prea mult respect pentru caracterul tău ca să cedez astfel. N-aș vrea să decad din sentimentele pe care mi le acorzi.

— Ah! ah! zise Sarrasine, iată un argument slab pentru a stinge o pasiune cât și pentru a o ațâța. Să fii oare atât de coruptă, încât, sleită de iubire, să te porți ca o tânără curtezană care ațâță sentimentele pe care le comercializează?

— Dar astăzi e vineri, răspunse ea înspăimântată de violența francezului.

Sarrasine, care nu era credincios, începu să râdă. Zambinella sări ca un pui de căprioară și o zbughi în sala de ospăț. Când Sarrasine apăru alergând după ea, fu întâmpinat de un râs infernal. O

văzu pe Zambinella leșinată pe o sofa. Era lividă și ca sleită de efortul teribil pe care-l făcuse. Deși Sarrasine cunoștea slab italiana, își auzi iubita spunându-i încet lui Vitagliani:

— Dar o să măucidă!

Această scenă bizară îl tulbură pe sculptor. Îi reveni judecata. Rămase mai întâi imobil, apoi își regăsi vorbele, se așează lângă iubita sa și o asigură de respectul ce i-l poartă. Găsi puterea să-și înșele pasiunea făcându-i acestei femei declarațiile cele mai exaltate; și ca să-și descrie iubirea, desfășură comorile acestei elocințe magice, îndatoritor interpret pe care femeile refuză rar să-l creadă. În clipa când primele licăriri ale dimineții treziră comesenii, o femeie propuse să meargă la Frascati. Toți aprobară prin aplauze zgomotoase ideea de a-și petrece ziua în vila Ludovisi. Vitagliani coborî să închirieze trăsură. Sarrasine avu fericirea s-o conducă pe Zambinella într-un faeton. Cum ieșiră din Roma, veselia, curmată o vreme de luptele pe care fiecare le dusesese împotriva somnului, se reaprinse brusc. Bărbați și femei, toți păreau obișnuiți cu această viață ciudată, cu aceste plăceri continue, cu acest antrenament de artist care face din viață o sărbătoare perpetuă unde se râde fără gânduri ascunse. Însoțitoarea sculptorului era singura care părea abătută.

— Ești bolnavă? o întrebă Sarrasine. Preferi să ne întoarcem acasă la tine?

— Nu-s destul de robustă ca să rezist la toate excesele astea, răspunse ea. Am nevoie de mari menajamente, dar, alături de dumneata, mă simt atât de bine! Dacă nu erai dumneata n-aș fi rămas la supeul acela; o noapte pierdută îmi alungă toată prospețimea.

— Ești atât de fragilă! reluă Sarrasine contemplând trăsăturile delicate ale acestei ființe fermecătoare.

— Orgiile îmi strică vocea.

— Acum, că am rămas singuri, exclamă artistul, și pentru că nu mai ai motive să te temi de înflăcărarea pasiunii mele, spune-mi că mă iubești.

— Pentru ce? răspunse ea. La ce bun? Ți-am părut drăguță. Dar dumneata ești francez și sentimentul dumitale va trece. Ah! Nu m-ai iubi cum aș vrea eu să fiu iubită.

— Cum?

— Fără intenția unei pasiuni vulgare, la modul pur. Urăsc bărbații, mai mult, poate, decât urăsc femeile. Simt nevoia să mă refugiez în prietenie. Lumea este pustie pentru mine. Sunt o ființă blestemată, condamnată să înțeleg fericirea, să o simt, să o doresc, și, ca atâția alții, forțată să o văd că mă ocolește la fiece pas. Ține minte, domnule, că nu te-aș fi înșelat. Îți interzic să mă iubești, îți pot fi un prieten devotat căci îți admir forța și caracterul. Am nevoie de un frate, de un protector. Fii toate astea pentru mine, dar nimic mai mult.

— Să nu te iubesc! exclamă Sarrasine. Dar scumpa mea, tu ești viața mea, fericirea mea!

— Dacă ți-aș spune un cuvânt, m-ai respinge îngrozit.

— Cochetării! Nimic nu mă poate îngrozi. Spune-mi că mă vei costa viitorul, că în două luni voi muri, că voi fi sortit iadului doar pentru un simplu sărut.

O îmbrățișă în ciuda eforturilor făcute de Zambinella pentru a se sustrage de la acest sărut pătimaș.

— Spune-mi că ești un demon, că-ți trebuie averea mea, numele meu, celebritatea mea! Vrei să nu mai fiu sculptor? Vorbește.

— Dacă n-aș fi femeie? Întrebă timid Zambinella, cu un glas argintat și dulce.

— Bună glumă! exclamă Sarrasine. Crezi că poți înșela ochiul unui artist? Dar ce-am făcut eu timp de zece zile decât să-ți sorb, să-ți pătrund, să-ți admir perfecțiunile? Numai o femeie poate avea acest braț rotund și moale, aceste contururi elegante. Ah! Vrei complimente!

Ea zâmbi trist și zise murmurând:

— Fatală frumusețe!

Și-și ridică ochii spre cer. În clipa aceea, privirea ei avu un fel de expresie de groază atât de puternică, atât de vie, încât Sarrasine tresări.

— Domnule francez, reluă ea, uită pentru totdeauna clipa aceasta de nebunie. Te stimez; dar în ceea ce privește iubirea, să nu mă întrebi; sentimentul acesta este înăbușit în sufletul meu. Eu n-am suflet! exclamă ea plângând. Teatrul unde m-ați văzut, aplauzele, muzica, gloria la care am fost condamnată – asta-i viața mea, n-am alta. Peste câteva ore nu mă vei mai vedea cu aceiași ochi, femeia pe care o iubiți va fi moartă.

Sculptorul nu răspunse. O furie surdă îi apăsa pieptul. Nu putea decât să privească femeia aceasta extraordinară cu ochi înflăcărați care dogoreau. Glasul stins, atitudinea, manierele și gesturile Zambinellei marcate de tristețe, de melancolie, de descurajare, trezeau în sufletul lui tot jarul pasiunii. Fiecare vorbă era un imbold. În acest moment ajunseseră la Frascati. Când artistul întinse mâna spre iubită ca s-o ajute să coboare, o simți tremurând.

— Ce ți s-a întâmplat? Mă faci să-mi doresc moartea, exclamă el văzând-o pâlind, dacă ai cea mai mică durere a cărei cauză, chiar inocentă, să fi fost eu.

— Un șarpe! zise ea, și-i arătă o năpârcă alunecând de-a lungul unui șanț. Mi-e frică de animalele astea scârboase.

Sarrasine strivi capul năpârcii cu talpa pantofului.

— Cum de-ai avut atâta curaj! reluă Zambinella contemplând cu o spaimă vădită reptila ucisă.

— Ei, bine! zise artistul, zâmbind, mai ai curajul să pretinzi că nu ești femeie?

Își întâlniră tovarășii și se plimbară prin pădurile vilei Ludovisi, care aparținea atunci cardinalului Cicognara. Accastă dimineață se scurse prea repede pentru îndrăgostitul sculptor, dar ea fu umplută de o mulțime de întâmplări care-i dezvăluiră cochetăria, slăbiciunea, răsfățul acestei ființe blânde și fără vigoare. Era femeia cu spaimile ei neașteptate, cu nazurile ei nejustificate, cu liniștile ei instinctive, cu îndrăznelile ei fără motiv, cu sfidările ei și cu delicioasa ei finețe afectivă. La un moment dat, aventurându-se spre câmpie, micul grup de voioși cântăreți văzu în depărtare câțiva bărbați înarmați până-n dinți, și ale căror haine n-aveau nimic liniștitor. La anunțul: „Vin hoții”, fiecare grăbi pasul ca să se adăpostească în incinta vilei cardinalului. În acest moment critic, Sarrasine, văzând paloarea Zambinellei, înțelese că ea nu mai avea destulă putere să meargă; o luă în brațe și o purtă așa un timp, alergând. Când se apropie de o vie învecinată, o lăsă jos.

— Explică-mi, zise el, cum se face că slăbiciunea aceasta care, la oricare altă femeie, mi-ar apărea respingătoare, mi-ar displace, și a cărei oricât de mică dovadă ar fi de ajuns aproape să-mi alunge iubirea, la dumneata îmi place, mă farmecă? Ah! Cât te iubesc, reluă el. Toate defectele, spaimile, micimile dumitale te fac parcă și mai plăcută. Simt că aș urî o femeie puternică, o Sapho îndrăzneată, plină de energie, de pasiune. Ah! Plăpândă și dulce făptură! Cum ai putea fi altfel? Acest

glas îngeresc, acest glas delicat, ar fi fost un nonsens dacă ar fi izvorât din alt trup decât al tău.

— Nu-ți pot da nici o speranță, zise ea. Nu-mi mai vorbi astfel, deoarece toți vor râde de dumneata. Îmi este imposibil să-ți interzic să vii la teatru; dar dacă mă iubești sau dacă ești înțelept, n-ai să mai vii acolo. Ascultă, domnule, zise ea cu glas grav.

— Ah! taci, exclamă artistul vrăjit. Obstacolele aprind mai tare iubirea în inima mea.

Zambinella rămase într-o atitudine grațioasă și modestă; dar tăcu, de parcă un gând teribil i-ar fi dezvăluit vreo nenorocire. Când trebuiră să se întoarcă la Roma, ea urcă într-o berlină de patru locuri, ordonându-i sculptorului, cu un aer de cruzime imperioasă, să se înapoieze singur cu faetonul. În timpul drumului, Sarrasine hotărî s-o răpească pe Zambinella. Restul zilei și-l petrecu făcându-și planuri, unul mai extravagant decât altul. Odată cu seara, în clipa când ieși din casă să întrebe câteva persoane unde se afla palatul locuit de iubita sa, întâlni un camarad în pragul ușii.

— Dragă, îi spuse acesta din urmă, m-a însărcinat ambasadorul nostru să te invit astă-seară la el, și când vei afla că Zambinella va fi acolo...

— Zambinella! exclamă Sarrasine în delir, auzind acest nume, sunt nebun după ea!

— Ești la fel ca toată lumea, îi răspunse camaradul.

— Dar dacă-mi sunteți prieteni, tu, Vien, Lauterbourg și Allegrain, ați veni să-mi dați o mână de ajutor după festivitate, zise Sarrasine.

— Sper că nu vrei să-l omorâm pe cardinal sau...

— Nu, nu, zise Sarrasine, nu vă cer un lucru pe care niște oameni cinstiți nu l-ar putea face.

În scurt timp, sculptorul rânduie totuși pentru reușita întreprinderii sale. Sosi printre ultimii la ambasador, dar veni într-o trăsură de piață trasă de cai viguroși mânați de unul dintre cei mai întreprinzători *vetturini* din Roma. Palatul ambasadorului era plin de lume, și nu fără oarecare greutate, sculptorul, străin tuturor asistenților, izbuti să intre în salonul unde, în acea clipă, Zambinella cânta.

— Cu siguranță, din stimă pentru cardinali, pentru episcopi și pentru abații care sunt aici, întrebă Sarrasine, s-a îmbrăcat ea în bărbat, are părul creț și o sabie la brâu?

— Ea? Care ea? răspunse bătrânul nobil căruia i se adresase Sarrasine.

— Zambinella.

— Zambinella? reluă prințul roman. Vă bateți joc de mine? De unde veniți? Ați văzut dumneavoastră vreo femeie pe scenele teatrelor din Roma? Și nu știți ce fel de creaturi interpretează rolurile de femeie în Statele papei? Eu, domnule, l-am dotat pe Zambinella cu vocea sa. Am plătit totul ștrengarului ăstuia, chiar și pe profesorul său de canto. Ei, bine! este atât de puțin recunoscător pentru serviciile pe care i le-am adus încât n-a mai vrut niciodată să-mi calce pragul casei. Iar acum, dacă are succes, mi-l datorează în întregime.

Prințul Chigi putea vorbi, cu siguranță, mult și bine, Sarrasine nu-l asculta. Un cumplit adevăr îi pătrunsese în suflet. Era lovit ca de un trăsnet. Stătea imobil, cu ochii pironiți pe pretinsul cântăreț. Privirea lui înflăcărată avu un fel de influență magnetică asupra lui Zambinella, deoarece *musico* își întoarse brusc capul spre Sarrasine și atunci vocea lui cerească se alteră. Începu să tremure! Un murmur involuntar, neînțeles de adunarea pe care-o ținea ca lipită de buzele lui, sfârși prin a-l zăpăci; se așeză și-și întrerupse aria. Cardinalul Cicognara, care pândise cu colțul ochilor direcția

spre care se îndreptase privirea protejatului său, îl zări pe francez; se aplecă spre unul dintre aghiotanții săi eclesiastici și păru că întreabă de numele sculptorului. Când obținu răspunsul așteptat, se uită cu multă atenție la artist și dădu ordine unui abate, care dispăru repede. Între timp, Zambinella, revenindu-și, reluă bucata pe care o întrerupsese într-un mod atât de capricios; dar o execută prost și refuză, în ciuda tuturor insistențelor care i se făcură, să cânte altceva. Era pentru prima oară când făcea uz de acest despotism capricios care, mai târziu, nu l-a făcut mai puțin celebru decât talentul și uriașa lui avere, datorată, se zice, nu mai puțin vocii cât frumuseții sale.

— Este femeie, zise Sarrasine, crezându-se singur. Cu siguranță povestea asta ascunde un șiretlic. Cardinalul Cicognara îl înșală pe papă și întreaga Romă!

Sculptorul ieși îndată din salon, își adună prietenii și îi așeză la pândă în Curtea palatului. Când Zambinella se asigură de plecarea lui Sarrasine, păru să-și recâștige un oarecare calm. Spre miezul nopții, după ce rătăcise prin saloane, ca unul care-și caută un dușman, *musico* părăsi adunarea. În clipa când ieșea pe ușa palatului, fu înhățat de câțiva bărbați care îi puseră un căluș în gură și îl vârâră în trăsura închiriată de Sarrasine. Înghețat de groază, Zambinella rămase într-un colț, fără să îndrăznească să facă o mișcare. Vedea în fața lui figura cumplită a artistului care păstra o tăcere de moarte. Drumul fu scurt. Zambinella, răpit de Sarrasine, se trezi curând într-un atelier întunecat și pustiu. Cântărețul, pe jumătate mort, rămase pe un scaun, fără să îndrăznească să privească statuia unei femei, în care își recunoscuseră trăsăturile. Nu scoase o vorbă, dar dinții îi clănțăneau. Era îngrozit. Sarrasine se plimba cu pași mari. Deodată, se opri în fața Zambinellei.

— Spune-mi adevărul, întreabă el cu un glas stins și alterat. Ești femeie? Cardinalul Cicognara... Zambinella căzu în genunchi și nu răspunse decât printr-o plecare a capului.

— Ah! Ești femeie, exclamă artistul în delir; deoarece chiar și un...

Nu-și termină vorba.

— Nu, reluă apoi, *el* n-ar fi atât de josnic.

— Ah! Nu mă ucide! strigă Zambinella, izbucnind în lacrimi. N-am acceptat să te înșel decât pentru a face pe placul colegilor mei, care voiau să râdă.

— Să râdă! răspunse pictorul cu o voce răsunând ca un tunet. Să râdă! Să râdă! Ai cutezat să-ți bați joc de dragostea unui bărbat, tu?

— Vai, iertare! zise Zambinella.

— Ar trebui să te ucid! strigă Sarrasine trăgându-și sabia cu o mișcare plină de violență. Dar, reluă el, cu un dispreț rece, scormonindu-ți ființa cu un pumnal, voi găsi oare un sentiment pe care să-l înăbuș, o răzbunare pe care s-o satisfac? Nu ești nimic. Bărbat sau femeie, te voi ucide! Dar...

Sarrasine făcu un gest de dezgust, care-l obligă să-și întoarcă ochii și atunci văzu statuia.

— Să fie o iluzie! exclamă el.

Apoi, uitându-se spre Zambinella, zise:

— O inimă de femeie era pentru mine un adăpost, o patrie. Ai surori care să-ți semene? Nu. Ei, bine, mori! Ba nu, vei trăi. A-ți lăsa viața, nu-nseamnă oare a te hărăzi unui lucru mai rău decât moartea? Nu regret nici sângele meu, nici viața mea, ci viitorul și soarta sufletului meu. Mâna ta plăpândă mi-a distrus fericirea. Ce speranțe ți-aș putea oare răpi în schimbul tuturor pe care tu mi le-ai năruit? M-ai înjosit ca pe tine. A iubi, a fi iubit! Vor fi de aici înainte vorbe golite de sens

pentru mine, ca și pentru tine. Mereu văzând o femeie reală mă voi gândi la această femeie imaginară. El arată statuia cu un gest deznădăjduit: Voi păstra mereu în amintire o harpie divină care vine să-și înfigă ghearele în toate sentimentele mele bărbătești și care va însemna toate celelalte femei cu pecetea imperfecțiunii! Monstru! Tu care nu poți da viață la nimic, mi-ai pustiit universul de toate femeile.

Sarrasine se așeză în fața cântărețului îngrozit. Două lacrimi grele căzură din ochii lui uscați, se rostogoliră de-a lungul obrazilor săi viguroși și căzură pe podea: două lacrimi de furie, două lacrimi aspre și fierbinți.

— Am terminat cu iubirea! Sunt mort pentru orice plăcere, pentru orice emoție omenească. Spunând aceste cuvinte, luă un ciocan și-l azvârli spre statuie cu o forță atât de neobișnuită, încât n-o nimeri. Crezu că distrusese acest monument al nebuniei sale, și atunci apucă sabia învârtind-o în aer pentru a ucide cântărețul. Zambinella scoase niște strigăte ascuțite. În acea clipă trei bărbați intrară și sculptorul căzu brusc, străpuns de trei lovituri de stilet.

— Din partea cardinalului Cicognara, zise unul dintre ei.

— E o binefacere demnă de un creștin, răspunse francezul, dându-și sufletul.

Sumbrii emisari îl informară pe Zambinella despre neliniștea protectorului său care aștepta la intrare, într-o trăsură închisă, ca să-l poată lua de îndată ce va fi salvat.

— Dar, mă întrebă doamna de Rochefide, ce legătură există între povestea aceasta și bătrânelul pe care noi l-am văzut în casa familiei Lanty?

— Doamnă, cardinalul Cicognara a pus stăpânire pe statuia Zambinellei și a dispus să fie executată în marmură; ea se află acum la muzeul Albani. În anul 1791, familia Lanty a regăsit-o și l-a rugat pe Vien s-o copieze. Tabloul care vi l-a arătat pe Zambinella la douăzeci de ani, o clipă după ce îl văzuseși centenar, a slujit mai târziu pentru Endimion al lui Girodet, model pe care l-ai recunoscut în Adonis.

— Dar acest, sau această Zambinella?

— Nu poate fi, doamnă, decât fratele bunicului Marianinei. Cred că înțelegeți acum de ce doamna de Lanty se străduia să ascundă sursa unei averi provenind...

— Destul! zise ea privindu-mă cu o expresie categorică.

O clipă rămaserăm amândoi cufundați în cea mai profundă tăcere.

— Ei, bine? o întreb eu.

— Ah! exclamă ea ridicându-se și plimbându-se cu pași mari prin odaie.

Veni să mă privească, și-mi spuse cu un glas alterat:

— M-ați dezgustat de viață și de pasiuni pentru mult timp. Lăsând monstrul la o parte, toate sentimentele umane nu sfârșesc, oare, la fel, prin cumplite decepții? Mame, copiii ne ucid prin proasta lor comportare, sau prin indiferența lor. Soții, suntem înșelate. Iubite, suntem părăsite, abandonate. Prietenia! Există oare? Măine mă voi călugări dacă n-am să pot rămâne ca o stâncă inaccesibilă în mijlocul furtunilor vieții. Dacă viitorul creștinului este tot o iluzie, cel puțin ea nu dispare decât după moarte Lăsați-mă singură.

— Ah! îi spun eu, știți să pedepsiți.

— N-am dreptate?

— Nu, am răspuns eu cu un fel de curaj. Încheind această poveste, destul de cunoscută în Italia, vă pot oferi o înaltă idee despre progresele făcute de civilizația actuală. Epoca noastră nu mai produce astfel de ființe nefericite.

— Parisul, zise ea, este un pământ ospitalier: el adună totul – și averile rușinoase și averile însângerate. Crima și nelegiuirea au drept de azil; își găsesc afinități. Doar virtutea nu are aici altare. Da, sufletele curate își au patria în ceruri! Nimeni nu mă va fi cunoscut! Sunt mândră de asta.

Și marchiza rămase pe gânduri.

Paris, noiembrie 1830

Secretele prințesei de Cadignan

După flagelul revoluției din iulie care a năruit numeroase averi aristocratice ocrotite de Curte, prințesa de Cadignan a avut iscusința să pună pe seama evenimentelor politice totala ei sărăcire datorată unui trai de lux și risipă. Prințul părăsise Franța împreună cu familia regală, lăsând-o pe prințesă la Paris, inviolabilă prin această absență a sa, întrucât datoriile, pentru achitarea cărora vinderea proprietăților vandabile nu ajungea, îi reveneau doar lui. Donațiile nobiliare fuseseră sechestrare. Pe scurt, situația materială a acestei mari familii era la fel de dezastruoasă ca și cea a ramurii vârstnice a Bourbonilor. Femeia, atât de vestită cu primul său nume – ducesa de Maufrigneuse –, luă atunci înțeleapta hotărâre de a trăi într-o profundă izolare, încercând să se facă uitată. Parisul fu prins într-o vâltoare de evenimente atât de vertiginoase, încât nu trecu mult și ducesa de Maufrigneuse, îngropată în prințesa de Cadignan, schimbare de nume necunoscută majorității noilor actori ai societății intrați în scenă odată cu Revoluția din iulie, deveni ca o străină.

În Franța, titlul de duce primează asupra tuturor celorlalte, chiar și asupra celui de prinț, deși după teoria heraldică purificată de orice sofism titlurile nu au nici o semnificație, între nobili existând o deplină egalitate. Această minunată egalitate a fost pe vremuri păstrată cu multă strictețe la Curtea Franței; se mai menține și astăzi, cel puțin cu numele, prin grija pe care o au regii a acorda simplul titlu de conte fiilor lor. Bizuindu-se pe această tradiție, Francisc I spulberase fastul titlurilor pe care și le etalase înfumuratul Carol Quintul, iscăbindu-i o scrisoare de răspuns: Francisc, nobil de Vanves. Ludovic al XI-lea procedase și mai înțelept, dându-și fiica după un nobil fără titlu, Pierre de Beaujeu. Sistemul feudal a fost atât de bine anihilat de Ludovic al XIV-lea, încât titlul de duce ajunsese în regatul său cea mai înaltă distincție aristocratică, și cea mai râvnită. Totuși, există două sau trei familii în Franța la care rangul de prinț, dotat altădată cu vaste moșii, este situat deasupra celui de duce. Familia de Cadignan, care deține titlul de duce de Maufrigneuse pentru primii născuți, în vreme ce toți ceilalți se numesc simplu cavaleri de Cadignan, este una dintre familiile de excepție. Ca odinioară doi prinți din familia de Rohan, prinții de Cadignan aveau dreptul la un tron în reședința proprie; puteau să aibă paj, nobili care să-i slujească. Această explicație este necesară atât pentru a evita neghioabele critici ale acelor care nu știu nimic, cât și pentru a constata marile orânduiri ale unei lumi care, spun unii, se duce, și pe care atâția oameni o îmbrâncesc fără s-o înțeleagă. Familia de Cadignan poartă o emblemă *de aur cu cinci figuri în formă de romburi de culoare neagră, împreunate și traversate de o fâșie orizontală*, cu cuvântul *Memini* ca deviză, și coroana închisă fără alte figuri sau ornamente. Astăzi, marea mulțime de străini care inundă Parisul și o ignoranță aproape generală a științei heraldicii a început să facă o modă din titlul de prinț. Adevărații prinți nu sunt însă decât aceia care posedă moșii și cărora le aparține titlul de alteță. Disprețul nobilimii franceze pentru titlul de prinț și rațiunile pentru care Ludovic al XIV-lea acordase supremație titlului de duce, au împiedicat Franța să numească alteță pe cei câțiva prinți existenți în țară, cu excepția dinastiei lui Napoleon. Iată de ce prinții de Cadignan se află pe o treaptă inferioară din punct de vedere al titulaturii, față de ceilalți prinți de pe continent.

Membrii societății propriu-zise a cartierului Saint- Germain o înconjurau pe prințesă cu o discreție respectuoasă datorită numelui ei care este unul dintre acelea ce vor fi mereu onorate, necazurilor ei despre care nu se mai discuta și frumuseții ei, singurul lucru pe care-l păstrase din bogăția-i apusă.

Lumea, al cărei ornament fusese, o stima pentru că se călugărise, ca să zicem așa, ducând o viață retrasă. Această discreție însemnase pentru ea, mai mult decât pentru oricare femeie, un imens sacrificiu. Faptele ieșite din comun au un răsunet atât de mare în Franța, încât prințesa recăștigase prin această izolare tot ceea ce pierduse în ochii opiniei publice în epoca ei de mare strălucire. Nu se mai vedea decât cu una dintre fostele-i prietene, marchiza d'Espard; nu mai frecventa nici marile reuniuni, nici balurile. Prințesa și marchiza se vizitau în cursul dimineții, și aproape în taină. Când prințesa venea să cineze la prietena ei, marchiza nu mai primea pe nimeni. Doamna d'Espard se comporta admirabil cu prințesa; își schimbă loja de la teatrul italianesc, renunță la locurile de rangul întâi pentru un benoar la parter, astfel încât doamna de Cadignan putea merge la teatru fără să fie văzută și să plece pe ascuns. Puține ființe ar fi fost capabile de o asemenea delicatețe care să le priveze de plăcerea de a târî în suita lor o fostă rivală decăzută, și de a se numi binefăcătoarea acesteia. Scutită astfel de a-și face toalete costisitoare, prințesa călătorea în taină în trăsură marchizei, pe care n-ar fi acceptat-o în public. Nimeni n-a aflat vreodată motivele pentru care doamna d'Espard se purta astfel cu prințesa de Cadignan; dar atitudinea ei a fost sublimă și i-a solicitat mult timp o groază de servicii mărunte, care, luate separat, par a fi niște fleacuri, însă, în ansamblu, ating colosalul.

În 1832, trei ani își așternuseră straturile de zăpadă peste aventurile ducesei de Maufrigneuse și le albiseră într-atât, încât era nevoie de mari eforturi de memorie ca să-ți reamintești împrejurările grave ale vieții ei anterioare. Din această regină adorată de atâția Curtezani, și ale cărei nechibzuințe puteau alcătui subiectul mai multor romane, rămăsese o femeie încă extrem de frumoasă, în vârstă de treizeci și șase de ani, dar îndreptățită să nu-și dea decât treizeci, deși era mama ducelui Georges de Maufrigneuse, tânăr de nouăsprezece ani, frumos ca Antinous, sărac precum Iacob, care era sortit să aibă cele mai mari succese, și pe care maică-sa voia, înainte de orice, să-l însoare în mod strălucit. Poate că tocmai acest proiect era secretul strânsei prietenii dintre ea și marchiză, al cărei salon era considerat cel mai de vază din Paris, și de unde, într-o bună zi putea să aleagă, dintre moștenitoare, o nevastă pentru Georges. Prințesa prevedea un interval de cinci ani între momentul prezent și epoca căsătoriei fiului ei; ani de pustietate și de singurătate, deoarece pentru reușita unei căsătorii onorabile, conduita sa trebuia să poarte pecetea înțelepciunii.

Prințesa locuia pe strada Miromesnil, la parterul unei vilișoare, care-o costa mai nimic. Mai păstrase câte ceva din traiul fastuos de altădată. Eleganța ei de mare doamnă dăinuia încă. Se înconjurase de mobile frumoase care presupun o existență superioară. Pe șemineu putea fi văzută o splendidă miniatură: portretul regelui Carol al X-lea, executat de doamna de Mirbel, dedesubtul căruia erau gravate cuvintele: *Dăruit de rege*, iar, pe perete, un portret înfățișând-o pe Madame, care fusese deosebit de bună cu ea. Pe o măsuță strălucea unul dintre albumele de mare preț, pe care nici una dintre familiile burgheze tronând astăzi în societatea noastră industrială și sâcâitoare n-ar îndrăzni să-l etaleze. Era o cutezanță care o caracteriza. Albumul conținea numeroase portrete, dintre care vreo treizeci erau ale unor prieteni intimi, presupuși de lume foștii ei amanți. Numărul acesta era o calomnie; dar zece dintre ei poate c-au fost, zicea marchiza d'Espard auzind această batjocură răutăcioasă. Portretele lui Maxime de Trailles, al lui Marsay, al lui Rastignac, al marchizului

d'Esgrignon, al generalului Montriveau, al marchizului de Ronquerolles, al lui Ajuda Pinto, al prințului Galathionne, ale tinerilor duci de Grandlieu, Réthoré, al frumosului Lucien de Rubempré, și al tânărului viconte du Sérizy fuseseră executate, de altfel, cu o mare finețe picturală de câțiva dintre cei mai celebri artiști. Cum prințesa nu se mai vedea decât cu două sau trei persoane din această colecție, spunea pe un ton glumeț că albumul reunea toate rătăcirile ei. Necazurile o transformaseră într-o mamă devotată. În cei cincisprezece ani de restaurație, se distrase prea mult ca să-și mai găsească timp și pentru propriul fiu; dar refugiindu-se în singurătate, această ilustră egoistă și-a spus că sentimentul matern împins până la paroxism ar putea deveni pentru viața-i trecută o izbăvire atestată de ființele simțitoare, care iartă totul unei mame desăvârșite. Își iubi cu atât mai abitir fiul, cu cât n-avea nimic altceva de iubit. De altfel, Georges de Maufrigneuse este unul dintre acei copii care pot flata toate orgoliile unei mame; de aceea prințesa făcu pentru el tot soiul de sacrificii: obținuse pentru Georges un grajd și un hambar deasupra cărora el ocupa un mic apartament la mezanin, alcătuit din trei încăperi mobilate cu mult gust; se lipsise de multe, pentru a-i păstra un cal de călărie, un cal de cabrioletă și un fecior de casă. Pentru ea nu-și păstrase decât o cameristă iar, ca bucătăreasă, pe una dintre fostele-i fete de bucătărie. Lacheul ducelui avea, așadar, un serviciu cam dificil. Toby, fostul lacheu al răposatului Beaudenord, căci asta era gluma răspândită de societatea aleasă pe seama elegantului ruinat, acest lacheu tânăr care, la douăzeci și cinci de ani, mai putea încă să nu-și dea decât paisprezece, trebuia să facă față la țeșălatul cailor, la curățarea cabrioletei sau a trăsurii, să-și însoțească stăpânul, să facă ordine în apartamente și să fie prezent în anticamera prințesei pentru a anunța, dacă din întâmplare venea în vizită vreo persoană marcantă. Când te gândești cum trebuie să fi fost, în timpul Restaurăției, frumoasa ducesă de Maufrigneuse, una dintre reginele Parisului, o regină strălucitoare, al cărei lux ajunsese poate până la nivelul celor mai bogate femei în vogă din Londra, simțai parcă o înduioșare văzând-o în umila-i găoace de pe strada Miromesnil, la câțiva pași de uriașu-i palat pe care nici un bogătaș nu-l putea locui, și pe care ciocanul speculanților l-a distrus. Femeia căreia treizeci de servitori abia îi ajungeau, care avea cele mai frumoase saloane de recepție din Paris, cele mai drăguțe cămăruțe de locuit, în casa căreia avuseseră loc cele mai răsunătoare petreceri, trăia acum într-un apartament din cinci încăperi: o anticameră, o sufragerie, un salon, un dormitor și o cameră de baie, având pe lângă ea doar două slujnice.

— Ah! Este peste măsură de bună cu fiul său și bună fără afectare, este fericită, zicea această delicată cumătră care era marchiza d'Espard. Cine-ar fi crezut vreodată că o femeie atât de ușuratică poate fi în stare de hotărâri urmărite cu atâta stăruință; așa-mi explic de ce minunatul nostru mitropolit a încurajat-o, arătându-i o bunăvoință desăvârșită și convingând-o de curând pe bătrâna contesă de Cinq-Cygne să-i facă o vizită.

Și-apoi, de ce să nu recunoaștem? Trebuie să fii regină ca să știi să abdică și să cobori cu eleganță dintr-o poziție înaltă, care nu-i niciodată pe de-a-ntregul pierdută. Numai cei conștienți că nu valorează nimic prin ei înșiși își dau în vileag tristețea decăderii sau cârtesc și se reîntorc asupra unui trecut ce nu va mai reînvia niciodată, intuind bine că în viață nu izbândești de două ori. Forțată să se lipsească de florile rare, în mijlocul cărora se obișnuise să trăiască și care îi reliefați atât de bine fizicul, deoarece era cu neputință să n-o asemui unei flori, prințesa își alesese bine locuința: beneficia de o frumoasă grădină, plină de arbuști, al cărei gazon mereu verde îi bucura liniștita

izolare. Avea un venit modest de vreo douăsprezece mii de livre, provenit dintr-un ajutor anual acordat de bătrâna ducesă de Navarreins, mătușă pe linie paternă a tânărului duce, cu drept de a fi continuat până în ziua căsătoriei acestuia, și dintr-un alt ajutor trimis de ducesa de Uxelles din îndepărtata-i moșie, unde economisea așa cum știu să economisească bătrânele ducese pe lângă care Harpagon nu-i decât un biet școlar. Prințul trăia în străinătate, mereu la ordinele stăpânilor exilați, împărțându-le vitrega soartă, și slujindu-i cu o credință dezinteresată, poate cel mai inteligent dintre toți cei care îi înconjura. Poziția prințului de Cadignan o favoriza încă pe soția sa aflată la Paris. Când *Madame* a făcut tentativa din Vendée, mareșalul căruia-i datorăm cucerirea Africii a purtat discuții cu principalii conducători ai curentului legitimist în locuința prințesei, atât de mare era obscuritatea în care trăia, atât de puțină suspiciune trezea decăderea ei în ochii guvernului actual! Văzând că sosește cumplitul amurg al dragostei, această vârstă de patruzeci de ani dincolo de care, pentru o femeie, mai toate porțile sunt închise, prințesa se aruncase în imperiul filosofiei. Citea, ea care timp de șaisprezece ani manifestase o totală repulsie față de lucrurile grave. Literatura și politica reprezintă în epoca noastră ceea ce pe vremuri era credința pentru femei, ultimul refugiu al vanităților lor. În cercurile aristocratice se zvonise că Diane voia să scrie o carte. De când frumoasa, splendida femeie, nu mai era decât o femeie spirituală, așteptând să se ofilească de-a binelea, recepțiile din casa ei deveniseră o cinste supremă înnobilând peste măsură persoana favorizată. La adăpostul acestor preocupări, prințesa izbuti să-l ducă de nas pe unul dintre primii săi amanți, de Marsay, cel mai influent personaj al politicii burgheze instituite în iulie 1830; îl primea în salonul ei, seara, în timp ce, în dormitor, mareșalul și câțiva legitimiști discutau în șoaptă despre cucerirea regatului, lovitură ce nu se putea realiza fără concursul opiniilor, singurul element de succes pe care conspiratorii-l uitaseră. A-l trage pe sfoară pe prim-ministru, făcându-l să țină loc de paravan la o conspirație împotriva propriului guvern, iată o răzbunare frumoasă a unei femei frumoase. Aventura aceasta demnă de glorioasele zile ale Frondei a constituit obiectul celei mai spirituale scrisori de lume prin care prințesa o informa pe *Madame* despre cursul negocierilor. Ducele de Maufrigneuse s-a deplasat în Vendée și a reușit să revină în taină, fără să se fi compromis, dar nu și fără să fi participat la primejdiile prin care trecuse *Madame*, care, din nefericire, a renunțat la serviciile lui, când totul părea pierdut. Poate că vigilența pătimașă a tânărului ar fi dejucat trădarea. Oricât de mari ar fi fost păcatele ducesei de Maufrigneuse în ochii lumii burgheze, comportamentul fiului său le-a șters, cu siguranță, din memoria cercurilor aristocratice. Era un gest de noblețe și de măreție în a primejdui viața unicului fiu și a moștenitorului unei familii istorice. Există oameni așa-zisi iscusiți, care repară greșelile vieții particulare prin serviciile aduse vieții politice și invers; dar prințesa de Cadignan nu-și făcuse nici un fel de calcul. Poate că la fel se întâmplă cu toate ființele care se comportă astfel. Neprevăzutul contribuie în mare măsură la acest contrasens.

Într-una dintre primele zile frumoase ale lunii mai 1833, spre ora două după-amiaza, când soarele-și arunca ultimele-i sclipiri, marchiza d’Espard și prințesa de Cadignan dădeau ocolul – n-am putea spune că se plimbau – unicei alei care înconjura gazonul grădinii. Razele răsfrânte de ziduri încălzeau atmosfera acestui spațiu restrâns îmbălsămat de flori, darul marchizei.

— Curând îl vom pierde pe de Marsay, spunea doamna d’Espard, iar odată cu el se va năruși și ultima dumitale speranță de viitor în ceea ce-l privește pe ducele de Maufrigneuse; deoarece, cu toate

că l-ai tras pe sfoară într-un mod atât de ingenios, acest mare politician te-a îndrăgit din nou.

— Fiul meu nu va face niciodată concesii ramurii cadete, zise prințesa, chiar de-ar fi să moară de foame, chiar de-ar trebui să muncesc pentru el. Însă Berthe de Cinq-Cygne nu-l dușmănește.

— Copiii, zise doamna d'Espard, nu împărtășesc convingerile părinților...

— Să lăsăm asta, interveni prințesa. Va fi destul de bine, dacă n-o s-o pot îmblânzi pe marchiza de Cinq-Cygne, să-mi însor fiul cu vreo fată de potcovar, cum a făcut drăguțul de d'Esgrignon!

— L-ai iubit? întrebă marchiza.

— Nu, răspunse grav prințesa. Naivitatea lui d'Esgrignon era un fel de prostie provincială pe care am sesizat-o puțin prea târziu sau, dacă vrei, prea devreme.

— Dar pe de Marsay?

— De Marsay s-a jucat cu mine ca și cu o păpușă. Eram atât de tânără! Nu iubim niciodată bărbații care vor să ne fie dascăli, ne rănesc prea mult micile orgolii.

— Și tânărul acela, bietul de el, care s-a spânzurat?

— Lucien? Era un Antinous și un mare poet; l-am iubit la modul cel mai cinstit, puteam să fiu fericită; dar el iubea o tânără, și l-am cedat doamnei de Sérizy; dacă-ar fi vrut să mă iubească, crezi că l-aș fi cedat?

— Ce ciudățenie! Să te împiedici de-o Esther!

— Era mult mai frumoasă decât mine, zise prințesa... Iată, nu peste mult, se împlinesc trei ani de când trăiesc într-o deplină singurătate, reluă ea după o pauză; ei bine, află că această tihnă nu mi-a plăcut deloc. Doar dumitale îți pot spune că aici m-am simțit fericită. Eram sătulă de atâta adorație, obosită fără mulțumire, fericită doar în aparență, fără ca emoția să-mi tulbure sufletul. Toți bărbații pe care i-am cunoscut mi s-au părut meschini, egoiști, superficiali; nici unul nu mi-a trezit nici cea mai mică surpriză, n-aveau puritate, grandoare, delicatețe. Mi-ar fi plăcut să întâlnesc pe cineva care să mă subjuge.

— Să fii, oare, ca mine, scumpo, întrebă marchiza, să nu fi aflat niciodată ce-i dragostea, încercând să iubești?

— Niciodată, răspunse prințesa întrerupând-o pe marchiză și luând-o de braț.

Amândouă se așezară pe o bancă din lemn necioplit, la umbra unei tufe de iasomie reînflorită. Amândouă rostiseră cuvinte grave pentru femeile ajunse la vârsta lor.

— Ca și dumneata, răspunse prințesa, am fost, poate, mai iubită decât sunt alte femei; dar îmi dau bine seama că, deși am avut atâtea aventuri, n-am cunoscut fericirea. Am făcut destule năzbâtii, dar ele aveau o țintă, iar ținta se îndepărta pe măsură ce mă înflăcăram! În inima-mi îmbătrânită simt o puritate încă neîntinată. Da, sub stratul atâtor experiențe zace o primă iubire ce-ar mai putea fi înșelată, așa cum în ciuda atâtor istoviri și ofiliri mă simt încă tânără și frumoasă. Putem iubi fără să fim fericite, putem fi fericite fără să iubim; dar să iubești și să fii fericit, să poți îmbina aceste două uriașe plăceri omenești, este un miracol. Miracolul acesta mie nu mi-a fost dat.

— Nici mie, zise doamna d'Espard.

— Mă simt chinuită, în singurătatea asta a mea, de un regret fără margini: m-am distrat, dar n-am iubit.

— Formidabil secret! exclamă marchiza.

— Ah! Scumpa mea, răspunse prințesa, secretele astea nu ni le putem împărtăși decât nouă însene; la Paris, nimeni nu ne-ar crede.

— Și, reluă marchiza, dacă n-am fi trecut amândouă de treizeci și șase de ani, nu ne-am fi făcut poate această destăinuire.

— Da, când suntem tineri, avem orgolii prostești! Semănăm uneori cu acei sărmani tineri care își plimbă scobitoarea prin gură ca să se creadă că au prânzit admirabil.

— Mă rog, astea suntem, răspunse cu o grație plină de cochetărie doamna d’Espard, care schiță un fermecător gest de inocență studiată, și suntem, mi se pare, încă destul de pline de viață ca să ne revanșăm.

— Când mi-ai spus, mai alaltăieri, că Béatrix a fugit împreună cu Conti, toată noaptea nu m-am gândit decât la asta, reluă prințesa după o pauză. Trebuie să fi cu adevărat fericită ca să-ți sacrifici astfel situația, viitorul, și să renunți pentru totdeauna la societatea aleasă.

— E o biată găsculiță, zise grav doamna d’Espard. Domnișoara des Touches a fost încântată să se descotorosească de Conti. Béatrix n-a intuit cât de puțin valora Conti în ochii acestei femei superioare care, văzându-se părăsită, nu și-a apărat nici o clipă pretinsa-i fericire.

— Înseamnă că va fi nefericită?

— Chiar și este, reluă doamna d’Espard. De ce să-ți părăsești soțul? La o femeie, nu-i asta o dovadă de slăbiciune?

— Așadar, crezi că doamna de Rochefide n-a fost îmboldită de dorința de a se bucura liniștită de o dragoste autentică, de această dragoste ale cărei satisfacții, pentru noi două, sunt încă un vis?

— Nu, a maimuțărit-o pe doamna de Beauséant și pe doamna de Langeais, care, între noi fie vorba, într-o epocă mai puțin vulgară ca a noastră ar fi ajuns, ca și dumneata de altfel, personalități la fel de marcante ca doamnele La Vallière, Montespan, Diane de Poitiers, ducesele d’Etampes și de Châteauroux.

— Oh! În afara regelui, scumpo. Vai, cât aș vrea să pot evoca aceste femei și să le întreb dacă...

— Dar, zise marchiza, întrerupând-o pe prințesă, nu-i nevoie să-i facem pe morți să vorbească, mai cunoaștem femei în viață care-s fericite. Iată, am avut nenumărate discuții intime cu privire la acest gen de lucruri cu contesa de Montcornet, care, de cincisprezece ani este cea mai fericită femeie din lume împreună cu micuțul Emile Blondet: nici o incorectitudine, nici un gând ascuns; se simt și acum ca în prima zi; noi am fost însă mereu deranjate, întrerupte în clipa cea mai captivantă. Aceste îndelungi legături, ca a lui Rastignac cu doamna de Nucingen, a doamnei de Camps, vara dumitale, cu Octave al său, au un secret, un secret pe care noi nu-l cunoaștem, draga mea. Lumea ne face suprema cinste de a ne considera niște libertine demne de Curtea regentului, în timp ce noi suntem pure ca două fete de pension.

— Aș fi atât de fericită să mai am candoarea aceea, exclamă zeflemitor prințesa; dar a noastră este mai rea, avem de ce să fim umilite. Ce vrei, îi vom oferi această mortificare lui Dumnezeu ca o ispășire a căutărilor noastre zadarnice; deoarece, scumpo, nu-mi prea vine să cred c-am putea găsi, în toamna vieții, frumoasa floare care ne-a lipsit în anotimpul primăverii și al verii.

— Problema nu este asta, reluă marchiza, după o reflecție plină de seriozitatea discuției. Suntem încă destul de frumoase pentru a inspira o pasiune; dar nu vom convinge niciodată pe nimeni de

inocența noastră și nici de virtutea noastră.

— Dacă ar fi o minciună, ar fi repede ornată cu comentarii, servită cum nu se poate mai frumos ca să fie crezută și devorată ca un fruct delicios; dar să faci ca adevărul să fie crezut! Ah! Cei mai mari oameni au pierit din pricina asta, adăugă prințesa arborând unul dintre acele suave surâsuri pe care numai penelul lui Leonardo da Vinci a știut să-l redea.

— Naivii iubesc uneori cu adevărat, reluă marchiza.

— Dar, observă prințesa, în ceea ce ne privește, nici măcar la ei nu găsești destulă crezare.

— Ai dreptate! exclamă râzând marchiza. Însă bărbatul pe care-ar trebui să-l găsim noi nu trebuie să fie nici prost, nici chiar un om de talent. Ca să rezolvăm o astfel de problemă, nouă ne trebuie un om de geniu. Numai geniul are credința copilăriei, cultul dragostei, lăsându-se de bunăvoie legat la ochi. Gândește-te la Canalis și la ducesa de Chaulieu. Dacă dumneata sau eu am întâlnit bărbați de geniu, aceștia erau fie prea departe de noi, fie prea ocupați, și noi prea frivole, prea curtate, prea ocupate.

— Ah! Ce mult aș vrea, totuși, să nu părăsesc această lume fără să fi cunoscut plăcerile adevăratei iubiri, exclamă prințesa.

— Esențialul nu este doar s-o inspiri, zise doamna d'Espard, ci s-o trăiești. Cunosc multe femei care nu sunt decât pretextul unei pasiuni, în loc să fie, în același timp, cauza și efectul acesteia.

— Ultima pasiune pe care am inspirat-o, spuse prințesa, a fost un lucru sfânt și frumos, avea șanse să se realizeze. Hazardul îmi trimisese, în sfârșit, bărbatul de geniu care ni se cuvine și care-i atât de greu de găsit pentru că sunt mai multe femei frumoase decât genii. Dar și-a vârât dracu' coada.

— Povestește-mi, draga mea, cum a fost. Este ceva nou pentru mine.

— Nu mi-am dat seama de această frumoasă pasiune decât spre mijlocul iernii anului 1829. În fiecare vineri, la Operă, zăream în primele rânduri un tânăr de vreo treizeci de ani, venit acolo pentru mine, mereu pe același scaun, privindu-mă cu ochi înfocați, dar adesea întristat din pricina distanței care i se părea a fi între noi sau poate și din convingerea că nu va reuși.

— Bietul băiat! Când iubești, te prostesti de-a binelea, zise marchiza.

— Nu era pauză între acte să nu se strecoare pe coridor, reluă prințesa zâmbind de amicala ironie cu care o întrerupsese marchiza; apoi o dată sau de două ori, își lipise nasul de geamul unei loji din fața celei în care mă aflam eu, ca să mă vadă sau să se facă văzut. Dacă primeam vreo vizită, îl zăream rezemat de ușă, aruncându-mi câte-o otheadă furișă; ajunsese să-i știe pe toți din societatea mea, urmărindu-i când se îndreptau spre lojă, ca să profite de deschizătura ușii. Bietul băiat, aflase cu siguranță destul de repede cine eram, deoarece îl cunoștea din vedere pe domnul de Maufrigneuse și pe socrul meu. Din clipa aceea, l-am întâlnit pe misteriosul meu necunoscut la teatrul italianesc, instalat pe un loc de unde mă putea privi din față într-un extaz copilăresc – era ceva plăcut. Când ieșeam de la Operă, ca și de la Teatrul de Comedie, îl vedeam pironit în mulțime cu picioarele parcă înfipite-n pământ – toți îl înghionteau, el însă rămânea locului. Dacă mă vedea sprijinită de brațul vreunui favorit, ochii i se încețoșau. Pe de altă parte, nici un cuvânt, nici o scrisoare, nici o manifestare. Nu-i așa că era de bun-gust? Uneori, întorcându-mă acasă dimineața, îl găseam pe adoratorul meu așezat pe una dintre bornele porții de la intrarea trăsurilor. Îndrăgostitul acesta avea ochi foarte frumoși, o barbă deasă și lungă în formă de evantai, mustată și favoriți, astfel încât nu i se

vedeau decât pomeții albi și fruntea înaltă; mă rog, un adevărat cap de statuie antică. În zilele lui iulie, după cum știi, prințul a apărat palatul Tuileries pe latura dinspre chei. Seara, când totul fusese pierdut, s-a înapoiat la Saint-Cloud. „Draga mea, mi-a spus el, în jurul orei patru, era cât pe ce să fiu ucis. Mă ochise unul dintre răzvrătiți, când un tânăr cu barba lungă, pe care cred că l-am zărit la teatrul italianesc și care conducea atacul, a deviat țeava puștii.” Glonțul a nimerit pe altcineva, un sergent major al regimentului, care se afla la doi pași de soțul meu. Tânărul acesta trebuie să fi fost, așadar, un republican. În 1831, când am revenit să mă instalez aici, l-am întâlnit iarăși, cu spatele sprijinit de zidul acestei case; părea fericit de nenorocirile mele, care i se păreau, poate, că ne apropiiau; dar după evenimentele de la Saint-Merry, nu l-am mai revăzut: a murit acolo. În ajunul funeraliilor generalului Lamarque, ieșisem la o plimbare pe jos împreună cu fiul meu, și tânărul republican ne-a urmărit tot timpul, mergând când înaintea, când în urma noastră, de la biserica Madeleine până la pasajul Panoramelor, unde aveam treabă.

— Asta-i tot? întrebă marchiza.

— Tot, răspunse prințesa. Ah! În dimineața cuceririi redutei de la Saint-Merry, un puști a cerut să-mi vorbească și mi-a înmănat o scrisoare scrisă pe o hârtie obișnuită, semnată cu numele necunoscutului.

— Arată-mi-o și mie, zise marchiza.

— Nu, draga mea. Iubirea aceasta a fost prea mare și prea sfântă în sufletul acelui om ca să-i pângăresc secretul. Scrisoarea aceea scurtă și cumplită îmi tulbură inima ori de câte ori mi-o reamintesc. Tânărul acela mort mă emoționează mai mult decât toți bărbații în viață pe care i-am cunoscut; mereu îl revăd.

— Cum îl cheamă? întrebă marchiza.

— Oh! Un nume destul de oarecare, Michel Chrestien.

— Ai făcut bine că mi l-ai divulgat, reluă înflăcărată doamnă d’Espard, am auzit adesea vorbindu-se despre el. Acest Michel Chrestien era prietenul unui bărbat celebru, Daniel d’Artez, pe care ai vrut mai demult să-l cunoști, și care mă vizitează o dată sau de două ori în sezonul de iarnă. Chrestien ăsta, care a murit într-adevăr în luptele de la Saint-Merry, avea mulți prieteni. Am auzit spunându-se că era unul dintre acei mari politicieni cărora, ca și lui de Marsay, nu le lipsea decât întorsătura favorabilă a împrejurărilor pentru a ajunge dintr-odată ceea ce trebuiau să fie.

— Atunci mai bine că a murit, zise prințesa cu un aer melancolic, sub care își ascunse gândurile.

— N-ai vrea să te întâlnești într-o seară cu d’Artez, la mine acasă? întrebă marchiza; ați discuta despre strigoiul vostru.

— Cu plăcere, draga mea.

La câteva zile după această discuție, Blondet și Rastignac, care-l cunoșteau pe d’Artez, i-au făgăduit marchizei d’Espard să-l convingă să cineze la ea. Făgăduiala ar fi fost, cu siguranță, riscantă fără numele prințesei a cărei întâlnire nu-i putea fi indiferentă marelui scriitor.

Daniel d’Artez, unul dintre rarii bărbați ai zilelor noastre la care tăria de caracter se îmbină cu un talent veritabil, câștigase de mult, nu deplina popularitate pe care trebuiau să i-o aducă operele sale, ci o stimă respectuoasă la care spiritele alese n-aveau ce să mai adauge. Reputația sa avea să mai crească, fără îndoială, dar, în ochii cunoscătorilor, ea atinsese încă de pe atunci gradul cel mai

Înalt: făcea parte din categoria autorilor care, mai devreme sau mai târziu, sunt apreciați la justa valoare, o dată pentru totdeauna. Nobil sărăcit, își înțelesese epoca, simțind că nu putea reuși decât prin exemplul personal. Luptase multă vreme în arena pariziană, împotriva voinței unui unchi bogat, care, printr-o contradicție pe care numai vanitatea o justifică, după ce-l lăsase pradă celei mai crunte mizerii, îl făcuse pe omul celebru moștenitorul averii refuzate în mod câinos scriitorului necunoscut. Schimbarea aceasta bruscă nu modificase cu nimic deprinderile lui Daniel d'Artez: a continuat să lucreze cu o modestie demnă de vremurile de dinainte și și-a asumat răspunderi noi acceptând un fotoliu în Camera Deputaților, unde luă loc în aripa dreaptă. După ce urcase pe treptele gloriei, frecventa când și când lumea bună. Un vechi prieten, un renumit medic, Horace Bianchon, l-a convins să se lase prezentat baronului de Rastignac, subsecretar de stat la un minister și prieten cu de Marsay. Acești doi oameni politici consimțiseră cu multă noblețe ca Daniel, Horace și câțiva intimi de-ai lui Michel Chrestien să scoată cadavrul republicanului din biserica Saint-Merry, ca să-i poată face onorurile funerare. Recunoștința pentru un serviciu care contrasta cu asprimea administrativă din acele timpuri când pasiunile politice se dezlănțuiau cu atâta virulență îi legase, ca să spunem așa, pe d'Artez și pe Rastignac. Subsecretarul de stat și ilustrul ministru erau prea șireți ca să nu profite de această împrejurare; câștigaseră astfel câțiva prieteni de-ai lui Michel Chrestien, care, de altminteri, nu-i împărtășeau opiniile, și care se repropiaseră în modul acesta de noul guvernământ. Unul dintre ei, Léon Giraud, numit mai întâi raportor la Consiliul de Stat, devenise apoi consilier de stat. Existența lui Daniel d'Artez era pe de-a-ntregul consacrată muncii; nu frecventa societatea decât rareori, aceasta rămânând pentru el ca un vis. Locuința sa era ca o mănăstire unde ducea o viață de benedictin: aceeași sobrietate în felul de a se comporta, aceeași rigoare în felul de a munci. Prietenii știa că, până în acel moment, femeia nu însemnase pentru el decât un accident mereu de temut; o analizase prea mult ca să nu-i fie frică de ea, dar tot studiind-o ajunsese să n-o mai cunoască, semănând în această privință cu acei tacticieni profunzi, care vor fi totdeauna învinși pe terenuri străine când axiomele lor științifice sunt puse la încercare și suferă modificări. Se pretindea un analist avizat, dar rămăsese cel mai candid copil. Acest contrast, în aparență greu de conceput, este perfect explicabil pentru cei care pot măsura hăul care desparte ideile de sentimente: unele izvorăsc din creier, celelalte, din inimă. Poți fi un om de seamă și rău așa cum poți fi un prost, dar un amant desăvârșit. D'Artez făcea parte dintre ființele privilegiate la care rafinamentul gândirii, întreaga gamă a facultăților mintale, nu exclud nici forța, nici măreția sentimentelor. Era, printr-un rar privilegiu, om de acțiune și un gânditor totodată. Viața sa particulară era nobilă și curată. Faptul că se ferise până atunci cu atâta grijă de dragoste, dovedea că se cunoștea bine; știa dinainte cât l-ar robi pasiunea. Multă vreme eforturile copleșitoare prin care își pregătise terenul solid al operelor sale, care i-au adus faima, și mizeria îndurată au însemnat un minunat mijloc de apărare. Ajuns om cu dare de mână, avu cea mai vulgară și mai de neînțeles legătură cu o femeie destul de frumoasă, dar aparținând clasei de jos, fără nici o instruire, fără maniere și ascunsă cu grijă tuturor privirilor. Michel Chrestien atribuia oamenilor de geniu puterea de a transforma ființele cele mai solide în silfide, proastele în femei de spirit, țărăncile în marchize: cu cât o femeie era mai desăvârșită, cu atât pierdea în ochii acestora, deoarece, spunea el, imaginația lor nu mai avea ce face în acest caz. După el, dragostea, o simplă cerință a simțurilor la ființele inferioare, era, la cele superioare, opera

morală cea mai desăvârșită și cea mai captivantă. Ca să-l justifice pe d'Artez, se sprijinea pe exemplul lui Rafael și al Fornarinei. S-ar fi putut da pe el însuși un exemplu de acest gen, el care vedea un înger în ducesa de Maufrigneuse. Ciudatul capriciu al lui d'Artez putea fi, de altfel, justificat în mai multe feluri: poate că, înainte de toate, își pierduse nădejdea de a întâlni aici, pe pământ, o femeie care să corespundă încântătoarei himere pe care orice bărbat de spirit o visează și o dezmiardă? Poate că avea o inimă prea temătoare, prea delicată ca s-o lase pradă unei femei de lume? Poate că prefera să-i dea Naturii ce i se cuvenea și să-și păstreze iluziile urmărindu-și idealul? Poate că lăsase de o parte iubirea, considerând-o incompatibilă cu lucrările sale și cu rigoarea unei vieți monahale în care pasiunea i-ar fi dat totul peste cap? De câteva luni, d'Artez era luat peste picior de Blondet și de Rastignac, care îi reproșau că nu cunoaște nici lumea, nici femeile. Dacă stăteai să-i ascuți, operele lui erau destul de numeroase și destul de înaintate ca să-și poată îngădui și unele distracții: avea o avere frumoasă și trăia ca un școlar: nu se bucura de nimic, nici de banii săi, nici de gloria sa; habar n-avea de bucuriile alese ale pasiunii nobile și delicate, pe care unele femei de neam și cultivate le puteau inspira sau resimți; nu era oare nedemn de el că n-a cunoscut decât aspectul vulgar al dragostei? Dragostea, limitată la necesitățile naturale, era în ochii lor cel mai neghiob lucru de pe lume. O fală a societății este aceea de a fi creat femeia în locul femeiei oferite de Natură; de a fi creat perpetuarea dorinței, în timp ce Natura nu s-a gândit decât la perpetuarea Speciei; într-un cuvânt, de a fi creat dragostea, cea mai frumoasă religie umană. D'Artez nu cunoștea nimic din încântătoarele subtilități ale limbajului, nimic din nenumăratele dovezi de afecțiune neîncetat oferite de suflet și de spirit, nimic din acele dorinți înnobilate de maniere, nimic din aura împrumutată chiar celor mai grosolane acte de femeile alese. Cunoștea, poate, femeia, dar îi ignora divinitatea. Pentru a iubi cu adevărat, femeia trebuie să facă risipă de artă, înfrumusețându-și inconștient atât sufletul, cât și trupul. În sfârșit, pe măsură ce proslăveau rafinatele desfrâuri ale imaginației, care constituie cochetăria pariziană, cei doi corupători îl căinau pe d'Artez că se hrănea cu alimente naturale și fără condimente, că nu gustase din deliciile alesei bucătării pariziene, și-i ațâțau nespuse curiozitatea. Doctorul Bianchon, căruia d'Artez i se mărturisea, știa că, în cele din urmă, această curiozitate i se trezise. Îndelungata legătură a marelui scriitor cu o femeie din gloată, departe de a-i fi devenit o obișnuință, ajunsese de nesuportat; dar el era reținut de acea timiditate excesivă care pune stăpânire pe toți singuraticii.

— Cum, zicea Rastignac, să ai un *blazon traversat de o dungă oblică de la dreapta spre stânga, jumătate roșu, jumătate auriu și un medalion smălțuit pe ambele părți* și să nu faci să strălucească acest străvechi armoriu picardez pe portiera unei trăsurii? Ai o rentă de treizeci de mii de livre și roadele condeiului dumitale; ți-ai îndreptățit deviza, compusă din calamburul atât de jinduit de străbunii noștri: *Ars, Thes aurisque virtus*, și nu te duci să ți-o plimbi în pădurea Boulogne? Trăim într-un veac în care virtutea se cuvine să se arate.

— Dacă i-ai citi operele grășanei ăsteia de Laforet, care-ți place atâta, te-aș ierta că o păstrezi, spuse Blondet. Dar, dragul meu, dacă mănânci pâine goală materialicește vorbind, pe plan spiritual n-ai nici măcar pâine...

Acest mic război prietenesc dintre Daniel și prietenii săi dura de câteva luni, când doamna d'Espard îl rugă pe Rastignac și pe Blondet să-l hotărască pe d'Artez să vină să cineze la ea,

informându-i că prințesa de Cadignan voia cu tot dinadinsul să-l cunoască pe celebrul bărbat. La unele femei, genul acesta de curiozitate este ca lanterna magică pentru copii, o bucurie a ochilor, destul de mărunță de altfel, și plină de dezamăgiri. Cu cât un bărbat de spirit îți trezește interesul de la distanță, cu atât te va deziluziona văzut de aproape; pe cât l-ai visat de strălucitor, pe atât va fi de opac. În această privință, curiozitatea dezamăgită ajunge uneori până la nedreptate. Nici Blondet, nici Rastignac nu-l puteau înșela pe d'Artez, dar îi spuseră râzând că i se oferea cel mai râvnit prilej de a-și clăti sufletul și de a cunoaște supremele delicii pe care le oferea dragostea unei mari doamne pariziene. Prințesa era, cu certitudine, îndrăgostită de el. De ce să-i fie teamă, n-avea decât de câștigat din asta; nu mai putea fi coborât de pe pedestalul pe care-l înălțase doamna de Cadignan. Nici Blondet, nici Rastignac nu văzură nici un inconvenient în a pune această dragoste pe seama prințesei. Ea putea duce și această calomnie, ea al cărei trecut prilejuise atâtea anecdote. Și unul și celălalt, începură să-i povestească lui d'Artez aventurile ducesei de Maufrigneuse: primele ei escapade cu de Marsay, al doilea capriciu cu d'Ajuda, pe care-l smulsese de lângă nevastă-sa, răzbunând-o astfel pe doamna de Beauséant, a treia legătură cu tânărul d'Esgrignon care o întovărășise în Italia unde se compromisese îngrozitor din pricina ei; apoi cât de nefericită a fost cu un celebru ambasador, fericită cu un general rus; cum fusese ea Egeria a doi miniștri de externe, și câte altele. D'Artez le spuse că aflase despre ea mai multe decât puteau ei povesti de la bietul lor prieten Michel Chrestien, care o venerase în taină timp de patru ani, și fusese pe punctul de a-și pierde mințile din pricina ei.

— L-am însoțit adesea pe prietenul meu, la teatrul italianesc, la Operă. Nenorocitul alerga cu mine pe străzi, căutând să țină pasul cu caii trăsurii ei, și admirând-o prin geamul cupeului. Datorită acestei iubiri, prințul de Cadignan și-a salvat viața — Michel l-a împiedicat pe un băiat să-l ucidă.

— Perfect! Iată că aveți de pe acum ce discuta, zise surâzând Blondet. Asta-i femeia care-ți trebuie; nu va fi nemiloasă decât din delicatețe și te va iniția cu multă artă în tainele aleselor maniere. Dar ia aminte! A înghițit nenumărate averi! Frumoasa Diane este una dintre acele femei risipitoare care nu te costă un ban, dar pentru care cheltuiești milioane. Încredințează-i trupul și sufletul; dar ține-ți strânse baierile pungii, ca bătrânul acela din *Potopul* lui Girodet.

Din această discuție, reieșea că prințesa întruchipa ademenirea unui abis, grația unei regine, corupția unui diplomat, misterul unei inițieri, pericolul unei sirene. Cei doi bărbați spirituali, neputând prevedea deznodământul acestei glume, sfârșiseră prin a face din Diane d'Uxelles parizianca cea mai monstruoasă, cocheta cea mai abilă, Curtezana cea mai îmbătătoare a lumii. Chiar dacă aveau dreptate, femeia pe care-o tratau cu atâta ușurătate era sfântă și sacră pentru d'Artez, a cărui curiozitate nu era nevoie să fie stârnită; acceptă invitația din primul moment, ceea ce și urmăreau cei doi prieteni.

Îndată ce primi răspunsul, doamna d'Espard alergă la prințesă:

— Scumpa mea, ia spune-mi, te simți frumoasă, cochetă, poți veni peste câteva zile să cinezi la mine? Ți-l voi prezenta pe d'Artez. Omul nostru de geniu este ființa cea mai sălbatică; se teme de femei și n-a iubit niciodată. Închipuiește-ți-l. Este teribil de spiritual, de o naturalețe seducătoare, îndepărtând orice neîncredere. Inteligența lui pătrunzătoare, totdeauna retrospectivă, are efect întârziat și-ți răstoarnă toate calculele. L-ai înșelat astăzi, mâine nu-l mai păcălești cu nimic.

— Ah! zise prințesa, dacă-aș avea numai treizeci de ani, ce m-aș mai distra! Tot ce mi-a lipsit până acum a fost un om de spirit pe care să-l pot trage pe sfoară. N-am avut decât parteneri, niciodată adversari. Dragostea era o joacă, nu o luptă.

— Dragă prințesă, recunoaște că sunt foarte mărinimoasă întrucât!... mi-e mai aproape cămașa...

Cele două femei se priviră râzând, strângându-și prietenește mâinile. Neîndoios, își făcuseră una alteia destăinuiți importanți și nu era pentru prima oară când se interesau de același bărbat sau când își făceau câte un serviciu; căci pentru ca prietenii dintre femei să fie sincere și trainice trebuie să fie cimentate de mici crime. Când două prietene pot să se ucidă reciproc și se văd cu un pumnal otrăvit în mână, oferă spectacolul înduioșător al unei armonii care nu se tulbură decât în clipa când una dintre ele, ca din neatenție, își aruncă arma. Deci, la opt zile după discuția de mai sus, la marchiză avu loc una dintre acele serate numite reuniuni strict intime, rezervate prietenilor apropiați, la care nimeni nu vine decât în urma unei invitații verbale și în timpul cărora accesul străinilor este interzis. Această serată era dată în cinstea a cinci persoane: Emile Blondet, doamna de Montcornet, Daniel d'Artez, Rastignac și prințesa de Cadignan. Incluzând-o și pe gazdă, erau tot atâția bărbați câte femei. Niciodată hazardul nu-și îngăduise pregătiri mai savante ca pentru întâlnirea dintre d'Artez și prințesa de Cadignan. Prințesa trece și astăzi ca una dintre cele mai rafinate, în ceea ce privește îmbrăcămintea, ceea ce, pentru femei, constituie arta supremă. Își pusese o rochie de catifea albastră cu mâneci lungi albe și largi, strânsă pe talie, iar pe deasupra un fel de pelerină din tul ușor încrețită și cu o bordură albastră, urcând puțin spre gât și acoperindu-i umerii, așa cum vedem la unele portrete de Rafael. În pletele-i aurii căzând în cascade, una dintre podoabele care-o făcuseră celebră, camerista îi prinsese cu multă măiestrie câteva floricele albe de câmp. Cu siguranță, Diane nu părea să aibă douăzeci și cinci de ani. Cei patru ani de solitudine și de repaus îi împropiătasera tenul. De altfel, nu există clipe când dorința de a plăcea dă un surplus de frumusețe femeilor? Voința are o mare influență asupra aspectului femeii. Dacă emoțiile violente au puterea de a îngălbeni tonurile albe la ființele cu un temperament sangvin, melancolic, de a înverzi chipurile limfatice, de ce n-am acorda dorinței, bucuriei, speranței, facultatea de a limpezi tenul, de a aureola privirea cu străluciri vii, de a însufleți frumusețea cu luminozitatea vie a unei dimineți însorite? Tenul alb atât de vestit al prințesei căpătase acum o nuanță pârguită, dându-i un aer de regină. În acest moment al vieții sale marcate de atâtea autoanalize și gânduri serioase, fruntea ei gânditoare și sublimă se potrivea de minune cu ochii albaștri, blânzi și maiestuoși. Celui mai iscusit fizionomist i-ar fi cu neputință să-și închipuie calcule și dârzenie sub această nemaiîntâlnită delicatețe a trăsăturilor. Sunt chipuri de femei care înșală știința și derutează observatorul prin calmul și prin finețea lor; ar trebui să le poți examina când sunt sub impulsul pasiunilor, ceea ce este dificil; sau când acestea s-au dezlănțuit, ceea ce nu mai servește la nimic: atunci femeia arată bătrână și nu mai disimulează. Prințesa este una dintre aceste femei impenetrabile, ea poate deveni ceea ce dorește să fie: zgłobie, copilăroasă, inocentă până la disperare; sau fină, gravă și profundă până la neliniștire. Apăru la marchiză cu intenția de a fi o femeie blândă și naturală, care nu cunoaște viața decât prin decepțiile trăite, o femeie bună și calomniată, dar resemnată, în sfârșit un înger îndurerat. Veni devreme, cu intenția de a se afla așezată pe canapea, lângă foc, alături de doamna d'Espard, cum dorea să fie văzută, într-una dintre acele atitudini în care știința se ascunde sub o delicată naturalețe, una dintre acele poze

studiate, căutate, care să-i scoată în relief frumoasa siluetă șerpuitoare, începând cu piciorul, urcând grațios până la coapse și continuându-se prin admirabile rotunjimi până la umeri, oferind privirilor întregul profil al trupului. O femeie goală era mai puțin primejdioasă decât o rochie atât de savant etalată, încât acoperă totul și totodată dezvăluie totul. Datorită unui rafinament pe care multe femei nu l-ar fi inventat, spre marea uluire a marchizei, Diane venise întovărășită de ducele de Maufrigneuse. După o clipă de gândire, doamna d’Espard strânse mâna prințesei, cu aerul că pricepuse.

— Te-am înțeles! Vrei să-l faci pe d’Artez să te creadă total inaccesibilă la început, pentru ca mai târziu totul să decurgă cât se poate de firesc.

Contesa de Montcornet veni împreună cu Blondet. Rastignac îl aduse pe d’Artez. Prințesa nu-i făcu bărbatului celebru nici unul dintre acele complimente cu care-l copleșeau oamenii de rând; îl înconjură însă cu o amabilitate prevenitoare, impregnată de grație și de respect, și care trebuia să fie ultima expresie a concesiilor ei. La fel se comporta, neîndoios, când discuta cu regele Franței, cu prinții. Păru fericită că-l vede pe acest mare bărbat și încântată că voise să-l cunoască. Persoanele de gust, cum era prințesa, se deosebesc mai ales prin maniera de a asculta, printr-o bunăvoință lipsită de ironie, și care înseamnă pentru politețe ceea ce înseamnă practica pentru virtute. Când bărbatul celebru vorbea, ea arbora un aer atent, de mii de ori mai măgulitor decât complimentele cele mai lingușitoare. Marchiza făcu prezentările reciproce în mod firesc și fără emfază. La masă, d’Artez fu așezat alături de prințesă, care, departe de a imita exagerările de dietă pe care și le permit sclifositele, mănca totul cu mare poftă, străduindu-se să se poarte ca o femeie obișnuită, fără nici un comportament ciudat. Între un fel și altul, profită de o clipă când toată lumea se angajase în discuție și i se adresă lui d’Artez:

— Secretul plăcerii pe care-o resimt aflându-mă lângă dumneavoastră, zise ea, constă în dorința de a afla câte ceva despre un nefericit prieten de-al dumneavoastră, domnule, mort pentru o altă cauză decât a noastră și față de care am avut mari obligații fără să fi putut să i le mărturisesc și să mă achit. Prințul de Cadignan mi-a împărtășit și el regretele. Știam că ați fost unul dintre cei mai buni prieteni ai sărmanului băiat. Prietenia dumneavoastră reciprocă, pură, nealterată, era ceva sfânt pentru mine. Nădăjduiesc, așadar, că n-o să vi se pară prea ciudat faptul că am dorit să aflu tot ce-ați putea să-mi relatați despre această ființă care v-a fost atât de dragă. Dacă sunt legată de familia exilată, și obligată să am opinii monarhice, nu mă înscriu printre aceia care cred că nu poți fi totodată republican și cu suflet nobil. Monarhia și republica sunt singurele forme de guvernământ care nu înăbușe sentimentele înalte.

— Michel Chrestien era un înger, doamnă, răspunse Daniel cu o voce ștrangulată. Nu știu, printre eroii Antichității, vreunul care să-i fie superior. Să nu credeți cumva că făcea parte dintre acei republicani cu vederi înguste, care-ar fi dorit reînceperea Convenției și a amabilităților Comitetului de Salvare obștească; nu, Michel visa o federație elvețiană aplicată la întreaga Europă, între noi fie spus, nu-i așa? După fastuoasa guvernare a unuia singur, care, cred, se potrivește îndeosebi țării noastre, sistemul lui Michel consta în suprimarea războiului în vechea lume și reconstituirea ei pe alte baze decât acelea ale conducerii ce pe vremuri o feudalizase. Republicanii erau, din acest punct de vedere, oamenii cei mai aproape de concepțiile sale; iată de ce le-a acordat sprijinul în luptele din iulie și de la Saint-Merry. Deși cu opinii total diferite, am rămas strâns uniți.

— Este cel mai frumos elogiu adus amândurora, zise timid doamna de Cadignan.

— În ultimii patru ani de viață, reluă Daniel, nu mi-a mărturisit decât mie dragostea ce v-o nutrea, și această mărturisire a cimentat legăturile și așa destul de puternice ale prieteniei noastre frățești. Doar el, doamnă, v-ar fi iubit așa cum ați fi meritat-o. De câte ori nu m-a pătruns ploaia însoțindu-vă caleașca până ajungeați acasă, alergând în pas cu caii dumneavoastră, ca să ne menținem pe o linie paralelă, pentru ca el să vă vadă... să vă admire!

— Dar, domnule, zise prințesa, mă simt datoare să vă despăgubesc.

— De ce nu este și Michel aici? răspunse Daniel cu un accent plin de melancolie.

— Poate că la un moment dat ar fi încetat să mă mai iubească, zise prințesa clătinându-și capul cu un aer plin de tristețe. Republicanii sunt și mai fermi în convingerile lor, decât suntem noi absolutiștii, care păcătuim prin indulgență. Fără îndoială că m-a visat perfectă și ar fi fost crunt dezamăgit. Noi, femeile, suntem urmărite de tot atâtea calomnii, câte trebuie să îndurați dumneavoastră în viața literară, dar noi nu ne putem apăra nici prin glorie, nici prin operele noastre. Oamenii nu ne iau așa cum suntem, ci cum ne închipuie ei. I s-ar fi ascuns repede femeia necunoscută care zace în mine, sub falsul portret al femeii imagine, cea adevărată pentru lume. M-ar fi crezut nedemnă de sentimentele nobile pe care mi le nutrea, incapabilă să le înțeleg.

Aici prințesa dădu din cap, agitându-și cu o mișcare sublimă frumoasele bucle blonde pline cu flori de câmp. Tot ceea ce exprimau îndoielile ei dezolante, tristețile ei nemărturisite era de nespus. Daniel înțelese totul și se uită la prințesă profund emoționat.

— Totuși, în ziua în care l-am revăzut, mult timp după revolta din iulie, reluă ea, puțin mi-a lipsit să nu dau curs dorinței imperioase de a-i lua mâna, de a i-o strânge în văzul tuturor, sub peristilul Teatrului italianesc, dăruindu-i buchetul meu de flori. M-am gândit însă că această dovadă de recunoștință ar fi fost rău interpretată, ca atâtea alte lucruri nobile considerate astăzi nebuniile doamnei de Maufrigneuse, și pe care nu mi le voi putea explica niciodată, deoarece numai fiul meu și Dumnezeu vor ști cum am fost cu adevărat.

Aceste cuvinte, șoptite la urechea ascultătorului, astfel încât să nu fie auzite de comeseni, rostite cu o intonație demnă de cea mai iscusită artistă, trebuiau să țintească la inimă; așadar, o atinseră pe a lui d'Artez. Nu era vorba acum de scriitorul celebru; femeia aceasta încerca să se reabiliteze de dragul unui mort. Poate că fusese calomniată, ea voia să știe dacă n-o pătase nimic în ochii celui ce-o iubise. Murise oare cu toate iluziile lui?

— Michel, răspunse d'Artez, era unul dintre bărbații care iubesc la modul absolut și care, dacă aleg prost, pot suferi fără ca vreodată să renunțe la cea pe care au ales-o.

— Am fost, deci, iubită astfel...! exclamă ea cu un aer de încântare exaltată.

— Da, doamnă.

— L-am făcut fericit?

— Timp de patru ani!

— Când aude asemenea lucruri, nici o femeie nu poate rezista în fața unei orgolioase satisfacții, zise ea întorcându-și dulcele și nobilul chip spre d'Artez, cu o mișcare plină de o candidă șovăială.

Una dintre cele mai savante manevre ale acestor actrițe este aceea de a avea o atitudine cât mai rezervată când cuvintele sunt prea expresive și de a face să vorbească ochii când discursul este

restrâns. Aceste abile disonanțe, strecurate în muzica dragostei, falsă sau adevărată, au o putere de seducție nețărmurită.

— Nu-nseamnă, oare, reluă ea coborând glasul și după ce se asigurase de efectul produs, nu-nseamnă, oare, că ți-ai îndeplinit soarta făcând fericit, și fără crimă, un mare om?

— El nu v-a scris nimic în acest sens?

— Ba da, dar voiam să mă conving singură, deoarece, credeți-mă, domnule, n-a greșit deloc plasându-mă atât de sus.

Femeile știu să imprime vorbelor o sfințenie particulară, însoțindu-le de o anume vibrație care amplifică sensul ideilor și le acordă profunzime; dacă mai târziu auditorul vrăjit nu mai realizează ce i s-a spus, scopul este în întregime atins, ceea ce este specificul elocinței. Dacă ar fi purtat diadema Franței, fruntea prințesei n-ar fi fost mai impunătoare de cum era sub frumoasa diademă a cosițelor ei înălțate ca un turn și presărate cu plăcutele flori de câmp. Femeia aceasta părea că pășește pe valurile calomniei, ca Iisus, pe apele lacului Tiberiada, înfășurată în giulgiul iubirii, ca un înger în aura lui. În atitudinea ei nu exista nimic în care să se simtă nici necesitatea de a fi astfel, nici dorința de a părea mărinimoasă sau iubitoare; totul respira simplitate și calm. Nici un bărbat în viață nu i-ar fi putut aduce vreodată prințesei serviciile pe care le obținea acum de la acest mort. D'Artez, trudit solidar, căruia îi era străină experiența vieții de lume și pe care munca îl învăluisese cu vălurile-i protectoare, se lăsă înșelat de acest accent și de aceste cuvinte. Subjugat de vraja acestor maniere alese, admiră frumusețea perfectă, îmblânzită de nenorociri, odihnită de viața retrasă; adoră comuniunea atât de rară între finețea spirituală și mărinimia sufletească. În sfârșit, dori să devină succesorul lui Michel Chrestien. Începutul acestei pasiuni fu, ca la majoritatea gânditorilor profunzi, o simplă idee. Văzând-o pe prințesă, studiindu-i forma capului, ansamblul trăsăturilor atât de plăcute, talia, piciorul, mâinile modelate cu atâta finețe, mult mai îndeaproape decât o făcuse când își însoțea prietenul în cursele sale nebunești, își dădu seama de surprinzătorul fenomen al clarviziunii morale pe care omul exaltat de iubire o găsește în sine însuși. Cu câtă luciditate citise Michel Chrestien în acest suflet, în această inimă luminată de flăcările dragostei! Așadar, federalistul fusese și el iubit! Ce fericit ar fi fost! Astfel prințesa se reflecta în ochii lui d'Artez plină de farmec, înconjurată de o aureolă poetică. În timpul cinei, scriitorul își reamintea confidențele deznădăjduite ale republicanului și speranțele acestuia când se credea iubit; frumoasele poeme pe care le dictează un sentiment autentic fuseseră cântate doar pentru el, privitor la această femeie. Fără s-o știe, Daniel devenea beneficiarul acestor preparative datorate hazardului. Rar se întâmplă ca un bărbat să treacă fără remușcări de la starea de confident la aceea de rival, iar d'Artez putea s-o facă fără să se simtă vinovat. Brusc înțelese enorma deosebire dintre femeile bine-crescute, aceste flori ale societății alese, și femeile obișnuite, pe care nu le cunoștea totuși decât printr-un singur exemplar; resimți acest lucru pe căile cele mai accesibile, cele mai delicate ale inimii sale și ale geniului său. Împins de naivitatea sa, de impetuositatea gândului de a fi stăpânul femeii acesteia, se trezi reținut de societate și de bariera pe care manierele, acesta-i cuvântul, maiestatea prințesei le așeza între el și ea. Astfel, pentru bărbatul obișnuit a nu respecta ființa iubită, faptul acesta conținea ceva iritant, ca o momeală cu atât mai atrăgătoare, cu cât era forțat s-o devoreze și să ascundă urmele, fără să se trădeze. Conversația, care până la desert se învârti în jurul lui Michel Chrestien, deveni un minunat pretext

pentru Daniel ca și pentru prințesă de a discuta cu glas scăzut: dragoste, simpatie, intuiție; ea, pozând în femeie neînțeleasă și calomniată, el, vârându-și picioarele în ghetetele republicanului mort. Poate că bărbatul atât de inocent se surprinsese regretându-și mai puțin prietenul? În clipa când minunățiile desenului străluciră pe masă în lumina candelabrelor, la adăpostul buchetelor de flori naturale care despărțeau comensalii printr-un șirag scânteietor, bogat asortate cu fructe și tot felul de dulciuri, prințesa hotărî să încheie suita de confidențe printr-un cuvânt plin de suavitate, însoțit de una dintre acele priviri cu ajutorul cărora femeile blonde par a fi brune, și prin care exprima cu multă finețe ideea că Daniel și Michel erau ca două suflete gemene. După care Daniel se aruncă în conversația generală cu o bucurie copilăroasă și cu un mic aer de înfumurare, demn de un școlar. Prințesa se prinse în modul cel mai firesc de brațul lui d'Artez pentru a reveni în salonașul marchizei. Străbătu marele salon cu pași măsurăți; iar când fu separată de marchiză, căreia Blondet îi oferise brațul, lăsă să treacă un interval destul de mare și îl opri pe d'Artez:

— N-aș vrea să fiu inaccesibilă pentru prietenul acestui biet republican, zise ea. Și cu toate că mi-am făcut o lege de a nu primi pe nimeni, sunteți singura ființă căreia îi voi îngădui să mă viziteze. Să nu credeți cumva că-i o favoare. Favoarea nu există decât pentru străini, și am sentimentul că noi doi suntem vechi prieteni; vreau să văd în dumneavoastră pe fratele lui Michel.

Neputând găsi nici un răspuns, d'Artez strânse brațul prințesei. După ce se aduseră cafelele, Diane de Cadignan se înfășură cu un gest plin de cochetărie într-un mare șal și se ridică de pe scaun. Blondet și Rastignac erau mult prea versați și obișnuiți cu societatea ca să scoată cea mai mică exclamație burgheză și să încerce s-o rețină pe prințesă; dar doamna d'Espard o convinse pe prietenă să se reazeze luând-o de mână și șoptindu-i la ureche:

— Așteaptă să se termine cina, trăsura nu-i pregătită.

Apoi făcu un semn băiatului din casă care ridică ceștile de cafea. Doamna de Montcornet ghici că prințesa și doamna d'Espard aveau să-și spună ceva și-l trase deoparte pe d'Artez, pe Rastignac și pe Blondet, distrându-i cu una dintre acele provocări agresive la care se pricepe de minune pariziencele.

— Ei bine, o întrebă marchiza pe Diane, cum îl găsești?

— Dar este un copil adorabil, abia a ieșit din scutece într-adevăr, și de data aceasta, va fi ca întotdeauna, un triumf fără luptă.

— E descurajator, zise doamna d'Espard, dar există mijloace de scăpare.

— Ce vrei să spui?

— Dă-mi voie să-ți devin rivală.

— Cum dorești, răspunse prințesa, nu mă împotrivesc. Geniul este un fel de a exista al creierului, nu știu ce avantaje ar avea din lucrul ăsta sufletul, dar o să discutăm mai târziu.

Auzind această ultimă frază, al cărei înțeles îi scăpă, doamna d'Espard se lansă în conversația generală și nu păru nici rănită de acel *Cum dorești*, nici curioasă să știe cum se va sfârși această întrevvedere. Prințesa mai rămase vreme de o oră, așezată pe canapeaua de lângă sobă, în atitudinea aceea plină de moleșală și uitare de sine pe care Guerin i-a insuflat-o Didonei, ascultând cu atenția unei ființe absorbite, și privindu-l din când în când pe Daniel, fără să-și ascundă admirația care, de altfel, nu depășea limitele. Când trăsura fu adusă în fața scării, ea se retrase după ce schimbă o

strângere de mână cu marchiza și o înclinare de cap cu doamna de Montcornet.

Serata se încheie fără ca nimeni să discute despre prințesă. Profitară de starea de exaltare a lui d'Artez care-și desfășură comorile spirituale. Neîndoios, el avea în Rastignac și în Blondet doi tovarăși de primă mână, atât în cea ce privește ascuțimea minții, cât și profunzimea gândirii. Cât despre cele două femei, erau de multă vreme socotite printre cele mai spirituale din înalta societate. Conversația fu așadar ca un popas într-o oază, o fericire rară și foarte apreciată de aceste persoane, de obicei chinuite de acel *garde à vous* în lume, în saloane și când se discută politică. Există ființe care au privilegiul de a fi printre oameni ca astrele binefăcătoare a căror lumină atâță spiritele, ale căror raze încălzesc inimile. D'Artez era unul dintre aceste suflete frumoase. Un scriitor care se ridică la înălțimea pe care-o are, se deprinde să gândească la tot, și uită uneori, în societate, că nu trebuie să spună totul: îi este cu neputință să aibă cumpătarea oamenilor care trăiesc în ea tot timpul; dar cum abaterile sale sunt mai totdeauna marcate de timbrul originalității, nimeni nu se supără. Farmecul acesta atât de rar întâlnit printre talente, prospețimea aceasta plină de simplitate, investindu-l pe d'Artez cu o atât de încântătoare originalitate, făcură din această serată un lucru fermecător. El plecă împreună cu baronul de Rastignac care, conducându-l spre casă, vorbi cu naturalețe despre prințesă, întrebându-l cum o găsisese.

— Michel avea dreptate s-o iubească, răspunse d'Artez, este o femeie extraordinară.

— Chiar extraordinară! exclamă ironic Rastignac. Judecând după accentul dumitale, văd că o și iubești; nu vor trece trei zile și te vei duce la ea, și sunt un prea bătrân cunoscător al Parisului, ca să nu știu ce se va petrece între voi. Ei, bine, dragul meu Daniel, te implor să nu te lași atras nici în cea mai mărunță încurcătură de afaceri. Iubește-o pe prințesă dacă simți că te-ai îndrăgostit de ea; dar gândește-te la situația ta. Ea n-a luat și nici n-a cerut vreodată doi bani nimănui, este prea d'Uxelles și de Cadignan ca să facă una ca asta; dar, după câte-am aflat și eu, în afara averii proprii, care era extrem de mare, a izbutit să risipească mai multe milioane. Cum? De ce? Prin ce mijloace? Nimeni nu știe, și nici măcar ea. Acum treisprezece ani am văzut-o distrugând în douăzeci de luni, situația unui fermecător tânăr și pe aceea a unui bătrân notar.

— Acum treisprezece ani! exclamă d'Artez, dar câți ani are?

— Așadar, n-ai observat, răspunse râzând Rastignac, că la masă se afla și fiul său, ducele de Maufrigneuse? Un tânăr de nouăsprezece ani. Or, nouăsprezece adunat cu șaptesprezece fac...

— Treizeci și șase, exclamă scriitorul uluit, eu îi dădeam douăzeci.

— Îi va accepta, zise Rastignac; în privința asta nu-ți face griji: pentru dumneata ea nu va avea niciodată decât douăzeci de ani. Vei pătrunde în lumea cea mai fantastică. Noapte bună, am ajuns la dumneata, zise baronul observând că trăsura cotise pe strada Bellefond, unde locuia d'Artez, într-o frumoasă clădire, care-i aparținea, ne vom vedea săptămâna viitoare la domnișoara des Touches.

D'Artez lăasă iubirea să-i năpădească inima asemenea unchiului Tobie, fără să opună nici cea mai mică rezistență; începu prin adorația lipsită de critică, printr-o admirație exclusivă. Prințesa, această frumoasă făptură, una dintre cele mai remarcabile creații ale acestui monstruos Paris, unde totul e cu puțință atât în bine cât și în rău, deveni, oricât de banal ar suna acest cuvânt ros de atâta întrebuințare, îngerul mult visat. Pentru a pricepe mai bine subita transformare a ilustrului autor, va trebui să știm câtă puritate lasă în suflet solitudinea și munca asiduă și, de asemenea, că dragostea

limitată la necesități și devenită stingheritoare lângă o femeie josnică, dezvoltă dorințele și imaginația, stârnește regrete și provoacă sentimente divine în cele mai înalte zone ale sufletului. D'Artez era, într-adevăr, copilul, școlarul pe care tactul prințesei îl recunoscuse numaidecât. O revelație aproape identică se produsese și în sufletul frumoasei Diane. Întâlnise, în sfârșit, bărbatul superior, jinduț de toate femeile, fie numai pentru a se distra pe seama lui; forța căreia ele consimt să i se supună, fie numai pentru plăcerea de a o îmblânzi; găsisese, în sfârșit, grandoarea inteligenței unită cu naivitatea sufletească, cu noutatea pasiunii; și, în sfârșit, intuise, datorită unei fericiri nemaivisate, toate aceste comori întruchipate într-o singură ființă care-i plăcea. D'Artez i se părea frumos, și poate chiar era. Deși se apropia de vârsta matură a bărbatului, la cei treizeci și opt de ani ai săi păstra un aer tineresc datorat vieții sobre și caste, și ca toți oamenii studioși, ca toți demnitarii, avea o corpolență acceptabilă. Când era foarte tânăr, aducea vag cu generalul Bonaparte. Această asemănare se mai menținea încă, atât cât poate un bărbat cu ochi negri, cu părul des și tuciuriu, să semene cu suveranul cu ochi albaștri și păr castaniu; doar că ambiția aceea ardentă și nobilă din privirea de odinioară a lui d'Artez era parcă îmblânzită de succes. Gândurile care i se citeau pe frunte se realizaseră, liniile adânci ale feței se împliniseră. Bunul trai răsfângea nuanțe luminoase pe chipul pe care, în tinerețe, mizeria așternuse tonurile gălbui, specifice firilor ale căror forțe încordează pentru a susține lupte sfâșietoare și de durată. Privind cu atenție frumoasele portrete ale filosofilor antici, putem desluși încă devierile de la tiparul perfect al figurii umane cărora fiecare fizionomie le datorează originalitatea, rectificate de obișnuința meditației, de calmul constant necesar muncii intelectuale. Chipurile cele mai frământate, ca acela al lui Socrate, ajung cu timpul de o seninătate aproape divină. La această nobilă simplitate care-i împodobește capul, d'Artez adăugase o expresie naivă, proprie copiilor și o bunăvoință înduioșătoare. N-avea politețea aceea mereu impregnată de falsitate prin care, în lumea noastră, persoanele cele mai bine-crescute și cele mai amabile arborează calități adesea absente, și care rănesc pe cei ce se recunosc trași pe sfoară. Ca urmare a izolării în care trăia, încălca uneori normele conduitei mondene; dar cum nu șoca niciodată, aburul acesta de sălbăticie făcea și mai plăcută cordialitatea specifică oamenilor de mare talent ce știu să-și lase superioritatea acasă, pentru a se conforma nivelului social, coborând, ca Henric al IV-lea, la nivelul copiilor și la spiritul nerozilor.

Înapoindu-se acasă, prințesa renunță să-și mai analizeze comportarea, așa cum d'Artez nu se mai apăra împotriva farmecului cu care ea-l vrăjise. Totul era limpede pentru ea: iubea cu toată știința sa și cu toată ignoranța sa. Dacă își cercetă totuși sufletul, o făcu pentru a se întreba dacă merita o asemenea fericire și cu ce-l mulțumise pe Dumnezeu de-i trimisese un asemenea înger. Voia să fie demnă de această dragoste, să o poată continua, s-o rețină pentru totdeauna și să-și încheie plăcut viața de femeie frumoasă în paradisul ce-l întrezărea. Cât despre a i se împotrivi, a face nazuri, a cocheta, nici prin gând nu-i trecea. Se gândea la cu totul altceva! Înțeleșese măreția oamenilor de geniu, intuise că ei nu supun femeile de elită legilor comune. Astfel, printr-o intuiție rapidă, specifică marilor spirite feminine, își făgădui să cedeze primei dorințe. După părerea ce și-o formase, într-o singură întrevvedere, cu privire la caracterul lui d'Artez, simțise că această dorință nu va fi atât de repede exprimată ca să nu-i lase timp să se transforme în ceea ce ea voia, în ceea ce trebuia să fie ea în ochii acestui amant sublim.

Aici începe una dintre acele comedii necunoscute, jucate în forul interior al conștiinței, între două ființe dintre care una va fi victima celeilalte, și care împing înapoi limitele perversității, una dintre acele drame negre și comice, față de care drama *Tartuffe* este un fleac; dar care nu sunt deloc de domeniul scenic și care, pentru ca totul să fie extraordinar, sunt naturale, de înțeles și justificate de necesități – o dramă cumplită, pe care-ar trebui s-o numim reversul viciului. Prințesa începu prin a trimite să i se cumpere operele lui d'Artez din care nu citise un rând, cu toate că purtase cu el o discuție elogioasă de douăzeci de minute, fără să se încurce! Citi totul. Apoi vru să compare aceste cărți cu tot ceea ce literatura contemporană avea mai valoros. În ziua când d'Artez veni s-o vadă, ajunsese la o saturație spirituală. Așteptând această vizită își făcuse zilnic o toaletă de ordin superior, una dintre acele toalete constând în arta de a exprima o idee și de a o face acceptată cu ochii fără să se știe nici cum, nici pentru ce. Oferi privirii o armonioasă combinație de culori cenușii, un fel de semidoliu, o grație plină de uitare de sine, veșmântul unei femei ce nu mai este agățată de viață decât prin câteva legături naturale, fiul ei poate, și pe care viața o plectisea. Manifesta un elegant dezgust, care, totuși, nu mergea până la sinucidere; își consuma timpul în temnița lumescă. Îl primi pe d'Artez ca o femeie care-l aștepta, și ca și cum el o mai vizitase de nenumărate ori; îl onoră tratându-l ca pe o veche cunoștință; îl făcu să se simtă bine printr-un singur gest, arătându-i o canapea să se așeze, în timp ce ea termina o scrisoare începută. Discuția se înfiripă la modul cel mai obișnuit: vremea, ministerul, boala lui de Marsay, speranțele Legitimității. D'Artez era absolutist, prințesa nu putea să ignore opiniile unui bărbat situat la Cameră printre cele cinsprezece sau douăzeci de persoane reprezentând partidul legitimist; găsi momentul să-i povestească cum îl păcălise ea pe de Marsay; apoi printr-o trecere pe care i-o prilejui devotamentul prințului de Cadignan față de familia regală și față de *Madame*, atrase atenția lui d'Artez asupra prințului.

— Are măcar meritul de a-și iubi stăpânii și de a le fi devotat, zise ea. Comportamentul său civic mă consolează de toate suferințele pe care mi le-a provocat comportamentul său privat. Căci, reluă ea, înlăturând cu abilitate problema prințului, dumneavoastră, care știți totul, n-ați observat că bărbații au două feluri de a se comporta: unul pentru acasă, pentru soțiile lor, pentru viața lor secretă și care este cel adevărat: aici nu mai au mască, nu mai disimulează, nu-și mai dau osteneala să se prefacă, sunt ceea ce sunt și, adesea, sunt oribili; apoi celălalt, când lumea, societatea, saloanele, Curtea, suveranul, politicienii îi văd măreți, nobili, generoși, în haine brodate cu virtuți, împodobiți cu un limbaj ales, plini de alese calități? Ce cumplită bătaie de joc! Și unii se mai miră uneori de surâsul anumitor femei, de aerul lor de superioritate față de soți, de indiferența lor...

Ea își lăsă mâna să cadă de-a lungul brațului fotoliului, fără să termine fraza, dar gestul acesta îi completa admirabil discursul. Văzându-l pe d'Artez absorbit de talia ei mlădioasă, atât de bine arcuită în adâncul pufosului fotoliu, de jocul faldurilor rochiei și al unui mic și drăgălaș pliu fluturând pe fildeșul corsetului, una dintre acele îndrăznele de toaletă care nu se potrivesc decât taliilor îndeajuns de subțiri, pentru a nu lăsa nimic nereliefat, își reluă firul ideilor cu aerul că-și vorbește sieși.

— Nu vă mai spun nimic. Dumneavoastră, scriitorii, ați izbutit, da, să ridiculați femeile care se pretind neînțelese, care au făcut căsătorii nepotrivite, care se cred dramatice, interesante, ceea ce mi se pare a fi ultima expresie a burgheziei. Te supui și cu asta ai terminat sau rezști și te distrezi. În

amândouă cazurile, trebuie să fii discret. E adevărat, eu n-am știut nici să mă supun cu totul, nici să rezist cu totul, dar poate că acesta era un motiv și mai grav ca să păstrez tăcerea. Ce prostie pe femei să se plângă! Dacă ele n-au fost cele mai tari, înseamnă că le-a lipsit inteligența, tactul, delicatețea, și-și merită soarta. Nu sunt oare ele reginele în Franța? Nu se joacă ele pe seama dumneavoastră cum vor, cât vor și atât cât vor? (Își legănă prin aer casoleta cu un gest fermecător plin de impertinență feminină și de veselie zeflemitoare.)

— Am auzit adesea cum unele biete creaturi regretau că sunt femei, dorind să fie bărbați; le-am privit totdeauna cu milă, zise ea în continuare. Dac-ar trebui să aleg, aș prefera și acum să fiu tot femeie. Ce plăcere să-ți datorezi victoriile forței, tuturor împuternicirilor pe care vi le oferă legile făcute de dumneavoastră! Dar când vă vedem la picioarele noastre, spunând sau făcând tot felul de nerozii, nu-i oare o îmbătătoare fericire să simți în tine cum triumfă slăbiciunea? Când izbutim, trebuie deci să păstrăm tăcere, ca să nu ne pierdem puterea. Îvinse, femeile trebuie să tacă, de asemenea, din mândrie. Tăcerea sclavului, spaima stăpânului.

Această flecăreală era susurată cu o voce atât de blând zeflemitoare, atât de drăgălașă, însoțită cu mișcări din cap, atât de cochete, încât d'Artez, căruia acest gen de femeie îi era total necunoscut, rămase ca prepelița fascinată de câinele de vânătoare.

— Vă rog, doamnă, zise el în cele din urmă, explicați-mi și mie cum e posibil ca un bărbat să vă facă să suferiți, și fiți sigură, că de-ar fi ca toate femeile să fie vulgare, dumneavoastră v-ați distinge, chiar dacă n-ați ști să-mi vorbiți despre nimic altceva decât despre o carte de bucate...

— Vă cam grăbiți cu prietenia, zise ea cu un glas grav, care-l făcu pe d'Artez serios și neliniștit. Discuția își schimbase subiectul, ora înainta. Bietul bărbat de geniu plecă mâhnit de a fi părut curios, de a fi rănit această inimă și convins că această femeie suferise enorm de mult. Ea însă își petrecuse viața distrându-se, era un adevărat Don Juan femelă, cu diferența că nu la cină ar fi invitat ea statuia de piatră, și cu siguranță că statuia ar fi fost învinsă.

E imposibil să continuăm povestirea, fără să spunem un cuvânt despre prințul de Cadignan, mai cunoscut sub numele de ducele de Maufrigneuse; altfel hazul născocirilor miraculoase ale prințesei ar dispărea, iar străinii n-ar pricepe nimic din această înspăimântătoare comedie pariziană pe care ea avea s-o joace pentru un bărbat. Ducele de Maufrigneuse, ca un adevărat fiu al prințului de Cadignan, este un bărbat înalt și uscățiv, cu o ținută extrem de elegantă, plin de bunăvoință, spunând cuvinte încântătoare, ajuns colonel prin grația lui Dumnezeu, și devenit un bun militar din întâmplare; de altfel brav ca un polonez, gata de ajutor în orice clipă și-n orice situație, și ascunzându-și vidul minții sub jargonul înaltei societăți. Începând cu vârsta de treizeci și șase de ani ajunsese, fără să vrea, de o atât de perfectă indiferență față de sexul frumos, ca și Carol al X-lea, stăpânul său; pedepsit ca și acesta de a fi plăcut prea mult în epoca tinereții. Timp de optsprezece ani, idolul cartierului Saint-Germain dusesse, ca toți fiii de neam, un trai risipitor, consumat numai în plăceri. Tatăl său, ruinat de revoluție, își recăpătase funcția la reinstaurarea Burbonilor, și anume guvernarea unui castel regal, leafă, întreținere; dar această avere imaginară, bătrânul prinț o mănca așa cum putu mai bine, rămânând tot marele senior care fusese înainte de revoluție, astfel încât în clipa când apăru legea indemnizației, sumele pe care le primi fură absorbite de luxul desfășurat în uriașu-i castel, singurul bun recâștigat și locuit în cea mai mare parte de nora sa. Prințul de Cadignan muri cu câteva

luni înainte de Revoluția din iulie, în vârstă de optzeci și șapte de ani. Își ruinase soția și se dușmănise timp îndelungat cu ducele de Navarreins, primul soț ai fiicei sale, și față de care s-a achitat cu mare greutate.

Ducele de Maufrigneuse avusese legături cu ducesa d'Uxelles. În preajma anului 1814, în momentul când domnul de Maufrigneuse împlinea vârsta de treizeci și șase de ani, ducesa văzându-l sărac, dar cu mare trecere la Curte, i-o dădu pe fiica sa, care avea o rentă de vreo cincizeci sau șaizeci de mii de livre, pe lângă ceea ce urma să moștenească de la ea. Domnișoara d'Uxelles devenea astfel ducesă, iar maică-sa știa că, după toate aparențele, avea să se bucure de cea mai mare libertate. După ce avusese fericirea nesperată de a se vedea cu un moștenitor, ducele îi acordase soției o totală libertate de acțiune, și plecase să se distreze din garnizoană în garnizoană, petrecându-și iernile la Paris, făcând datorii pe care taică-său i le achita întotdeauna, dovedind cea mai deplină indulgență conjugală, avertizând-o pe prințesă cu opt zile înainte de reîntoarcerea sa la Paris, adorat de regimentul său, iubit de Delfin, Curtezan isteț, cam șarlatan, însă fără pic de falsitate: niciodată prințesa nu l-a putut convinge să-și aleagă o fată de la operă, așa, ca decor și din considerație pentru ea, îi zicea ea în glumă. Ducele, având drept de moștenire asupra funcției tatălui său, știu să placă celor doi regi, Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea, ceea ce dovedește că beneficia din plin de nuliitatea sa; dar această conduită, această existență, totul, erau acoperite cu cea mai frumoasă poleială: limbajul, manierele, noblețea, ținuta îl făceau să pară perfect; în sfârșit, liberalii-l iubeau. Îi fu cu neputință să continue tradiția familiei de Cadignan, care, după exemplul bătrânului prinț, erau cunoscuți ca ruinători ai soțiilor, deoarece ducesa își consumă singură averea. Aceste particularități ajunseră atât de cunoscute în lumea de la Curte și în cartierul Saint-Germain, încât, în perioada ultimilor cinci ani de restaurație, oricine-ar fi amintit despre ele, ar fi fost luat în derâdere, de parcă ar fi încercat să povestească despre moartea vicontelui de Turenne sau a lui Henric al IV-lea. Astfel, nu era femeie să pomenească despre fermecătorul duce, fără să-i facă elogiul: se purtase excelent cu soția sa, oricărui bărbat i-ar fi venit greu să se arate atât de generos ca Maufrigneuse față de ducesă, o lăsase să dispună singură de averea sa, o apăruse și o susținuse în toate ocaziile. Fie din orgoliu, fie din bunătate sau din cavalerism, domnul de Maufrigneuse o salvase pe ducesă în mai multe împrejurări când orice femeie s-ar fi dat la fund, în ciuda anturajului ei, al creditului bătrânei ducese d'Uxelles, al ducelui de Navarreins, al socrului și al mătușii soțului ei. Astăzi, prințul de Cadignan trece ca unul dintre cele mai frumoase caractere ale aristocrației. Poate că fidelitatea la nevoie este una dintre cele mai mari glorii pe care și-o pot adjudeca Curtenii. Ducesa d'Uxelles avea patruzeci și cinci de ani când și-a căsătorit fata cu ducele de Maufrigneuse. Asista, deci, de mult timp, fără gelozie, ba chiar cu interes la succesele vechiului prieten. În clipa căsătoriei fiicei sale cu ducele, ea arboră o ținută de mare noblețe și care salvă imoralitatea acestui aranjament. Totuși, răutatea oamenilor de la Curte găsi motiv de batjocură, pretinzând că această frumoasă conduită n-o costase mare lucru pe ducesă, cu toate că de aproape cinci ani se dedicase cucerniciei și pocăinței femeilor cu multe păcate de iertat.

Câteva zile la rând, prințesa se dovedi din ce în ce mai expertă în materie de literatură. Ea aborda cu o excesivă îndrăzneală problemele cele mai complicate, grație lecturilor diurne și celor nocturne făcute cu o tenacitate demnă de cele mai mari elogi. D'Artez, uimit și incapabil de a bănui

că Diane d’Uxelles repeta seara ceea ce citea dimineața, cum fac mulți scriitori, o considera o femeie superioară. Discuțiile acestea o îndepărtau pe Diane de țintă; ea încercă să se întoarcă în domeniul confidențelor de unde iubitul ei se retrăsese cu prudență: dar nu îi fu prea ușor să facă să revină un bărbat ca el odată speriat. Totuși, după o lună de campanii literare și de frumoase discursuri platonice, d’Artez își luă inima-n dinți și veni în fiecare zi la ora trei după-amiaza. Se retrăgea la ora șase și reapărea seara la ora nouă, ca să rămână până la ora douăsprezece sau una dimineața, cu regularitatea unui amant plin de nerăbdare. La ora când d’Artez se prezenta, prințesa se afla îmbrăcată cu nici mai multă nici mai puțină cochetărie? Această reciprocă fidelitate, precauțiile ce și le luau față de ei înșiși, totul trăda sentimentele pe care n-aveau curajul să și le mărturisească, deoarece prințesa ghicise perfect că acest mare copil se temea de o discuție, în egală măsură în care ea și-o dorea. Cu toate astea, d’Artez punea în constanțele sale declarații mute un respect nespus de măgulitor pentru prințesă. Pe zi ce trecea se simțeau amândoi cu atât mai uniți, cu cât nimic stabilit, nici categoric nu-i oprea în mersul gândurilor, ca atunci când, între doi iubiți există, pe de o parte, întrebări precise, iar pe de alta, o apărare fie sinceră, fie cochetă. Ca toți bărbații mai tineri decât îi arată vârsta, d’Artez era prada tulburătoarelor șovăieli provocate de forța dorințelor și de spaima de a displace, stare pe care o femeie tânără n-o înțelege deloc când o împărtășește, dar pe care prințesa o stârnise de prea multe ori, ca să nu-i savureze dulceața. Astfel, Diane se bucura de aceste delicioase manifestări copilărești cu atât mai plăcute, cu cât știa bine cum să le facă să înceteze. Semăna cu un mare artist complăcându-se în liniile nesigure ale unei eboșe, sigur că va termina într-o oră de inspirație capodopera încă plutind în aburii creației. De câte ori, văzându-l pe d’Artez gata să avanseze, nu-l oprise printr-un aer impunător? Zăgăzuia tainicele furtuni ale acestei inimi tinere, le stârnea, le domolea cu o privire, întinzând mâna să-i fie sărutată, sau prin cuvinte nesemnificative rostite cu glasul emoționat și înduioșat. Aceste manevre hotărâte la rece, clar jucate dumnezeiește, aveau darul de a grava și mai adânc imaginea ei în sufletul inteligentului scriitor, pe care îi plăcea să-l facă copilăros, încrezător, simplu și aproape naiv pe lângă ea; dar și ea avea momente când își analiza sufletul, și atunci lui îi era cu neputință să nu admire atâta grandoare amestecată cu atâta inocență. Acest joc de mare cochetă o lega și pe ea, încetul cu încetul, de sclavul său. În cele din urmă, Diane își pierdu răbdarea în fața acestui Epictet înamorat, și când crezu că-l adusese în pragul celei mai depline credulități, își puse în gând să-l lege la ochi cu bandajul cel mai dens.

Într-o seară, Daniel o găsi pe prințesă gânditoare, cu cotul sprijinit pe o măsuță, cu frumosul cap blond scăldat de razele lămpii; sucea și răsucea o scrisoare aflată pe masă. După ce se convinse că d’Artez văzuse scrisoarea, o îndoi și o vârî în cingătoare.

— Ce vi s-a întâmplat? zise d’Artez, păreți tulburată.

— Am primit o scrisoare de la domnul de Cadignan, răspunse ea. Oricât de grave ar fi necazurile pe care mi le-a făcut, mă gândeam, după ce i-am citit scrisoarea, că este exilat, fără familie, fără fiul său pe care-l iubește.

Aceste cuvinte, rostite cu un glas înduioșat, dezvăluiau o sensibilitate angelică. D’Artez fu cât se poate de emoționat. Curiozitatea îndrăgostitului deveni, ca să ne exprimăm astfel, o curiozitate aproape psihologică și literară. Vru să știe până unde mergea mărinimia acestei femei, care erau insultele iertate, câtă puritate ascund femeile de lume, considerate frivole, fără sensibilitate, egoiste.

Amintindu-și că mai fusese o dată respins când voise să cunoască acest suflet divin, simți parcă o tremurare în glas când, prinzând mâna transparentă, plăpândă, cu degete subțiri și lunguiețe a frumoasei Diane, spuse:

— Suntem, oare, acum, destul de prieteni, ca să-mi povestiți cât ați suferit? Vechile dumneavoastră amărăciuni constituie cu siguranță una dintre cauzele acestei reverii.

— Da, zise ea susurând această silabă ca pe cea mai dulce notă suflată vreodată de flautul lui Tulou.

Apoi se cufundă din nou în visare, și ochii i se voalară. Daniel rămase într-o așteptare plină de neliniște, pătruns de solemnitatea momentului. Imaginația sa de poet îl făcea să vadă pâlcuri de nori care se risipeau încetul cu încetul, dezvăluind sanctuarul unde urma să apară, la picioarele lui Dumnezeu, mielul rănit.

— Ei, bine...? zise el cu glasul blând și calm.

Diane se uită la tandrul solicitator; apoi își plecă lent ochii ridicându-și treptat pleoapele cu o mișcare ce trăda cea mai nobilă pudoare. Numai un monstru ar fi fost în stare să-și închipuie vreo umbră de ipocrizie în unduirea grațioasă prin care vicleana prințesă își înalță frumosul căpșor pentru a-și cufunda din nou privirea în ochii avizi ai marelui bărbat.

— Pot oare? Trebuie oare? întrebă ea lăsând să-i scape un gest de șovăială și privindu-l pe d'Artez cu o sublimă expresie de duioșie visătoare. Bărbații au atât de puțină înțelegere pentru astfel de lucruri! Se cred atât de puțin obligați la discreție!

— Ah! Dacă vă temeți de mine, pentru ce sunt aici? exclamă d'Artez.

— Eh! Prietene, răspunse ea imprimând exclamației sale grația unei mărturisiri involuntare. Când se leagă pe viață, femeia mai calculează oare? Nu-i vorba de refuzul meu (ce-aș putea eu să vă refuz?); ci de părerea pe care v-ați face-o despre mine, dacă vorbesc. V-aș mărturisi, desigur, ciudata situație în care mă aflu la vârsta mea; dar oare ce-ați gândi despre o femeie care și-ar dezvălui rănilor ascunse ale căsătoriei, care-ar da în vileag tainele altuia? Turenne s-a ținut de cuvântul dat hoților. Nu datorez eu călăilor mei cinstea lui Turenne?

— V-ați dat cuvântul față de cineva?

— Domnul de Cadignan n-a crezut necesar să-mi pretindă a-i păstra secretul. Îmi cereți, așadar, mai mult decât sufletul? Tiran ce sunteți! Ați vrea să-mi îngrop onestitatea în inima dumneavoastră, zise ea, aruncându-i lui d'Artez o privire prin care acorda o mai mare importanță falsei confidențe decât întregii sale persoane.

— Dacă vă temeți că v-aș face vreun rău, înseamnă că mă considerați chiar un om oarecare, zise el cu o amărăciune rău ascunsă.

— Iertare, prietene, răspunse ea luându-i mâna, privind-o, luând-o în palmele ei și mângâind-o cu degetele printr-o mișcare de o excesivă blândețe. Știu că sunteți o ființă aleasă. Mi-ați povestit toată viața dumneavoastră, este nobilă, este frumoasă, este sublimă, demnă de numele dumneavoastră; poate că este rândul meu să v-o povestesc pe a mea? Mă tem însă că dezvăluindu-vă secrete care nu-s numai ale mele, să nu cobor în ochii dumneavoastră. Și apoi, poate că, om al solitudinii și al poeziei, n-o să credeți în grozăviile acestei lumi. Ah! Nu știți că dramele inventate de dumneavoastră sunt depășite de acelea care au loc în familiile cele mai unite în aparență. Nu cunoașteți intensitatea

anumitor nefericiri poleite cu aur.

— Știu totul, exclamă el.

— Nu, reluă ea, nu știți nimic. Are dreptul, oare, o fiică să-și renege mama?

La auzul acestor cuvinte, d'Artez rămase ca un om răătăcit într-o noapte neguroasă în Alpi, și care, la primele licăriri ale dimineții, observă că se află pe buza unei prăpăstii fără fund. O privi pe prințesa cu un aer uluit, simțind un fior rece pe șira spinării. Diane crezu că genialul bărbat era slab de înger, dar se liniști văzându-i ochii lucind.

— La urma urmei, dumneavoastră ați devenit pentru mine aproape un judecător, zise ea cu un aer deznădăjduit. Pot vorbi, în virtutea dreptului pe care-l are orice ființă calomniată de a se dezvinovăți. Am fost, mai sunt încă (admițând că-și mai amintește cineva de o biată schimnică obligată de oameni să renunțe la oameni!) învinuită de atâta ușurință, de atâtea fapte rele, încât mi se poate îngădui să mă instalez în inima în care găsesc un adăpost, astfel încât să nu fiu izgonită din ea. Justificarea mi s-a părut totdeauna o gravă insultă adusă inocenței, de aceea mi-a displicut totdeauna să vorbesc. Și de altfel, cui puteam să-i vorbesc? Asemenea crude adevăruri nu trebuie încredințate decât lui Dumnezeu sau cuiva care ni se pare foarte apropiat de el, unui preot, unui al doilea eu. Ei, bine! Dacă tainele mele nu se află aici, zise ea apăsând cu mâna inima lui d'Artez, așa cum erau aici... (îndoi sub degetele lui partea de sus a corsetului ei), dumneavoastră n-ați mai fi marele d'Artez, iar eu aș fi înșelată!

O lacrimă umezi ochii lui d'Artez, și Diane devoră această lacrimă printr-o otheadă care nu lăsa să-i tremure nici pupila, nici pleoapa. O privire rapidă și ageră, ca un gest al pisicii prinzând șoarecele. Pentru prima oară, după șaiszeci de zile pline de comportări reverențioase, d'Artez îndrăzni să-i cuprindă mâna caldă și parfumată; o duse la buze și o sărută îndelung de la încheietură până la vârful unghiilor, cu o atât de suavă voluptate, încât prințesa își înclină capul, ghicind prea bine ce bucurii o așteptau. Se gândi că oamenii de geniu trebuiau să iubească cu mai multă perfecție decât iubeau înfumurații, oamenii de lume, diplomații și chiar militarii, care, totuși, nu fac decât asta. Ea era o expertă, și știa că firile iubărețe se trădează, ca să zicem așa, printr-un fleac. O femeie inițiată își poate citi viitorul într-un singur gest, așa cum Cuvier știa să spună, privind un singur fragment de labă: asta aparține cutărui animal de cutare mărime, cu sau fără coarne, carnivor, ierbivor, amfibie etc. în vârstă de atâția mii de ani. Convinsă că întâlnea la d'Artez tot atâta imaginație amoroasă câtă punea în stilul său, consideră că trebuia să-l facă să ajungă la cel mai înalt grad al pasiunii și al devotamentului. Își retrase repede mâna printr-o magnifică mișcare plină de emoție. Dacă ar fi zis: „Opriți-vă, mă ucideți!” tot n-ar fi obținut un efect mai puternic. Rămase o clipă cu ochii în ochii lui d'Artez, exprimând totodată fericirea, sfiala, teama, încrederea, moleșeala, o vagă dorință și o pudoare de fecioară. În acel moment n-avea decât douăzeci de ani. Dar țineți seama că se pregătise pentru această clipă de comică minciună cu o artă rar întâlnită în toaleta sa. Stătea în fotoliu ca o floare gata să-și deschidă corola la primul sărut al soarelui. Înșelătoare sau veridică, îl fermeca pe Daniel. Dacă ne este îngăduit să riscăm o părere proprie, mărturisim c-ar fi teribil de plăcut să fim înșelați astfel timp îndelungat. Desigur, Talma, pe scenă, a fost cu mult deasupra realității. Dar prințesa de Cadignan nu era, oare, cea mai iscusită artistă a acestor timpuri? Femeii acesteia nu-i lipsea decât un public atent. Din nefericire, în epocile frământate de mari

evenimente politice, femeile dispar precum crinii de apă, care, pentru a înflori și a ne încânta ochii au nevoie de un cer senin și de adierile calde ale zefirului.

Ora fatală sosise, Diane avea să-l înfășoare pe marele bărbat în lianele extrem de încâlcite ale unui roman pregătit de multă vreme și pe care el avea să-l asculte așa cum neofiții frumoaselor timpuri ale credinței creștine ascultau predica vreunui apostol.

— Dragă prietene, mama mea, care mai trăiește încă la Uxelles, m-a măritat la șaptesprezece ani, în anul 1814 (vedeți că-s destul de bătrână) cu domnul de Maufrigneuse, nu din dragoste față de mine, ci din dragoste față de el. Se achita, față de singurul bărbat pe care-l iubise, pentru toată fericirea ce acesta i-o oferise. Ah! Nu vă mirați de această cumplită combinație, nu-i prima oară când se întâmplă. Multe femei sunt mai mult amante decât mame, după cum majoritatea sunt mai bune mame decât adevărate femei. Aceste două sentimente – dragostea și maternitatea –, dezvoltate cum sunt de moravurile noastre, se înfruntă adesea în sufletul femeilor; așadar, este obligatoriu ca unul dintre ele să sucumbe, când nu sunt egale în forță, ceea ce face din câteva femei excepționale gloria sexului nostru. Un om cu inteligența dumneavoastră trebuie să înțeleagă aceste lucruri care-i fac pe proști să se mire, dar care nu-s mai puțin adevărate, ba chiar, îmi îngădui s-o spun, sunt justificabile prin deosebirile de caractere, de temperamente, de aptitudini, de situații. Eu, de exemplu, în această clipă, după douăzeci de ani de nefericiri, de decepții, de calomnii îndurate, de griji apăsătoare, de plăceri găunoase, n-aș fi oare gata să mă prosternez la picioarele unui bărbat care m-ar iubi sincer și pentru totdeauna? Ei, bine! Credeți că lumea m-ar ierta? Și totuși, după douăzeci de ani de suferință, n-aș avea și eu dreptul, ca în cei zece ani ce-mi mai rămân de trăit încă frumoasă, să întâlnesc o dragoste sfântă și curată? Dar asta nu se va întâmpla, și nu-s așa neghioabă să-mi micșorez meritele în ochii lui Dumnezeu. Mi-am dus greul zilei și al arșiței până seara, îmi voi încheia ziua și-mi voi primi răsplata...

— Ce înger! gândi d'Artez.

— În sfârșit, nu i-am purtat niciodată pică ducesei d'Uxelles pentru că l-a iubit mai mult pe domnul de Maufrigneuse decât pe biata Diane, aici de față. Mama mă văzuse foarte rar, mă uitase; dar ea s-a purtat urât cu mine, ca de la femeie la femeie, astfel încât ceea ce este neplăcut în comportarea unei femei față de altă femeie, devine oribil în comportarea unei mame față de fiica ei. Mamele care duc o viață ca aceea a ducesei d'Uxelles își țin fiicele departe de ele, așa că eu mi-am făcut intrarea în lume cu cincisprezece zile înainte de căsătorie. Închipuiți-vă cât eram de naivă! Nu știam nimic, eram incapabilă să ghicesc dedesubturile acestei căsătorii. Aveam o avere frumoasă: un venit de șaizeci de mii de livre constând în păduri, pe care revoluția uitase să le vândă în regiunea Nivernais sau nu le putuse vinde și care depindeau de minunatul castel d'Anzy; domnul de Maufrigneuse era dator vândut. Dacă mai târziu am înțeles ce înseamnă a avea datorii, pe atunci eram total străină de viață ca să bănuiesc. Economii făcute pe seama averii mele au reechilibrat afacerile soțului meu. Domnul de Maufrigneuse avea treizeci și opt de ani când m-am căsătorit cu el, dar anii aceștia, ca și aceia din campaniile militare, trebuiau socotiți dublu. Ah! Avea, într-adevăr, peste șaizeci de ani. La patruzeci de ani, mama mea mai avea încă pretenții, și m-am trezit între două gelozii. Ce viață am dus timp de zece ani...? Ah! Dacă s-ar ști cât suferea o biată tânără atât de bănuită! Să fii păzită de o mamă geloasă pe propria-i fiică!... Dumneavoastră, care scrieți drame, n-

ați putea inventa niciodată una atât de neagră, atât de crudă ca aceasta. De obicei, după puținul pe care-l știu despre literatură, o dramă este o înlănțuire de întâmplări, de discuții, de evenimente ce se precipită spre o catastrofă; dar drama despre care vă vorbesc eu este cea mai cumplită catastrofă în acțiune! Este avalanșa care se prăbușește peste tine dimineța, care continuă să se prăbușească seara, la fel și în a doua zi. Mă cuprinde frigul acum când vă vorbesc și când dezvălui grota fără ieșire, rece și întunecoasă în care am trăit. Și ca să vă spun totul, nașterea bietului meu copil, care de altfel îmi seamănă leit... trebuie să vă fi frapat, nu-i așa? asemănarea cu mine; are părul meu, ochii mei, ovalul feței mele, gura mea, zâmbetul meu, bărbia mea, dinții mei... Ei, bine! Nașterea lui este o întâmplare sau rezultatul unei convenții între mama mea și soțul meu. După căsătorie am trăit multă vreme ca o fată mare, cvasipărăsită a doua zi, mamă fără să fi fost femeie. Ducea se complăcea în a-mi prelungi ignoranța, și ca să-și atingă acest scop, o mamă are față de fiica ei cumplite avantaje. Eu, o biată copilă, crescută într-o mănăstire ca un trandafir pios, neștiind nimic despre căsătorie, maturizată prea târziu, eram foarte fericită: mă bucuram de deplina înțelegere și armonie a familiei noastre. În sfârșit, primele bucurii ale maternității îmi abătuseră total gândurile de la soțul meu, care nu mă plăcea deloc și care nu făcea nimic ca să se arate binevoitor, ele erau cu atât mai puternice cu cât nici nu bănuiam c-ar exista și altele. Atât de mult mi se împuiase capul cu respectul pe care o mamă trebuie să-l aibă față de ea însăși! Și apoi, unei tinere fete îi face plăcere să *se joace de-a mămica*. La vârsta mea de atunci, copilul ținea loc de păpușă. Eram atât de mândră că aveam această frumoasă floare, căci Georges era frumos... o splendoare! Cum să te mai gândești la lume, când ai fericirea de a hrăni și de a îngriji un îngerăș! Ador copiii când sunt mici, albi și trandafirii. Eu nu-l vedeam decât pe fiul meu, stăteam în aceeași cameră cu fiul meu, nu lăsam guvernanta nici să-l îmbrace, nici să-l dezbrace sau să-l schimbe. Îngrijirile astea, atât de obositoare pentru mamele care au o liotă de copii, erau pentru mine o încântare. Dar după trei sau patru ani, cum nu sunt chiar proastă, cu toate eforturile făcute ca să fiu legată la ochi, am început să văd. Puteți să mă imaginați la trezire, patru ani mai târziu, în 1819? *Doi frați dușmani* este o tragedie stropită cu apă de trandafiri față de o mamă și o fiică în situația în care ne aflam ducesa și eu; i-am sfidat, atunci, pe ea și pe soțul meu, prin cochetării publice care au stârnit discuții în lumea aleasă... Dumnezeu știe cum! Înțelegi, prietene, că bărbații cu care eram bănuită că mă distrez aveau pentru mine valoarea pumnalului de care te folosești ca să-ți străpungi dușmanul. Preocupată de răzbunarea mea, nu simțeam rănile pe care mi le făceam singură. Inocentă ca un copil, eram considerată o femeie perversă, cea mai păcătoasă femeie din lume, iar eu habar n-aveam de nimic. Oamenii-s destul de limitați, orbi, ignoranți: nu-i interesează decât secretele care-i amuză, care le satisfac răutatea; când au de a face cu fapte mărețe, nobile, își acoperă ochii să nu le vadă. Dar am impresia că, în perioada aceea, privirile mele, gesturile mele de inocență răzvrătită, manifestările mele orgolioase, ar fi putut fi un adevărat noroc pentru marii pictori. Izbucnirile mele mânioase, torentele disprețului meu au dat strălucire multor baluri. Poezie pierdută! Asemenea poeme sublime nu izvorăsc decât din indignarea ce ne cuprinde la douăzeci de ani! Mai târziu nu te mai revolți, obosești, nu te mai miră viciul, devii laș, ți-e teamă. Eu însă îmi dădusem drumul, da, da! Îmi dădusem cu adevărat drumul! Am interpretat rolul celui mai neghiob personaj din lume: mi-am luat asupra mea povara crimei, fără să am vreun beneficiu. Îmi plăcea atât de mult să mă compromit! Ah! Eram răutăcioasă ca un copil. Am plecat în Italia cu un tânăr descreierat, pe care l-

am părăsit când mi-a vorbit de iubire; dar când am aflat că se compromisese pentru mine (iscălise în fals pentru a-și procura bani), am alergat să-l salvez. Mama mea și soțul meu, care știau secretul acestor lucruri, mă țineau din scurt, ca pe o femeie risipitoare. Ah! De data asta, m-am dus la rege. Ludovic al XVIII-lea, acest om fără inimă, s-a înduioșat: mi-a dat o sută de mii de franci din caseta sa personală. Marchizul d'Esgrignon, tânărul pe care l-ați întâlnit poate în societate și care până la urmă s-a căsătorit cu o fată foarte bogată, a fost salvat din prăpastia în care se aruncase pentru mine. Această aventură, provocată de ușurătatea mea, m-a pus pe gânduri. Mi-am dat seama că eu eram prima victimă a răzbunării mele. Mama mea, soțul meu, socrul meu aveau societatea de partea lor. Păreau să-mi protejeze nesăbuițele. Mama, care mă știa prea mândră, prea nobilă, prea d'Uxelles pentru a mă comporta în mod vulgar, s-a îngrozit văzând cât rău îmi făcuse. Avea cincizeci și doi de ani; a părăsit Parisul, a plecat să trăiască la Uxelles. Acum îi pare rău de greșelile făcute, le ispășește printr-o cucernicie exagerată și printr-o afecțiune nelimitată pentru mine. Dar, în 1823, m-a lăsat singură și față în față cu domnul de Maufrigneuse. Ah! Dragă prietene, voi, bărbații, habar n-aveți ce poate însemna un om bătrân și bogat. Ce căsnicie poate fi aceea cu un bărbat obișnuit cu admirația femeilor de lume, care nu găsește acasă nici laude, nici proslăvire, mort pentru toate, și tocmai de aceea gelos! Am încercat, când domnul de Maufrigneuse rămăsese numai al meu, am încercat să fiu o soție bună, dar m-am lovit de toate duritățile unei firi morocănoase, de toate fanteziile neputinței, de puerilitățile neroziei, de toate vanitățile suficienței, mă rog, de un bărbat care întruchipa cea mai plicticoasă elegie din lume, și care mă trata ca pe o fetișcană, care nu pierdea nici un prilej de a-mi răni amorul-propriu, de a mă aplatiza sub loviturile experienței sale, de a-mi dovedi că nu știam nimic. Nu era clipă să nu mă umilească. În sfârșit, a făcut totul ca să mă împingă să-l urăsc și să-mi dea dreptul să-l înșel, dar timp de trei sau patru ani fusesem victima propriului meu suflet și a dorinței mele de a proceda bine. Știți care-a fost cuvântul blestemat care m-a împins spre alte nesăbuițe? Ați putea născoci, vreodată, cea mai perfectă calomnie din lume? „Ducesa de Maufrigneuse s-a întors la soțul ei”, zicea lumea. „Da' de unde! A făcut-o din perversitate, e un triumf să poți reînvia morții, singurul lucru ce-i mai rămânea de făcut”, răspunsese cea mai bună prietenă a mea, o rudă, aceea la care am avut fericirea să vă întâlnesc.

— Doamna d'Espard! exclamă Daniel, cu un gest de repulsie.

— Ah! Am iertat-o, prietene. Mai întâi pentru că insulta era peste măsură de spirituală, și poate pentru că și eu spusesem destule răutăți pe seama unor sărmane femei la fel de nevinovate ca și mine.

D'Artez mai sărută o dată mâna acestei femei sfinte care, după ce-i servise o mamă făcută harcea-parcea, după ce-l prezentase pe prințul de Cadignan, pe care dumneavoastră îl cunoașteți, ca pe un Othello extrem de bănuitor, se făcuse ea însăși zob, asumându-și greșeli, în scopul de a-și atribui în ochii naivului scriitor virginitatea aceea pe care cea mai netoată femeie încearcă s-o ofere cu orice risc iubitelui ei.

— Înțelegeți, prietene, că am reintrat în lume cu vâlvă și ca să stârnesc vâlvă. Am fost nevoită să duc noi lupte, a trebuit să-mi câstig independența și să-l neutralizez pe domnul de Maufrigneuse. Am dus, așadar, din alte motive, o viață risipitoare. Ca să pot uita, ca să pot înlocui viața reală cu una imaginară, am strălucit, am dat petreceri, m-am comportat ca o prințesă și am făcut datorii. Acasă, mă cufundam în somnul oboselii, ca să renasc frumoasă, veselă și nebunatică pentru societate; dar în

această tristă luptă a fanteziei împotriva realității mi-am risipit toată averea. Răscoala din 1830 a izbucnit în clipa când tocmai întâlнисem, la capătul acestei existențe de *O mie și una de nopți*, iubirea sfântă și curată, pe care (sunt sinceră!) doream s-o cunosc. Spuneți și dumneavoastră, nu era ceva firesc la o femeie a cărei inimă zdrobită din atâtea motive și întâmplări se trezea la vârsta când femeia se simte mințită și când vedeam în jurul meu atâtea ființe fericite în dragoste? Ah! De ce a fost Michel Chrestien atât de respectuos? Și în acest caz soarta și-a bătut joc de mine. Ce să mai zic? Odată cu moartea lui am pierdut totul, nu mi-am mai făcut nici o iluzie; strivisem totul, în afara unui singur fruct pentru care nu mai am nici un gust, nici dinți. În sfârșit, m-am trezit dezamăgită de lume, când trebuia să părăsesc lumea. Există în toate astea ceva care ține de providență, ca în starea aceea de nepăsare ce ne pregătește de moarte. (Făcu un gest plin de evlavioasă religiozitate.) Totul mi-a servit atunci, reluă ea, prăbușirea monarhiei și dezastrele ei m-au ajutat să mă retrag în singurătate. Fiul meu îmi alină multe dureri. Dragostea de mamă te răsplătește pentru toate celelalte sentimente înșelate! Lumea se miră de izolarea mea, dar în ea mi-am găsit liniștea. Ah! Dac-ați ști cât de fericită este sărmana ființă aflată aici, în fața dumneavoastră! Sacrificând totul fiului meu, uit bucuriile pe care nu le cunosc și pe care nu le voi cunoaște niciodată. Cine-ar putea crede că viața se rezumă, pentru prințesa de Cadignan, la o nefericită noapte de nuntă; și toate aventurile ce i se pun în seamă, la sfidarea unei fetișcane față de două înspăimântătoare pasiuni? Nimeni. Astăzi mi-e teamă de tot. Aș respinge cu siguranță un sentiment autentic, o dragoste adevărată și curată, la amintirea atâtor ipocrizii, atâtor nefericiri, așa cum bogații păcăliți de pungașii care simulează nenorocirea resping o sărăcie cinstită, dezgustați de a mai face bine. Toate astea-s cumplite, nu-i așa? Dar, credeți-mă, tot ceea ce vă spun li se întâmplă multor femei.

Aceste ultime cuvinte fuseseră rostite pe un ton glumeț și nepăsător, amintind de femeia elegantă și zeflemitoare. D'Artez era năucit. În ochii lui, oamenii trimiși de tribunale în închisori, fie pentru că au ucis, fie pentru că au furat în împrejurări agravante, fie că au iscălit în fals vreo poliță, erau niște sfințișori, comparați cu oamenii din înalta societate. Această elegie cumplită, făurită în arsenalul minciunii și călită în apele Stixului parizian, fusese rostită cu accentul inimitabil al adevărului. Scriitorul contemplă o clipă femeia adorabilă din fața lui, cufundată în fotoliu, cu mâinile atârându-i de-a lungul celor două brațe ale fotoliului, ca două picături de rouă pe marginea unei petale, istovită de mărturisire, zdrobită, părând că resimte toate durerile vieții în timp ce le relatea. În sfârșit, un înger al melancoliei.

— Și, gândiți-vă, reluă ea îndreptându-se cu un suspin, ridicându-și o mână și aruncând fulgere prin ochii în care cei douăzeci așa-zisi ani de castitate scânteiau, gândiți-vă ce ecou a avut asupra mea dragostea prietenului dumneavoastră; dar printr-o cumplită ironie a sorții... sau poate că Dumnezeu... deoarece atunci, mărturisesc, un bărbat, dar un bărbat demn de mine, m-ar fi găsit supusă, într-atât doream să fiu fericită! Ei, bine! El a murit, și a murit salvând viața cui?... a domnului de Cadignan! Vă uimește că m-ați găsit pe gânduri...

Aceasta fu ultima lovitură, iar bietul d'Artez nu mai putu rezista: căzu în genunchi, își lăsă capul în mâinile prințesei și plânse cu acele lacrimi calde pe care doar îngerii le-ar revărsa, dacă îngerii ar plânge. Și cum Daniel stătea cu capul plecat, doamna de Cadignan putu să lase să-i fluture pe buze un zâmbet șiret și triumfător, un zâmbet pe care doar maimuțele l-ar avea când privesc arogante în jur,

dacă maimuțele ar râde. „Ah! L-am dat gata”, își zise ea – și, într-adevăr, îl dăduse gata.

— Dar, sunteți... zise el, înălțându-și frumosul chip și privind-o drăgăstos.

— Castă și martiră, reluă ea zâmbind de banalitatea acestei vechi glume, dar acordându-i un sens fermecător prin acest surâs plin de o veselie crudă. Dacă mă vedeți râzând, o fac pentru că mă gândesc la prințesa pe care o știe lumea, la această ducesă de Maufrigneuse căreia i se atribuie nu numai de Marsay și nemernicul de Trailles, un asasin politic plătit, dar și prostuțul de d’Esgrignon, și Rastignac, Rubempré, ambasadori, miniștri, generali ruși, și parcă mai știu? Europa întreagă! S-au spus nenumărate răutăți pe seama acestui album pe care l-am alcătuit, crezând că ființele ce mă admiraseră erau prietenii mei. Ah! Este îngrozitor! Nu înțeleg cum mai pot lăsa un bărbat să-mi stea la picioare: dispreț pentru toți, asta ar trebui să-mi fie deviza!

Se ridică și înaintă spre pervazul ferestrei cu un mers plin de intenții mărețe. D’Artez rămase pe scăunelul pe care se reșezase, neîndrăznind s-o urmeze pe prințesă, dar urmărind-o cu privirea; o auzi suflându-și nasul, fără să și-l fi suflat. Cine-i prințesa care-și suflă nasul? Diane încerca din răspuțuri să se arate emoționată. D’Artez își crezu îngerul înecat în lacrimi, alergă, o luă de mijloc, o strânse la piept.

— Nu, dați-mi drumul, zise ea cu glasul stins și murmurând, am prea multe îndoieli ca să mai fiu bună de ceva. A mă împăca cu viața înseamnă pentru mine un efort peste puterea omenească.

— Diane! Te voi iubi pentru toată viața ta risipită.

— Nu, nu-mi vorbi astfel, răspunse ea. În clipa asta mi-e rușine și tremur de parc-aș fi comis cele mai mari păcate.

Revenise cu totul la inocența unei fete, arborând însă un aer demn, măreț, nobil ca o regină. Nu se poate descrie efectul acestei manevre conduse atât de abil, încât devenise un adevăr pur în fața sufletului curat și deschis al lui d’Artez. Marele scriitor, mut de admirație, rămase pironit în dreptul pervazului, așteptând un cuvânt, în timp ce prințesa aștepta un sărut; dar ea era prea sfântă pentru el. Când i se făcu frig, prințesa se duse și se așeză din nou în fotoliul ei – avea picioarele înghețate.

— Va trebui să mai aștept, își zicea ea privind-l pe Daniel, cu fruntea înaltă și chipul de o sublimă virtute.

— Este într-adevăr o femeie? se întreba profundul cunoscător al sufletului omenesc. Oare cum să mă port cu ea?

Până la ora două dimineața, își petrecură timpul spunându-și nimicurile pe care femeile inteligente, cum era prințesa, știu să le facă extrem de plăcute. Diane se pretindea prea obosită, prea bătrână, prea trecută; d’Artez îi dovedea, lucru de care ea era convinsă, că avea pielea cea mai catifelată, cea mai plăcută la mângâiere, cea mai albă la vedere, cea mai înmiresmată; era tânără și înfloritoare. Analiză frumusețe cu frumusețe, amănunt cu amănunt, scoțând exclamații precum: „Credeți?” „Sunteți nebun” „Asta înseamnă dorință!” „În cincisprezece zile mă veți vedea așa cum sunt.” „Ce mai, curând voi avea patruzeci de ani.” „Mai poți iubi o femeie atât de bătrână?”

D’Artez fu de o elocință impetuoasă și adolescentină, înarmată cu adjectivele cele mai exagerate. Când prințesa îl auzi pe spiritualul scriitor rostind complimente prostești de sublocotenent îndrăgostit, îl ascultă cu un aer pierdut, adânc înduioșată, dar râzând în sine.

Ajuns în stradă, d’Artez se întreabă dacă n-ar fi trebuit să fie mai puțin respectuos. Își prefiră în

memorie ciudatele mărturisiri care, firește, aici au fost extrem de scurtate – ar fi fost nevoie de un întreg volum ca să fie redade, cu bogăția lor de nuanțe îmbietoare și cu gesturile care le însoțiseră. Perspicacitatea retrospectivă a acestui bărbat atât de simplu și de profund fusese luată prin surprindere de firescul acestui roman, de profunzimea lui, de accentul prințesei.

— Așa-i, își spuse el, neputând adormi, astfel de drame există în marea societate; societatea acoperă asemenea orori sub podoabele eleganței, sub broderia defăimării, sub umorul povestirii. Noi nu inventăm niciodată decât adevărul. Biata Diane! Michel presimțise această enigmă, spunea că sub stratul acesta de gheață clocotesc vulcani! Iar Bianchon, Rastignac, au dreptate: nu poate fi fericire mai mare decât aceea când, iubind o femeie de lume, spirituală și delicată, simți că ai atins totodată culmile idealului și extazul dorinței. Și pe măsură ce-și analiza iubirea, găsea că-i fără margini.

A doua zi, în jurul orei două, doamna d’Espard, care n-o mai văzuse pe prințesă de mai bine de o lună, și care nu primise de la ea nici măcar un cuvânt, veni împinsă de o nespusă curiozitate. Nimic nu-i mai amuzant ca discuția acestor două rafinate vipere în timpul primei jumătăți de ceas. Diane d’Uxelles se ferea, de parcă era ceva interzis, să vorbească despre d’Artez. Marchiza se învârtea în jurul acestei probleme ca beduinul în jurul unei caravane bogate. Diane se distra, marchiza turba. Diane aștepta, voia să-și folosească prietena și să facă din ea un câine de vânătoare. Dintre aceste două femei atât de celebre în înalta societate pariziană, una era mai puternică decât cealaltă. Prințesa o domina cu mult pe marchiză, iar marchiza recunoștea în sinea ei această superioritate. Aici sălășluia, poate, secretul prieteniei lor. Cea mai slabă stătea pitită în falsu-i atașament, pândind clipa îndelung așteptată de toți cei slabi, pentru a sări la gâtul celor puternici și a-i pecetlui cu semnul victorioasei mușcăături. În privința aceasta, Diane nu se înșela. Întreaga societate era victima adulărilor dintre aceste două prietene. În clipa când prințesa întrezări o întrebare pe buzele prietenei sale, îi spuse:

— Ei bine, draga mea, îți datorez o fericire completă, uriașă, nesfârșită, dumnezeiască.

— Ce vrei să spui?

— Îți mai amintești discuția noastră de acum trei luni, în grădină, pe bancă, la soare, sub tufele de iasomie? Ah! Doar oamenii geniali știu să iubească. I-aș atribui bucuroasă marelui meu Daniel cuvintele ducelui de Alba către Caterina de Medici: capul unui singur somon valorează cât cel al tuturor broaștelor.

— Acum nu mă mai miră de ce nu te mai văd.

— Făgăduiește-mi că, dacă-l vezi, nu-i suflă o vorbă despre mine, scumpa mea, zise prințesa luând mâna marchizei. Sunt fericită, ah! Cum nu se poate mai fericită, și dumneata știi câtă amploare poate lua în societate un cuvânt sau o glumă. Vorba ucide, atâta otravă știu a pune unii într-o singură vorbă! Dacă ai ști, în aceste ultime opt zile, cât de mult ți-am dorit și ție o asemenea pasiune! În sfârșit, este plăcut, este un frumos triumf pentru noi, femeile, să ne încheiem viața de femeie, să ne lăsăm în voia unei iubiri arzătoare, curate, devotate, totale, întregi, mai ales după ce-am căutat-o atât de mult.

— De ce mă rogi să-i fiu credincioasă celei mai bune prietene ale mele? zise doamna d’Espard. Mă crezi deci în stare să-ți joc vreo festă?

— Când o femeie posedă o asemenea comoară, teama de a o pierde este un sentiment atât de

firesc, încât îți inspiră teama. Sunt absurdă, iartă-mă, draga mea.

Câteva minute după aceea, marchiza ieși; urmărind-o cu privirea, prințesa își zise: „Ce-o să mă mai bârfească! Dar, orice-ar spune, nu-mi pasă; și, ca s-o scutesc de efortul de a-l smulge pe Daniel de aici, am să-l trimit eu la ea.”

După câteva clipe, la ora trei, apăru d’Artez. În toiul unei expunerii interesante, prințesa îi tăie brusc vorba, prinzându-l de braț cu mâna ei frumoasă.

— Iartă-mă, prietene, zise ea, dar aș putea uita un lucru care pare o nerozie, și care este totuși extrem de important. N-ai mai pus piciorul în casa doamnei d’Espard din ziua aceea de mii de ori fericită când te-am întâlnit; du-te, nu pentru dumneata și nici din politețe, ci pentru mine. Poate că mi-ai făcut din ea o dușmancă, dacă din întâmplare a aflat că din seara când am cinat la dânsa n-ai mai ieșit, ca să spun așa, din casa mea. De altfel, dragă prietene, nu mi-ar plăcea să te văd renunțând la relații și la societate, nici la ocupațiile și operele dumitale. Aș fi și mai mult calomniată. Ce nu s-ar spune? Că te țin în lesă, te absorb, că mi-e teamă de comparații, că vreau iarăși să stârnesc vâlvă în jurul meu, că fac tot posibilul să-mi păstrez cucerirea, știind că este ultima. Cine-ar putea bănuși că ești unicul meu prieten? Dacă m-ai iubi atât cât zici că mă iubești, i-ai face pe oameni să creadă că suntem pur și simplu ca un frate și o soră.

D’Artez fu pentru totdeauna supusul inefabilei gingășii cu care această grațioasă femeie își aranja rochia pentru a-i conferi deplina eleganță. Era ceva nespus de delicat, de suav în acest discurs care-l înduioșă până la lacrimi. Prințesa ieșea din toate situațiile josnice și burgheze ale femeilor ce se ceartă și se șicanează despicând firul în patru pe canapele. Ea etala o grandoare nespusă; n-avea nevoie s-o spună; legătura dintre ei se stabilise într-un chip nobil. Nu ținea nici de trecut, nici de viitor, nici de prezent; va fi când vor vrea ei, atât unul cât și celălalt, fără nesfârșitele panglicuțe a ceea ce femeile de rând numesc un sacrificiu; neîndoios, ele știu tot ce au de pierdut prin acest sacrificiu, în timp ce această sărbătoare este un triumf pentru femeile convinse că au de câștigat. În fraza aceasta, totul era vag ca o promisiune, blând ca o speranță și totuși precis ca o literă de lege. S-o spunem deschis? Mărinimii ca acestea nu întâlnești decât la acele ilustre și sublime mincinoase; ele rămân suverane chiar și în situațiile când celelalte femei devin supuse. D’Artez putu astfel să măsoare distanța care există între aceste femei și celelalte. Prințesa se dovedea demnă și frumoasă. Secretul nobleței consta, poate, în arta cu care marile doamne știu să-și lepede voalurile; ele izbutesc să fie, în această situație, ca statuile antice; dacă și-ar păstra vreun veșmânt ar fi imorale. Burghezia încearcă întotdeauna să se învâluie.

Înhămat dragostei, susținut de cele mai minunate virtuți, d’Artez o ascultă și se duse la doamna d’Espard, care desfășură pentru el cele mai încântătoare cochetării. Marchiza avu grijă să nu-i vorbească despre prințesă; îl rugă doar să-i accepte invitația la cină într-una din zilele următoare.

D’Artez avu în ziua aceea o numeroasă companie. Marchiza îi invitase pe Rastignac, Blondet, marchizul d’Ajuda-Pinto, Maxime de Trailles, marchizul d’Esgrignon, cei doi Vandenesse, du Tillet, unul dintre cei mai bogați bancheri din Paris; baronul de Nucingen, Nathan, lady Dudley, doi dintre cei mai vicleni atașați de ambasadă, și cavalerul d’Espard, unul dintre cele mai profunde personaje ale acestui salon, jumătatea rafinamentului cumnatei sale.

Maxime de Trailles îl întrebă râzând pe d’Artez:

— O vedeți des pe prințesa de Cadignan?

D'Artez răspunse la întrebare cu o scurtă înclinare a capului. Maxime de Trailles era un escroc de clasă înaltă, fără nici un scrupul, capabil de orice, ruinând femeile care-l iubeau, obligându-le să-și amănesteze diamantele, dar acoperind această conduită cu o poleială strălucitoare, cu maniere fermecătoare și cu o inteligență drăcească. Inspira tuturora teamă și, în aceeași măsură, dispreț; dar cum nimeni nu era destul de curajos să-i arate altceva decât sentimentele cele mai Curtenitoare, el nu putea să-și dea seama de nimic, sau se preta la ipocrizia generală. Îi datora contelui de Marsay ultima treaptă de avansare la care putea ajunge. De Marsay, care-l cunoștea pe Maxime de multă vreme, îl socotise capabil să îndeplinească anumite funcții secrete și diplomatice pe care i le dădea și pe care el le îndeplinea de minune. De la o vreme, d'Artez era destul de implicat în treburile politice ca să nu cunoască perfect personajul, și poate că doar el avea acea înaltă forță morală ca să spună cu glas tare ceea ce lumea gândea în șoaptă.

— Cu *siguranz din prițin ei neglijaz Camer*, zise baronul de Nucingen.

— Ah! Prințesa este una dintre femeile cele mai periculoase pentru un bărbat care-i trece pragul, exclamă încet marchizul d'Esgrignon, ei îi datorez ticăloșia căsătoriei mele.

— Periculoasă? zise doamna d'Espard. Nu vorbi astfel despre cea mai bună prietenă a mea. N-am auzit și n-am văzut vreodată ceva la prințesă care să nu mi se pară a izvorî din sentimentele cele mai alese.

— Lăsați-l pe marchiz să vorbească, interveni Rastignac. Când un bărbat a fost trântit de un cal de rasă, îi găsește cusururi și-l vinde.

Instigat de fraza acestuia, d'Esgrignon îl privi pe Daniel d'Artez și îi spuse:

— Domnul n-a ajuns, sper, cu prințesa, la un stadiu care să ne împiedice să vorbim despre ea.

D'Artez tăcu. D'Esgrignon, care nu era lipsit de umor, îi făcu prințesei, ca răspuns la intervenția lui Rastignac, un portret extrem de laudativ, stârnind hohotele de râs ale comesenilor. Cum această batjocură era total obscură pentru d'Artez, el se aplecă spre doamna Montcornet, vecina sa, și o întrebă sensul acestor glume.

— Dar, cu excepția dumneavoastră, luându-ne după buna părere pe care-o aveți despre prințesă, toți invitații de aici au fost, se pare, în bunele-i grații.

— Pot să vă asigur că toate părerile astea sunt false, răspunse Daniel.

— Totuși, domnul d'Esgrignon, aici de față, un nobil din Perche, a ajuns la sapă de lemn pentru ea, acum doisprezece ani, gata să fie trimis la eșafod.

— Cunosce chestiunea, zise d'Artez. Doamna de Cadignan a apelat atunci la Curtea cu juri pentru salvarea lui d'Esgrignon, și iată cum o răsplătește el astăzi!

Doamna de Montcornet îl privi pe d'Artez cu o uimire și o curiozitate aproape prostesti, apoi își întoarse ochii spre doamna d'Espard arătându-i-l de parc-ar fi spus: Este vrăjit!

În timpul desfășurării acestei scurte conversații, doamna de Cadignan fu apărată de doamna d'Espard, a cărei protecție semăna cu aceea a paratrăsnetului care atrage trăsnetele. Când d'Artez reveni la conversația generală, îl auzi pe Maxime de Trailles rostind aceste cuvinte: „La Diane, depravarea nu este un efect, ci o cauză; poate că de aici i se trage naturalețea-i încântătoare; ea nu caută, nici nu inventează nimic; îți oferă subtilitățile cele mai ingenioase, ca inspirația celei mai

nevinovate iubiri, și-ți este cu neputință să n-o crezi.”

Fraza aceasta, părând a fi fost pregătită pentru un om de talia lui d’Artez, era atât de categorică, încât fu ca o concluzie. Nimeni nu mai vorbi despre prințesă, părea ca ucisă. D’Artez îi privi pe de Trailles și pe d’Esgrignon cu un aer batjocoritor.

— Cea mai mare greșeală a acestei femei este că face concurență bărbaților, zise el. Risipește ca și ei bunuri parafernale, își trimite amanții la cămătari, le mănâncă averile, ruinează orfanii, înghite vechi castele, inspiră și poate chiar înfăptuiește crime, dar...

Niciodată, nici unul dintre cele două personaje cărora le răspundea d’Artez nu auzise ceva atât de tăios. La auzul celui *dar*, invitații paralizară; toți rămaseră cu furculița în aer, cu ochii pironiți când asupra temerarului scriitor, când asupra asasinilor prințesei, așteptând concluzia într-o cumplită tăcere.

— Dar, zise d’Artez cu o dezinvoltură batjocoritoare, prințesa de Cadignan are asupra bărbaților un avantaj: când ți-ai pus viața în pericol pentru ea, te salvează, și nu vorbește de rău despre nimeni. De ce, din toată omenirea, nu s-ar găsi și o femeie care să se distreze pe seama bărbaților, așa cum bărbații se distrează pe seama femeilor? De ce sexul frumos nu și-ar lua și el din când în când o revanșă?

— Geniul este mai puternic decât inteligența, zise Blondet către Nathan.

Aceasta avalanșă de ironii mușcătoare fu într-adevăr ca salva unei baterii de tunuri în fața unor focuri de armă. Se grăbiră să schimbe subiectul. Nici contele de Trailles, nici marchizul d’Esgrignon nu părură dispuși să-l contrazică pe d’Artez. Când se aduseră cafelele, Blondet și Nathan se îndreptară spre scriitor cu o amabilitate pe care nimeni nu cuteza s-o imite, atât de greu era să împaci admirația insuflată de conduita sa și teama de a-ți face doi puternici dușmani.

— Știam din totdeauna că tăria dumneavoastră de caracter este la fel de mare ca și talentul dumneavoastră, zise Blondet. Astăzi v-ați comportat, nu numai ca un om, ci și ca un Dumnezeu: să nu te lași condus nici de sentimente, nici de închipuire; să nu iei apărarea unei femei iubite, greșeală pe care toți o așteptam, și care ar fi făcut să triumfe această lume, roasă de gelozie împotriva celebrităților literare... Ah! Îngăduiți-mi s-o spun, este culmea diplomației personale.

— Ah! Sunteți un mare politician, zise Nathan. Ca să răzbuni o femeie fără a-i lua apărarea trebuie să ai nu numai putere de convingere, dar și multă abilitate.

— Prințesa este una dintre eroinele partidului legitimist, nu-i oare o datorie a oricărui om de suflet s-o ocrotească orice-ar fi? răspunse tăios d’Artez. Ceea ce a făcut ea pentru cauza stăpânilor săi ar scuza viața cea mai nesăbuită.

— Joacă tare, zise Nathan către Blondet.

— De parcă prințesa ar merita osteneala, răspunse Rastignac care li se alăturase.

D’Artez se duse la prințesă, care-l aștepta cuprinsă de cele mai cumplite neliniști. Rezultatul acestei experiențe pe care Diane o favorizase putea să-i fie fatal. Pentru prima oară în viața ei, femeia aceasta își simțea inima suferindă și trupul înecat în sudoare. Nu știa ce atitudine să adopte în cazul în care d’Artez ar fi crezut lumea care spunea adevărul, în loc s-o creadă pe ea, care mințea; căci niciodată un caracter atât de ales, un bărbat atât de integru, un suflet atât de pur, o conștiință atât de ingenuă nu-i căzuse în mână. Dacă urzise minciuni atât de oribile, fusese împinsă de dorința de a

cunoaște adevărata iubire. Iubirea aceasta o simțea cum i se înfiripă în inimă, îl iubea pe d'Artez; era condamnată să-l înșele, căci voia să rămână pentru el actrița sublimă care jucase teatru în fața lui. Când auzi pașii lui Daniel în sufragerie, simți un șoc, o emoție ce-o cutremură până-n rărunchi. Această tulburare, pe care n-o mai încercase niciodată în perioada celei mai aventuroase existențe pentru o femeie de rangul ei, o făcu să înțeleagă că-și riscase fericirea. Ochii ei pătrunzători îl învăluiră pe d'Artez, văzură prin fibrele cărnii sale. Îi citiră în suflet: bănuiala nici măcar nu-l atinsese cu aripa ei de liliac. Cumplita emoție a acestei spaima își produse efectul: fericirea fu cât pe ce s-o înăbușe pe fericita Diane; căci nu există ființă care să aibă mai multă forță pentru a suporta durerea decât pentru a rezista la o fericire supremă.

— Daniel, am fost calomniată și tu m-ai răzbunat! exclamă ea, ridicându-se și deschizând brațele.

În adâncă uimire pricinuită de aceste cuvinte ale căror rădăcini erau invizibile pentru el, Daniel își lăsa capul cuprins de frumoasele mâini, iar prințesa îl sărută cu sfințenie pe frunte.

— De unde ai știut...?

— Ah, prostuț ilustru, ce ești! Nu vezi că te iubesc nebunește?

Din acea zi, nu s-a mai discutat nimic nici despre prințesa de Cadignan, nici despre d'Artez. Prințesa a moștenit de la mama ei o oarecare avere; își petrece toate verile la Geneva, într-o vilă, împreună cu marele scriitor, și revine la Paris pentru cele câteva luni de iarnă. D'Artez nu se arată decât la Cameră. În sfârșit, publicațiile sale au devenit nespuse de rare. Să fie acesta un deznodământ? Da, pentru oamenii de spirit; nu, pentru cei ce vor să știe totul.

Jardies, iunie 1839